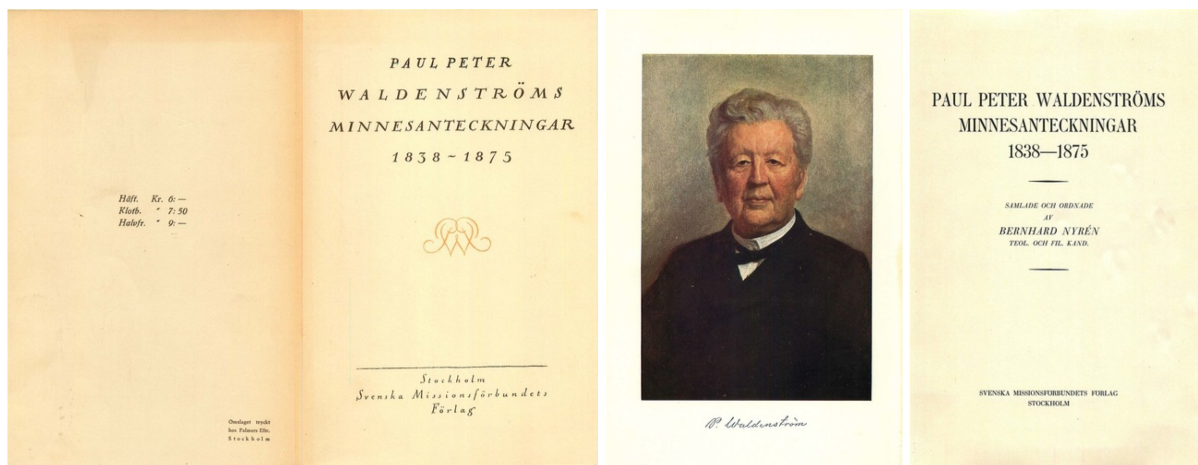

PAUL PETER WALDENSTRÖMS MINNESANTECKNINGAR

1838-1875

SAMLADE OCH ORDNADE
AV
BERNHARD NYRÉN
TEOL. OCH FIL. KAND.

STOCKHOLM
SVENSKA MISSIONSFÖRBUNDETS FÖRLAG

STOCKHOLM 1928
SVENSKA TRYCKERIAKTIEBOLAGET

Doktorinnan
Fru Thilda Waldenström
tillägnas denna bok.

Förord till den digitala utgåvan

Detta är **Projekt Runeberg**s digitala faksimilutgåva av de av **Bernhard Nyrén** (1898-1973) år 1928 utgivna

minnesanteckningar av förgrundsgestalten i Svenska Missionsförbundets tidiga historia **Paul Peter Waldenström**. Boken digitaliserades i december 2004. I juli 2012 skedde en komplettering med färgbilder av Peter K.

Det är möjligt att vi inkräktar på upphovsrätten vad gäller Bernhard Nyréns **förord**. Om rättighetsinnehavarna kontaktar Projekt Runebergs redaktion (redaktion@runeberg.org) med önskemål härom, kan vi plocka bort förordet från den digitala utgåvan.

FÖRORD.

Under flera år var lektor Paul Peter Waldenström ivrigt uppmanad av sina närmaste och av många vänner att nedteckna sina levnadsminnen. Få människoliv kunde vara innehållsrikare och betydelsefullare än det, denne man fick genomleva. Först mot sin levnads höst påbörjade han nedteckningen. Manuskriptet till efterföljande minnesanteckningar är skrivet åren 1911--1912. Då varje ark är daterat och ofta t. o. m. klockslaget angivet, då författaren slutat för dagen, är det lätt att följa arbetets gång. Det är vanligen endast någon timme på kvällen ett par dagar i veckan, som den strängt upptagne missionsföreståndaren, predikanten och läraren haft tillfälle att ägna sina memoarer. Ofta har arbetet fått ligga orört i hans skrivbordslåda i veckotal. Detta är anledningen, varför han ej kunnat föra det längre än till 1875. Tiden har icke räckt till. Synnerligen betydelsefulla skeden av sitt liv låter oss emellertid denne förgrundsfigur i 1800-talets religiösa liv i Sverige skåda in i och följa. Likväl måste vi djupt beklaga, att det ej gavs honom tillfälle att åtminstone nå fram till 1880, så att vi kunde från hans egen mun få höra om de måhända händelserikaste och intressantaste åren av 1800-talets svenska kyrkohistoria.

Det är emellertid icke endast på religiöst och kyrkohistoriskt område författaren rör sig. Stort värde ha hans skildringar av dagligt liv i 1800-talets Sverige och icke minst äro hans karaktäristik och kritik av dåtidens upsaliensiska universitetsliv av utomordentligt intresse.

Undertecknads uppgift har varit att ordna manuskriptet så, att berättelsen får framskrida i någorlunda tidsföljd. Den ideligen

avbrutna nedteckningen har fört med sig omkastningar och upprepningar. Till författarens manuskript har gjorts vissa tillägg, i allmänhet i överensstämmelse med hans egna anvisningar. I slutet av boken ha som bilagor införts hans predikan i Helga Trefaldighetskyrkan i Uppsala den 28 mars 1864 samt hans apologi till Uppsala Domkapitel med anledning av densamma; vidare en släkttavla samt en så långt det varit mig möjligt fullständig personförteckning. I många fall har det för denna sistnämndas del ej gått att invänta efterskrivna upplysningar eller ha de varit omöjliga att erhålla. Jag skulle därför vilja uppmana varje läsare, som i fråga om personförteckningen kan fullständiga en ev. 2:dra upplaga, att godhetsfullt meddela sig med utgivaren.

För överskådlighetens skull har framställningen indelats i kapitel. I möjligaste mån har jag sökt anskaffa illustrationsmaterial. Det har emellertid ej varit så lätt att få just vad som önskats, då de i boken omtalade personerna ju i allmänhet äro döda och det ofta ställt sig synnerligen svårt att erhålla fotografier. Vissa delar av boken ha därför i detta stycke blivit skäligen vanlottade. Jag har dock ansett det bäst att placera bilderna tillsammans med den text de tillhöra och ej för jämnhetens skull fördela dem över hela boken. Enligt författarens önskan har nystavning genomförts.

Till doktorinnan, fru. Thilda Waldenström och familjen Waldenström, som godhetsfullt ställt manuskriptet till förfogande, uttalar Svenska Missionsförbundets bokförlag ett vördsamt tack. Alla, som på ett eller annat sätt skänkt undertecknad värdefull hjälp i fråga om personförteckningen, illustrationsmaterialet eller korrekturet, ber jag också härmed mottaga mitt varma tack. Särskilt gäller detta redaktören Theodor Anderson och filosofie kandidaten Erik Linder, vilka vänligen åtagit sig besväret att genomse korrekturet.

Stockholm i oktober 1928.

BERNHARD NYRÉN.

* *Paul Peter Waldenström vid sitt arbetsbord på Svenska Missionsförbundets Expedition.*

Det måste någon gång börja.

Under flera år har jag varit livligt uppmanad dels av min familj, dels av vänner och bekanta att nedteckna några minnen ur min levnad. Den har ju varit tämligen lång, och jag har varit med om mycket.

Det kan dock här icke bli fråga om någon egentlig levnadsteckning utan endast om några spridda minnen. I min gröna ungdom -- när jag var så där omkring 15 år -- började jag föra dagbok. Men så kom den tanken över mig: »Om du dör och man finner en dagbok efter dig, så kommer det att se ut, som om du trott, att du skulle bli något märkvärdigt.» Utan tvekan rev jag sönder och brände upp, vad jag redan skrivit. Det var kanske icke så klokt. Ty jag har funnit, att sådant, som för 50--60 år sedan icke var någonting märkvärdigt alls, rakt ingenting att tala eller skriva om, nu till följd av förändrade förhållanden låter mycket intressant för dem, som höra berättas därom,

P. W.

*

Hem och barndomsår.

Min far hette Erik Magnus Waldenström och var son till komminister Anders Waldenström i Råggärd.Rågärd, socken i Älvsborgs län, Karlstads stift. Utg. anm. En kusin till mig, G. Fritiof Waldenström, kapten i väg- och vattenbyggnadskåren, har med mycken och mångårig möda utarbetat ett släktregister under titeln: »Genealogi och biografier öfver släkten Waldenström», tryckt hos Isaac Marcus, Stockholm 1903. Där förekommer (sid. 69-72) en självbiografi av Anders Waldenström i brev till hans son Erik Magnus, min faderBrevets överskrift: »Pro memoria till min Erik Magnus». Utg. anm.. Då den är av stort kulturhistoriskt intresse, låter jag den inflyta här. Den lyder:

»Jag är född i Rud i ÖhrsÖhr eller Ör, socken i Älvsborgs län, Karlstads stift. Utg. anm. pastorat och socken 1762 den 30 Januari. Både farfaderns svärfar Arv. Grund, farfadern Jöns Waldenström och farbrodern Fredrik Christopher Waldenström hafva varit pastorer och prostar i Öhr. Men min fader, som var magister och 3:ne år legat vid utländska academier, blef comminister i Åmål, och dog efter 20-årig tjenstgöring därstädes. Jag var då på mitt 19:de år och gymnasist i Carlstad. Ändteligen kunde jag få 20 Rdl. att resa till academin med, men för öfrigt hade min far gifvit min mor hela boet i löst och fast, så att jag var i sämre villkor än en tiggare. 1781 den 12 April blef jag student i Lund; var der mot jul, då jag återvände hem; antog mina syskon som informator och tillika skötte jordbruket. Detta år var ett grufligt missväxtår,som satte huset i skuld samt jag måste anspänna alla krafter, för att rädda från undergång; också grep jag sjelf till det hårdaste arbete. I detta yrke fortfor jag till 1787, då jag med otrolig möda och största fattigdom bröt mig igenom till prest den 11 maj nämnde (år) på Herr Öfverstens och Riddarens von Quantens kallelse, men förblef hemma vid Rud och skötte huset, under det jag emellanåt tjenstgjorde på Quantensborg. Min lön var utfäst till 25 Rl. men aldrig fick jag mer än blotta löften om recommendation. Öfversten dog 1789 och jag blef adjunkt åt theol. doctorn och prosten J. G. Stenberg i FredenforsFrendefors el. Frändefors, socken i Älvsborgs län. Utg. anm. den 18 Nov. 1789. Här hade jag 25 Rl. i lön, men skulle gå klädd hvarje dag, ty huset var briljant. Efter ett års förlopp voro de kläder jag hade utslitna och lönen all. Jag tänkte, aldrig går detta an; blir jag längre på detta ställe, kan jag ej skjyla mig. En mademoiselle var i huset i samma predicament som jag, fattig och behöfvande. Mademoiselle Helena Sofia

Wennersten blef min hustru 1791 d. 5 April utan minsta tillgång. Jag arrenderade då af hennes broder, som var comminister i pastoratet, dess boställeStufveryr i Frändefors., ty han hade eget hemman, och fick min lön ändrad till 50 Rl. men måste föda, kläda och hålla mig häst till kyrkorna härför. Wår fattigdom var stor men borga och låna tillflykten. I detta tillstånd fortfor jag med arbetsamhet och nit i tre år, då jag, djerf nog, köpte $^1/_3$ hemman, Kärserud, i Frendefors så gott som i skattevrak. Här flyttar jag ut från gården, bygger nytt alltsammans och så att det kunde bebos af folk. Din syster Helena var född under mitt vistande på Stufveryr, men här föddes din äldre broder Jan Gustaf och Du.Sönerna Fredrik och Anton föddes på Sörsäter i Råggärd. Doctor Stenberg får det infallet att sända tvänne små söner, den äldste Jan Gustaf, nu häradshöfding, den andre Pär, lagman och landssekreterare i Göteborg, åt Lunds academi från 3:dje klassen iSkara, för att studera juridiken och jag för min drift och hushållsamhet, utses till dess mentor. Vi resa i slutet af Octob. 1795 och kom jag sålunda åter efter 14 års förlopp, gift och fader för 3:ne barn. Genast därpå d. 28 nov. 1795 disputerade jag pro exercitio (öfver: Regiæ Academiæ Gustavo-Carolinæ sive Dorpato-Pernaviensis historia, particul. XIV). Den 30 April 1796 tog jag min Candidatexamen, disputerade pro gradu den 10 maj (öfver: Georgio Ludov. Oedero dictum. Evang. Joh. XVIII, 6, exponenti opposita.), och ehuru 27 candidater måste excluderas såsom öfver det bestämda antalet 40, erhöll jag dock ett högt rum. Mitt Candidat Examensprotokoll innehåller fyra laudatur, ett cum laude och fyra approbatur för nio professorer, ty den 10:de hade tjenstledighet och ingen uppfyllde hans plats. Mina disciplar genomgingo på samma tid Examen Juridicum med heder och vände vi derpå genast hem. Adjunkterna i stiftet började nu blifva mera rare, och deras löner föröktes af alla, men min principal ville blifva vid sina 50 Rl. i ett för allt. Detta gjorde brott. Oaktadt jag hade hustru och barn samt egen bostad, gaf jag dock consistorium tillkänna, att jag ej var belåten, och begärde bättre station. Jag blef då missiverad att förestå caplaniet i Råggärd, Lerdals och Järbo församlingarRåggärd, Lerdal och Järbo (Järnboda), socknar i Älvsborgs län, Karlstads stift. Utg. anm. såsom vacant, med hela lönen; söker sysslan frampå året och får allmän kallelse och fullmakt d. 16 Octob. 1797. Denna innehafver jag ännu och består i 18 tunnor kronolön samt $^1/_4$ boställe,Sörsäter i Råggärd. Utg. anm. det skarpaste och minsta nästan i orten. Här var allt förfallet och afträdaren utfattig.

Med Eder söner började jag då studierna, och som sysslan omöjligen kunde föda mig, grep jag till information bredvid.

Du vet och känner själv, huru många ynglingar från min hand utgått, kunniga icke allenast i döda språk utan ock i franska, tyska, engelska samt italienska, hvilka med tidenblifvit antagne vid academierna och äro nu många af dem betydelige män.

Sällan var jag fri som adjunkt från predikstolen; under hela denna tid, hela 22 år, vet jag mig aldrig haft hjelp mer än 2:ne söndagar, då jag reste upp och tog pastoralexamen. Den 9 juni 1804 kom jag till Carlstad; den 20 presiderade jag, den 23 d:o. tog jag examen med fullt approbatur, ehuru philosofiska fakulteten lemnat mig laudatur i samma saker; men dels hade jag detta betyg ej till hands, och det är till och med ovanligt tilldela en stackars caplan så högt.

Detta år sökte jag ett collegat men man förblindade mig med ett sacelani,Sacelani: komministersyssla. Utg. anm. hvartill 2:ne gamla voro sökande. Jag lät öfvertala mig, men då förslaget uppsattes, hade de afsagt sig och en prostens måg fick rum. Farväl! men emellertid blefvo 2:ne närliggande pastorater lediga och jag måste, såsom der quarhållen, se dem gå mig förbi. Consistorium skulle då reparera mig, och satte mig till Åmål, utan att söka. Det blef liggande hos konungen, och jag förlorade visst för detta sex rum.

Den 18 juni 1811 var jag primus respondens vid prestmötet i Carlstad. 1813 vinner jag ändteligen förslaget till Högsäter,Högsäter, socken i Älvsborgs län, Karlstads stift. Utg. anm. men genom de aldra grofvaste dåligheter frånköper en annan mig det. Likaså har det nu nyligen skett med RölandaRölanda, socken i Älvsborgs län, Karlstads stift. Utg. anm.. Jag har ej råd, törs ej gifva pengar; vill vara billig mot mina åhörare och läggas med heder i grafven — och det duger ej till uppkomst i dessa tider. Stor sak om hustru och barn allenast man kommer fram, heter det nu. Det värsta af allt är, att mina krafter nu börja aftaga och sysslan ej kan underhålla adjunkt, att förtiga, det jag ej kan få se mina 2:ne ännu små söner till godo, som jag ville och borde, för behofvets skull. Du

känner självf min son, huru jag svettats för Ederbåda, som nu äro framdragne, och till och med det nödiga undandrager jag mig för Eder skull.»Undertecknad: »Bodane den $^{20}/_{12}$ 1819».

I likpredikan över honom heter det: »— — Min ämbetsbroder, Herr Comminister And. Waldenström, var en nykter man, arbetsam man, jag må säga en slitsam man och outtröttlig man. Hemmanet Bodane, som var nära i skattevrak, har han odlat till 3 à 4 gånger så bördigt av mest oländig mark. I sitt lefverne var han ganska anständig. Sitt ämbete har han förestått, utan att begära medhjälpare, äfven då han kunde den behöfva. Synnerligen har han varit oförtruten, ja! ihärdig att undervisa både bättre och sämre mans barn, hvaraf det blifvit flera skickliga ämbetsmän. Hans hälsa var stundom vacklande, mest af utsot. Sistlidne höst blef hans mage häftigt angripen, kroppen svullnade. Han reste till Vänersborg och sökte läkarvård; men allt förgäfves; ty vattensot var förmodligen hufvudsjukdomen. Den trötta och slitna hyddan måste falla — —». G. F. Waldenström: »Geneologi och biografier öfver släkten Waldenström», s. 72. Utg. anm.

Vilken okuvlig kraft att kämpa sig igenom de svåraste förhållanden! Till det, som självbiografien innehåller, må jag här, efter min fars muntliga berättelser, tillägga en del saker, som äro karakteristiska nog. Komminister Anders måste för sitt uppehälles skull ha inackorderingar. Hans pensionat bestod huvudsakligen av vildbasar, som han skulle göra folk av. Deras föräldrar hade inga händer med dem. Regementet i hans hus blev därför ytterst strängt. En synnerligen häftig natur var han också. När någon av pojkarna hade gjort något galet, så hade han för regel att »smörja upp» allesammans utan att fråga, vem som var gärningsmannen. »Ty», sade han, »den som icke har gjort detta, har gjort något annat, som förtjänar smörj, fastän jag icke fått veta om det.» Därför vankades smörj i regeln varje dag en eller flera gånger. Det gick så långt, att hans egna barn en gång rymde hemifrån och gömde sig, så att han måste skicka ut och söka dem. När de kommo hem rädda och hungriga, var fadern mycket nedslagen och händelsen syntes hava inverkat gott på honom.

Som bevis på hans häftighet talade min far om åtskilliga händelser. En gång, när pojkarna höllo på att läsa över sina läxor i Horatius och fadern var utgången, satt modern inne hos dem. Hon satt vid faderns bord med sin minste son i sittknä. Pojken, som var mellan ett och två år gammal, råkade slå omkull faderns bläckhorn och bläcket flöt ut över hans Horatius, som låg uppslagen. Det blev allmän förskräckelse. Modern torkade boken, så gott hon kunde, slog igen den och skyndade att söva pojken i vaggan. När fadern kom in och öppnade boken, bröt åskan lös. Pojkarna berättade, att det var lille bror, som gjort det. Fadern rusade till vaggan, tog upp den lille och piskade honom.

På sin gård hade komministern en mängd svin. En gång bröto de sig — tretton till antalet — genom den ruckliga gärdesgården in i åkern. Gubben avbröt genast läsningen med pojkarna och befallde dem gå och köra ut svinen. Det skedde. Efter en stund bröto svinen sig in i trädgården. »Kom, pojkar», röt gubben, »jag skall slå ryggen av dem allihop.» Han ordnade saken så, att pojkarna skulle köra svinen ett och ett genom hålet i gärdesgården. Under tiden stod han själv med en mycket grov och tung stör i handen upplyft. Med den skulle han slå ryggen av dem, när de kommo ut genom hålet. Först kom en so. Gubben slog till, men hon var snabbare. »Uff», grymtade hon och gubben slog i marken. Så gick det hela raden igenom. Det går icke så hastigt att slå med en grov och tung bråte som med en käpp. Till slut stod endast galten kvar, en stor en. Svettig och arg skulle väl gubben krossa hans rygg åtminstone. »Uff, uff», sade galten och hoppade undan. Pojkarna vågade icke skratta, av fruktan att åskan skulle ladda ur sig över dem.

Min far hade icke så litet av detta humör i arv. En stående term, när han blev ond, var: »Ni ska få smörj, så att det osar efter.» Men hans vrede gick hastigt över, liksom den hastigt kom, och då var han glad och sprakade och skrattade och talade om historier. Både han och vi glömde örfilarna. För resten hörde smörj på den tiden till »dagligt bröd». Det måste så vara. Ingen fann däri något besynnerligt, och ingen jämrade sig, sedan svedan väl var över. Fick man smörj i skolan,17

så var det icke värt att komma hem och klaga, ty då fick man bara mer.

Vad mig personligen angår, så var jag ett undantag. Jag fick icke mer än en enda gång smörj av pappa, och det

ganska orättvist. Men gubben behövde en urladdning. Vi hade nyss kommit hem från skolan. Pappa kom strax därpå hem från sina sjukbesök. Han frågade mig: »Var är Rulle?» - »Jag vet icke», svarade jag, »vi kommo nyss ur skolan.» - »Skall du icke hålla reda på din yngre bror?» röt han, och i detsamma gav han mig en örfil, så att jag ramlade utefter stolarna i rummet. Men o, när Rulle kom hem! Som han kom in genom gårdsporten, fick han en örfil, så att han rullade flera varv. När han steg upp, repeterades det, och det ett par tre gånger. Men pojkar måtte ha haft bättre skallar på den tiden, ty nu törs nian knappt peta på en pojke, förrän skallen eller åtminstone örhinnan spricker eller han får huvudvärk, och det blir en faslig jämmer.

Men vad hade då passerat? Jo, på vägen hem från skolan mötte Rulle gumman Hedströms dräng, som ledde gummans häst i luggen. Den var utan tömmar och grimma eller andra don. »Får jag rida», bad Rulle. Drängen satte honom upp. Hästen blev rädd och satte av i sken. I »Söderholms backen» mötte pappa. Han hade så när blivit överriden. Han blev rädd, och när han det blev, så blev han tillika alltid ond. Nu kokade det över. Han hade känt igen Rulle, och så följde, när Rulle kom hem, denna avbasning, »så att det osade efter». Pojken var ju ganska oskyldig, och pappa borde ha tackat Gud, att ingen olycka hade inträffat.

Man tycker nu, att sådan där behandling skulle hos oss barn alstra bitterhet mot pappa. Men så vitt jag vet, skedde aldrig så, och pedagoger göra sig nog skyldiga till stor överdrift, då de så förfärligt utmåla de fördärvbringande följderna för barnen, om de en eller annan gång skulle få smörj en smula »orättvist». Det är ju ett ledsamt fel, när en far eller

lärare gör sig skyldig därtill, och han må ju bedja pojken om förlåtelse. Men inte bör man därav göra mer, än vad det verkligen är. I det dagliga livet längre fram får väl var och en finna sig i att gång efter annan lida orättvisa. Men nog står världen ändå.

På samma gång min far var så där häftig och hård, var han ovanligt öm och känslig. Skarpa motsatser. När vi söner t. ex. kommo hem från Uppsala, kunde han aldrig gå ned till ångbåten för att taga emot oss. Han höll sig på sitt rum. Vi fingo gå upp och hälsa. Han kysste oss och körde ut oss. Sedan kastade han sig på soffan och grät. När han gråtit ut, kom han ned och hälsade riktigt och var då mycket faderlig.

När vi skulle resa till Uppsala, tålde han icke, att vi på förhand talade därom eller visade, att vi gjorde förberedelser genom packning e. d. Det måste vi göra på nätterna. Äng båten gick alltid nattetid, och sista dagen vi voro hemma, var som alla andra dagar, tills vi hade ätit kvällsvar d. Då reste sig »gubben» hastigt från bordet.

»Se så, adjö mina gossar!» Han kysste oss hastigt och sprang så in i sängkammaren, kastade sig på sängen och grät, tills han somnade. När han på morgonen vaknade, voro vi vår kos.

På lediga stunder spelade pappa gärna dam eller bräde med oss. Då var han alltid mycket glad och trevlig. Men han spelade illa och fuskade gärna. Ändå tappade han ständigt. Men som segrare måste han alltid avgå. När han t. ex. hade tappat fem spel, så måste det sjätte gälla för fem. Tappade han även då, så måste det sjunde gälla för tio. Vann han det, så avgick han ju till slut som segrare. Men ofta vann han på det sättet, att vi spelade så dåligt som möjligt, på det att han måtte vinna och vi få ledigt.

Sällan spelade han kort med oss. Och då var det bara barnspel, såsom »svälta räv» eller dylika. Aldrig spel om pengar.Annars voro kortspel om penningar -- t. ex. vira och dylika -- mycket vanliga i Luleå. Vid alla bjudningar spelades kort, och det icke blott av herrar utan även av fruar -- herrarna för sig och fruarna för sig. Min mor spelade dock aldrig. Men min far var ivrig spelare. Ofta drogo spelen ut hela natten, stundom ända till följande kväll. Därvid röktes flitigt pipa och dracks toddy. Dock såg jag aldrig pappa drucken.

Erik Magnus Waldenström.

Margareta Waldenström, f. Govenius.

Men varken att dricka eller att spela lärde han sina söner. Aldrig har jag heller efteråt lärt mig något spel. Jag har

därför aldrig förlorat eller vunnit ett öre genom sådant. Vadhållning, som ju också är ett slags spel, har jag dock tillåtit mig en gång. Då tappade jag 3 skilling (= 6 öre), Jag minnes så väl, huru bittert det kändes att nödgas peta ut dessa slantar ur min sparbössa. Vadet gällde, huruvida min nya mössa var av sammet eller ej. Handlanden Finell upplyste, att hon var av20

sammet. Hon var emellertid av sjagg, så att jag nog i verkligheten hade rätt. Men sjagg var på den tiden något så nytt i Luleå, att ingen visste, vad det var.

När gubben kommenderade något, så måste det utföras kvickt. Det dugde icke att gå och »dra benen efter sig». Ett exempel därpå må här anföras. Vi voro bjudna en dag till morbror Benckerts. Pappa och jag och tre yngre bröder följdes på väg dit. När vi passerade förbi morbror Hammarens, som också voro bjudna, sade pappa till yngste bror: »Alfred, gå in och hör efter, om Hammarens äro färdiga.» Det angick egentligen icke oss, men gubben var så där. Knappt hade Alfred kommit inom dörren, förrän pappa blev otålig och tyckte, att han dröjde för länge. »Rulle», sade han, »spring in och fråga, varför Alfred aldrig kommer igen.» Rulle sprang. Men han hade säkert icke varit två minuter inne, förrän gubben var i humör. »Jorike», ropade han häftigt, »spring genast in efter Rulle och Alfred.» Jag minnes icke, om icke jag till sist fick befallning att gå in efter dem alla tre.

Jonke kallades alltid min bror Johan, och jag kallades Palle. Rudolf fick heta Rulle. De äldre syskonen Sofi, Edvard, Fritiof, Wilhelm kallades Fia, Eje, Fritte, Wille. De äldre bröderna Adolf, Gustaf, Hugo och de yngre syskonen Alfred, Kristina, Lina och Emma fingo behålla sina riktiga namn.

Min far var en riktig rikshushållare, och det måste han vara. Inkomsterna voro icke stora men familjen var så mycket större. Som husackord i medelstora familjer kunde han uppbära 15 å 20 kr. per år, och för ett recept tog han några öre, når han tog någonting alls. Jag minnes, huru en gång en gumma, som fått ett recept, med stor förtrytelse visade det i köket och sade: »För en sån här liten papperslapp tar han sex skilling» (= 12 öre). Jag var bara en liten pojke då, men jag kunde ändå reflektera en smula, och jag tyckte, att gumman icke hade så orätt. Men en gång såg jag pappa ta 24 skilling (50 öre) för ett recept.21

Hade icke pappa hushållat så, som han gjorde, och det konsekvent, så hade han icke såsom nu kunnat uppfostra 14 barn och låta tio söner genomgå Uppsala univerjsitet, utan att de behövde skuldsätta sig därför. Att några av dem ändå skuldsatte sig, det är sant. Men det berodde på deras eget slarv; för sina studier behövde de icke göra det. Men därtill återkommer jag längre fram.

Gubben var skarp i att stå på sin rätt. Efter en ämbets-resa, som han en gång hade gjort, skrev han som vanligt ut räkning. Den sändes till Konungens Befallningshavande, som då för tiden hade sitt residens i Piteå. Pappa och landshövding Hedenberg voro inga vänner, och Hedenberg ville gärna passa på att komma åt pappa, om tillfälle gavs. Nu gjorde han anmärkning på pappas räkning. Han hade enligt landshövdingens mening debiterat en skilling och sju runstycken banko for mycket. En skilling riksgäld var ungefär 2 Öre och var delad i 12 runstycken. En skilling banko var en och en halv skilling riksgälds. Gubben blev nu rasande, icke för skil-lingens skull, men därför att han blivit beskylld för orättfärdig debitering. Han klagade ända upp till kungs och vann. Han talade gärna om den historien. Alltid med triumf, förstås.

En gång satte Hedenberg honom på ett hårt prov. Prövningskommittén hade sammanträde i Piteå på landskontoret. När ledamöterna på utsatt tid samlades -- pappa var ytterst punktlig på tiden - så fanns där varken landshövding, landskamrer eller någon annan tjänsteman. Men dörrarna voro öppna och på bordet låg papper jämte ett bläckhorn. Pappa förstod genast avsikten. »Han skall få vänta och giva sig till tåls», var landshövdingens mening. Men den gången grävde han en obehaglig grop åt sig själv. Pappa satte sig genast ned och skrev, att prövningskommittén sammanträtt å utsatt tid och rum men där varken funnits landshövding, landskamrer eller tjänsteman och hade därför beslutit att upplösa sig och resa var och en till sitt.22

»Se så, mina gubbar», sade han till bönderna, »nu sätta vi alla våra namn här under. Sedan gå vi vår väg, men hållen eder i den och den delen av staden, så att jag vet, var jag har eder.»

Sagt och gjort. Efter en stund kom landshövdingen och väntade triumferande att finna pappa kväst. Men när han

såg rummet tomt och läst papperet, blev han blek. Han förstod, att det var pappa, som hade ställt till hela spektaklet, och han sände ut bud för att söka honom. När budet träffade pappa, sade han, att om landshövdingen ville någonting, så fick han komina själv. Landshövdingen måste också förödmjuka sig därtill. Pappa sände nu efter bönderna och så sammanträdde kommittén. Men innan den började sitt arbete, föreslog pappa, att några mån skulle utses till att granska en viss ämbetshandling av landshövdingen. Denne protesterade under förklaring, att prövningskommittén icke hade med den saken att göra.

»Ja», svarade pappa, »vi ha egentligen ingenting att göra hår, då kommittén redan är upplöst.»

Därvid reste han sig. De andra följde exemplet. Nu måste landshövdingen böja sig. Men bönderna sade: »Ack, om vi alltid hade doktorn med oss, för dorn gör oss så mycket orätt.»

Bland allmogen hade pappa ett odelat förtroende, och den sökte hans råd i allt möjligt. Ville landshövdingen komma någon väg med bönderna, så måste han se till, att han hade pappa på sin sida. Därför lyckades det så bra t. ex. för landshövding Widmark (den äldre). För landshövding Ros däremot gick det sämre. En gång när han gjort en resa genom länet och hållit stämmor, kom han till pappa mycket uppbragt. Han hade inte kommit någon väg med bönderna.

»De slå bara näven i bordet», sade han, »och säga: nej, herr landshövding.»

Min far svarade: »Ja, landshövdingen måste komma ihåg, att de icke äro statkarlar, sådana som landshövdingen är vanvid i sin hembygd. Kommendera måttligt och tag dem på rätta sättet, så går det nog bra.»

Vilket förtroende och tillgivenhet pappa åtnjöt bland allmogen, därpå erhöll jag mångfaldiga bevis, när jag 1892 gjorde en kanotfärd med två mina söner uppför Luleå älv. När de gamla bönderna fingo höra, att jag var »gammeldoktorns Palle», så blev jag omfattad med allra största intresse. Vi kommo t. ex. sent en natt i land vid en by. Folket hade gått till sängs. Vi bultade på i en trevlig bondgård. Omöjligt. Då ropade jag:

»He jer (det är) gammeldoktorns Palle.»

Strax steg man upp och mottog oss med största glädje. Litet varstans hade man också någon historia att berätta om gammeldoktorn. Och alltid var det till heder för pappa.

Men på samma gång bönderna voro honom tillgivna, hade de också en stor respekt för honom, Han var en väldig pamp. *Erik Magnus Waldenström.* (Förstoring efter familjeporträttet å sid. 35.) Min far var under sin studietid mycket fattig. Han studerade i Lund. Om somrarna gick han barfota, så snart han kom utom staden. Sina skor bar han då under armen. Böcker, som han icke hade råd att köpa, lånade han av kamrater, skrev av dem om nätterna och studerade dem om dagarna. Men med en okuvlig energi slog han sig igenom.

Hans första inträde vid universitetet var föga uppmuntrande. Man sade honom, att han skulle gå på nyårsuppvaktning till professorerna. Van som han var att stiga upp tidigt, gick han även tidigt åstad. Han ringde på hos den första. Intet svar. Han ringde på igen. Intet svar. Nu drog han till med all kraft. Professorn kom rusande i bara skjortan med kalsongerna i handen. När han öppnade dörren och fick se studenten, så frågade han förargad:24

»Vad vill herrn?»

Studenten svarade:

»Man har sagt mig, att jag måste gå på nyårsuppvaktning till professorerna.»

Professorn körde ut honom och bad honom att aldrig mer gå på någon uppvaktning. Det rådet lydde han också.

1814 var han såsom medicine kandidat13 med i kriget mot Norge. Vid ett tillfälle, då han kommit för nära elden, lade han sig bakom en stor sten. Översten passerade förbi, observerade honom, höll in sin häst och frågade:

»Varför ligger kandidaten här?»

»Emedan jag icke vet, huru jag skall komma härifrån.»

I detsamma kom en kanonkula susande, som tog hatten av översten men lät huvudet sitta kvar. Översten red sin väg.

År 1819 kom pappa upp till Luleå såsom provinsialläkare, och det förblev han till sin död. Hans distrikt omfattade hela det norr om Luleå belägna Sverige och sträckte sig i söder över Piteå stad och Piteå Lappmark. När han skulle resa till änden av distriktet i Arvidsjaur och Arjeplougs Lappmark, så kunde resan upptaga en tid av två veckor. Han måste delvis åka, gå till fots, rida, låta draga sig, låta rö sig o. s. v. Stundom måste han vada över myrar, så att han blev våt ända upp till midjan. Som Luleå på den tiden icke hade någon särskild stadsläkare, så måste invånarna försöka att hålla sig friska, medan han var borta. För övrigt förstod ju apotekaren att på egen hand laga till litet medicin, när så behövdes. Huru den verkade, det var icke så noga. Det var medicin i alla fall. Folket trodde på dess kraft, och tron besegrade både sjukdomen och medicinen. Man tog sjukdomar på helt annat sätt

13 Han avlade ej med. kand. förrän 1817. I prosten A. Nordbergs 1928 utkomna »En gammal Norrbottensbygd, anteckningar till Luleå sockens historia», Del I, s. 337, anges, att Erik Magnus W. blev provinsialläkare i Luleå år 1810, alltså endast 15 år gammal. 1810 blev W. student o. inskriven i Värmlands nation i Lund. En föreberedande medecinsk examen avlade han 1816. Provinsialläkare i Luleå blev han 1819. Utg. anm.25

då än nu. Man var icke så pjunkig och blev icke heller så rädd, ifall man blev sjuk, utan tänkte: »det går väl över». Och det räddade säkert många liv. Min far var icke heller mycket för medicin. Särskilt fingo vi barn erfara det.

Många gånger låg mamma efter honom, när vi hade krämpor, och ville, att han skulle skriva ut någon medicin åt oss.

»Kan vi inte ge gossen det eller det?» frågade hon.

»Du kan ju försöka», svarade han.

»Men kanske det och det vore bättre», frågade hon ytterligare,

»Ja, det är mycket möjligt», svarade ban och gick sin väg.

Min bror Johan eller Jonke, såsom han kallades, fick mässling. Han blev liggande. Mamma kokade honom sviskonkräm, och det tyckte vi andra var så rart, att vi bara önskade, att också vi skulle få mässling. Därför höllo vi oss flitigt omkring hans säng för att bli smittade och få äta sviskonkräm. Det lyckades. Vi blevo liggande, jag, Rulle och Alfred. Jag minnes icke, om tvillingsystrarna Lina och Kristina voro födda då. Annars hade nog även de mässlingen på samma gång. Att söka skydda barn f Or smittan, det kom aldrig i fråga. Det var självklart, att alla barn måste genomgå mässlingen, och man ansåg det för en lycka, om de fingo den såsom mycket små. Någon medicin kom icke heller i fråga. Vi lågo, till dess vi blevo så bra, att vi kunde stiga upp. Men sviskon-krämen - den fick stå orörd. Vi förmådde ingenting äla.

En vinter när kikhostan gick, fingo även vi en släng därav. Men ingenting gjordes för alt bota den. Jag minnes mycket väl, huru jag, när anfallen kommo på, tog fatt i en stolpe, ett plank, en husknut för att hålla mig uppe, medan jag hostade. En gång hann jag icke det. Följden var, att jag föll i en snödriva. Där låg jag och hostade, tills det var färdigt, och så sprang jag som förr.

Som läkare var pappa mycket omtyckt. Han intresserade sig personligen för sina sjuka, gav sig god tid med dem, satt hos dem långa stunder, sprakade, berättade historier ochuppmuntrade dem, bjöd dem väl ock stundom en pris snus. Han var mycket stark snusare men köpte aldrig något snus. När hans dosa var tom, gick han in i närmaste kryddbod och fick den fylld. På olika sorter gjorde han aldrig någon skillnad, och blev snuset i dosan torrt, så fuktade han det med kaffe eller brännvin. Det var snus i alla fall. *Paul Peter Waldenströms fädernehem i Luleå.* Från gatan. Mitt på husväggen finnes en tavla, vilken bär inskriptionen: »Här föddes Paul Peter Waldenström den 20 juli 1838». (Foto: G. Lövgren, Luleå.) Den gemytlighet och hoppfullhet, han visade hos de sjuka, inverkade säkert mycket mer än hans recept. De sjuka kände sig bättre, bara de hörde hans steg i förstugan. Därtill kom, att han var mycket sträng

mot dem, som skulle sköta de sjuka, att de skulle fullgöra hans befallningar. Även det ingav de sjuka förtroende.Ett medikament fanns det dock, som min far använde i stor utsträckning. Det var engelskt salt. »Rensa magen» -- det var i hans sjukvård en huvudsak. Delta salt fingo vi barn också ofta taga in. Om somrarna ordinerade han ofta brunnsdrickning ur järnhaltiga källor, som funnos i närheten av Luleå. Och till brunnsdrickningen hörde regelmässigt att ett par gånger i veckan taga in engelskt salt. Mamma tillredde det åt oss i kaffekoppen. Ännu i dag kan jag icke dricka vatten ur kaffekopp, utan att det till följd av suggestion smakar engelskt salt. *Paul Peter Waldenströms fädernehem i Luleå.* Från gårdssidan. (Foto: G. Lövgren, Luleå.) Min mor var en mycket god kvinna, mån om sina barn, arbetsam, sparsam, välvillig och hjälpsam. Hon var ett mönster av maka och mor och husmor. Till lynnet var hon jämnoch lugn, raka motsatsen till pappa. Jag kan icke erinra mig, att jag någonsin såg henne häftig vare sig mot man eller barn eller tjänare eller någon annan. Detta framträdde isynnerhet bjärt på den sista tiden, då pappa, utsliten som han var, ofta bemötte henne med oresonlig häftighet.

Hon var född 1816 och var således endast tre år gammal, när pappa kom till Luleå såsom provinsialläkare. När hon gifte sig, var hon 21 år. Då fick hon icke blott man utan även sju styvbarn, av vilka den äldsta icke var mer än fyra år yngre än hon. Det var ingen lätt sak för henne, men en bättre och förståndigare styvmoder skall det icke bli lätt att leta upp. *Margareta Waldenström.* (Förstoring efter familjeporträttet å sid 35.) I sina barns uppfostran var mamma mycket allvarlig och sparade icke på riset. Men varje aga var en riktigt högtidlig akt, som utfördes med det största lugn, men på samma gång med eftertryck. Bastonaden skedde aldrig med örfilar, aldrig med hårt tillhygge utan alltid med ris på den plats, som naturen särskilt danat därtill. När den var avslutad och byxorna tillknäppta, räckte mamma fram handen, för att vi skulle kyssa den. Detta var den mest förkrossande men tillika mest hälsosamma delen av agan. Och om jag kunde nu, så skulle jag vilja tusen gånger kyssa hennes hand till tack för detta, som då kändes så svårt.

Jag var min mors första barn, född på hennes namnsdag den 20 juli 1838. Många gånger fick jag smaka riset av henne. En gång t. ex. hade jag begärt en slant för att köpa mig karameller. Mamma gav mig »två styver» (= l öre). När jag kom ut på gården kastade jag bort slanten i snödrivan. Då jag kom in igen, frågade mamma, vad jag hade köpt. Jag svarade, som sanningen var, att jag kastat bort slanten, emedan den var för liten. Mamma befallde mig då att gå ut i köket och bedjaköksan göra ett ris. Det sved redan det. När jag kom in med riset, blev det bastonad. En annan gång, då jag skulle åka ut med min lilla kälke, bad jag mamma att få låna en gördel att binda om mig. Hon sände barnjungfrun ut med ett långt, brett strumpeband. Förargad skickade jag det med henne in igen. Ögonblickligen kallades jag in och fick min beskärda del. En annan gång kommo jag och min bror Johan i gräl med vår äldre halvsyster Fia, som satt och stoppade strumpor. Vi ryckte strumporna ifrån henne och slogo henne därmed. Jag skulle när som helst kunna peka ut platsen precis, där det skedde. Tillhygget var måttligt hårt och svedan därefter. Men hon började att gråta. I detsamma kom mamma in, och vi fingo vår beskärda del bägge två.

I allmänhet behövde det icke göras ett ris för var särskild gång. I den s. k. mellanstugan (matrummet) stod en gammal stor klocka. Där bakom plägade ett ris sitta instucket för att vid behov vara till hands. Många gånger hände det, när vår egenvilja sökte göra sig gällande, att mamma svarade: »Din vilja sitter bakom klockan.» *Anders Adolf Waldenström.* Levnadssättet i hemmet var ytterst enkelt. Vi fingo frukost kl. 9, middag kl. 12, aftonvard kl. 5 och kväll kl. 8. Maten bestod mycket av mjölk och därav tillagade vällingar. Vi hade nämligen ladugård med några kor, så att tillgången på mjölk var riklig. Den räckte icke bara för oss utan ock för många30

fattiga, som om morgnarna kommo med sina små kärl för att. få »en skvätt», såsom det hette. Af ton värden utgjordes för det mesta av filmjölk och bröd, kvällsvarden regelmässigt av vätt-gröt och mjölk. Gröten kokades av kornmjöl. Vi tyckte där för, att vi nästan voro på kalas, när vi någon afton voro hos våra kusiner Hammarens och fingo äta kväll där. Ty deras vattgröt var kokt av rågmjöl. Frukosten bestod lika regelmässigt av smörgås och potatis och stekt salt strömming samt mjölk. Stundom fingo vi ock uppstekt vattgröt från föregående kväll eller kall vattgröt i varm mjölk. Vid middagen var något mer omväxling, ehuru maten även då var övervägande vegetabilisk. Dock förekom ofta fisk. Söndag middag var den egentligen enda måltid, då det bestods kött. Det

var kalas. Då hade vi vanligen tre rätter. Den tredje bestod i regeln av plättar. Av dem fingo vi tre var. Sylt och socker därtill togo pappa och mamma, men där stannade det. Till lördag kväll fingo vi alltid havregrynsgröt och till söndag morgon s. k. »blöta», d. v. s. skrätt bröd kokt i mjölk. Det åts varmt med smör och gällde som en läcker söndagsrätt. Den smaken har jag också alltjämt behållit.

Kaffe fingo vi i allmänhet icke dricka. Undantag gjordes julhelgdagarna. Till julaftonen hörde, att var och en av barnen hade en hög med bakverk, bestående av en julkuse, en kringla, en smörbakelse och namnbulla. Dessa sparades till doppning i det kaffe, som bestods under helgdagarna. Den sista dagen var trettondedagen. Kaffekvantiteten var mycket liten. Dessutom förekommo extra kaffedagar. Då pappa var borta på ämbetsresor, fingo vi barn tura om och ligga inne i sängkammaren hos mamma, och då fingo vi på morgonen en liten kaffetår. Mamma drack nämligen själv kaffe på säng.

Mellan måltiderna åto vi mycket bröd, torrt och hårt. Vi gingo vanligen med ett stycke sådant i fickan och knaprade därpå, när vi kände oss hungriga. Mjukt bröd bestods icke. Pappa, som var utan tänder, åt ständigt sådant. Oss var endastförunnat att en eller annan gång i skafferiet nypa en smula av någon limpa.

Tidigt måste vi vara uppe om morgnarna. Pojkarnas rum låg en trappa upp mitt emot pappas. Klockan 5 kom pappa upp på sitt och då öppnade han först vår dörr. Vi skulle då sitta vid boken och ha bäddat igen våra sängar.

»Det är galant, mina gossar», sade han, när han fann oss så. Men lågo vi ännu, så röt han så, att det dundrade genom hela huset. Det var dock bara väckelserop, vanligen med smekordet »lathundar». Så slog han igen dörren och gick in på sitt eget rum. Efter tio minuter kom han igen, och då skulle vi vara klädda och tvättade, ha bäddat våra sängar och sitta vid boken.

Med bädd ningen gick det ej synnerligen ordentligt till. Våra sängar voro djupa trälådor med utdrag - vi lågo två i var. De voro dock försedda med lock av trä. Vi sköto igen dem, revo ihop sängkläderna och slogo igen locket. Det var hela proceduren. *Sophie Selling,* f. Waldenström. Men voro vi tidigt uppe, så blevo vi också tidigt sömniga. När vi efter hemkomsten från skolan hade ätit vår aftonvard kl. 5 e. m., så var det vanligen slut med oss. Sällan kunde vi läsa något på kvällen. Vi lade oss på soffor och stolar. Vi fingo nämligen icke gå i säng, förrän vi hade ätit gröt kl. 8. Vackra vinteraftnar lågo vi dock mycket i kälkbacken.

32

Men kl. 8 skulle vi gå i säng. Frestelsen att icke göra det var icke synnerligen stor, då vi ju voro trötta och kvällssömniga. Dock hände, ehuru så sällan, att det knappast är att räkna, att en vacker sommarkväll lockade oss ut, sedan vi gått upp för att lägga oss. Vi tordes då icke gå nedför trappan och ut genom förstugudörren, ty på den var en klinka, som alltid skramlade, så att det mycket väl hördes inne i sängkammaren, där pappa låg. Men utanför vårt fönster reste sig mot taket en stor brandstege. När vi nu med vänstra handen höllo oss fast vid fönsterposten, så nådde vi med högra handen och högra foten fram till stegen, och så kommo vi alldeles tyst ut. Såvitt jag minnes, hände dock aldrig, att vi gingo utom gårdsporten. Vi stannade på vår egen gård och njöto av det vackra vädret. Solen i Luleå går ju icke ned förrän nära midnatt under den härligaste sommartiden.

Av uppassning bestods icke mycket åt barnen i mitt hem. Borsta kläder och skor, bädda igen sängarna - det fingo vi naturligtvis göra själva. Jag hade varit student i två år, då ett stort familjemöte hölls i det gamla hemmet. Vi voro så många - de gifta hade sina hustrur med sig -- att vi icke rymdes i »doktorsgården». För mig och två äldre bröder samt en äldre svåger hyrdes eller lånades rum i granngården, och jag fick pappas order att borsta ej blott åt mig utan även åt de tre andra.

Emellertid hände samma sommar, att pappa fick se vår husjungfru Erika stå och borsta ett par byxor, som hon hängt på stegen.

»Vems byxor är det?» frågade han.

»Det är herr Pauls», blev svaret.

»Kan inte den lymmeln borsta sina byxor själv?», utropade han med en röst, som skrämde Erika, så att hon

sprang, som om det gällt -- icke precis livet men - öronen.

Allehanda andra göromål fingo vi ock utföra. Vi hade t. ex.en stor trädgård, den skulle vi barn rensa -- o, vad vi brände oss på nässlorna! -- på hösten taga upp allehanda rotfrukter samt i skottkärror föra dem omkring i staden till familjer, som ville köpa dem o. s. v. Vi hade åtskilliga kor. De skulle köras ut på bete varje dag under sommaren kl. 5 på morgonen samt på eftermiddagen sökas och hämtas. Det var mitt göra i flera somrar. Men jag fick en tillfredsställande betalning - 18 skilling (= 37 öre) för hela sommaren.

En liten händelse må här omtalas. Bland andra pojkar, som också körde kor, var en son till en fattig granne, som hette Ölund. Vi kommo ofta i sällskap med våra kohopar. En eftermiddag, då vi voro på hemväg, gick Ölund och åt på en smörgås. Ett tu tre vände han om och sökte något i sanden. Han hade tappat en liten smula av sin smörgås. Jag gjorde litet spektakel över att han gick och sökte en sådan smula. Han svarade: »Jo, mamma har bett oss att inte spilla bort mat; hon säger, att den dag kan komma, då vi bedja Gud om en bit bröd för att stilla vår hunger.» *Eduard Waldenström.* Dessa ord grepo mig så djupt, att jag nästan kan peka ut precis den plats på landsvägen, där händelsen inträffade. Och omöjligt har det varit för mig själv sedan den stunden att låta en brödbit, som jag tappat, ligga kvar på golvet. Det hände en gång, när jag var informator hos landshövding34

Sköldebrand i Kalmar, att jag vid en stor middag tappade en bit bröd på golvet. Jag kom ihåg Ölunds ord men kämpade en god stund för att övervinna intrycket av dem. Omöjligt. Till slut söt jag stolen från bordet, böjde mig ned och tog upp brödbiten - till alla gästernas förvåning.

En gång .- det var 1859 .- då pappa kom hem från sin läkarerond i staden, sade han till mig:

»Hör du, Palle», - han upphörde aldrig att bruka detta namn, utom när han kallade mig 'drummelpelle', ett namn som jag hade fått därför, att jag tappade en tallrik gröt i golvet - »hör du Palle, jag behöver få hem ett lass lera. Tag grolle och kör efter ett ifrån Notviken.»

Det dugde icke att säga emot, ehuru jag var student sedan två år. Alltså gjorde jag mig redo. Men gubben hade ännu ett uppdrag att giva mig: »Och så, när du far förbi Nordgrensgården, kan du taga hem korna, så att jag slipper skicka någon särskilt efter dem.»

Det var nu bara att lyda och det utan att visa några sura miner. Men när jag klädd i studentmössan kom med kohopen och lerlasset framför mig samt måste köra genom hela staden för att komma hem, då kände jag en viss blygsel inför folk, som jag mötte. Det är, såvitt jag minnes, den enda gång i mitt liv, som jag blygts för att göra ett nyttigt, om än simpelt arbete.

Något som mamma särskilt sökt ingiva oss avsky för, var lögn. Det har ock sedan suttit i mig så djupt, att jag knappt vet något vämjligare än lögn. Jag mår bokstavligen illa, när jag sammanträffar med en person, som jag vet ljuger.

Jag och mina bröder ljögo en gång för mamma. Vi hade gjort något, som vi visste var orätt. Mamma fick höra därom och frågade oss. Vi nekade. Det var på 1840-talet eller möjligen i början av 1850-talet. Den där lögnen låg emellertid och gnagde mitt samvete ända till våren 1858, då jag blev*Ett gammalt familjeporträtt.* Erik Magnus Waldenström och hans maka, Margareta, sönerna jämte en måg (lantmätare Selling), döttrarna och alla sonhustrurna.

omvänd. Då skrev jag till min mor -- själv vistades jag då i Kalmar -- och bekände allt. Och hon förlät.

Fritiof Waldenström.

Hugo Waldenström.

En annan gång ljög jag för min far. Vi skulle gå i kyrkan. Han lämnade oss 12 skilling (25 öre) var att lägga i kollekten. Men det var ingen kollektupptagning. Nästa söndag skulle vi åter gå till kyrkan och pappa lämnade oss åter var sin tolvskilling till kollekten. När han skulle lämna den till mig, sade han skrattande:

»Men du, Palle, har nog din kvar från förra söndagen.»

Jag svarade nej, fick min tolvskilling, och pappa gick upp på sitt rum. Emellertid slog mitt samvete mig strax, ty jag hade min förra slant kvar. Jag gick upp till pappa ochbekände min osanning samt ville återlämna den nyss mottagna tolvskillingen. Pappa svarade rned en ömhet i rösten, som jag då ej förstod;

»Nej, behåll den du, min son.»

Jag var väl vid den tiden 9 eller 10 år.

En tredje lögn gjorde jag mig skyldig till 1849. Det bestods icke mycket nämnarn på den tiden. När mamma ville fägna oss med sådant, så fingo vi gå in i skafferiet och taga oss ett sviskon, en näve havregryn eller kanske en skorpa. En-skorpa kallades då nämnarn, men så blev det folk av människorna på den tiden. Nu bodde hos oss en kusin Emma från Värmland, en ung flicka, dotter till prosten Waldenström i Nor. Hon var 19 år. En dag, då mamma var borta, skulle Emma se efter oss. Hon gav oss lov att gå in i skafferiet och taga en skorpa var. För att göra det riktigt bra, lovade hon oss att taga smör på skorpan. Det var ju något oerhört. När vi kommo ut, sade hon en smula ivrigt:

»Ni tog väl inte smöret med fingrarna?»

Vi svarade: »Nej, vi tog med kniv.»

Men vi hade gjort det med fingrarna. Det var ju också ganska vanligt, att smörgåsarna i hemmet voro »tummagåsar», antingen det var mamma eller barnpigan eller vi själva som bredde dem.

Men kusin Emma var en smula »petig» av sig, såsom det hette. Därför ljögo vi. Och hon var nöjd. Men den som icke var nöjd, det var jag. Lögnen plågade mig under åratal till 1857, då jag bekände den. Det var denna bekännelse, som blev anledningen till min omvändelse 1858.

När jag skulle lära mig läsa, så funnos icke sådana skolor som nu. Den saken ombesörjdes i hemmet. Vi hade stora tabeller av trä, på vilka voro uppklistrade alfabetet samt stavnings- och innanläsningsövningar. Med dem sutto vi först och38

främst bredvid mamma, som då undervisade oss. Men när hon icke hade tid, så fingo vi gå till någon av tjänarinnorna. Vi hade tre sådana: en för barnen, en för köket och en för ladugården. Och alla tre voro dugliga att vara lärarinnor. Det var andra tider då än nu. På samma gång som t. ex. köksan hörde på huru jag stavade och rättade mig, när jag stavade galet, kunde hon sitta och väva eller sy eller stoppa strumpor, så länge hon hade tid att sitta stilla. När hon måste stiga upp och gå till andra göromål, fick jag gå med min tabell till någon av de andra.

Efter tabellerna fick jag A-B-C-bok. På sista bladet var tryckt en stor tupp. Det var en trosartikel då för alla små barn, att tuppen värpte varjehanda nämnarn åt barn, som läste snällt. Min äldre bror Hugo, som min mor också läste med, hade en så livlig fantasi, att han t. o. m. en gång - om icke flera -- såg tuppen uppe på kakelugnen. För min del såg jag den aldrig, men min tro på honom var orubblig.

En gång hade jag suttit i barnkammaren och läst för mamma i min A-B-C-bok. När läsningen var slut, ställde mamma boken halvöppen mot ett skåp, som stod invid bordet. Vi skulle gå ut en stund, och under tiden skulle tuppen värpa i boken. Emellertid tog mamma i hemlighet upp några russin ur sin ficka och kastade dem bakom boken. Det misslyckades. Jag märkte knepet, tog russinen och gav dem tillbaka med förklaring, att tuppen skulle värpa. Mamma stoppade dem i sin ficka och vi gingo ut. Men när vi kommit utom dörren, vände hon sig om, höll dörren på glänt och viskade några ord till barnjungfrun. När jag efter några minuter kom in i barnkammaren igen, så hade tuppen verkligen värpt några russin bakom boken. Dock minnes jag, att igenom mitt huvud flög en skymt av tvivel och undran, om inte mamma hade fuskat, när hon stod och talade med barnjungfrun i dörröppningen.

Det måste emellertid ha gått dåligt för mig att lära läsa. Jag minnes, huru man satte framför min A-B-C-bok, när

skulle läsa, en stor flat karamell med en tavla, föreställande en gubbe med en ohyggligt stor näsa. Den skulle jag få, när jag hade läst igenom hela boken. Huru länge det dröjde, minns jag icke, men det minnes jag, att jag alltid såg med en suckande längtan på gubben varje gång han ställdes fram.

Mamma var stundom alldeles förtvivlad över, att jag hade så svårt att lära mig läsa. En gång tog hon mig med sig upp till pappa och sade: »Vet du, jag tror bestämt, att Palle inte är riktig», d. v. s. att han är idiot. Jag minnes icke själv den händelsen, men jag minnes, att mamma berättade den. Pappa bara skrattade åt hennes ängslan.

Det måtte dock icke ha stått så illa till med mitt huvud, som mamma fruktade. Så vitt jag minnes, var jag sju år, när jag började gå i skolan. Jag kunde då hela Luthers lilla katekes samt av stora katekesen hela första huvudstycket. Min bror Johan - han som dog såsom professor i Uppsala 1879 - var ett år yngre och började skolan på samma gång. Han kunde Luthers lilla katekes och till och med femte budet i den stora. Det var ju jämförelsevis vida mer än jag. Men vad jag hunnit med, var väl icke så litet, att jag just borde anses vara idiot. Jag hade åtminstone ett ganska gott minne, det vet jag. Då vi bytte om barnkammare, var jag icke ännu två år, men jag minns den gamla barnkammaren. När vi kommo in i den nya, fick jag utbyta vaggan mot säng, och det minnes jag mycket livligt, också minnes jag, när jag gick i kolt med skinnförkläde.

Skolan i Luleå14 var en tvåklassig apologistskola. Man gick flera år i var klass. Något uslare i skolväg kan man väl knappast tänka sig. Lokalen var eländig. Utefter väggarna voro väggfasta bänkar och framför dem stodo långa bord. Under bänkarna drev snön in, då det var snöstorm. Städning och eldning fingo lärjungarna turvis ombesörja, men skolan höll ve-

14 Skolan i Luleå var upprättad 1632 men förändrades 1810 till en lägre apologistskola. Utg. anm.40

den. Ljus måste lärjungarna ha med sig, men skolan höll ljusstakar. Dessa voro av trä, svarvade och rödpolerade. Ljusen voro naturligtvis hemgjorda talgljus. Jag vet icke, om det fanns stearinljus på den tiden. Åtminstone funnos de icke i Luleå. I varje hem »stöpte» man talgljus på hösten, och vi barn voro mycket intresserade att få vara med och »doppa» dem.

Lördagseftermiddagen var städningsdag. De som då hade sin tur att städa i skolan, försågo sig med alla tillbehör, kunde också taga några bekanta med sig, vanligen flickor, och så sopades med all kraft. Jag minnes, huru dammet stod som ett tjockt rökmoln. Det var ju all den lort, som dragits in under en hel vecka. Sannolikt torkade vi väl också dammet, ehuru jag ej minnes det.

Skolhygienen var ännu icke född på den tiden. Än mindre hade den hunnit skrämma förnuftet ur vare sig barn eller föräldrar eller lärare. Skolpojkarna voro på den tiden vida friskare än de pojkar, för vilka man nu bygger de ståtligaste hus, utmäter vissa kubikmeter frisk luft per timme, ser till med ömklig omsorg, att de icke må bli förkylda, icke överansträng da o. s. v. Då jag gick i skola i Luleå, fanns inte en enda pojke i hela staden, som ägde en överrock. Men nog var kölden ofta 30 grader och däröver, stundom ända till 40 och mer. Det behövdes därför inga »kapprum» i skolan. En sommar reste morbror Hammaren till Värmland, varifrån han härstammade, och hade då med sig sin äldste son Fredrik, som var kanske 9-10 år. När de kommo hem till Luleå igen, hade Fredrik en överrock, köpt i Stockholm för 9 riksdaler. Det var en kolossalt uppseendeväckande nyhet, som inom några timmar diskuterades i alla hus i den måttligt stora staden med dess omkring 1,000 invånare. Isynnerhet upprörde den alla pojkar.

Sä eländiga förhållandena i avseende på lokaler än voro, så var det dock ingenting att tala om i jämförelse med de usla lärare vi hade. Lata voro de. Våra lektioner voro 7-9, 10-12och 3--5 utom onsdagar och lördagar, då eftermiddagen var fri. Till varje lektion skulle vi ringa i en stor vällingklocka, och sedan skulle kustos springa till läraren och tala om, att det hade ringt. Det hände, att vi höllo på att ringa 10--15 minuter. Sedan hade kustos några minuter att hinna till läraren, vilken icke heller gjorde sig för brått om med att komma. Om morgnarna låg han vanligen ännu till sängs, när han fick bud, att det hade ringt. *Rektorsgården i Luleå, där Apologistskolan var inrymd.* (Foto: G. Lövgren, Luleå.) Gång efter annan ombyttes lärare. Men i allmänhet voro de ytterligt okunniga.

Om de icke hade boken för ögonen, så visste de icke, om vi svarade rätt eller orätt. När vi hade lektioner i geometri och ritade upp figurerna på tavlan, så måste vi alltid sätta bokstäverna så, som de stodo i boken. Om därstod t. ex. A, B, C, D och vi skrevo A, C, D, B så kunde läraren icke följa med i boken. I sådant fall sade han därför till, att vi skulle »skriva bokstäverna rätt». Att känna någon aktning eller respekt för sådana lärare var omöjligt.

Hurudan kristendomsundervisningen var i skolan, det lönar sig knappt att tala om. Den var usel, under all kritik. Men aldrig gjordes en antydan om annat, än att bibeln var Guds orubbliga ord. Bibelspråken i katekesen pluggades också in i minnet med oblidkelig stränghet. De stannade i minnet och kommo icke längre, det är sant. Men jag har sedan haft ofantlig välsignelse därav. De voro liksom bröd, som stoppas i fickan på barn, som skola ut. Så länge de ligga i fickan, göra de intet gagn. Men när barnet blir hungrigt, då är det gott, att de finnas där. Många gånger har jag med glädje tackat Gud för den andliga skatt, som jag fick i mig genom denna s. k. »döda utanläsning». Den har varit en källa med alltjämt springande vatten i mitt liv. *Paul Peter Waldenström, 1861 el. 1862.* Disciplinen uppehölls vanligen genom handplagg med ett ris, som alltid fanns till hands i klassen. Läraren tog då med sin vänstra hand om pojkens handled och förde riset med den högra. Men så kunde hända, att pojken hastigt sköt fram sin hand, så att riset träffade lärarens. En enda gång skulle jag ha handplagg. Jag hade dabbat mig i katekesen, då jag skulle43

läsa upp det språket: »Om hedningarne, som icke hava lagen» etc. Straffet blev, att jag fick gå i skamvrån. När läraren vände ryggen, gjorde jag grimaser, så att de andra pojkarna skrattade. Läraren frågade, varför de skrattade, och när han fick till svar, att »Palle stjäbbedes», så vart han naturligtvis ond. Jag skulle ha handplagg. Kustos fick taga fram riset. Men då var det så torkat och skört, att magistern i förargelsen kastade bort det, och jag fick gå tillbaka i skamvrån. Sålunda kom jag igenom apologistskolan utan att en enda gång ha fått smaka riset.

Örfilar brukades också, likaså käppslag. En pojke, som berett sig på smörj en dag, hade för säkerhets skull lagt en tenntallrik under byxorna. När han nu fick »lägga upp sig» framstupa över en stol och läraren rappade till med sin käpp, så dundrade tenntallriken som en trumma, och det blev stor tablå. Stackars lärare! Det sämsta kall, man kan välja, när man icke duger därtill, det är lärarekallet, evad det nu gäller i skolan eller på predikstolen.

Bland lärarna hade vi en tid stadens komminister Saefström. Han hade en grov käpp med doppsko av järn. Med den knackade han pojkarna på hjässan och sade därvid: »Du borde daskas». Det gjorde förfärligt ont. Jag fick smaka det en gång. Hade icke pojkarna på den tiden haft så hårda skallar, som de hade, så hade säkert mången olycka hänt.

En gång erhöllo vi en lärare, som gjorde ett visst avbrott. Han hette Falk och var från Piteå. Första dagen ingav han oss en väldig respekt. Varje morgonlektion började med morgonbön. En psalmvers sjöngs. En pojke läste turvis den bön, som brukade stå i katekesen, ävensom Fader vår och välsignelsen. Det gick i tur. Han som läste stod. Likaså läraren. Alla de andra föllo på knä. Första morgonen, som Falk var med, föll även han på knä. Det gjorde ett djupt intryck på alla pojkarna. Han fortsatte också därmed, så länge han tjänstgjorde i skolan. Snart fingo vi höra mer om, huru han arbetade44

för att bli gudfruktig. Han läste och båd och fastade. Han ansåg sig ovärdig att ligga i säng och lade sig därför på granris bredvid sängen o. s. v. Det där var något oerhört. Mannen var i själanöd och visste icke, huru han skulle komma till frid. Han stannade icke länge i skolan. Han reste ut till en bonde på landet, en gammal läsare, för att genom honom söka frid. Huru det lyckades, vet jag icke. Till skolan kom han icke igen. Längre fram blev han präst. Jag såg honom ej såsom sådan, men jag hörde, att han skulle vara mycket besynnerlig.

Vid åhörandet av predikan var det sed, att församlingen bugade sig varje gång Jesusnamnet nämndes. Även förekom, ehuru icke allmänt, att detsamma skedde, när den Helige Ande nämndes. Men när Gud Fader nämndes, bugade sig ingen. Jag har på äldre dar ofta tänkt härpå. Gud Fader var nog då, såsom för många kristna nu, i värde icke den första utan den tredje personen i gudomen. Hurudana predikningarna i allmänhet voro, kan jag nu

ej minnas eller bedöma. Men det minnes jag, att jag fick mitt första djupare andliga intryck genom en predikan av dåvarande komministern Oskar Burman, och det var så djupt, att det än i dag icke släppt mig. Jag räknar det såsom det första fröet till min omvändelse, ehuru denna inträffade först flera år därefter.

Att Gud på den tiden verkade på mitt hjärta, framgår även av följande. Jag hade en kamrat vid namn Axel Strandberg, son till tullförvaltaren i Luleå. Mången afton, sedan vi läst läxor tillsammans, fortsatte vi med att läsa något Guds ord och samtala däröver. Jag har ett livligt minne av dessa uppbyggliga stunder. Strandberg gick sedan in vid tullen och dog såsom tullförvaltare i Skutskär.

Såsom jag nämnt, började varje dags lektioner med morgonbön. Varje söndag måste vi ock gå i kyrkan. Vi samlades i skolan och gingo därifrån i procession med magistern i spetsen. På den tiden brukade även magistern gå i kyrkan. Vår plats var allra främst nära altaret. När syndabekännelsenlästes, så föllo vi alla på knä. Efter gudstjänstens slut tågade vi åter i procession till skolan, där vi förhördes om predikans innehåll. Det stannade dock i regeln därvid, att vi fingo läsa upp ingångsspråket och ämnet med dess inledningar. Detta gjorde, att vi just icke mycket hörde på det övriga av predikan. Sedan prästen hade läst upp ingångsspråket, satt jag och pluggade i all tysthet med det, för att kunna få in det riktigt i minnet. Därmed höll jag på, tills prästen sade ämnet. Sedan det var gjort, hade jag nog med att plugga fast det i mitt minne, så att jag hade det kvar, när förhöret hlev.

Johan Waldenström.

Rudolf Waldenström.

På den tiden bestod en predikan alltid av två delar. Första delen var en inledning med ingångsspråk, vilken avslutades med ett tyst Fader vår. Prästen låg därunder på knä på en pall i predikstolen, och församlingen satt nedböjd motbakbrädan med ansiktet i händerna. Därefter lästes kungörelserna. Vid varje kunglig kungörelse reste sig församlingen och förblev stående, tills den var slut. Sedan kom den andra delen: själva predikan över ett särskilt ämne, ofta uppdelat i avdelningar och underavdelningar. Ämnet »hämtades så ur texten eller annorstädes ifrån».

Kungörelseläsandet var naturligtvis mycket störande och flyttades sedan till efter predikan för att slutligen flyttas till efter gudstjänstens slut.

En anekdot må här omtalas. I en kommitté för revision av någon del av kyrkolagen satt bland andra den bekante riks-arkivarien J. J. Nordström. Han yrkade på den reformen, att man skulle taga bort det störande kungörelseläsandet mitt i predikan. När man upplyste honom om, att det hade skett för 20 år sedan, blev han generad. Han hade på de 20 åren aldrig varit i kyrkan.

Falk införde ett slags gymnastik i skolan. Han band ett snöre i kakelugnsluckan. Själv höll han i andra änden och svängde med snöret. Vi pojkar fingo då hoppa över det, så att det i svängningen gick under våra fötter. En annan övning var, att vi fingo lägga oss ned på golvet framstupa och så höja kroppen sakta med armarna utan att böja den. Under det att denna rörelse upprepade gånger utfördes, skulle vi andas djupt - för att få i oss så mycket som möjligt av det hygieniska golvdammet!

Det enda s. k. övningsämne, som för övrigt förekom, var sång. Lärare var en liten ofärdig folkskollärare, som hette Westman. Jag fick »vara med i sången» en termin, men nästa termin blev jag »utskjuten» såsom oduglig. Dock måste jag såväl som de övriga oduglingarna - jag vill minnas, att vi voro tre -- närvara vid alla sånglektioner såsom åhörare. Det var icke alls dumt. Ty därigenom lärde jag mig så pass mycket, att jag hör, när jag själv eller någon annan sjunger falskt.

En fullständig vändning inträffade i Luleå apologistskola,då dit kom en rektor D. H. Forsberg, jag vet ej varifrån. Det var i början av 1850-talet, sannolikt 1851. Det var en utmärkt duktig skolman. Jag glömmer aldrig, huru arg han var, när han i de första lektionerna hörde, huru okunniga vi voro. Men han tog i med kraft. Vi voro ju så okunniga, att vi multiplicerade tunnor och kappar med riksdaler och skillingar, men när talet var färdigt, så visste vi icke, om resultatet var tunnor eller riksdaler. Forsberg införde verklig undervisning. Det behövdes icke heller

mer för att tillvinna honom värdig respekt. Känna bara lärjungarna, att de ha en duktig lärare framför sig, en överlägsen personlighet, då kommer respekten av sig själv. Undantag kunna väl givas, men de äro få, och dessa hållas gemenligen inom tillbörliga gränser därav, att de icke få kamraterna med sig. *Alfred Waldenström.* Rektor Forsberg lät oss några gånger skriva självständiga uppsatser i form av brev eller berättelser om något, som vi upplevat. Mitt allra första arbete i den vägen skulle vara ett brev till en min äldre bror. Jag började klockan 10 och satt vid ett särskilt litet bord -- aldrig glömmer jag den stunden. Jag funderade, jag våndades, jag svettades, tårarna började rinna. Men vad skulle jag skriva och huru skulle jag börja? Omöjligt. Tiden led mot kl. 12, och jag hade icke ett ord. Då vart rektornförtörnad. »Skriv»!» sade han, och så dikterade han ett brev, av vilket jag minnes endast begynnelseorden: »Rektorn har befallt mig att skriva till dig. Svett och tårar äro mitt bläck, och mitt brev skulle vara lika långt som de två timmar, som jag arbetat därpå, om» -- -- --. Resten har jag tappat. Det var mitt första försök på den litterära banan.

Den förträfflige rektorn var ganska häftig. En gång vid en examen hade vi bland åhörarna handlanden och varvsägaren Bodell. Han var en oförskämd människa - jag kommer längre fram åter till honom. Vi skulle en stund läsa franska. Bodell, som trodde sig kunna franska och ville visa sin lärdom, vinkade till sig rektorn ett ögonblick, då han trodde, att rektorn tagit miste, och sade halvhögt med ett nedlåtande leende: »Det heter icke så, utan så och så.» Rektorn blev högst uppbragt och for ut i mycket häftiga ordalag rnot honom, låtande honom veta, att han här var åhörare och därmed punkt. Vi pojkar, och jag tror även de övriga åhörarna, tyckte, att det just var rätt åt Bodell. Men på honom bet det icke. Han bara flinade.

Jag och min bror Johan följdes åt som sidokamrater hela skolan igenom till den dag, då vi togo studentexamen. Så långt jag minnes tillbaka, var det en avgjord sak, att jag skulle bli lärare och Johan läkare. Det var väl någon suggestion från pappa. Vi hade därför aldrig ett ögonblick i vårt liv någon ovisshet eller något kval för val av levnadsbana. Men för detta måste vi läsa latin och grekiska. I Luleå skola gavs ingen sådan undervisning. Det måste vi läsa privat för rektorn. Här sviker mig mitt minne. Jag kan icke erinra mig, att vi läste latin tillsammans, och huru Johan lärde sig latin, det minnes jag icke. Men varje dag hade jag lektion hos rektorn i latin. Mina lektionstimmar blevo sålunda 38 i veckan. Men ingen talade om överansträngning för det. Rektorn var också alldeles överlägsen såsom lärare just i latin, och jag blev hans »gullgosse» isynnerhet genom dessa privatlektioner. Men högst obehagligt stötte jag rnig på honom, när jag en gång fick seden räkning, som pappa fått från honom. Han hade debiterat 18 skilling (37 öre) per timme, och det tyckte jag var gräsligt oförskämt. Men min bror Gustav, som just stod bredvid, lugnade mig med den upplysningen, att man i Uppsala kunde få betala ända till en riksdaler (= l krona) i timmen för privatlektioner. Det var för mig ofattligt. Men när jag själv sedan i Uppsala gav privatlektioner i hebreiska, så hade priset stigit till l kr. 50 öre. Ja, av framlidne domprosten Björnström i Västerås tog jag 2 kronor. *Lina Waldenström.* Som jag redan nämnt, var pappa en stark hushållare. Och det var han även i sådant, som vi behövde för vår skolgång. När jag och Johan skulle börja vår skola, måste vi ha nya mössor. Dem fick mamma själv sy. De blevo mycket höga, så att skolpojkarna skrattade åt oss och kallade dem »babelstorn». Och det generade oss mycket. Av nödiga böcker hade vi ett exemplar *gemensamt.* När vi skulle läsa över vår läxa, sutto vi vanligen tillsammans och hade boken framför oss på bordet. Vi följdes ju i allmänhet åt. Men så hände, att den ene hade lärt sig en sida fortare än den andre, och då gjorde vi så, att vi reste upp bladet, lade ner våra huvuden på bordet, den ene till vänster, den andre till höger, och läste så på var sin sida av bladet. Det var ju störande, allrahelst som vi alltid läste högt. Men när man blir van därvid, så går det ganska bra. För resten höllo vi ofta fingrarna i våra öron. Att50

sträcka våra anspråk så högt, att vi skulle ha var sin bok, därom var aldrig tal.

Emellertid kom den dag, då jag fick min egen räknebok. Jag hade en sparbössa och i den hade jag då och då fått en slant. Nu köpte jag Zweigbergks räknebok. Pappa skrev in mitt namn och datum i densamma. Jag tror, att det var i okt. 1848, men tyvärr har boken kommit bort, så att jag icke kan säga det säkert. Därefter lade pappa ett »gråpapper» om pärmarna - det gjordes med alla våra böcker -. och detta papper satt kvar hela min skoltid och sedan så länge, som jag hade boken kvar. Samma var förhållandet med facit-boken,

Det hörde till pappas förtjänster, att han med största stränghet höll efter oss att vara rädda om våra böcker. Han tålde icke att se några fläckar eller blyertsstreck eller vikta hörn - »hundöron» som han kallade det - i våra böcker. Jag tror icke heller, att något sådant förekom åtminstone i mina, med undantag av en kaffefläck i min räknebok. Men den fläcken sattes av en kamrat en gång, då vi läste tillsammans i hans föräldrahem. Den katekes, som jag först fick, räckte hela min skoltid och var utan fläck eller »hundöron», när den sedan övertogs av min yngre bror Alfred. Jag menar, den räckte även hans skoltid ut.

Denna noggrannhet i att hantera böcker har sedan suttit i mig så, att det knappast skall kunna uppletas en fläck eller ett »hundöra» i någon av mina böcker. Såvitt jag vet, har jag aldrig heller vanställt mina böcker - allraminst bibeln - med för- eller understrykningar eller förvikningar. På ett eller annat ställe kan väl ett lätt blyertsstreck förekomma. Men dessa ställen äro ytterst få. Det gör ock alltid ett obehagligt intryck på mig, när jag ser andra böcker fulla med fläckar, streck, »hundöron» o. d., i synnerhet när det förekommer i bibeln.

År 1854 fingo jag och Johan var sitt exemplar av en bok. Det var första gången. Och det skedde av något misstag. Viskulle börja att läsa grekiska och skulle därför ha en liten elementarbok. Den måste efterskrivas från Piteå. En äldre bror (Fritiof), som hade någon anställning där, fick i uppdrag att köpa dem. Jag minnes livligt, vilken glad och oväntad överraskning det vart, då paketet öppnades och vi fingo var sitt exemplar. Det var överdådigt.

Vi började strax läsa privat för rektorn, men vi hade just lärt oss läsa innantill och översätta de enklaste satser, då rektorn sjuknade i maginflammation. Efter några dagar dog han. Sedan voro jag och Johan lämnade åt oss själva. Hela vintern studerade vi på egen hand, isynnerhet latin och grekiska. Och det gjorde vi med besked. Det var väl knappast någon dag, som vi icke stego upp kl. 4 på morgonen. Och vi gjorde det utan att behöva någon pådrivare. Vi skulle hösten 1855 till Uppsala för att gå in vid därvarande Lyceum. Men därom längre fram.

*

I Luleå var under min uppväxt en orolig tid på det andliga området. Huvudmannen för den andliga rörelsen var en varvsägare vid namn Bodell.

Varvet hette Oskarsvarv. Han hade export av trävaror. Men han byggde även fartyg. En gång hände honom vid en fartygsutskjutning en ledsamhet, som gav anledning till mycket skämt. När fartyget gick ut av stapeln, utvecklades på en mast namnflaggan. Alla närvarande sågo nyfiket dit för att få se, vad fartyget skulle heta. Allmän häpnad. Där stod: »Dufan», i stället för »Dufvan», som det skulle vara.

Bodell var nog en tid en from, troende man och hade mycken nitälskan om själars frälsning. Men han rönte starkt motstånd. Möjligen var det detta, som bragte honom på sned. Han bildade en separatistförsamling, vars ledare jämte honom var en tulluppsyningsman vid namn Holmgren. Den hade sin lokal hos en skomakare Holm. Vidunderliga historierberättades naturligtvis om, huru där gick till, liksom om läsare i allmänhet. Och så skrattades och gycklades.

Bodell var sträng »lutheran», argare än Luther själv. Han utgav en liten tidning, där han utgöt sin galla med exempellös råhet. En gång hade han anfallit någon predikan av dåvarande telegrafisten Gustaf Edén, som också var separatist men sedan blev präst. Edén skrev ett kort försvar, vilket av Bodell fick den domen, att det var »fördjävlat, indjävlat och genomdjävlat». Sådan var hans stil.

Jonas Bodell.

En gång hade han i sin tidning angripit sin kamrat, den ovannämnde Holmgren, för något yttrande, som denne haft i församlingen. Detta tog illa. När Bodell följande söndag kom in till församlingen, så blev det honom förelagt att återkalla, vad han skrivit om Holmgren, vid äventyr att annars bli bannlyst. I nästa n:r av tidningen, där han berättade detta, tillade han: »I valet mellan en förnekelse av den oss uppenbarade sanningen och en bannlysning av förvillade bröder, kunde vi icke tveka.»

Alltså var Bodell bannlyst. Men det varade endast en kort liten tid. Holmgren kom till den insikten, att Bodell

hade rätt. De blevo försonade. Följden var, att de bägge två infunno sig en söndag på sammankomstlokalen och bannlyste hela församlingen.

En söndring bland separatisterna uppstod med anledning av olika tolkning av frälsarens ord: »Rädens honom, som kan fördärva både kropp och själ i helvetet». Somliga trodde,att där menades Gud, andra, att orden syftade på djävulen. När nu den ena partens djävul prisades av den andra parten såsom Gud, så måste församlingen sönderfalla. Ledare för den ena parten var en bagare Sundblad. Huru det gick till sist, vet jag icke. Men Sundblad blev åtminstone en gång dömd till fängelse därför, att han hade blandat kalk i mjölet. Relata refero. Men sannolikt inverkade det ingenting, ty separatisterna, liksom dåtidens norrbottensläsare, höllo strängt på Luthers ord: »Ett fall i levernet är ett mänskligt fall, ett fall i läran är ett djävulsfall». Var Luther sagt detta, vet jag ej, men det åberopades ofta. *Den s. k. »Bodellskyrkan» i Luleå.* (Foto: G. Lövgren, Luleå.) Bodell var utomordentligt hätsk mot präster. Komministern i staden, Oskar Burman, kallade han »lång-svart-djävuln».54

Burman var dock, så vitt jag förstår, en troende man. Och en förståndig man. Ett par exempel därpå må anföras.

Bodell hade döpt ett sitt barn. Fiskalen kom, tog barnet och förde det till Burman för att döpas. Burman vägrade. »Barnet är döpt», sade han, »och jag är ingen vederdöpare.» Saken gick till konsistorium, som ålade honom att döpa barnet. Han klagade hos kungen och fick rätt. Om präster och biskopar femtio å sextio år senare haft samma förstånd, så hade aldrig striden om lekmanna dopet kommit upp.

En gång kom en kvinna upp till Burman och berättade något ledsamt om en annan. »Av vem har du hört det?» frågade Burman. När han fick veta det, reste han sig och sade: »Följ nu med; vi gå till honom för att få reda på saken». - »Var har du fått höra det?», frågade B. Han nämnde en annan. »Då gå vi till honom», sade B. Och så fortsatte han, tills han av den tredje eller fjärde fick den upplysningen, att historien galt ut från den kvinna, som nu var i pastorns sällskap. Ett förträffligt sätt att stoppa till munnen på baktalare. Burman har själv berättat historien för mig.

En fröken Lotten Björkman låg sjuk och ansågs skola dö. Bland hennes bekanta voro några troende, som voro oroliga för hennes själ och sökte omvända henne. Det misslyckades. Hon blev bara bitter. De vände sig till Burman. Han kom. När hon fick se honom i dörren, blev hon bitter och tänkte: »Nu kommer han också för att omvända mig, men det skall icke bli av». Emellertid trädde han fram till sängen, fattade vänligt hennes hand och sade: »Så säger Herren: Om än edra synder vore blodröda, skola de varda snövita, och om de vore rosenfärgade, skola de varda vita som ull.» Där var icke ett ord om omvändelse utan i stället ett ord, som verkade omvändelse. Hennes hjärta smälte och från den stunden var hon troende. Hon frisknade till, blev gift med min bror Edvard och levde flere år. I tron förblev hon intill sin död. Hon har själv berättat händelsen för mig.55

Huru oklara begreppen hos de s. k. separatisterna voro och huru lätt deras fantasi uppjagades, därpå må ett exempel anföras. En bonde i Överluleå kom till komminister Edén och var mycket bekymrad över »den här stasskörkan». Edén, som var en troende man och ej så litet humoristisk, svarade: »Vad har du med det att göra? Låt stassborna sköta om den saken. Vi ha bara en landskyrka.» Det hade mannen aldrig tänkt på. Nu var han lugn och glad över att han bodde på landet, där man ingen »stasskörka» hade.

I de andliga rörelserna spelade även dopfrågan en framstående roll. Mamma frågade ett par fattiga barn, som kommo in och tiggde: »Vad är edra föräldrar?» Svaret blev: »Mamma är baptist och pappa är separatist.» De som icke voro baptister, voro lika hätska som baptister. Men det vände sig åt ett oväntat håll. De ansågo, att dopformuläret i 1811 års handbok var lagiskt och icke evangeliskt. De ville icke »ha sina barn döpta till Moses utan till Kristus». Därför döpte de dem själva efter gamla handboken. Länsman kom, tog barnen, förde dem till prästen och lät döpa dem efter nya formuläret. När de kommo hem, hade föräldrarna den gammallutherska läran, att »det andra dopet driver det första ut». Och så döpte de dem igen. D:r Grafström i Umeå berättade för mig, att många i hans församling sålunda voro döpta tre gånger. Han hade emellertid aldrig döpt om något barn, som var döpt

av fadern.

*

Något så överflödigt som belysning på gatorna förekom naturligtvis icke i Luleå. Det var beckmörkt om kvällar och nätter under vintern, därest det icke var månsken. Folk fick då hålla sig i sina hem. Måste någon vara ute och icke kunde gå i mörkret, så måste han taga lykta med sig.

Nöjen hade man icke mycket av. Någon teater fanns icke. Kalas förekommo ju i familjerna på vissa bemärkelsedagar. Så-56

ledes var det alltid kalas i mitt föräldrahem på pappas namnsdag, Erikdagen. Vid kalas bjöds vanligen mycken traktering, isynnerhet bakverk såsom stora struvor, anisbröd, kringlor m. m. Det var omöjligt för gästerna att äta upp alltsamman. Därför lade de var sitt i en hög och togo det med sig, när de gingo hem. Det var icke liten glädje för oss barn, när pappa och mamma kommo hem med sina knyten. Då fingo vi alltid var sin bit av varje sort. Dock tyckte vi mer om, när föräldrarna icke kunde gå på ett kalas, dit de voro bjudna. Det var nämligen en sed, att om någon inbjuden uteblev, så skulle dagen efter kalaset till honom skickas andelar av all traktering, som bjudits, och det skulle alltid vara »hederligt», d. v. s. nästan dubbelt så mycket, som han hade kunnat taga med sig, om han varit där. Detta kallades »näst», och den kunde vara så »hederlig», att den fyllde ett ganska stort fat. Naturligtvis blev då utdelningen till oss barn i överensstämmelse därmed.

Barnavärldens förlustelser om vintern voro skidåkning, kalk-backe, skridskoåkning, snöbollskrig, om sommaren slå boll och »slå band», rö och segla. Att slå band gick så till, att vi hade stora tunnband, som rullades på det sätt, att vi slogo på dem med en käpp. Banden föreställde fartyg och olika platser i staden voro olika länder och städer, som vi besökte. Till nöjena hörde också, att vi ibland fingo gå bort och hälsa på kusiner. Två av mammas systrar voro gifta i Luleå med handlande (Hammaren och Benckert), och två av hennes bröder voro köpmän i Luleå och gifta. Alla hade flera barn. Skaran av kusiner var alltså mycket stor. Att vara med på kalaser kom aldrig i fråga för barn. Gå i dansskola kom icke heller i fråga - om det ens fanns någon dansskola, vet jag icke. Aldrig lärde jag mig heller på annat sätt att dansa. En enda gång i mitt liv har jag försökt att dansa. Vi barn voro bjudna till Bodells. Där skulle dansas en vals med musik på piano. Mamma var med. Hon skulle valsa med mig. Men jag trampade henne gång på gång på fötterna, så att vi måstesluta. Jag tyckte, att det var skamligt. Under de två skolåren i Uppsala skrev jag en gång till pappa och begärde att få gå och lära mig dansa. Men gubben sade nej, och därmed var den saken avgjord för hela livet, vad mig beträffar.

Inom syskonkretsen rådde i allmänhet god frid. Visst hade vi stundom slagsmål med varandra. Men det blev snart bra igen. Någon inbördes avoghet eller illvilja förekom icke. Över huvud taget voro vi också lydiga, ehuru det misslyckades ibland. Att utan lov taga något i hemmet förekom väl knappast. Åtminstone minnes jag icke något exempel, om jag undantager, att vi någon gång i trädgården nöpo oss en ärtskida eller t. o. m. en morot, vilket vi egentligen icke betraktade såsom något olovligt, ehuru det nog icke var alldeles rätt. Men att t. ex. i skafferiet olovandes taga ett russin, en skorpa, ett sviskon eller dylikt -- det kom då aldrig ifråga. *Kristina Dahl, f. Waldenström.* Ett slag av tjuveri gjorde vi oss dock ofta skyldiga till. Vi voro mycket begivna på häggbär. I en trädgård, tillhörig änkefru Hedström, funnos några häggar, som buro ymnigt, och bären voro särskilt goda. Där stulo vi ofta häggbär. Stundom begärde vi dock lov av drängen. För gumman själv voro vi riktigt rädda. Hon såg anskrämlig ut. Även annat ofog gjorde vi i hennes trädgård, ryckte upp morötter, kålrötter o. d. Det kväljer mig ännu, när jag tänker därpå.Jag har flera gånger under de mer än 40 år, som jag varit först läroverksadjunkt och sedan lektor, haft tillfälle att observera, huru viktigt det är att skilja mellan tjuvaktighet och egentliga dåligheter. Om man icke gör det, så kan man göra otrolig skada. Jag låste för några år sedan i en tidning en notis, som väckte min särskilda uppmärksamhet, jag vet ej av vad anledning. Det var en tobakshandlare i Stockholm, som hade skänkt 100 kr. till undfägnad för gummorna på något fattighus. Jag tog närmare reda på historien, och den var följande.

En ämbetsman i Stockholm hade kommit till tobakshandlaren och talat om, att han som skolpojke hade jämte två kamrater kommit in i cigarrbutiken. De hade bett fröken, som stod där, att taga ned från hyllan en låda cigarrer, som de utpekade. Medan hon gjorde det och sålunda vände pojkarna ryggen, passade de på och stulo från disken

en hop cigarrer, som de stoppade i sina fickor. När fröken ett par ögonblick därefter hade öppnat och satt fram den utpekade lådan, så ville de ingenting köpa. De skulle alltså avlägsna sig. I detsamma trädde tobakshandlaren ut från kontoret. På den tiden var det i alla affärer vanligt, att på dörren mellan butiken och kontoret fanns ett litet runt hål på fyra å fem centimeters diameter med glas i. Genom detta hål kunde köpmannen titta ut i butiken utan att själv bli sedd. Och nu hade tobakshandlaren gjort det och sett, huru pojkarna stulit. Han befallde dem att komma in på kontoret. De fingo tömma sina fickor på hans bord. Sedan förelade han dem ett val:

»Antingen skall jag anmäla saken för rektor eller för polisen eller ska' ni komma hit i morgon vid samma tid och få stryk. Välj det bästa. Adjö.»

Så fingo de gå. Vid överläggning kommo de till följande resultat. Anmäler han det för rektorn, så bli vi relegerade; anmäler han det för polisen, så blir det förfärligt, då bli vi också relegerade. Och då är kanske hela vår framtid förstörd. Gåvi tillbaka och taga stryk, så går det över; han kan ju inte slå ihjäl oss. Alltså gingo de tillbaka och togo stryk.

Sedan ämbetsmannen hade slutat denna berättelse, sade han: »Nu äro vi alla tre ämbetsmän i statens tjänst, och det ha vi kanske er att tacka för. Ty vem vet, vad som blivit av oss, om ni hade anmält det för polisen eller för rektor. Emellertid», tillade han, »ber jag att här få lämna 100 kronor, ty när vi tömde våra fickor på edert bord, så var det bara de yttre fickorna, men vi hade cigarrer i innerfickorna också, och detta plågsamma minne ville jag nu avbörda mig.»

Efter en så rörande historia vägrade naturligtvis tobakshandlaren att mottaga några pengar. Men till slut måste han giva sig. Ämbetsmannen, som redan lagt dem på bordet, vägrade absolut att taga dem tillbaka. Och så fingo de fattiga gummorna ett kaffekalas. *Emma Waldenström.* När man hör talas om ordentliga rättegångar inför rektor och kollegium, om nedsatta sedebetyg, högtidlig avbasning, ja, relegation för idel tjuvpojkstreck, utan att de bevisa någon dålig karaktär, så kan man ej bli annat än förargad. Men det är alltför många lärare och rektorer, som icke äga en skymt av det pedagogiska förstånd, som tobakshandlaren visade.

Vintern 1854--55 var min sista vinter i föräldrahemmet. På julen 1854 fick jag såsom julklapp ett par galoscher, av läderförstås. Guttaperkagaloscher kände man då icke till. Det var något det. Jag blev ju herre. Jag minnes, med vilken stolthet jag satte dem på mig vid högtidliga tillfällen. Vidare fick jag en rakkniv, densamma som jag ännu 1911 begagnar och säkert kommer att begagna till min levnads slut. Den är av engelskt fabrikat. Slutligen fick jag ock en spegel, som var att fälla ihop emot lådan. Vad mer jag fick, minnes jag icke.

På sommaren, innan vi skulle resa till Uppsala, jag och mina bröder Johan och Rudolf, fick jag en bonjour -- min första -- samt en överrock -- också min första. Mamma gjorde oss också halsdukar av en gammal rutig sidenväst, som bror Wilhelm hade ägt. Dessa tordes vi dock icke sätta på oss förrän på ångbåten. Pappa tillät oss aldrig i uppväxten att bära halsduk. Om halsen hade vi endast nedviken skjortkrage.

Den vanliga skolgången var, att elever från Luleå apologistskola, som skulle studera vidare, först foro till Piteå femklassiga skola och sedan till Härnösands gymnasium. Men pappa skickade sina söner till privat läroanstalt i Uppsala. Det var också en stor vinst. En sidokamrat till mig i Luleå, en duktig pojke -- sedermera kontraktsprosten J. Boström i Sundsvall -- gick den vanliga vägen genom Piteå och Härnösand och blev student tre år efter mig.

*

Uppsala lyceum.

Avresan från Luleå skedde i aug. 1855 en vacker sommardag med ångfartyget Berzelius, en på den tiden storståtlig ångare. Pappa var delägare i den. Det var första gången i mitt liv, som jag var ombord på en gående ångbåt.

Innan jag går vidare, kan det vara skäl att tala om, huru ångbåtstrafik på Norrland kom till. Det var dåvarande lektorn vid Karlberg, A. A. Grafström, samt kapten Carlsund vid Motala verkstad, som gåvo uppslaget därtill, men ansågos ock därför såsom vilda fantaster. När de voro på det klara med planen, skrev Grafström en artikel i tidningen »Svenska tidningen, dagligt allehanda från Stockholm». Dagen därefter träffade han sin svärfar, F. M. Franzén, dåvarande kyrkoherde i Klara, sedermera biskop i Härnösand.

»Har du sett, vilka dumheter det är, som stå i Allehanda?» frågade Franzén.

»Nej», svarade Grafström, »vad kan det vara?»

»Jo, det är en artikel, som vill inbilla folk, att en ångbåt på Norrland skulle bära sig.»

»Men är det så dumt?» frågade Grafström.

Då blev Franzén ond -- han var ytterst häftig till sin natur. Han gav sitt missnöje till känna och lämnade Grafström.

Emellertid verkade Grafström för saken och fortsatte i Härnösand, sedan han blivit lektor där. Han lyckades också intressera några affärsmän och andra i staden. Men vid ett62

kalas eller festlig tillställning fick han i alla gästernas åhöran uppbära en allvarlig skrapa därför, att han genom sin övertalningsförmåga lockat så många av stadens hedervärda borgare in i ett företag, som måste leda till deras ruin. Faran visade sig dock icke så stor, ty några år därefter var det två ångbåtar på Norrland. Och de buro sig bra. Grafström har själv talat om historien för mig.

Den första ångbåten hette Norrland, den andra Örnsköld,, träskrov förstås, med väldiga hjul och långt framskjutande, spetsig förgylld galjon. När dessa båtar kommo till Luleå - de gjorde tre resor var på sommaren - så var det riktig högtid i staden. Alla pojkar upp på hustaken för att se, huru de gledo fram på viken. Stadens herrar gingo ned i deras restau-rationslokaler för att äta stockholmsinat, och societetens fruntimmer klädde sig i full stass med solparasoll och gingo ned till Nordströms trädgård, i vars omedelbara närhet ångbåtarna lade till.

Nu när jag skulle resa, voro ju de båda träångbåtarna undanträngda av Thule och Berzelius, som voro av järn. Både skrov och maskiner voro av ny konstruktion, de senare särdeles »bränslebesparande», sade min far; de brände ej upp mer än 113 famnar ved mellan Haparanda och Stockholm, berättade en maskinist för mig.

Jag minnes så livligt, huru ståtligt det kändes, när vi nu sutto på akterdäcket för att resa ända till Stockholm och vidare till Uppsala. Den längsta resa, jag förut gjort, var till Sunder-byn, 15 kilometer eller »sex fjärdingsväg», såsom det då kallades. Vi tre bröder skulle nu också lägga bort de i hemmet vanliga benämningarna Palle, Jonke och Rulle och ersätta dem med de verkliga namnen Paul, Johan och Rudolf. Vår äldre bror Hugo, som var student, var också med. Ångbåten gick in i Piteå, Skellefteå, Umeå, Örnsköldsvik, Härnösand, Sundsvall, Hudiksvall, Söderhamn, Gävle och anlände efter fyra dygn till Stockholm. Därifrån färdades vi med ångbåt till Uppsala.Huru nytt var icke allt! Huru stort! Huru väldigt var icke havet, huru förtjusande Mälaren med de många ståtliga herrgårdarna på stränderna. *P. W:s första bostad i Uppsala, Klostergatan 5.* (Foto: B. Nyrén.) Vår första bostad i Uppsala var i fru Lundbergs gård i hörnet av Svartbäcksgatan och Klostergränd en trappa upp inpå gården. Det var två rum, ett yttre, någorlunda rymligt och ett mindre, litet. I det senare bodde Hugo, i det förra vi tre yngre. Hugos rum hade tapeter, vårt hade vitlimmade väggar. Möblemanget i vårt rum bestod av tre sängar, tre stolar och ett stort målat furubord, som i bägge ändarna uppbars av korsfötter -- just ett stort köksbord. Ett par byråar hade vi själva efter våra äldre bröder. »Rummet hade bra utsikt men dåligt insikt», sade en skämtsam kamrat.64

Sängkläder medförde vi själva från Luleå: bolster, kuddar, stickade täcken och sänglinne, allt inpackat i stora säckar. När vi väl kommit in i våra rum, rakade Hugo sig och gick ut för att hälsa på bekanta. Vi tre skulle packa upp sakerna, Men vemodet tog överhand. Vi satte oss på sängklädssäckarna, som lågo mitt på golvet. Och så började vi gråta. Ack, örn mamma hade varit hos oss! Vi hade emellertid icke gråtit ut, då vi fingo höra dova klämtningar från domkyrkan. Eldsvåda, tänkte vi. Vi rusade ut på gatan och det väckte vår förvåning, att folket

gick så lugnt och icke tycktes fråga efter elden. Men klämtningen var ingen eldsignal. På den tiden klämtades det i stora klockan i Uppsala domkyrka varje söckendag kl. 10 f. m. och kl. 4 e. m. Dessutom ringde det i en annan klocka kl. 6-8 f. m. samt kl. 6, 8 och 9 på aftonen.

Nu skulle vi börja vid Uppsala Lyceum,1 en privat läroanstalt med fyra klasser. Jag och Johan kommo med ens upp i tredje klassen, Rudolf, som ej var mer än 14 år, kom in i den andra. Han var realist, märkvärdigt nog, då alla de andra nio bröderna voro latinare.

De fyra klasserna hade endast två rum. Första och andra klassen läste tillsammans, likaså tredje och fjärde. Jag och min bror Johan fingo således börja tillsammans med fjärde klassen, d. v. s. den klass, som följande vår skulle taga studentexamen. Naturligtvis var det ansträngande att följa med, det blev väl icke heller så grundligt men vi fingo en allmän översikt i alla fall över kurserna, vilket gjorde, att det noggrannare studiet av dem gick mycket lättare, när vi själva kommo upp i fjärde klassen. Jag har många gånger efteråt tänkt på denna anordning och undrat, huruvida det icke skulle underlätta och påskynda studierna, om i samma klass sutte en övre och en undre avdelning, så att den övre droge den

1 Uppsala Lyceum, enskilt högre läroverk, grundat av skolmannen och universitetsläraren K. A. Ramström 1827. R. ledde skolan till 1839. Skolan hade sina lokaler i hörnet av St. Torget och Svartbäcksgatan. Utg. anm.65

undre med sig och den undre hade den sporren att försöka följa med den övre.

Klassrummen voro under all kritik eländiga. De voro hyrda i en gård vid en bakgata. Men med sådant där var det icke så noga på den tiden - »den gamla goda tiden», då man fick lära och vänja sig vid att taga sig fram i tarvliga förhållanden. Ingen klagan förekom heller.

Men voro lokalerna usla, så var däremot lärarekåren sådan, att jag säkert med sanning kan säga, att intet svenskt läroverk, vare sig förr eller senare, haft dess make. Jag råkar i extas, bara jag tänker på eller talar om densamma, och jag kan icke nog tacka Gud för, att jag kom att bliva lärjunge vid Lyceum just då. Det är av oerhörd betydelse för en ung mans hela framtid, hurudana lärare han får.

Rektor för läroverket var akademieadjunkten Fredr. Georg Afzelius, mest känd genom sina läroböcker i logik och psykologi. När man tittar i dessa läroböcker, så ryggar man tillbaka för huru torra och tunglästa de se ut. Men ack, för Afzelius var det en lätt sak att genom sin undervisning lägga in liv och värme i dem, så att studiet blev en riktig lust, Den till synes torra ödemarken blev förvandlad till en blomstrande lustgård.

Afzelius var även lärare i svenska. Något egentligt studium av svenska språket förekom icke, endast skrivning av svenska uppsatser. De grammatiska lagarna, som i huvudsak äro desamma i alla språk, lärde vi ur de grammatiska läroböckerna i främmande språk, i synnerhet latinet. Och det går mycket lättare. Ty då språket är organet för det mänskliga tänkandet - man tänker alltid på sitt modersmål - så är studiet av modersmålets lagar näst logiken det mest abstrakta studium, som man kan sysselsätta sig med. Det är därför för barnen det svåraste och tråkigaste. Det fordrar ej så liten utveckling av förståndet, innan man kan på ett fruktbärande sätt göra lagarna för sitt eget tänkande till föremål för reflexion, eller

5 - Minnesanteckningar.m. a. o. det tänkande subjektet självt till objekt för sitt tänkande. Om jag säger: »Gossen föll ned från taket», så ligger för pojken innehållet klart utan någon reflexion på formen, och vad som nu intresserar honom, det är icke vad som är subjekt och predikat, utan om den där gossen slog sig i fallet. Säger jag däremot: »Puer decidit de tecto», då kommer han icke åt innehållet, innan han med sin reflexion trängt igenom formen, och i denna *främmande* form framstår tankelagen *av sig själv,* omedelbarligen, såsom objekt för reflexion. *Fredrik Georg Afzelius.* När jag hade skrivit min första kria och Afzelius kom upp på lärorummet efter att hava rättat den, så vände han sig först till mig. I det han tog sig en pris snus -- och det står så levande för mig -- sade han:

»Du Waldenström har gjort såsom en dåraktig byggmästare, som bygger en stor förstuga och en liten kammare.»

Jag hade nämligen skrivit en lång »inledning» och en mycket kort »avhandling». Nå, nu visste jag det, och det

bet sig så fast i mig, att det alltid plågar mig, när jag läser en uppsats eller hör en predikan, som börjar med en lång inledning, eller när en orgelnist skall spela en psalm och börjar med ett preludium, som är längre än en hel vers av psalmen. Jag tänker då alltid på den dåraktige byggmästaren med den stora förstugan. Heder åt min gamle lärare Afzelius!Lärare i teologi och kyrkohistoria var dåvarande akademieadjunkten Henrik Gustaf Hultman, som sedan blev biskop i Växjö. Han var såsom lärare något alldeles utmärkt: redig, saklig och koncis. Han förstod att skilja mellan huvudsak och bisak, vilket är »hjärtat i all lärometod», såsom Geijer säger. Dessutom var han synnerligen jämn och lugn. Det hände aldrig att han blev häftig. Klassen satt också alltid som »tända ljus». En enda gång begicks ett disciplinfel av en lärjunge. Vad det var, minnes jag ej, men att det var jämförelsevis en obetydlighet, det minns jag. När Hultman märkte det, sade han med största lugn: »Bäckström får lov för den återstående delen av timmen.» Bäckström reste sig tyst och avlägsnade sig. *Henrik Gustaf Hultman.* I latin och grekiska var akademiadjunkten Carl Wilh. Linder vår lärare. Han blev sedan efter en våldsam vetenskaplig skriftväxling med prof. Ek professor i Lund, därefter domprost i Linköping. Hade han icke dött så tidigt, som han gjorde, hade han säkerligen blivit biskop.

Linder var en ytterst duktig och intresserad lärare. Icke nog med att han skötte sina lektioner vid läroverket på ett alldeles överlägset sätt, lät han ett par, tre av oss ej sällan komma och läsa extra i hans hem. Det var i regeln kl. 5 på morgonen. Vid vår ankomst satt han då själv alltid i fullt arbete. Jag vet icke, att vi en enda gång togo honom på säng.68

Redan första året uppmanade han mig att lära mig skriva latinsk vers för att därigenom vinna det Tronérska stipendiet för latinsk verskonst. Det lyckades också. Enligt stipendiets stadgar måste man vinna stipendiet redan under sin skoltid och kunde få behålla det tre år efter sedan man tagit studentexamen. Men som villkor måste man årligen skriva och till stipendiets inspektor inlämna 200 latinska verser. Jag hade ock stipendiet kvar deri tillåtna tiden. Den som hade haft del: näst före mig, var Linder själv. Sedan hade det varit ledigt i många år. Efter mig var det också länge ledigt, tills det vanns av David Blomqvist, som gick i Gävle läroverk och på min uppmaning lärde sig skriva latinsk vers. Efter en högst obetydlig anvisning av mig lärde han sig det alldeles på egen hand.

Ett mönster till lärare var Rob. Rubenson, som sedan blev grundläggare och förste ledare av den meteorologiska anstalten i Stockholm. Hans ämne var matematik och geometri. Som lärare var han intresserad, livlig, glättig, klar. Jag kan ej tänka mig, huru en lärare skulle vara för alt överträffa honom såsom lärare i dessa ämnen.

I botanik och zoologi hade vi Thore Fries till lärare fr. o. m. 1856. Han var då docent, blev sedermera professor i botanik vid Uppsala universitet. Ungdomlig, livlig, klar och fryntlig i sin undervisning, utgjorde han i sina ämnen, såsom de andra redan nämnda, ett härligt mönster av en lärare. Mina studier lågo dock åt ett helt annat håll (latin, grekiska och teologi), så att jag icke hade lid att följa med i botanik och zoologi. Det förstod han väl och skrattade mången gång åt mig. Jag gav honörn också anledning därtill. Når vi hade någon klass i läxa, så bad jag alltid bror Johan nämna mig en eller ett par av de raraste växter, som hörde till den klassen. Det var givet. att lektionen började så här:

»Vet Waldenström någon växt i den klassen? »

»Ja, den och dem -- skratt.»Vet Waldenström, huru den ser ut, och var den växer?»

»Nej» -- och så skratt igen. På en ohjälplig lärjunge uträttar den bäste lärare ingenting. *Thore Fries.* (Foto: E. Osti, Uppsala.) En allmänt bekant »storhet» i Uppsala var på den tiden en värmlänning, som hette Johan Jakob Svartengren, fil. magister. Han var mest känd för sin »studentfabrik» på Ärna, en lantegendom, som han ägde ett stycke norr om Uppsala.Vid Gamla Uppsala. Där hade han en snygg samling av varjehanda ungdomar, söner till rika och ofta adliga familjer, som föräldrarna hade kastat i hans armar såsom en sista utväg att göra dem till studenter och folk. Svartengren förde ett fullkomligt absolutismens regemente över dem. Han slog dem erbarmligt. Men det tålde de vid. Deras bostadsrum voro obeskrivligt usla, motsvarande deras egna karaktärer. Om de icke stego upp i tid på morgonen, kunde han gå in till dem och slå ett ämbar kallt vatten över dem, där de

lågo i sin bädd. Jag var ute på Ärna ett par gånger och såg, huru det var.

Svartengren själv var ovanligt rå och snuskig. Smutsig om händerna var han vanligen, vårdslös och slarvig i sin klädsel. När han med klackarna trampat sönder byxorna nertill, så släppte han ned dem ett stycke till, m. m. i den vägen. Att hans kläder voro fläckiga, är naturligt. För min del såg jag honom aldrig snygg.

Såsom ett karakteristiskt exempel på, huru han behandlade sina s. k. »Ärnaister», må följande historia omtalas. Han mötte en gång inne i staden en av dem, en greve. Denne befann sig i sällskap med ett par unga fröknar och hade cigarr i munnen. Så snart Svartengren fick se honom, gick han rätt emot honom, fattade med sin vänstra hand hans näve och ryckte med den högra cigarren ur hans mun samt kastade den till marken. Tilläggas bör, att han i kroppsstorlek och styrka var en riktig jätte.

Denne Svartengren var nu lärare i historia, geografi och tyska vid Lyceum. Han utgjode en kontrast till de nyss skildrade lärarna. En duktig pluggläarare var han dock. Men att uppehålla disciplin i klassen, därtill var han alldeles oduglig. Det stojades och skojades förfärligt under hans lektioner, bara han vände ryggen. Att man icke fick någon kärlek till hans ämnen, var ju icke underligt.

Engelska läste vi icke vid Lyceum, men rätt mycken franska. Vår lärare däri var först en helt kort tid Broström, fil. mag., därefter Pehr Joh. Sundstén, fil. stud., som sedan blev lektor, jag vet ej var. Han var en samvetsgrann lärare, men hans undervisning tyckte vi icke om, så att jag en gång besökte rektorn för att begära eri annan lärare. Detta gjorde djupt intryck på Sundstén, så att han vid nästa lektion med gråten i halsen bad oss »hava tålamod med hans tarvliga lektioner». Efteråt har jag förstått, att han nog i och för sig, sedd mot bakgrunden av de vanliga förhållandena, var en god lärare. Men vad som gjorde, att han för oss icke framstod så, var jämförelsen med de nyss skildrade utomordentliga lärarna.

På sidan om Lyceum tog jag privata lektioner i hebreiska för en man, som hette Grusell. Han steg sällan upp ur sängen, fastän han icke var sjuk. Hans utseende var mycket ruskigt. Men han undervisade ganska bra. Hans religion var positiv antikristendom. Han sade en gång till mig: »Den indiskareligionen är lika upphöjd som Himalayas höga berg, som alstrat den; kristendomen är lika låg som Döda havets stinkande pöl, varur den härstammar.» Och därpå skrattade han och tyckte att han hade sagt någonting riktigt bra. Det var en förfärligt mörk människa. *Västgöta Nation i Uppsala på 1860-talet.* (Foto: E. Osti, Uppsala.) När jag kom till Lyceum, var där rådande en vidrig penalism. Lärjungarna i de övre klasserna ansågo sig vara herrar över dem, som sutto i de lägre. Dem kommenderade de till vad som helst, såsom att springa ärenden, komma och väcka dem viss tid på morgonen o. s. v. Voro de icke lydiga, så fingo de stryk. Men det tog slut höstterminen 1855. En lärjunge i 4:de klassen skulle kommendera mig, men där råkade han på orätt person. Jag lät honom förstå, att jag icke var hans betjänt. Men det egentliga slutet blev en ruskig händelse i första klassen. En lärjunge där blev av två lärjungar i 4:deklassen så misshandlad, att han under nästpåföljande lektion föll avdånad till golvet. Svartengren, som hade den timmen, sände genast efter läkare. När denne kom, åderlät han ynglingen och förklarade, att om han kommit senare, så hade ynglingen ej kunnat räddas. När Svartengren fick veta orsaken, sände han en av de andra lärjungarna (min bror Rudolf) in i klassen 3--4 med tillsägelse, att den skulle stanna kvar efter lektionens slut. Så skedde. Svartengren kom in som ett rytande lejon och smorde upp hela klass 4 med förfärliga örfilar. Sedan befallde han de egentliga gärningsmännen att komma in till honom i hans rum och där behandlade han dem med en rotting, tills denna var i tre bitar.

Men därmed var icke allt färdigt. Lärarekollegiet beslöt att relegera en av bråkmakarna, och det skedde med mycken högtidlighet. Vi kamrater tyckte att det var synd om honom, ehuru vi nog tyckte mycket illa om honom. Jag gick upp till rektor Afzelius och bad, att han skulle bli tagen till nåder igen. Men det var omöjligt. Och därmed var penalismen vid Uppsala Lyceum absolut slut.

Bland märkligare kamrater, som jag hade i tredje klassen vid Lyceum må nämnas L. W. Stjernstedt, sedermera generalmajor. Han stannade kvar ett år i tredje klassen till följd av sin ungdom. En klass under mig satt Alfred Lagerheim, sedermera envoyé i Berlin, och därefter generaldirektör i kommerskollegium.

Redan under året 1855--1856 verkade Gud allvarligt på mitt hjärta. Jag kände behov av att bedja och läsa Guds ord. Men jag tordes ej göra det öppet. För mina två bröders skull, som bodde i samma rum. Därför blev det ofta ingenting av. Men stundom kunde jag icke låta bli. Då begagnade jag den utvägen, att jag satt uppe och läste mina läxor på kvällen, tills bröderna lagt sig. När jag då hörde, att de riktigt sovo, tog jag fram mitt nya testamente, läste och bad.

På sommaren 1856 kom mamma ned till Uppsala och

hälsade på oss. Det kom icke i fråga då som nu för skolynglingar att resa hem under ferierna varje år. Kostnaderna voro för stora. Dessutom måste vi gno och läsa även under sommarmånaderna. Mammas besök var naturligtvis mycket kärt. Hon hade också med sig en bytta smör och några andra matvaror, som voro särdeles välkomna. Annars hade vi det rätt knappt, icke så att vi foro illa men i alla fall tämligen knappt. Middag åto vi på ett gott ställe hos en mamsell Pettersson i bryggare Gillbergs hus vid dombron. Där betalade vi 12 kr. i månaden. Till frukost hade vi 6 skilling (12 öre) och till kväll 8 skilling (17 öre). På det sparade vi in en smula. Jag tog till frukost ett kvarter mjölk och ett smörbröd, det kostade 4 sk., samt till kväll vanligen detsamma. Stundom läto vi dock städerskan, vår präktiga madam Andersson, koka oss vattgröt. Jag sparade sålunda in 4 à 6 sk. om dagen, och det var gott att ha, då jag någon gång ville gå in till »Forsens» och dricka en kopp kaffe eller choklad.

Rudolf var inte så hushållsaktig som jag och Johan. Han kunde t. ex. gå in på Gillet och där äta en middag, som kostade 2 à 3 gånger så mycket som på vårt matställe. Men så fick han också plikta därför på det sätt, att han måste säga upp middagen hos mamsell Pettersson så många dagar, att det extra kalaset blev betalt. Under dessa dagar bestodo hans middagar av bröd, som han fick av en kamrat, som också gick i Lyceum. Denne fick nämligen då och då en låda bröd från sitt hem, och de voro goda vänner.

När översta klassen lämnade Lyceum för att taga studentexamen, så skulle alltid tredje klassen giva en sexa. Det var den första sexa, jag varit med om. Vid smörgåsbordet skulle jag, såsom andra duktiga karlar förstås, taga helan och halvan. Därpå drack jag ett glas öl och sedan visste jag ingenting om hela kalaset, förrän jag inpå natten vaknade på en soffa i ett inre rum. -- Efter studentexamen gåvo de nybakade studenterna en sexa för oss, men om den minnes jag ingenting.

*

Studentexamen.

Studierna gingo bra. Studentexamen nalkades. På den tiden togs studentexamen alltid vid universitetet, dit gymnasister från de olika gymnasierna då samlades. Vi blevo kallade genom en s. k. kursor. Den som kallade mig, var den allbekante kursor Bergholm, en högst originell man. Han var en stor procentare, ägde ock hus, särskilt ett, som studenterna kallade »Imperfektum» till följd av de många frontespisar, vilka gubben tid efter annan byggt för att hyra ut såsom studentrum. I ett studentspex, som Einar Löfstedt -- sedermera professor i grekiska språket -- vid ett tillfälle skrev, kallade han Bergholm:

»Byggnadskonstens bjässe, Stadens Birger Jarl, Som av rent intresse Alltid uppbyggt har Små palatser Med avsatser, Frontespisar, comptoirs.»

Resultatet av Bergholms girighet blev, att han byggde en gångbro av järn över Fyris å nära intill sitt hus samt vid sin död lämnade ett vackert testamente till medicinska fakulteten.

Det var sed, att till de första dagarnas examen kallades de studentkandidater, som efter sina avgångsbetyg från sinaläroverk voro de bästa. Till dem hörde jag och min bror Johan. Skrivproven hade vi ock med heder genomgått. När Bergholm korn för att kalla oss, låtsade jag bli mycket rädd. Men han vinkade vänligt med handen och sade:

»Ingen fara, vi ä aldrig svåra de första dagarna.»

Mina huvudämnen voro latin, grekiska och teologi. I historia var jag jämförelsevis klen, men min kamrat vid samma bord var förfärligt okunnig. Han fick de allra enklaste frågor, och när han icke kunde besvara dem, så vändes de till mig. Detta gjorde, att jag tog mig utmärkt bra ut. I matematik gick det tvärtom. Där råkade jag att till »bordskamrat» få Wilh. Knös -- senare docent vid Uppsala universitet och lektor vid Uppsala katedralskola. Han var en överdängare, och jag var någorlunda. Examinator, akademiadj., sedermera den beryktade prof. Ångström, blev otålig och sade:

»Skall herr Waldenström ha cum laude, så skall Knös ha laudatur.»

»Gärna för mig», svarade jag, »bara jag får mitt cum laude» -- det var nämligen mitt avgångsbetyg från Lyceum.

Botaniken var mitt svagaste ämne. Där fick jag till bordskamrat min bror Johan, som skulle ha laudatur. Min examen i detta ämne var ordagrant av följande lydelse:

»Vad har herrn läst?»

»Linnés sexualsystem.»

»Det var mycket.»

Vänd till bror frågade han: »Har herrn också läst *hela* sexualsystemet?»

Min bror svarade skrattande ja.

Vänd till mig frågade han:

»Huru många klasser har sexualsystemet?»

»Tjugufyra.»

»Vad heter tjugonde klassen?»

»Gynandria.»

»Känner herrn någon växt i den?»»Nej.»

»Vad heter den här växten?»

»Androsace septentrionalis.»

> Det var rätt.»

»Jag ber att få gå nu.»

»Huru går det med betyget då?>

-Jag begär ej mer än admittitur.»

»Tror herrn, att man får det för ingenting?»

»Ja, inte är det just mycket värt.»

»Ja, herrn får väl gå då.»

Jag erhöll mitt admittitur. Men Thore Fries blev ledsen, när han efteråt fick höra det, ty han hade vigilerat hos Areschoug, att han skulle giva mig approbatur. Men det visste jag icke om. Likaså hade Hultman, mig ovetande, vigilerat hos examinator, docenten Broman, att han skulle giva mig laudatur. Det hade jag också fått, om jag låtit honom examinera mig i novum testamentum. Men när han hade slutat att examinera mig i dogmatik och kyrkohistoria samt skulle börja med novum, så frågade jag, om jag utan det finge behålla mitt avgångsbetyg från Lyceum: med utm. beröm godkänd. Därpå svarade han ja, och då avstod jag från examen i novum, ty på laudatur hade jag ingen tanke, och dumt var det. Men en skandal hade det varit, om jag fått approbatur i botanik.

Så voro vi då studenter min bror Johan och jag, och det med heder. Det var den 18 maj 1857. Vi skulle då göra

oss en glad afton. Det gjorde vi också, och det kostade 4 kronor, eller 2 på var. Nog kommo vi nyktra hem efter det kalaset. Men 4 kronor var pengar, och var skulle vi få dem ifrån? Jo, så här. Vi sade upp en middag på vårt matställe. Därigenom inbesparade vi tillsammans 1 krona. Våra middagar kostade då 15 kr. i månaden. Sedan satte jag upp 3 kr. på pappa. Jag var nämligen nu kassör för oss alla tre. Såsom sådan skulle jag varje månad hemsända en punktlig redovisning för alla utgifter samt kostnadsförslag för kommande månad.

Olof Wilhelm Knös. (Foto: E. Osti, Uppsala.)

Johan Erhard Areschoug. (Foto: E. Osti, Uppsala.)

Punktligt fingo vi också pengar. Men inga onödiga utgifter fingo förekomma, såsom att vi hade varit ute och druckit kaffe eller té eller köpt något, som vi ej egentligen behövde. Gjorde vi oss skyldiga därtill, så att det översteg våra förr omnämnda besparingar på frukost- och kvällspengarna, så måste vi plikta med en eller ett par fastedagar för sådant överdåd. Att jämna ut det genom fusk i räkenskaperna, därpå uppstod icke ens den avlägsnaste tanke. Aldrig tänkte jag heller på att låna av någon kamrat. Som räkenskapsförare hände det mig nog ibland, att jag glömde att skriva upp någon utgift. När bokslutet för månaden uppgjordes, så fanns en motsvarande brist, och då fanns intet annat råd än att taga sig en fastedag, vilketicke alls var ohälsosamt. Längre fram, då jag började giva privatlektioner i latin och hebreiska och kunde förtjäna ända till 2 kr. i timmen, blev det annorlunda. Då behövde jag inga fastedagar; då kunde jag tvärtom extra köpa hem åt mig både smör och ost och andra liknande överflödsvaror.

Ack, jag minnes, när jag för egna penningar hade köpt det första stycket ost. Det var kumminost. För att icke äta upp den för hastigt beslöt jag, huru många dagar den skulle räcka, skar så sönder den i lika många bitar och lade i min byrålåda. Det var dumt. Ty efter ett par dagar voro bitarna torra och hårda som sten.

Efter denna utvikning återkommer jag till det där studentkalaset och de tre kronorna, som jag skrev upp på pappa — alla fyra vågade jag icke. När jag hemsände redovisningen, skrev jag en omständig förklaring. Vi hade bägge två tagit studentexamen den dagen. Dessutom var det pappas namnsdag (Erikdagen) och vi visste, att det på den dagen alltid var kalas i hemmet. Därför hoppades vi, att pappa icke skulle misstycka, att vi hade gjort av med tre kronor. Pappa fann sig nöjd med förklaringen. Det förblev också den enda gången under de år jag förde kassan, som det förekom, att redovisningen belastades med en utgiftspost, som ej var nödvändig eller som behövde förklaring. Sedan jag börjat genom lektioner förtjäna pengar, vilket pappa aldrig fick veta, lättade jag hans utgifter därigenom, att jag bl. a. betalade mina böcker samt åtskilligt i klädväg själv.

Det var ett oerhört välde pappa utövade över oss under vår Uppsalatid. Han skrev brev till oss i regeln varje vecka. Överskriften på breven var olika. Var han vid gott humör, så lydde den: »Mina snälla gossar!» Var det något, som gjort honom missnöjd, så lydde den: »Mina gossar!» Och var han arg, så blev det bara: »Gossar!» Det hände bara en gång under min Uppsalatid, att vi fingo ett brev med den sist nämnda överskriften. Det var dunder och ljungeld. Jag minnes icke, vaddet var, som då hade retat honom. Däremot hände det några få gånger, att överskriften var: »Mina gossar!» Och det grep Johan och mig så djupt, att vi slogo igen våra böcker och orkade icke läsa på hela dagen. *Uppsala på 1860-talet. »Asis» och Carolina.* (Foto: E. Osti, Uppsala.) Om det var någon abiturientsexa och motsvarande studentsexa, när vi lämnade Lyceum och blevo studenter, det minnes jag icke. Sannolikt var det väl ändå. Att jag var med på någon sådan där tillställning i studentvevan, det kommer jag ihåg därav, att jag föreslog att dricka brorskål med en student, som var äldre än jag, men han svarade tvärt nej. Jag kände mig mycket förnärmad. Såvitt jag nu vet, var detta den enda brorskål jag föreslagit i allt mitt liv.

Sedan vi nu blivit studenter -- Rudolf med, ehuru han ejvar fyllda sexton år; han tog den s. k. »lilla studenten», utan latin och grekiska -- så skulle vi få resa hem till Luleå. På genomresa genom Stockholm var jag på teatern en gång och såg ett stycke, som hette: »Den ondes besegrare». Det är icke många gånger i mitt liv, jag känt mig så rörd som vid detta tillfälle. Men det var mitt sista teaterbesök. I Uppsala hade jag varit på teatern några gånger. Det förekom på den tiden, såvitt jag vet, inga sådana snuskiga, osedliga teaterpjäser som nu. De kunde

vara rörande såsom »Den ondes besegrare» eller tokroliga såsom »Mäster Smith» eller »Aristokrater äro vi alla», eller »En söndag på Amager» -- jag minnes icke, om jag sett flera än dessa. Men att pjäser förekommo, som rörde sig i liderlighetens och religionshånets smuts, det hörde jag aldrig omtalas.

När vi kommo hem, så blevo vi naturligtvis mottagna på bästa vis. Pappa var uppe på sitt rum. Vi fingo springa upp till honom. Han kysste oss och -- körde ut oss. Sedan kastade han sig på soffan och grät. När han gråtit ut, kom han ned och hälsade riktigt och var glad, som naturligt var.

*

Ett brytningsår.

Pappa hade alltid för regel, att sönerna skulle stanna i hemmet under hela första året efter studentexamen. De skulle då läsa för sig själva samt bestämma sig för levnadsbana. När året var slut, skulle de giva pappa besked om, vad de ämnade bli. Och sedan var ingen återgång tillåten. Pappa tålde intet »vackel», såsom han kallade det.

En avvikelse från den där regeln skedde nu. Jag hade nämligen, innan jag lämnade Uppsala, antagit kondition hos landshövding Sköldebrand i Kalmar. Det hade jag gjort utan att fråga pappa. Han blev missnöjd, men lät det hava sin gång. Lönen var bestämd till 400 kr. samt 100 kr. till julen.

Det var någon av de sista dagarna i juli eller de första i augusti, jag skulle resa. Jag fick således icke vara hemma mer än omkr. 6 veckor. Under tiden inträffade något, som aldrig förr eller senare hänt mig: jag fick en sömnlös natt. Detta har på senare tider förekommit mig så besynnerligt, att jag börjat undra, om det verkligen är sant. Men vad hade då hänt? Jo, jag hade friat till min kusin Emma Hammarén och fått korgen. Jag friade muntligen och hon bad att få svara skriftligen. Och det med spänning motsedda svaret var avböjande. Sedermera har jag många gånger tackat Gud därför, då jag lärt känna, vilka faror ett kusingifte kan medföra. För resten hade ju Gud något annat i beredskap åt mig i den vägen.

Detta avslag grep mig så djupt, att jag, som sagt, fick en82

sömnlös natt. Men det gick över. Det är med hjärtesår såsom med andra sår: de läkas med tiden. Och väl är det. Huru länge det dröjde, innan mitt sår var läkt, kan jag icke säga, men jag tänker, att det gick hastigt nog.

Under min vistelse i hemmet umgicks jag mycket med komministern Löfling. Med honom överenskom jag, att jag skulle predika en söndag. Jag skrev också en ganska lång predikan. Både han och jag tyckte, att den var mycket bra. Men så fick pappa veta av det. Han blev förtörnad och förbjöd mig absolut att hålla min predikan. Det var den enda predikan jag i mitt liv skrivit och den blev aldrig hållen. Aldrig heller tryckt.

Dagen för min resa nalkades. Jag skulle nu säga farväl till mina släktingar. När jag för detta ändamål var hos »Gove-niuses», avbördade jag mig den plåga, som jag burit sedan 1849, då jag ljög för min kusin Emma från Värmland, som nu sedan 1852 var gift med min morbror Paul Govenius i Luleå. Jag bekände för henne min osanning. Hon skrattade. Men bredvid henne stod en moster till mig. Hon var gift med en handlande Benckert och var en troende kvinna. Hon förstod, att Gud verkade på mitt hjärta, och hon ville begagna sig därav. När jag skulle resa, gav hon mig en stor illustrerad bibel med följande tillägnan, skriven med hennes egen hand: »Till Paul Waldenström med en vänlig önskan, att du alltid måtte uppslå denna bok såsom Guds egna ord under bön om Andens gåva att förstå ordet, och att han må i din själ försegla dess innehåll såsom den källa, utur vilken Andens frukter (Gal. 5: 22, 23) framgå skola. Av din vän och moster Lina Benckert.»

När jag kom till Stockholm, skulle jag där sammanträffa med landshövding Sköldebrand, enligt brev, som jag fått från honom. Det skedde. Ändamålet var, sade han, att han ville på förhand varna mig för läseriet i Kalmar, i synnerhet för två särskilda personer: Gari Johan Borell, handl., och JohanPeter Horn, lärare vid elementarläroverket. Jag log och förklarade, att han kunde vara alldeles lugn.

»Jag har betyget 'med utmärkt beröm godkänd' i teologi i studentexamen», tillade jag, »så att nog vet jag att reda mig med det folket.» O, vad jag var duktig. Landshövdingen syntes också belåten. *Emma Govenius (sittande).* Med en tysk ångbåt kom jag till Kalmar tidigt en morgon -- jag vill minnas, att det var den 4 aug. Då ingen var nere och mötte mig, gick jag själv upp i staden. Som jag såg ett stort, fritt liggande hus, trodde jag, att det var landshövdingeresidenset. Jag styrde mina steg dit. Porten var stängd. Jag gick tillbaka till ångbåten. Där mötte jag landshövdingens kusk, som var nere för att hämta mig och mina saker. Han förde mig till residenset, ett helt annat hus. Det förra, som jag trodde vara residenset, var -- domkyrkan. Men hon såg ju inte ut som någon kyrka.

Här började nu en ny period av mitt liv. Jag skulle nu bli lärare. Lärjungarnas antal var två, landshövdingens enda barn, sonen Axel, 9 år gammal, och ryttmästare Hultenheims son Hjalmar från Oskarshamn. Vi hade för vår räkning en dubblett. Gossarna bodde i yttre rummet, som tillika var skolrum, jag i det inre. Det var trevliga rum.

Landshövdingen var en lång karl, rak som en general, en mycket sträng ordningsman. Måltiderna skulle ätas på bestämt klockslag, middagen kl. 2. Hade han bjudit någon tillmiddagsgäst, och denne icke var tillstädes kl. 2, så väntades icke. Precis kl. 2 tågade vi in i matsalen, alltid i gåsmarsch: friherrinnan landshövdingskan först, därefter baronen landshövdingen, så jag och sist gossarna. Den försumlige gästen fick komma och taga plats sedan. Detta hände dock endast en gång under min tid. Det var en godsägare Kyhlberg från norra Kalmar län, som kom sent. Annars visste ju alla om ordningen i huset, så att de alllid voro tillstädes i rätt tid.

Landshövdingen var ock en ytterst rättskaffens man. En gång vid en stor middagsbjudning var bland rätterna stekt fågel. När faten kommo in, mörknade landshövdingens an-sikte och han frågade:

»Therese, var har du köpt fågeln?»

»På torget», svarade hon.

»Det är förbjuden tid», genmälte landshövdingen, »bär ut fågeln, ingen får smaka den; den skall kastas bort.»

Så skedde ock. Ingen ens i köket fick åta därav; allt kastades ut i gödselstaden på bakgården. Det skedde före min tid. Men friherrinnan har själv berättat historien för mig.

När Sköldebrand blev landshövding i Kalmar, fann han stor oordning i landskansliet. Han utgöt sin förtrytelse över landssekreteraren och befallde, att allt skulle vara i ordning inom tre dagar, rått så om det också skulle arbetas dag och natt. Så skedde. Landshövdingen var med i allt.

Genom Sköldebrands försorg inrättades eri poliskår i Kalmar. Men så fick han en gång veta, att en tjuv skulle finnas gömd någonstädes i Kalmar. Han kallade upp till sig polischefen och frågade, varför man icke hade häktat tjuven. Denne svarade, att man icke kunnat få tag i honom. Förtörnad svarade landshövdingen: »Om han icke ar häktad inom 24 timmar, så kastar jag hela polisen över bord.» Med det beskedet fick polischefen gå, men kl. 3 e. m. samma dag kom rapport, att tjuven satt inom lås och bom.

En gång under min tid i Kalmar hade landshövdingen fått85

höra, att lönnkroger! bedrevs någonstädes ute på landet. Han kallade in länsmannen och frågade, varför han icke beivrat det. Denne ursäktade sig med, att han icke visste om det.

»Jag kan omöjligen veta allt, som sker inom distriktet», sade han.

»Det bevisar, att ni icke duger till polisman; begär avsked», genmälte den förtörnade landshövdingen.

Han var en sådan där självhärskare. Hans ideal var Napoleon III och dennes statskupp. Den talade han med hänförelse om.

Vid julårna plägade landshövdingen låta baka en mängd bullar till utdelning åt de fattiga. Julen 1857 hörde jag i milt rum landshövdingens dundrande röst nere ifrån gården. Jag tittade ut. Då stod landshövdingen där vid utdelningen och kastade egenhändigt ut några yngre mån, som trängde på för att nappa åt sig några bullar.

Friherrinnan landshövding-skan var en fin dam, dotter till framl. landshövding Fock i Uppsala. Mot mig visade

hon sig mycket vänlig. Hon var såsom en mor för mig, och jag hyste stor tillgivenhet för henne.

Själv var jag, såsom Runeberg säger om sig, »student på kondition och kallades magister». Vad som många säkert få svårt att tro, men som ändå är sant, det är, att jag utvecklades till en riktigt riktig kavaljer, så att hela staden visste att tala

om, vilken väldigt stilig magister landshövdingens hade. Och de hade rika tillfällen att se det, ty varje fredags eftermiddag var mottagning med supé hos landshövdingens. Bjuden var vem som ville komma. Det var fina aftnar. De som kommo, voro många, både från staden och från landet. Det var bra, att vid dessa tillställningar icke förekom dans, ty då hade magistern stått sig illa, emedan han aldrig hade fått lära sig dansa. Tiderna ändras, det är då visst.

Mina disciplar voro som ovan sagt landshövdingens son och enda barn Axel samt en son till ryttmästare Hultenheim i (eller vid) Oskarshamn. Gossen hette Hjalmar. De voro bägge två snälla gossar. Men Axel var en smula döv såsom följd av skarlakansfeber. Detta var en stor sorg för fadern. En gång sade han till mig: »Huru gärna skulle jag icke taga kräfta i bröstet, örn jag därmed kunde befria Axel från hans dövhet!»

Axel kom in vid tullen och dog i Stockholm, där han var anställd vid generaltullstyrelsen. Jag såg honom under den tiden endast en gång. Han var då ganska döv. Han dog ogift.

Hjalmar valde sin faders yrke och blev visst ryttmästare. Han bodde på en egendom i Norra Kalmar län. Jag sökte honom där en gång, då jag på en av mina resor var i närheten. Han var då icke hemma. Jag lämnade ett exemplar av »Herren är from» i hans hem, men han lät icke höra av sig. Emellertid fick jag efter någon tid - kanske ett par år - ett brev från en fröken Mörner, som var i hans hus. Hon meddelade, att han var sjuk och sannolikt skulle dö. Jag skrev då genast till honörn för att visa honom till Herren Jesus. Det dröjde icke länge, innan jag återigen fick brev från fröken Mörner, som nu berättade, att han var död. Hon bragte mig en sista hälsning från honom. Tillika omtalade hon, att han flera gånger på sin dödsbädd bett henne taga fram mitt brev och läsa det för honom.

Till landshövdingens löneförmåner hörde ett boställe på landet, en ganska stor egendom med en härlig trädgård. Den hette87

Skälby. Dit åkte familjen ut varje eftermiddag på sommaren, då vädret tillät det. Så länge jag stod i gunsten, fick jag följa med. Men sedan (på våren 1858) tog det slut.

Men jag återkommer till min kondition. Det gick ju rätt bra. En gång, när landshövdingen åhört en lektion i franska, berömde han mig storligen. Sedermera ändrades hans omdöme, och däråt gav han ett beskt uttryck i ett brev. Gös-

Länsresidenset i Kalmar. (Foto: E. Ewers, Kalmar.)

sarna tenterade på hösten för att komma in vid Kalmar läroverk och då gick det dåligt för dem. Skulden därför kastade landshövdingen på mig. Att gossarna, som ingenting läst under sommaren, hade glömt en stor del av, vad de lärt, det förstod han icke eller ville åtminstone icke erkänna det.

Mellan lektionerna med gossarna studerade jag för mig själv Homerus. Därtill kom, att jag började på allvar läsa bibeln, den jag hade fått av min moster Lina i Luleå. Avsikten var88

icke att bli omvänd utan att få reda på det ställe, som jag hört pappa gycklande anföra, att Kain och Abel foro ut i främmande land och togo sig hustrur. Emedan något sådant ställe icke finnes, så måste jag genomläsa hela bibeln. Men medan jag läste, verkade ordet på mitt hjärta mer, än jag själv förstod. Några nummer av Lunds Missionstidning, som jag läste, inverkade också djupt på mig, så att jag började allvarligt tänka på att bli missionär. Men när jag av samma tidning såg, att därtill fordrades, utom annat även det, att den sökande skulle redogöra för sin omvändelses historia, då studsade jag. Någon sådan historia visste jag icke med mig. Kains och

Abels giftermål hade nu förlorat allt intresse för mig. Jag gick ut och köpte Johan Arndts »Sanna Kristendom» samt började studera den. Sålunda drogs jag småningom till Herren.

Jag började även att besöka några sammankomster, som höllos på det s. k. Borellska barnhemmet, ett barnhem upp rättat av järnhandl. C. J. Borell. Läraren där hette Pettersson. Han var en troende, nitisk man, som brukade tala Guds ord om söndagarna, alltid för fullproppat hus -- salen rymde väl 30-40 personer. Nu började jag även att umgås med Borells. Likaså ined Johan Petter Horn, som var lärare vid läroverket, och före mig hade varit informator hos Sköldebrands. Han var en troende man. Rätt ofta var jag hos honom. Vi brukade då läsa goda predikningar samt sjunga psalmer ur Linderoths sångbok samt Mose och Lambsens Visor. Han hade ett s. k. psalmodikon, en uppfinning av prosten Dillner i Våla. Det bestod av en liten avlång trälåda med en fiolsträng längs efter. Under strängen var en målad rand med numrerade avdelningar, motsvarande noterna. När man nu tryckte på strängen över ett nummer och drog med en stråke över nedre änden av strängen, så fick man en viss ton. Det var uppbyggliga stunder, som jag och Horn hade, när vi, stående vid ett bord, varpå psalmodikon låg, spelade och sjöngo en av Mose och Lambsens visor. Av umgänget i Borellska familjen hade jag89

även mycken nytta. Särskilt fäste jag mig vid den gamle »farfar», en äkta patriark både till väsende och utseende.

Under allt detta var jag uppenbarligen en ung, troende man, ehuru jag varken kan säga dagen eller månaden, när jag blev det. Länge plågade mig därför Rutströms ord: »Den stund går aldrig ur min håg, när jag först min Jesus såg.» Många gånger var jag orolig över, att jag kanske aldrig var riktigt omvänd, då jag icke visste, när det hade skett. Jag bad också Gud ivrigt, att han skulle omvända mig. På den tiden lade man också i predikningar mycken vikt på att ordentligt genomgå »nådens ordning», men jag tyckte, att jag aldrig genomgått någon sådan. Då jag en gång beklagade mig över detta för fröken Cecilia Fryxell, som då var i Kalmar, sade hon: »Jag säger om allt det där talet om nådens ordning, vad en tysk författare säger: Hiiiter den Palt ist es ganz gut, aber in der Versuchung taugt es gar nicht.1 Det är så med mig som med dig. Jag kan säga: jag vet, att jag var blind men nu ser jag - men när och huru det skett, vet jag icke.» Detta gav mig en god tröst. Men ännu mer tröst fick jag genom ett stycke i Schartaus katekes, där det stod, att många unga på ett nästan omärkligt sätt föras till Herren, att detta oroar dem, så att de bedja, att Gud må omvända dem riktigt, men erfara ingen bönhörelse, emedan de redan äro omvända. Detta slog ju alldeles in på mig.

Landshövdingens hade en husmamsell, som var troende. Hon hette Lina Burman och var från Kalix. Av henne hade jag mycken nytta i andligt avseende.

Att den förändring, som skett med mig, observerades av herrskapet Sköldebrand, var klart, ehuru inga ord växlades. När landshövdingen märkte den förändring, som skett hos mig, började han att införa en viss andakt i sitt hus genom att söndagsförmiddagarna föreläsa ärkebiskop Wallins predikan. Men det räckte bara ett par tre söndagar. En gång när jag

1 »I predikstolen är det där mycket bra men i frestelsen duger det rakt inte.»90

läst en liten skrift: »Herren är nära», så lämnade jag den till friherrinnan, emedan den hade uppfyllt mitt hjärta med glädje och jag ville, att även hon skulle få erfara den glädjen. Jag höll henne nämligen för att vara en troende kvinna. Därför blev jag högst förvånad, när hon vid skriftens återlämnande sade: »Det var en förfärlig skrift det där; man kan ju bli mörkrädd av att läsa den.» Själv kände jag mig riktig salig av dess innehåll, och hon blev mörkrädd - huru förklara en sådan skillnad?

När jag nu blivit omvänd, så sade det sig självt, att jag började tänka på att göra något för andras frälsning. Mitt första missionsfält blev fattighuset i Kalmar. Det var på våren 1858. Dit började jag att gå. Jag läste Johan Arndts »Sanna Kristendom» och bad. Hjonen voro mycket tacksamma och glada, och ymnigt flödade deras tårar. Bland de gamla fanns en kvinna, som ansåg sig vara en ond ande. Hon beskrev sin fördömelse med följande ord: »Jag har ingen kraft att leva och intet liv att döda?» - Var fick hon de orden ifrån?

Det var en fröjd för mig att få göra dessa besök och de upprepades varje afton. Men nu bröt stormen lös. Landshövdingen hade fått höra om dessa bönestunder. Ytterst uppbragt utgöt han sig i en massa brutala ord. Jag

fick icke vidare gå och »störa fattighjonen i deras stilla gudaktighet». »Om jag fortsatte, så skulle jag inom 24 timmar lämna hans hus.»

Jag gick till stadens v. pastor Ånelius, som var själasörjare vid fattighuset. Han förklarade också, att han förbjudit fat-tighussysslomannen att vidare släppa in mig. Han anförde att han själv predikade där en gång i månaden samt gick dit med nattvarden, när någon begärde den. Dessutom läste en supig folkskollärare en predikan för hjonen i regeln varje sondag. Jag svarade, att om en människa finge mat sex dagar i veckan. så kunde hon väl vara utan den sjunde. Men att få mat en dag och vara utan i sex, det ginge icke an. Men fattighuset var och förblev stängt för mig från den dagen,91

Nu var min ställning i det Sköldebrandska huset i grund rubbad. Landshövdingen visade mig tydligt sitt missnöje. Huru hätsk han var, kan man förstå av hans ord till mig: »Jag vill hellre se Axel, mitt enda barn, såsom brottsling på cellfängelset än såsom läsare i edra kretsar.»

En kväll kom han in i gossarnas rum, när jag höll på att bedja med dem. De skulle just gå i säng. Jag låtsade intet om. Förfärligt; uppbragt avbröt han vår aftonbön med hög röst och brutala ord. Jag gick in i mitt rum. Han lät gossarna lägga sig och läste därpå själv Fader vår med dem.

Nu förstod jag, vad klockan var slagen. Jag gick till min vän Horn - om det var samma kväll eller någon dag senare, minnes jag icke. För honom utgöt jag milt hjärta och sade, att den ställning som var icke kunde sluta på annat sätt än så, att jag bleve bortkörd. Han försökte lugna mig. Jag hade dock mina bestämda aningar och för att »sälta mig i säkerhet», bad jag Borcll skaffa sig ett betyg av biskop Genberg. Han gick till biskopen. Denne trodde dock icke alls på mina farhågor, men lovade ett betyg, ifall det skulle komma att behövas.

En dag, sedan vi ätit middag och voro komna ut i salongen, bröt landshövdingens vrede ut över mig och han förbjöd mig absolut att vidare umgås med Horn och Borell. Jag svarade:

»Om baron har något brott att anklaga dem för, så skall jag villigt lyda, men är det bara därför att de äro troende

Erik Sköldebrand. (Efter en målning på länsresidenset i Kalmar.)92

kristna, så vore det att förneka Herren, om jag avbröte mitt umgänge med dem.»

Med dundrande stämnia röt han: »Då skriver jag hem till herrns far och talar om, vilka personer herrn umgås med.»

Jag svarade: »I sådant fall har jag löfte av biskopen att få betyg över dem, och det sänder jag till min far.»

»Herrn ljuger - herrn ljuger!» röt han åter och så gick han in i sitt rum.

Själv gick jag genast till Borell, omtalade för honom hela uppträdet och bad honom skaffa betyget. Han gick. Biskopen visade honom till pastor Ånelius. Denne skulle skriva betyget och så skulle biskopen attestera det. Pastor Ånelius skrev ett betyg som var mindre tillfredsställande, icke nedsättande men kallt och torrt. Borell upplyste honom om, att biskopen, som skulle attestera det, nog skulle giva honom ett bättre. Då vart Ånelius ivrig att få igen det för att skriva ett annat. Ånelius var en på »läseriet» fientlig världspräst. Nu skrev han ett alldeles utmärkt betyg och biskopen attesterade det.

Följande dag frågade jag landshövdingen, sedan vi ätit middag och kommit ut i salongen, om han ämnade skriva till min far.

»Jag tänker icke redogöra för herrn, vad jag ämnar göra», var hans beska svar.

»Det begär jag icke heller», genmälte jag, »men här har jag det där betyget av biskopen, som jag talade om, och det ämnar jag i sådant fall sända hem.»

Nu blev det ett riktigt åskväder. Han icke bara fordrade, att jag skulle avbryta allt umgänge med Borell och Horn, utan även att jag skulle lämna Kalmar, när läsningen var slut. Då ämnade han själv med familj resa till Stockholm.

Ett sådant löfte kunde jag icke giva utan förklarade, att jag ämnade stanna kvar i Kalmar, tills jag för höstterminen reste upp till Uppsala.93

Med en rytande stämma, som hördes genom hela våningen, förklarade han då, att han skulle skriva hem till min far.

»Och så snart jag får hans svar, skall jag skicka herrn med fångskjuts till Luleå, med fångskjuts, som går från häkte till häkte, ser herrn.» Därvid slängde han ut sin hand, kraftigt markerande orden: »från häkte till häkte». Och så tillade han: »Jag gjorde orätt, som icke vräkte ut herrn, så snart jag såg, att herrn hade blivit läsare. Herrn har bedragit mig. Herrn lovade mig att icke bli läsare. Herrn har bedragit mig.» Såsom om han trodde att dessa kraftord skulle inverka på mig, frågade han till sist: »Huru ämnar herrn göra nu?»

»Som jag sagt, ämnar jag stanna i Kalmar.»

Nu kokade hans vrede över. Häftigt sträckte han ut handen och röt - ja, han talade icke utan röt - det gjorde han alltid, när han blev uppbragt -:

»Då lämnar herrn mitt hus

Paul Genberg.

på ögonblicket, och om herrn

icke hämtar sina saker i denna dag, så skall jag låta kasta

ut dem på gatan. Gå!»

»Ja, om jag får min lön till årets slut» - (d. v. s. den 4 aug.). »Det skall herrn få. Gå!»

»Ja, om jag får underhåll för den återstående tiden.» »Det skall herrn få med en riksdaler oin dagen. Gå!» Efteråt har jag många gånger förundrat mig över, att jag

i en sådan si un d kunde vara så lugn, som jag var. Det var94

en av de lugnaste stunder, jag haft i hela mitt liv. Av Herren var del förvisso.

När jag kom ut ur salongen i tamburen, stod betjänten Westman där, blek av förskräckelse. Men jag tog min hatt och gick genast till Borell. Där fick jag ett hem.

Följande dag reste jag ut till Ljungby för att träffa biskop Genberg. Han hade rest in till staden. Jag återvände strax. Dagen därefter sökte jag honom. Jag omtalade hela förloppet och begärde hans råd. Han sade, att han var bjuden till middag hos landshövdingen samma dag, och så frågade han;

»Får jag säga landshövdingen, att herr Waldenström vill komma tillbaka?»

Det var en förfärligt hård fråga. Men jag svarade:

»Ja, om landshövdingen ber mig komma.»

»Nej», svarade biskopen, »får jag säga, att herr Waldenström vill komma tillbaka?»

»Ja, om landshövdingen önskar det.»

»Nej», genmälte biskopen, »inte fordra någon förödmjukelse av landshövdingen. Får jag hälsa honom, att herr Waldenström vill komma tillbaka?»

Sedan sökte han övertyga mig, att jag, såsom en sann kristen, borde ödmjuka mig utan att fordra något motsvarande av landshövdingen. Jag blev också övertygad och bad honom framföra den nämnda hälsningen. Då var han nöjd. Men jag väntade med bävan, vad slutet skulle bli. Naturligtvis dröjde jag icke längre än till nästa dag, innan jag gick till biskopen igen och frågade, vad landshövdingen hade svarat.

»Jag blev icke i tillfälle att framföra hälsningen», sade han.

För övrigt talade han undvikande, så att jag förundrade mig. Men snart fick jag reda på hela historien. Sedan

middagen var äten, tog landshövdingen den gode biskopen med sig in på sina rum. Där for han ut emot honom på det mest brutala sätt för det betyg, han hade givit Borell. Det lär hava varit ett förfärligt uppträde. Landshövdingen röt enligt sin95

vana, så att det hördes genom flera rum. Det var naturligt, att biskopen under sådana förhållanden icke kom fram med någon hälsning om, att jag ville komma tillbaka.

Från denna stund var all vänskap mellan landshövdingen och biskopen avbruten. Förut hade de ju, såsom varande de två förnämsta familjerna i staden, umgåtts med varandra. Men nu var det slut. Landshövdingen och biskopen tålde icke att se varandra. Voro de bägge bjudna bort på samma ställe, så frågade landshövdingen, när han kom: »Är biskopen här?» Svarades ja, så vände han strax om. Svarades nej, så gick han in. Men när biskopen kom, så frågade han: »Är landshövdingen här?» När man svarade ja, så vände han strax om.

Vid ett tillfälle måste de dock vara tillsamman. Det var 1859, då kronprinsen-regenten, sedermera konung Karl XV besökte Kalmar. Vid den fest, som hölls för honom, fordrade naturligtvis underdånigheten, att de bägge voro med. Regenten, som fått veta om förhållandet, gjorde ett försök att försona dem med varandra. Det misslyckades.

Några få dagar efter den sorgliga katastrofen gick jag upp till landshövdingen för att få ut återstoden av min lön ävensom underhållningspenningarna. Han betalte mig ordentligt allt men lät mig veta, att då jag icke var antagen som tjänstehjon, så var han icke skyldig att betala mig lön längre än till den dag, då jag blivit skild från min plats. För övrigt var han vid tillfället till synes en smula rörd. Men vi voro för alltid skilda.

Sedan landshövdingen blivit pensionerad, flyttade familjen till Motala. Jag återsåg honom år 1868, då både han och jag voro ledamöter av kyrkomötet. Men han hälsade aldrig på mig, talade aldrig ett ord till mig, ehuru vi hade våra platser alldeles intill varandra. Han satt i stolen närmast framför min.

Sedan Sköldebrand dött, hörde jag icke av hans änka på många år. Till slut fick jag se i en tidning, att hon dött i Sundbyberg. Där lär hon ha framlevat sina sista år i storfattigdom, enligt vad en bekant till mig, som samtidigt bodde i Sundbyberg, berättade mig. Sic transit gloria mundi. Men mig smärtade det att få erfara, att hon bott så nära Stockholm, utan att jag vetat det. Annars skulle jag naturligtvis ha besökt henne.

Naturligtvis skrev jag hem till min far och omtalade, att jag blivit skild från min kondition samt hemsände biskopens betyg rörande Borell. Jag tog för givet, att landshövdingen också skrev. Med den kännedom jag hade om pappa, väntade jag också, att han skulle per telegraf kalla mig hem till Luleå, så snart han fick breven. Jag räknade därför ut, vad dag han skulle få dem. För att tänja ut på tiden så långt som möjligt, lämnade jag mina smutsiga linnekläder till tvätt dagen därförut. Mina beräkningar slogo in alldeles på pricken. Telegrammet kom med befallning, att jag skulle resa hem. Jag svarade, att jag skulle göra det, så snart jag fick igen mina kläder, som jag »i går lämnat till tvätt». Under det jag väntade, passade jag på tillfället och for ut till Elghult och Helleberga för att höra Guds ord. Där var Telander adjunkt hos sin svärfar, prosten Wahrstedt. Jag hade varit där under den föregående påsken. Vi togo in hos inspektören Queckfeldt på Orrefors. Borell var med. Likaså Cecilia Fryxell.

Telander var en väldig predikant. Jag har aldrig själv under någon predikan varit så rörd eller sett en församling så rörd som den söndag, då vi hörde Telander. Hela församlingen badade i tårar, Telander själv likaså. Efter predikan frågade jag Cecilia Fryxell, vad hon tyckte om predikan -- även på henne hade tårarna runnit som strömmar. Hon svarade:

»Det skall jag säga dig, sedan känslorna lagt sig och jag får se, vad jag har kvar.»

Detta utmärkta svar gjorde ett outplånligt intryck på mig. Var gång jag hör talas om, huru åhörare gräto vid en predikan, kommer jag ihåg det. Icke på ett enda ställe i nya testamentet står det, att en predikan av Jesus eller av apostlarna hade den97

verkan, att åhörarna gräto. Kristus och apostlarna vände sig aldrig till åhörarnas känslor utan till deras sunda omdöme. Människorna blevo i hjärtat övertygade. Sedan var det somliga, som voro ordet lydiga och omvände

sig, andra som voro olydiga och förhärdade sig. Den vikt, som nu vanligen lägges på upprörda, ljuvliga känslor, är mycket osund. Ofantligt många mäta predikans värde efter dess kraft att uppröra känslan. För dem består uppbyggeisen nästan uteslutande i de upprörda känslorna. Vad de ha kvar, sedan känslorna lagt sig, det undersöka de aldrig. Höra de en predikan, sorn går ut på att föra djupare in i sanningens kunskap, så säga de, att »den innehöll mycket för huvudet, men litet eller intet för hjärtat». Med hjärtat mena de då känslorna. Huru dåraktigt ett sådant betraktelsesätt är, kan man förstå därav, att känslorna kunna upphöras lika väl av villfarelsen som av sanningen. Ja, det är i regeln på känslornas väg som villfarelsen tränger in och förvillar omdömet. Uppbyggelse är icke det, att känslorna bli upprörda utan det att kunskapen blir grundligare, tron fastare, kärleken innerligare, kraften att bekänna Herrens namn och att vandra i hans efterföljd större, hela livet renare.

När jag korn åter från denna landsresa, var tiden inne att företaga resan till Luleå. Det skedde med bävande hjärta. Men Herren var med mig. Då ångbåten svängde om Gylzans udde in på Luleåviken, gick jag ned i min hytt, kastade mig på mina knän och bad till Gud om kraft att uthärda, vad än komma kunde.

Så var jag åter i Luleå. Min far väntade mig på sitt rum.

Cecilia Fryxell.

1 - Minnesanteckningar.98

När jag kom upp till honom, hälsade han mig faderligt, dock icke så hjärtligt som han brukade. Hans ord voro:

»Välkommen, min gosse, men mer välkommen hade du kunnat vara.»

Något närmare samtal blev ej av den dagen. Men en eller ett par dagar därefter kallade han upp mig, tog fram landshövdingens brev och började läsa det. När han läst ett stycke, måste jag protestera.

»Men pappa, detta är icke sant», sade jag.

Med allvarlig röst svarade han: »Mitt barn, gör icke saken värre genom att ljuga för din far.»

Jag vet knappt, om jag någonsin hört ord, som slagit mig så som dessa. Men vad ville jag göra. Jag måste tiga.

Sommaren i hemmet (1858) var tråkig. Pappa vakade med argusögon över, att jag icke skulle besöka några troende eller tala med någon människa i andliga ting, i synnerhet icke med mamma. Men det var omöjligt att lyda i detta stycke. Varje gång jag kom hem efter att ha varit ute, frågade han mig, var jag hade varit. Jag tog därför den utvägen, när jag hade varit hos några troende, att jag på hemvägen gick in till någon av släktingarna. Och så besvarade jag den nämnda frågan med att säga, att jag kom från dem. En gång överraskade han mig, när jag höll på att tala med mamma i andliga ting. Jag blev genast tyst. Men när han fordrade att få veta, vad jag talat om, så måste det fram. Han blev våldsamt upprörd, och det var underligt, att han icke slog till mig.

Allt har emellertid en övergång. Så även denna sommar. Jag var mycket för mig själv, bar i regeln bibeln ständigt i barmfickan, gick ofta avsides för att läsa i den och bedja. I trädgården stod ett tält. Dit brukade jag för detta ändamål obemärkt draga mig undan. Jag måste dock icke ha blivit alldeles obemärkt. För flera år sedan fick jag brev från en kvinna, som meddelade, att hon på den tiden tjänade i mitt99

föräldrahem och brukade vid sådana tillfällen smyga sig efter mig för att, gömd bakom tältet, observera och lyssna.

När jag på hösten lämnade hemmet, frågade pappa mig, om jag ämnade studera for filosofiska graden eller för att bli präst. Den frågan förundrade mig, ty det hade ju alltifrån barnkammaren varit avgjort, att jag skulle gå skolvägen. Men pappa hade den seden, som jag förr omnämnt, att överlämna åt sina söner att själva bestämma sig för levnadsbana, när de första gången som studenter foro till Uppsala. Jag svarade, att jag komme att, såsom alltid varit tänkt, studera för filosofiska graden. Därmed var han nöjd, och han tog ett faderligt avsked av mig.

*

Student i Uppsala.

Så koin jag då till Uppsala såsom till en ny värld. Där fanns en grupp troende studenter, och till dem slöt jag mig naturligtvis. De hade en samlingslokal i Fjärdingen i Borellianum, ett hus som tillhörde hokhandlaren Otto Borell. Det var en sal med ett rum innanför. I detta rum bodde då studenten Wilh. Norlén, han som slutade sitt liv såsom rektor för skollärareseminariet i Uppsala. Varje lördags afton hade vi uppbyggelsesammankomst på salen, men aldrig om söndagarna. Då voro vi i kyrkan eller ock voro vi spridda hit och dit utåt landet för att själva predika. Därom mer längre ned.

I samma trappuppgång i Borellianum i en dubblett bodde dåvarande komministern i »bondkyrkan»1 i Uppsala, sedermera kyrkoherden i Wäddö, Lars Rosengren, eri ovanligt älskvärd, from och gudfruktig man. Han var ofta med oss. Han var som en fader för oss. Alltid stilla och fridfull i tal och hela sin umgängelse utövade han ett välsignelserikt inflytande på oss. .

Några små drag av hans karaktär må här anföras. I sitt ena ruin hade han en spegel, mycket simpel. Det var en låda ined två svarvade pelare. Mellan dem hängde spegeln, så att man kunde ändra dess ställning efter behag, även slå om den. Rosengren lät på baksidan sätta en tavla, framställande den

1 Trefaldighetskyrkan.ioi

korsfäste Kristus. När han på morgonen hade rakat sig och gjort sin övriga toalett, slog han om spegeln, så att Kristusbilden kom på framsidan. »Ty», sade han till mig, »det här har jag gjort, för att jag tyckte det var så tråkigt att ständigt se mig själv, när jag gick här i rummet; det är uppbyggligare att se bilden av min frälsare.»

Uppsala på 1860-talet. Utsikt från Slottet över slätten, (Foto: E. Osti, Uppsala.)

När det blev i lag bestämt, att lönen för komministrar skulle vara minst 1,500 kr. och kyrkostämma var samlad för att bestämma höjning av Rosengrens lön till detta belopp, så infann sig R. själv och undanbad sig varje höjning. Då han kunde reda sig med den lön, han redan hade, så ville han icke, alt församlingen skulle betungas med någon ökning.

Med det lilla han hade, var han mycket hjälpsam. Detta sinne behöll han, även sedan han blivit kyrkoherde. Det102

hade blivit missväxt i Roslagen. Rosengren hade spannmål att sälja. En dag hade en församlingsbo kommit för att köpa. Han hade redan fått säcken ut på sitt åkdon, då han tog fram sin plånbok för att betala.

»Har du pengar?» frågade Rosengren förvånad. »Visst måste jag väl ha det, när jag skall betala», svarade bonden.

»Ja, då får du icke köpa här», genmälte Rosengren. »Har du pengar, så kan du köpa i handelsboden. Hos mig få inga

andra köpa än de, som äro utan pengar.» Och så bars säcken in igen. Rosengren hade ett egendomligt predikosätt. Han externporerade alltid. Någon egentlig begåvning som predikant hade han icke. Med sammanhanget var det därför klent beställt. Men han var originell, hjärtlig, evangelisk i sin predikan, och det drog folk. Bland dem, som aldrig saknades på sina platser i kyrkan, när han predikade, voro professor Sigurd Ribbing och professorn,sedermera ecklesiastikministern F.F. Carlsson. De

troende studenterna höllo också regelmässigt till i »bondkyr-kan». I domkyrkan predikades nog av män med vida större begåvning. Men de som behövde ett enkelt evangelium till näring för sitt andliga liv, de höllo sig i bondkyrkan omkring Rosengren. Jag minnes verkligen icke, om jag själv någon enda gång var och hörde en predikan i domkyrkan.

Vid nattvardsgångar höllo sig de troende studenterna regelmässigt i bondkyrkan. Vi höllo då vanligen ihop, så att vi bildade en hel »duk», d. v. s. så att hela altarringen var upptagen av oss. Det var en oreflekterad känsla hos oss, att nattvarden var en de troendes kommunion eller gemenskap

Otto Borell103

och att dessa därför borde vara för sig, avskilda från världen, Jag har under de senare årtiondenas andliga utveckling i vårt land många gånger tänkt tillbaka på detta förhållande. Vi kände det också alltid uppbyggligt att få ligga så där tillsammans på knä såsom Jesu lärjungar omkring altaret. Rosengren ändrade också vid dessa tillfällen ritualens ord, så att han icke sade: »Jesus Kristus, vilkens lekamen (blod) du anammar, bevare dig till evinnerligt liv», utan i s. f. bevare sade han bevarar. Och detta »bevarar» sade han med sådant eftertryck, att det kändes i hjärtats djup.

Behovet av enskild nattvardsgång för troende hade redan på den tiden i vissa kretsar gjort sig så gällande, att man ock dristat hålla sådana i enskilda hus. Detta inskränkte sig dock sannolikt till Stockholm. Den som därvid tjänstgjorde såsom förvaltare, var doktor Fjellstedt, möjligen också Janzon i Adolf Fredrik. Jag hörde bara talas.därom. Den första enskilda nattvardsgången för troende i Uppsala hölls i bondkyr-kan en vardagsafton. Jag var med och jag glömmer den aldrig. Det var 1859 eller 1860. Tjansteforrattan.de voro Rosengren och Fjellstedt. Rosengren blev med anledning därav kallad inför domkapitlet, där han fick en ordentlig skrapa. Denna nattvardsgång blev därför den sista, liksom den var den första - tills nya tider bröto in.

En annan enhetspunkt för de troende studenterna voro de gemensamma middagsspisningarna. De som anordnat dessa, voro studenten Herman Ulff och en fru Lyth, änka efter den Lyth, lärare vid Visby läroverk, som skrivit en på den tiden allmänt använd tysk grammatika. Hon var en varm, troende kristen. Hon skulle förestå de nu nämnda rniddagsspisning-

Lars Rosengren.104

ärna. Ulff skulle bära det ekonomiska ansvaret. Han var förmögen. Någon bestämd avgift fordrades icke av studenterna, utan var och en fick efter råd och samvete lägga in i en sparbössa, så mycket han ville. Huru det gick med den ekonomien, vet jag icke, men jag förmodar, att Ulff måste släppa till icke så litet. Men ingenting sade han.

Ulff var en mycket allvarlig man. Han kämpade redligt men i egen kraft för att bliva helig. Därför var han utan frid. Efter Norlén, som blivit präst, bodde han i rummet innanför vår sal i Borellianum. Där förde han ett riktigt munkliv med böner och fasta och andra späkningar. Då detta icke hjälpte, reste han till Stockholm och lade sig en tid under biskop Björcks själavård. Björck var då vid riksdagen. Efter återkomsten till Uppsala var han karsk och duktig, så att han icke vidare kunde vara med vid våra lördagssammankomster. När vi samlades, kunde vi möta honom i dörren, i det han gick ut.

Vid middagsbordet hos änkefru Lyth lästes alltid något Guds ord. Föreläsare och ledare voro för det mesta Ulff och Norlén. Men även några andra kunde vi läsa ibland. Det som lästes var alltid av det »allvarliga» slaget såsom Murbeck, Nohrborg, Schartau och dylika. Efter middagen var alltid en gemensam bönestund. Jag kände mig icke vidare uppbyggd,

Peter Fjellstedt.105

utan tvärtom mådde jag illa. Men jag gav mig själv skulden och misstänkte verkligheten av mitt eget trosliv.

En dag kom jag upp till tvenne kamrater, västgötastudenter, som bodde tillsammans. Den ene hette Fredrik Sandberg, för några år sedan död såsom kyrkoherde i Väster Åker (Uppland), den andre hette Isak Johansson. Som präst tog han sig namnet Strandh och lever ännu såsom kyrkoherde i Habo

(Jönköpings län). De höllo just ___ _____ _

på att sjunga sången: »Vad har min Jesus gjort för mig?» etc. Det var himmelsk musik för mig. Jag föll in och sjöng med och det av hela mitt hjärta. Jag hade aldrig hört den sången förr.

Efter sångens slut öppnade jag mitt hjärta och biktade riktigt för dem. Jag kunde icke veta, huru det stod till med mitt andliga liv, då jag var så hårdhjärtad, att jag icke kunde få någon tippbyg-gelse av det allvarliga Guds ord, som lästes vid våra middagar. Knappt hade jag talat ut, förrän de flögo upp

och togo mig i famn. De hade haft alldeles samma erfarenheter själva och hade alldeles nyss uppenbarat sig för varandra. Det blev en härlig stund för oss alla tre, och vi började nu förstå, att i det som lästes fattades det evangelium, som vi behövde.

Denna händelse blev fröet till en fullständig ändring av förhållandena. Till vår krets slöto sig först Petrus Helander, numera prost i Falköping, och Arvid Moberger, numera pen-

Fredrik Sandberg.106

sionerad provinsialläkare i Småland (Högsby). Jag dristade nu begära att få läsa en gång vid middagsbordet. Det beviljades. Jag läste ur en årgång av Pietisten men lade försiktigtvis omslag omkring pärmarna, så att ingen skulle se, vad det var för en bok. När jag hade läst, bad Norlén att få se boken. För mig blev aldrig mer tillfälle att läsa.

Nu voro vi emellertid några stycken av mer evangelisk färg. Vi kände varandra och vi kände oss starka. Detta gjorde naturligtvis intryck på de övriga. De gemensamma middagsmåltiderna upphörde så småningom, jag kan ej minnas när och huru. Fru Lyth stod på den evangeliska sidan. Likaså en syster till Ulff. Hon blev sedan annorlunda, när hon blivit gift med Norlén. Inom kort gjorde sig den inre åtskillnaden gällande vid våra lördagssammankomster. Stämningen blev tryckt. Jag har redan nämnt, huru Ulff övergav dem. En lördagsafton uppträdde en värmlänning vid namn Nyström - han blev sedan präst i Karlstads stift - en allvarlig schartauan, med en skarp predikan över de orden: Plöjen på nytt och sån icke bland törnen (Jer. 4: 3). Där lät han oss evangeliska veta, att vår kristendom icke var av rätta slaget. Vi behövde en hel omvändelse o. s. v. Han slutade sin predikan med ett kraftigt uttalat dixL Därmed avlägsnade han sig och följdes av åtskilliga andra. Salen förblev alltså i de evangeliskas händer, och det blev en helt annan andlig luft i sammankomsterna. Det var liv, det var glädje, det var sång trots de betänkliga ensidigheter, som onekligen vidlådde den s. k. nyevangeliska rörelsen. Komminister Rosengren förblev med oss. Alltid var han såsom en fader.

Bland de evangeliska hade tillkommit en ung västgöte vid namn Halländer. Hans omvändelses historia är karakteristisk och må därför här omtalas. Bland gymnasisterna i Skara hade uppstått en väckelse. De hade sina sammankomster. En dag kom en prästman upp till dem. När han såg och hörde deras glädje, skakade han betänksamt på huvudet och sade:107

»Så lätt skall det ändå icke gå.» Därmed skulle han avlägsna sig. Halländer, som blivit förskräckt av hans ord, gick emellertid fram till honom och frågade med tårar i ögonen: »Jag kom upp till dessa bröder. De sjöngo: 'Våga dig dristelig! Tro på Jesus! Han älskar dig'. Då trodde jag. Var icke det rätt?» Pastorn vågade varken svara ja eller nej, utan gick sin väg.

Uppsala på 1860-talet.

Fyrisån med Västgötaspången och Ö. Ågatan. (Foto: E. Osti, Uppsala.)

Halländer berättade själv historien för mig. Han fick sedan, ännu ung student, en härlig hädanfärd. Uppvaknad ur en slummer sade han: »Pappa, sjung om det där.» Fadern svarade: »Jag har icke sjungit något.» - »Jo, sjung om det där!» - »Vad var det då?» frågade fadern. Därpå började sonen108

med svag röst sjunga: »O Guds Lamm, som borttager världens synder» o s. v. Innan han sjungit till slut, hade hans ande flytt.

De troende studenterna voro ganska verksamma. En söndagsskola hölls i vår sammankomstsal. Den började av nuvarande prof. Rudin. Det var före min tid. Han lär under första terminen ha haft endast en lärjunge, en flicka. Jag lärde känna henne sedan. Hon avsomnade i tron redan som mycket ung, kanske 15-16 år. Efter Rudin hade Norlén denna söndagsskola. Han hade salen full, omkr. 70 barn. Efter honom togo Fr. Sandberg och jag vid. Petrus Helander hjälpte också till en kortare tid. Efter oss korn Mårdberg. Huru det gick sedan, vet jag ej.

En teologisk förening bildades av Fr. Sandberg. Den var avsedd huvudsakligen för troende teologie studenter. Sammankomsterna höllos på vår sal. Ehuru ej teologie studerande var jag dock med. Föreningen var livaktig.

Men så kommo teologiska universitetslärare med. Det gjorde de i välvilligt syfte. De togo ledningen. Sammankomsterna flyttades till den teologiska lärosalen. Nu blevo de mer allmänna och förlorade därigenom sin ursprungliga personliga, positivt kristliga karaktär. Det blev bara teologi. Jag var aldrig med.

Ett månadsblad utgavs av de troende studenterna, ett verkligt blad med 2 sidor, en eller annan gång ined 4. Det författades av olika personer och utdelades gratis i varje hus i Uppsala genom troende studenter, som hade var sina kvarter att besöka. Jag var icke en av dem, och huru det kom sig, kan jag icke förklara.

Den huvudsakliga andliga verksamheten var dock predikan, dels i staden, dels på landet. I staden predikade vi i en hyrd sal i ett hus, tillhörigt en kakelugnsrnakare Dahlén. Den rymde kanske 50 personer, och när den var full, så var det »mycket folk». Så såg man det då. I Prins Gustafs folkskola predikade vi också en och annan gång.

På söndagar och i synnerhet vid större helger reste vi utWaldemar Rudin. (Foto: E. Osti, Uppsala.)110

på landet. Allmogen var mycket angelägen att få ut oss, och vi predikade då i bondstugor, någon gång i skolhus. Det var ofta saliga stunder. Trängseln var förfärlig. Luften i rummet blev sådan, att ljusen och lamporna icke kunde brinna. Många gånger måste jag säga till, att man skulle öppna dörren och släppa in luft, så att ljusen icke måtte slockna. Bönehus funnos icke på den tiden.

En påskhelg skulle jag och Isak Johansson följas åt norut. Han skulle till Tegelsrnora och jag till Bälinge. Vi åkte tillsammans till Björklinge. Där skildes våra vägar. Vi reste ut på långfredagens morgon kl. 4. Det var kallt och ruskigt. Isak kände sig synnerligen olycklig, nästan som livdömd. Varför han skulle ut och predika, kunde han icke begripa. När vi kommo till Björklinge kyrka, skulle vi rasta. Det var mycket tidigt. Vi gingo in i en bondgård, där det var ljust. Bondhustrun stod i Spiseln, och vi frågade, om hon kunde koka oss en kopp kaffe. Det gjorde hon med villighet. Medan vi väntade, tog Isak ned ur bokhyllan ett exemplar av Joh. Arndts »Sanna Kristendom». Som han öppnat densamma, föllo hans ögon på följande bibelcitat: »Frukta icke, Isak; ty jag är med dig och skall välsigna dig» (l Mos. 26: 24). Det var ju talat direkt till Isak, och nu skedde en fullständig vändning. Isak blev stormande glad. Han hade ock den allra härligaste påskfärd och kom efter påsk uppfriskad och glad till Uppsala. Mm egen resa var mindre trevlig, om jag undantager en kvällssammankomst i en torparstuga. Stugan hade ett rum, det var allt. Folket var packat. Jag tänker att det var 25 eller 30 personer. Somliga sutto på stolar, andra i sängen, andra i Spiseln, de övriga stodo. På bordet stod ett talgljus, det var hela belysningen. Sången skulle ledas av en sergeant. Men han var förskräckligt hes. Jag, som aldrig kunnat sjunga, fick hugga i. Vi höllo i psalmboken bägge två framför ljuset. Och sjöngo - det gjorde vi, så att det hördes. Melodien fick följa med, bäst den kunde. Men hjärtat var med. Vi sjöngo: »Se, Jesus111

är ett tröstrikt namn.» Den stunden hör till dem, som jag aldrig glömmer.

Fredr. Sandberg, Isak Johansson och jag voro som ett klöverblad. Vi delade ljuvt och lett. Närmast oss kom Helander. Lärostriderna på 1870-talet om försoningen och de kyrkliga strider, som därefter följde, lossade något på bandet, särskilt vad angår Sandberg. Han drog sig alldeles undan mig. Ehuru han mycket ofta var i Stockholm, sedan jag blev riksdagsman, hände dock aldrig, att han besökte mig. Isak och jag och Helander förblevo dock trofasta vänner och äro det ännu den dag, som i dag är. Jag har också vinnlagt mig om att bevara denna vänskap. Då jag passerat Falköping, har jag alltid, så vitt det varit möjligt, ordnat min resa så, att jag blivit i tillfälle att hälsa på Helander, om ej mer dock några minuter mellan två tåg. Isak har bott mer avsides, så att jag ej kunnat hälsa på honom i hans hem. Men han har ofta lagat så, att vi kunnat träffas, och då alltid såsom gamla goda vänner.

Norlén och jag voro mycket tillsammans. Vi spisade middag gemensamt en rätt lång tid. I mångt och mycket voro vi av olika mening och diskuterade flitigt andliga frågor. Men det skedde alltid i största broderlighet. En gång när vi efter ett sådant tankeutbyte skildes åt-det varpå Kungsängsgatan2 - sade han:

2 I Uppsala.

Isac Johansson (Sir and h), P. P. Waldenström och Fredrik Sandberg 1860.»Ja, Waldenström, vi äro ens i A och O men ej i B och C.» Det var ett gott ord, som hjälpt mig otaliga gånger i mitt förhållande till oliktänkande, med

vilka jag dock varit ens i A och O. Intill hans död förblevo vi också goda vänner. Han var i många år rektor vid folkskollärareseminariet i Uppsala, och varje gång jag på mina resor var i Uppsala, vinnlade jag mig alltid om att besöka honom. Alltid var jag också välkommen. Han visade med stor hjärtlighet, att han satte värde på dessa besök.

Min första predikoresa började nyårsafton 1858. Utanför Västerås låg ett ställe, som hette Karlslund. Det ägdes av en greve Lewenhaupt. Han var en mycket rik ädling, ägare till Hällefors bruk, som han ärvt med sin grevinna, född Cronstedt. Karlslund var då såsom ett slott. I salongen voro väggarna fulla av dyrbara tavlor. Huvudsaken var dock, att både greven och grevinnan voro troende. De voro dock ganska olika. Hon var mer lagiskt sinnad, ganska stel och otillgänglig. Greven däremot var en hjärtans evangelisk, from man, varm och innerlig, så att man genast kände sig dragen till honom. Jag vet icke, om jag någonsin träffat en person med så vackert, ärevördigt, patriarkaliskt utsende som hans. En gammaldags vidhjärtad gästfrihet var rådande i hemmet.

Här bodde nu den förr omnämnda Cecilia Fryxell med sin flickskola. Hon var den, som grundade den första högre flickskolan i Sverige. Det var en verklig mönsterskola, ledd i varm, positivt kristlig, evangelisk ande. Jag hade på sommaren lärt känna henne i Kalmar, där hon hade köpt det vackra Rostad för att dit förlägga sin skola. Hon var en ytterst intelligent, spirituell, musikalisk, varm, evangeliskt kristlig kvinna. Till växten var hon liten och till utseendet ganska ful. Hon talade engelska, tyska och franska med största ledighet. Hennes medlärarinnor och elever -- alla avgudade henne. Elever hade hon från framstående familjer i alla delar av landet.

Jag hade mycken åstundan att en gång få komma till Karlslund. Vid julen 1858 frågade jag Petrus Helander, om han113

inte ville göra sällskap. Han var genast med därom, ifall Gud tilläte det. Vi skulle då marschera till fots. Vi skulle ha små andliga skrifter med oss att utdela under vägen, Vi skulle gå in i gårdarna och tala med folket om Kristus o. s. v. Vi bådo av hjärtat, att Gud måtte visa oss sin vilja. Det gjorde han också. Pastor Rosengren fick ett hrev från en bonde Johansson i Långarnö av Villberga socken, som frågade, om han visste av någon troende student, som kunde komma dit under nyårshelgen och predika Guds ord. Vi antogo strax anbudet såsom en kallelse direkt från Gud. Villberga låg 4 mil från Uppsala på väg åt Västerås. Vi hade alltså att få fri skjuts dessa 4 mil, och sedan skulle vi nog taga oss fram till Västerås. Det bar alltså av på nyårsaftonen. När vi foro, tillropade Ulff oss det ordet: »Våren nyktre och vaken, ty eder fiende djävulen går omkring såsom ett rytande lejon och söker, vem han må uppsluka.»

Bonden Johansson var en mycket varm och verksam kristen. Därjämte intelligent och ovanligt kvick. Lagkunnig var han ock. I sitt oomvända tillstånd låg han ofta i processer, dels för egen del, dels såsom advokat för andra. Som troende hade han en märkvärdig förtröstan till Gud. Ett exempel därpå må här anföras.

8 - Minnesanteckningar.

Gustaf Lewenhaupt.114

Han hade ett sto, som han köpt för 300 kr. Vid ett tillfälle, då vägen var hal, föll stoet omkull över en vid vägen stående stubbe, som rände igenom dess buk och förorsakade död på stället. Johansson tog av sig mössan och sade: »Min himmelske fader, inte trodde jag, att du skulle återtaga lånet så snart.»

Vid hans hustrus hastiga död hånade kyrkoherden3 med de orden: »Nu gäller det på den åberopade tron.» »Ja», svarade Johansson, »vem är det väl, som nu tröstar mig om icke Herren?» Det slog kyrkoherden, så att han sade: »Ja, ja, du kan ha rätt däri.» När hustrun skulle begravas, hade J. visserligen penningar inne, men de skulle användas till räntebetalning. Han reste till fordringsägaren och båd att få anstånd. Denne svarade: »Betalar du icke räntan, så uppsäger jag lånet och sänder reversen till länsman.» »Det behövs icke», svarade J., »jag vill strax skriva på, att lånet är uppsagt, ty har Herren låtit det gå så långt, så skaffar han nog utvägar.» Denna frimodiga ärlighet grep fordringsägaren, så att han ej uppsade lånet utan gav anstånd med räntebetalningen.

Det var nyårsdagens morgon 1859. Helander och jag gingo för att hälsa på kyrkoherden. Inkomna på gården mötte vi komminister Patersen. Han steg hastigt åt sidan upp i snödrivan, tog av mössan och bugade sig djupt.

Allt på hån. När vi kommo in i förstugan, mötte kyrkoherden oss. När vi presenterade oss, sade han:

»Ja, jag kan förstå, att herrarna äro apostlar.»

Vi svarade helt enkelt nej. Därpå genmälde han:

»Ja, ja väckelsepredikanter, utsända av propagandan i Stockholm. »

Vi svarade åter nej, varpå han fortsatte:

»Men herrarna ha väl sin goda dusör därifrån, kan jag tro.»

»Alldeles icke», invände jag.

3 D. Hallen, kyrkoherde i Willberga sedan 1857, död 1879. Utg. anm.115

»Ja, ja», genmälde han, »men herrarna hora ändå till det skrået.»

Nu förde han oss in i matsalen, där han fortsatte ined sina otidighet-er, bland annat gratulerade oss för att ha blivit dit rekvirerade av »brännvinsadvokatcn Johansson», en »präktig rekvisition».

»Men icke förty får jag bjuda herrarna en smörgås», tillade han försmädligt.

Helander tog ock en smörgås, men jag lät ej bjuda mig på det viset. Under tiden fortfor han med sina otidigheter.

»Här fara herrarne omkring och kasta ut eldbränder, och sedan få vi präster besväret med att släcka.»

Helander svarade: »Frälsaren själv säger: Jag har kommit för att tända en eld på jorden, och vad ville jag hellre, än att den allaredan brunne.»

»Ja, ja, det var andra tider då», genmälde kyrkoherden. »Men icke förty får jag bjuda herrarne ett glas öl.» Och så drog han korken ur en till hälften tömd butelj.

Helander tackade och drack, men jag var för stolt att låta behandla mig så. Under tiden kom församlingens klockare in. Kyrkoherden vände sig till honom, pekade på oss och sade:

»Se här får jag presentera två nya predikanter från Uppsala.»

Det var dock en förfelad kvickhet, ty Andersson var en from, troende inan, i vars hus vi efteråt hade sköna stunder.

Kyrkoherden beklagade vidare den förändring, som riksdagen kort förut gjort i konventikelplakatet. »Annars bor länsman där, ser herrarna», tillade han och pekade ut åt fönstret.

Ett sådant bemötande har jag aldrig erfarit av mer än en präst till. Det var en kyrkoherde Nordblad i Västmanland, en mycket rå man. Annars ha prästerna varit ganska hyggliga mot mig, ehuru man roat sig med att dikta varjehanda historier. Av dessa må ett par såsom mera allmänt trodda här omtalas.116

En gång skulle jag ha kommit till en kyrkoherde och bett att få tala i hans kyrka. Utan att veta vem jag var, bemötte han mig mycket brutalt och frågade, om jag kunde läsa nya testamentet på grundspråket. Jag svarade, att jag kunde försöka. Han tog fram novum testamentum. Jag läste. Det gick som en dans. Med stor respekt frågade han mig, vem jag var och fick då veta, att jag var präst. Tablå. Längre fram i tiden fick jag av kyrkoherde Axel Falk i Kumla höra, att detta var en händelse som verkligen passerat i hans liv, då han var lektor.

En annan historia lyder: Jag hade kommit till en kyrkoherde och bett att få predika i kyrkan. Han svarade: »Sådana där landstrykare må predika i min lada.» Jag tackade och gick till ladan. Men dessförinnan klädde jag mig i prästrock med kappa och krage. En piga, som gick förbi, sprang in till kyrkoherden och omtalade, att det var en präst, som stod och predikade i ladan. Han kom då genast dit och bad mig gå till kyrkan. Jag tackade och gick dit, men dessförinnan klädde jag av mig min prästdräkt och tog på mig grå vardagskläder. - I denna historia finnes icke ett spår av sanning. Möjligen har den uppkommit av följande händelse. Man hade kallat mig till Mösseberg att predika. D:r Torstensson förbjöd dem att öppna badanstaltens bönehus för mig. Vi gingo då till det under byggnad varande bönehuset. Det hade väggar men varken golv eller tak. Når jag reste därifrån, bad jag, att

man skulle hälsa doktorn, att jag nästa gång jag komme dit, skulle kläda mig i kappa och krage och ställa mig på en gärdesgård.

I allmänhet har jag haft för regel att, om det varit mig möjligt, besöka vederbörande kyrkoherde, när jag kommit till en plats för att predika. Och jag har aldrig haft något att klaga på bemötandet. Stundom har jag blivit mottagen på ett överraskande sätt. En gång t. ex. kom jag till en socken i Södermanland. På vägen från järnvägsstationen åkte jag förbi prästgården. Jag bad skjutskarl en stanna, emedan jag ville gå inA*t 4

Paul Peter Waldenström, (Efter teckning av biskop Ullman 1859.)118

och hälsa på kyrkoherden. »Han är så fientlig», svarade mannen. Emellertid gick jag in. En tjänarinna, som mötte mig i tamburen, sade att kyrkoherden hade varit sjuk och var ännu icke riktigt bra, han kunde därför icke taga emot. Jag svarade: »Var god låt honom veta, att lektor W. vill hälsa på honom.» Efter ett ögonblick kom han ut i tamburen, mottog mig mycket hjärtligt, beklagade att han icke kunde följa med till bönehuset, emedan han varit sjuk, men ville nödvändigt, att jag skulle komma tillbaka och övernatta hos honom. Det kunde jag emellertid icke. En annan gång blev jag kallad att komma till Sveg och predika. Men man visste icke, var man skulle få rurn. Kyrkoherden var så »fientlig». Möjligen kunde vi få folkskolans gymnastiksal. Jag svarade: »Det går ju an, att jag ställer mig på kyrkvallen». Emellertid skulle jag först till Lillhärdal. På vägen dit passerade jag Svegs prästgård. Jag stannade, gick in, presenterade mig, nämnde att jag blivit kallad att på återvägen på måndag predika i Sveg, och att de, som kallat mig, undrade om kyrkoherden ville tillåta, att jag predikade i folkskolans gymnastiksal. »Nej», svarade han tvärt, »det kommer icke i fråga, att lektorn skall predika annorstädes än i kyrkan.» Sedan kungjorde han själv i kyrkan på söndagen, att jag skulle predika där på måndag middag. När jag kom dit, var hela den stora kyrkan proppfull av folk. Hela kyrkoherdefamiljen var med, och efteråt blev jag bjuden på middag i prästgården. Detta är nu endast två exempel ur högen. Men jag fortsätter berättelsen om min predikoresa. Som jag nämnt, hade vi sköna stunder i klockare Anderssons hem. Han var en duktig sångare och sjöng många av Ahnfeldts sånger till piano. Hans omvändelses historia var rätt märklig. Till Villberga hade kommit en troende kvinna från Stockholm. Hon arrenderade en lantgård. Hon blev bekant hos Anderssons och sökte att föra dem till Herren. Men A. blev bara förbittrad. En gång var han nära att kasta ut henne. Men hon var ihärdig och »listig». Hos Andersson var inackorderaden 16-årig flicka från Stockholm. Hon var mycket teatralisk. En gång skulle hon uppträda i Anderssons hus och spela en pjäs, som hette »Malins korgar». Andersson skulle vara sufflör. Dörren till en inre kammare, där han var, stod på glänt. Flickan kom av sig. Andersson skyndade till den låda, där han visste att pjäsen låg, tog en liten skrift, som han trodde vara pjäsen. Men när han kom till dörrspringan, läste han på titelbladet: »Se, dörren är öppen». Det var en liten väckelseskrift, som den troende kvinnan hade lyckats att smuggla in i hans byrå. Andersson träffades som av en blixt från himmelen. Han kastade sig på soffan, ängslig över sin andliga ställning. Efter en tids arbete i egen kraft kom han till frid. Likaså hans hustru. Och i tron förblev han till sin död för några år sedan. Som pensionerad flyttade han till Nyköping, där jag plägade besöka honom, så ofta jag kom till staden.

Vår predikoverksamhet i Villberga varade två dagar. Vi predikade i olika byar. Den 3 jan. reste vi till Västerås. Vår egentliga avsikt var att besöka det ståtliga herresätet Karlslund. Här välkomnades vi på det hjärtligaste av både greven och grevinnan Lewenhaupt samt Cecilia Fryxell. Det var härliga två dagar, vi hade där i bön och sång, bibelläsning och samtal. Under ett samtal om den breda och smala vägen berättade Cecilia, att hon en gång under en lektion hade talat med sina skolflickor över detta ämne. Då hade en flicka sagt: »Men, tant, kan inte människorna göra som mjölnarens svin, som har gjort sig en smal väg på den breda?» Hon hade nämligen sett, huru en i närheten boende mjölnares svin hade pä den smutsiga landsvägen trampat upp en smal gångstig. I sanning en lärorik fråga.

Den 5:te januari reste vi åter till Villberga. Här predikade vi i olika byar på trettondagsaftonen och trettondagen. Folket var mycket oroligt och intog en hotfull ställning, så att det såg farligt ut. Men Herren bevarade oss. På aftonen besökte vi kyrkoherden, som genom bud bett oss därom. Han var nu120

mycket mjuk och hövlig, bjöd oss på cigarrer och té. När han hörde, huru folket uppfört sig, sade han: »Ja, se

herrarna, här är kristendomen nybörjad, och då blir det alltid svårt i brytningen. Därför när kolportör Andersson var här, måste jag förbjuda honom att uppträda för att freda honom för folkets vrede» -- den räven!

Den 7:de januari på aftonen kommo vi åter till Uppsala. Jag skrev en berättelse över vår resa.1 Den har jag ännu kvar och har ur den anfört det mesta, som jag här ovan skrivit. Endast ett par små tillägg har jag gjort ur minnet. Och jag minnes dem så livligt.

1 Berättelsen finnes delvis kvar bland W:s efterlämnade papper. Den är skriven i 3 små häften men av dessa har det första förkommit. Utg. anm.

*

Universitetsliv och universitetslärare.

Såsom norrlänning tillhörde jag naturligtvis Norrlands nation i Uppsala. Men jag deltog aldrig i några tillställningar på nationssalen, endast i de obligatoriska s. k. »landskapen». Jag var alltid en främling bland mina lands-mån och förblev så under hela min Uppsalatid. Samma var förhållandet med W. Norlén, den ende medlem av nationen, som, utom mig, var troende.

Studenterna av Norrlands nation voro delade i tre klasser: seniorer, juniorer och recentiorer. De sistnämnda voro nykomlingarna. Enligt nationens stadgar skulle på nationssalen varje månad (eller vecka?) hållas en disputation. Officianter voro då en prseces, som satt i den övre katedern, och en respondens, som stod i den nedre, samt opponenter. Huru de valdes, minnes jag icke. Respondens skulle författa teser och försvara dem. Jag tror det var höstterminen 1858, alltså min första universitetstermin, jag blev utsedd till respondens. Artur Hazelius var prseces. Av de teser, jag författade, var den första den, att jag ansåg det olämpligt, att recentiorer utsagos till respondenter. Av de övriga minnes jag endast två. Den ena rörde det Spongbergska uttalet av grekiska språket, vilket jag ansåg vara det rätta. Den andra hade ungefär följande lydelse: »Enligt bibelns åskådning har man icke att tänka sig tillvaron av människor på de övriga planeterna.»

Jag blev under disputation en förfärligt illa åtgången. Isynnerhet den sistnämnda tesen föranledde mycket gyckel och122

skratt. Det var en jämmerlig stund. När spektaklet var slut, sade Hazelius: »Waldenström har dock bevisat riktigheten av sin första sats.» Det var ringa tröst. Det väckte ock munterhet bland de närvarande. Alldeles tillintetgjord steg jag ner ur katedern. Detta var min första bekantskap med Hazelius.

Då jag sedermera en gång blev utsedd till respondens med Einar Löfstedt som praces, så skolkade jag på Löfstedts uppmaning. Det kostade böter, men Löfstedt lovade att betala hälvten.

Emellertid kom jag snart nog in i en offentlig disputation, som väckte icke litet uppseende. Jag minnes icke om det var 1859 eller 1860 på våren. Teologie kandidaten Hjerpe hade för vinnande av docentur utgivit en avhandling om »Äktheten av Jakobs brev». Däri framställde han bland annat - jag tror mig citera ordagrant -, »att skillnaden mellan Paulus och Jakob är så skarp, att den varken på exegetisk eller historisk väg kan utjämnas, men den är icke väsentlig, emedan den endast rör tron och dess förhållande till gärningarna». Vidare; »för Jakob är begärelsen icke synd utan retelse till synd; först genom förening med viljan uppkommer synden.»

Disputationsakten bevistades av prosten, d:r Lindgren från Tierp, som var Hjerpes svärfar, vidare domprosten Knös, vars docent Hjerpe skulle bli, övriga teologie professorer m. fi. Den av fakulteten utsedde opponenten var en docent, vars namn jag ej minnes. Han blev sedermera teol. lektor i Norrköping och dog på hospital. Hans opposition var egentligen ett svulstigt lovtal över avhandlingen. Pro forma gjorde han några intetsägande anmärkningar och gav sig strax, när Hjerpe hade svarat. Sedan han hade slutat, vände sig Hjerpe enligt vanlig sed till de närvarande och frågade, om någon av dem hade något att anmärka. Då reste sig en ung student. Det var jag. Det blev en ofantlig rörelse i salen. Professorerna riktade skarpa blickar på den obekante. Och nu begynte en disputation på »skarpaste skärpen». Det var ingen svår sak att från biblisk och123

luthersk ståndpunkt krossa författaren i de nämnda två punkterna, omkring vilka hela disputationen rörde sig.

Tron och trons förhållande till gärningarna är ju själva hjärtpunkten i Pauli och Luthers evangeliska förkunnelse. I fråga om begärelsen och synden framhöll jag, att författarens åsikt förnekade syndens allmängiltighet, ty först och främst vore alla späda barn, som ännu ingen vilja hade, syndfria, och sedan läte del tänka sig, att det gåves »jako-biska mäniskor, som aldrig gjort syntesen mellan begärelsen och viljan och som således vore syndfria». Till svar framhöll Hjerpe, huru Jakob talar om »djävulens förfärliga makt». Däremot invände jag, att samme Jakob säger: »Stån djävulen emot, så skall han fly eder.» Därmed var Hjerpe tillintetgjord och i stället för att svara slog han i ett glas vatten åt sig och tömde det.

Under hela disputationen, som varade ganska länge, rådde i salen stark spänning. Prof. Tören, som satt några bänkar framom mig, satte sig bakfram

på bänken med ryggen mot katedern och ansiktet mot mig. Vid varje argument, jag anförde, nickade han åt mig. Även professor Beckman visade sig mycket intresserad. Men Lindgren och Knös, som jämte Beckman sutto på en sidobänk vid

Conrad Theodor Hjerpe. (Foto: E. Osti, Uppsala.)

vaggen

hm!124

Studentlivet på den tiden var visserligen mycket bättre, än vad jag hörde mina äldre bröder berätta om deras Uppsalatid. Då förekommo oupphörligt slagsmål emellan studenter och gesäller och emellan studenter och borgare. I början av min Uppsalatid förekommo också sådana slagsmål. Men mycket lindriga och mycket mera sällsynta. Själv åsåg jag allenast två sådana slagsmål. Ett emellan studenter och gesäller och ett emellan studenter och borgare, naturligtvis på öppen gata. Det sista slagsmålet var väl 1856 eller 57 på den s. k. »Rullan», då en student blev slagen med en trasig buteljhals, så att han så när hade satt livet till.

Dryckenskapen bland studenterna florerade på ett högst bedrövligt sätt. Utom det att studenterna hade på sina nationssalar s. k. sup-sexor, så förekommo på flera ställen s. k. »hundfröjder». Det var varietésällskap utav män och kvinnor, som sjöngo liderliga sånger och upptogo kollekt till ersättning för sina prestationer. Under tiden sutto studenterna packade som sillar i de små otrevliga rummen och söpo toddy eller punsch. Ett par gånger, innan jag hade blivit student, var jag inne på sådana där »hundfröjder», och när jag tänker tillbaka därpå och jämför livet bland studenterna nu med vad det då var, så är det som ett himmelrike nu. , Studenterna leva mycket bättre nu än då. De arbeta mycket mer intensivt nu än då» Det är mera allvar och kraft nu i deras arbete, ehuru nog ännu ganska mycket fattas. Vad livet på nationssalarna beträffar, så känner jag ganska litet till det.

Såsom jag redan nämnt, lämnade jag Uppsala omedelbart efter studentexamen, var borta ett år, och när jag kom tillbaka, var jag omvänd och därigenom var jag fullkomligt skild från kamratlivet sådant som det gestaltade sig bland dem, som icke voro troende på Herren. Också var på den tiden skillnaden emellan de troende och icke troende mycket skarpare än nu. Och man betraktades i allmänhet, då man var troende, såsom en halvtokig människa. Varje gång jag hade varit borta från UppsalaUppsala på 1860-talet.

Domkyrkan, sedd från hörnet av Drottninggatan och Ö, Ågatan. (Foto: E. Osti, Uppsala.)126

på kortare eller längre tid och kom tillbaka, tordes jag icke gå upp i salongen, när ånghåten lade iland, förrän folkmängden hade skingrat sig, ty så snart som jag visade mig uppe på däck, så blev det ett förfärligt liv ibland studenterna, vilka alltid i stort antal voro nere vid ångbåten, när den kom. De pekade den ene efter den andre på mig och hade allehanda gyckel för sig, så att jag kände mig på det högsta generad. En osed, som på den tiden var mycket allmän bland studenterna, men som nu torde vara alldeles bortlagd, var, att så snart ett bröllop firades i staden, så samlades en stor massa studenter utanför bröllopshuset för att se bruden, och de ropade så att det dånade: »Bruden fram, bruden fram!» Det hände då, att t. ex. någon annan visade sig uti fönstret, och då ropade hela studenthopen: »Bort, bort! Bruden fram!» På det sättet måste bruden visa sig oupphörligt i fönstret, ty alltjämt tillkommo nya studenter, och de, som redan hade varit där och ropat och sett, ville se ännu en gång. Detta var ju ganska oförargligt, men förut hade det varit värre, ty då brukade studenter även gå in uti

bröllopshuset och där smaka på varjehanda nam-nam, som serverades åt gästerna. En min äldre bror berättade, att han vid ett sådant tillfälle hade tagit den sista pepparkakan, så att de egentliga gästerna blevo utan. Landshövdingskan Sköldebrand i Kalmar berättade också, huru det en gång hade gått till vid ett kalas uti hennes föräldrahem, nämligen hos landshövding Fock i Uppsala. Landshövdingens bostad var så inrättad, att man vid ett sådant tillfälle måste gå med maten från köket ett stycke över gården för att komma upp i festvåningen. Vid ett sådant tillfälle hade studenter samlats för att se på ståten. När efterrätten kom, anammade studenterna densamma fullständigt och tömde faten. När landshövdingen uppe i våningen fick veta det, måste han meddela gästerna, att den tillämnade efterrätten redan var uppäten av studenterna. Men det stannade inte därvid, utan han gick även ned på gården och höll127

till studenterna ett ganska humoristiskt tal och låtsades, som om det hade varit dem väl unt. Studenterna voro naturligtvis roade av landshövdingen. Det var förresten inte rådligt på den tiden för en landshövding eller en annan i Uppsala bofast person att stöta sig med studenterna, ty det kunde blivit ganska tråkigt för honom. Ett annat sätt, sorn studenterna begagnade om kvällarna, var, att de gingo omkring i gatorna och knackade på fönsterna överallt, där det lyste och ropade: »Släck ut talgljuset, släck ut talgljuset.» Naturligtvis blevo de genast åtlydda och däråt hade de mycket roligt. Sådant förekom ännu på min tid och jag roade mig själv därmed ett par gånger, dock var jag ännu då icke student utan »lyceist».

Från och med återkomsten till Uppsala i augusti 1859 började min egentliga studietid. Jag ägnade mig företrädesvis åt de döda språken, latin, grekiska och hebreiska. Därjämte läste jag arabiska och filosofi. Det första året var emellertid icke synnerligen rikt på resultat. Man behöver ett år, innan man kommer underfund med, huru man bör studera, och många gånger var jag mycket vemodig, då jag såg, huru litet jag kom framåt.

Efter slutat läsår i Uppsala reste jag åter igen hem till Luleå sommaren 1859. Pappa ville en gång i sitt liv se alla sina barn omkring sig. Det hade aldrig förut skett, och nu skulle vi alla med hustrur och barn, de som hade sådana, samlas i föräldrahemmet. Det lyckades också ganska bra. Dock kom den siste endast två timmar, förrän den förste måste resa. Hemgården räckte naturligtvis icke till för en sådan skara, utan pappa hyrde några rum uti granngården. Där bodde jag med en bror och hans hustru samt en svåger, möjligen ett par till.

Förhållandet mellan mig och pappa under sommaren var i allmänhet ganska tillfredsställande, om än åtskilliga konflik-128

ter förekommo med anledning därav, att jag var troende, något som pappa icke alls förstod sig på. Själv läste han huvudsakligen Stockholmsprästen Ignells rationalistiska skrifter. Emellertid avlopp ju sommaren ganska hyggligt. Några synnerligen svåra konflikter med mina syskon hade jag icke heller. De lämnade mig i allmänhet i fred med min tro.

När jag lämnade Luleå, så for även största delen av den övriga familjen på samma gång. Vi voro ombord på ångbåten 18 personer med namnet Waldenström, söner, sonhustrur och barnbarn inberäknade.

När jag återkom till Uppsala, började studierna på skärpen och nu hade jag kommit underfund med, huru jag skulle studera, så att jag gjorde rätt betydande framsteg. En av mina kamrater, nuvarande kyrkoherden Helander i Falköping, sade till mig en gång: »Jag kan icke begripa, hur du kan hinna framåt, såsom du gör. Hur bär du dig åt?» Jag svarade honom: »När jag vaknar om morgonen, så börjar jag med att bedja Gud hjälpa mig att stiga upp, och sedan, när jag klätt mig, så ber jag återigen Gud hjälpa mig, att jag må kunna läsa och arbeta under dagens lopp.» Min vanliga uppstigningstid var kl. 4 om morgonen och jag arbetade ungefär 14, ja ända till 16 å 17 timmar i dygnet. Det var naturligtvis för mycket, men det gick igenom.

Vad, som mycket bidrog till uppehållandet av min hälsa och mina krafter, var, att jag alltid gick tidigt i säng. Jag har hela mitt liv haft för sed att aldrig arbeta på kvällarna, och än i denna dag händer det högst sällan, att jag arbetar efter klockan 8. Att pappa i vår barndom körde oss i säng kl. 8 varje kväll, det gjorde, att vi allesamman blevo mycket kvällsömniga utav oss, och det har varit mycket nyttigt.

Den andra omständigheten, som hjälpte till bevarandet av min hälsa, var, att jag började taga kalla avrivningar

varje morgon. Att jag det gjorde, berodde på en mycket enkel tillfällighet. Jag gick över ett torg i Uppsala. Där stod en dal-129

karl, som sålde laggkärl. Han hade en liten balja, som var så vacker, att jag genast fick lust att köpa den. När det var gjort, undrade jag, vad jag skulle göra med den. Så beslöt jag, att låta måla den, och sedan jag fått hem den från målaren, beslöt jag att taga kalla avlivningar. Därmed fortsatte jag oavbrutet i några och 30 år. Det blev till slut en riktig passion. Ju kallare vattnet var, dess mera njöt jag. På vintern lät jag baljan stå full med vatten i förstugan under dagen, så att vattnet nästan bottenfrös. På kvällen satte jag in henne. På morgonen var isen till stor del smält. Så satte jag mig ned i baljan bland isstyckena och sköljde över mig med en handduk. Utan att hava någon motion därefter, satte jag mig vid mitt arbetsbord och studerade. Jag har många gånger undrat på, att jag icke blev grundligt förkyld och fördärvad, och jag vill icke råda vem som helst att göra det efter, fastän det lyckades för mig.

Vad som vidare bidrog till hälsans bevarande, var det enkla levnadssätt, som jag förde och måste föra, och det icke bara för min tros skull, utan ock för min faders skull, varom jag ovan berättat.

Vad beträffar kåren av professorer och adjunkter vid universitetet, så var den av mycket blandad beskaffenhet. I latinet var Zedritz professor. Han hade inlet anseende, men hans föreläsningar voro enkla och lärorika. Efter honom blev Pettersson professor. Jag besökte hans föreläsningar några gånger, men slutade snart, då jag fann, att det var bara att spilla tid att gå dit. Han var omåttligt släpig och sömnig och tarvlig. Ibland kom han upp på sina föreläsningar utan någon förberedelse, och så kunde det hända, att han själv icke kunde översätta det stycke i Cicero eller Horatius, som han skulle föreläsa över. Då satt han där i katedern och hackade och hostade, ja, för att draga ut på tiden, gav han sig till att130

deklinera ett ord. Jag minns mycket väl, hur han en gång deklinerade: »nominativus umbra, genitivus umbrae» o. s. v. hela vägen igenom. En annan gång, när han icke kunde översätta, så sade han: »Det här är svårt, ska' herrarna tro. Det är icke alla, som kunna översätta det här.» Häggström, som var adjunkt i latin och blev professor Petterssons efterträdare, var ju vida bättre, men icke hade man mycken nytta av hans föreläsningar. Latinet studerade jag därför huvudsakligen på egen hand.

När jag skulle tentera för Pettersson till den filosofiska graden, och fråga var om ett visst språkligt förhållande frågade han: »Vad säger Zumpt om den saken?» Jag svarade: »Det vet jag icke.» Åter frågade han: »Vad säger Madvig.» - »Det vet jag icke.» - »Vad säger Nägelsbach?» -- »Det vet jag icke: jag vet bara, huru det är.» Då tog han ned en svensk bok ur sin hylla, slog upp den på måfå och sade: »Översätt den här sidan på latin.» Det gick utan ringaste svårighet. Då sade han: »Ja, jag hör, att herrn har en god grund.» Och så fick jag det betyg jag ville ha.

En annan på den tiden märkvärdig lärare i latin var docenten Frigell. Han var en mycket konstig person, men mycket flitig. Huvudsakligen studerade han Caesar, väckte även i utlandet uppmärksamhet för sina arbeten över Caesar, och när Napoleon III hade utgivit sitt stora verk över Caesar,1 så skickade han ett exemplar därav till Frigell med följande tillägnan: »Å mon ami et collaborateur A. Frigell par Napoleon.» Om Frigell kände sig en smula högfärdig över detta, så må det icke förundra någon. Pettersson och Häggström skrattade och hånade honom, men de förmådde själva aldrig åstadkomma något i vetenskapligt avseende, som väckte någon uppmärksamhet utom Sverige, för att icke säga, utom Uppsala.

Av helt annan beskaffenhet var professorn i grekiska språ-

1 Verket bar namnet: »Histoire de Jules César», utkom i 2 band 1865-66. Utg. anm.131

ket, Spongberg. Hans föreläsningar voro lärorika. Han föreläste dels över de grekiska dramaturgerna Sofokles och Åristo-fanes, dels över Thucydides. Hans översättning av skalderna på motsvarande vers var utomordentligt snillrik. Hans föreläsningar över Thucydides höllos på latin, ett språk, sorn han talade med samma ledighet som sitt modersmål.

Anders FrigelL Foto: E. Osti, Uppsala.

Johan Spongberg. Foto: E. Osti, Uppsala.

Spongberg var en ganska konstig karl och utsatt för mycken drift. När man mötte honom på gatan, gjorde han ett mycket löjligt intryck. Det var på den tiden vanligt, att studenterna på Nyårsdagen gingo upp till vederbörande professorer och lämnade sina visitkort såsom uppvaktning. Mången sp juver lade då hos Spongberg icke bara eget visitkort utan även visitkort av Plato, Sofokles och andra grekiska författare. Själv stod jag en smula väl hos Spongberg, och det hände ett par132

gånger, att jag gick upp till honom på besök. Det tyckte han uppenbarligen om. En gång lånade han mig en bok på latin, en ganska diger avhandling över den grekiska partikeln.

Jag blev icke så litet generad. Emellertid tittade jag i den. Han hade här och där i kanten skrivit »attende». Jag läste några sådana ställen och tyckte, att, vad de innehöllo, icke var riktigt. När jag kom tillbaka till Spongberg för att lämna igen boken, så sade jag rent ut, icke betänkande, vad fara det kunde innebära: »Det är några ställen, som professorn har förstrukit och skrivit 'attende'. För min del kan jag icke finna annat, än att dessa ställen äro oriktiga.» Han blev rätt förvånad och bad, att jag skulle visa på dessa ställen. Jag gjorde det, och han svarade: »Ja, ja, herrn har rätt. Det var just därför, som jag strukit för dem och skrivit 'attende'.» Naturligtvis steg jag i hans ögon högst betydligt genom detta. Han trodde nog, att jag hade läst hela boken.

En gång, när vi kommo att tala örn Frigell, så sade Spongberg: »Det är intet tvivel underkastat, att Frigell har begått många misstag, men det beror därpå, att han har gjort någonting. De andra fäna ha ingenting gjort och ha därför icke kunnat göra några misstag heller.» Och så slog han ihop sina händer och himlade sig och sade: »Där sitta de med sina kortlappar i händerna och supa och tiga.» Han hade icke stor aktning för dem.

Spongberg var gammal ungkarl och, såsom jag redan sagt, ganska konstig. Om inan hade läst för mycket, så kunde man aldrig beräkna det högsta betyget, ty han antog då, att inan hade läst slarvigt. Docenten Löfstedt varnade mig därför att läsa mer än fyra böcker av Thukydides. En gång frågade Spongberg en student, som anmält sig till tentamen, huru många verser av Homerus han läste på dagen. Han svarade: »Omkring 200.» Då blev Spongberg förbluffad och sade: »Jag själv hinner aldrig med mer än 5.»

Han fäste sig mycket vid sina tentanders utseende. Det in-133

verkade också på betyget. En gång kom en student upp och skulle tentera för högsta betyget. Spongberg utbrast: »Herrn ser ju ut som en barbar.» Approbatur fick ban. Sedan slog han om och ägnade sig åt juridiska studier och blev professor.

Akademieadjunkt eller vad man nu kallar extra ordinarie professor i grekiska var C.W. Linder, han som var min lärare på Lyceum, en duktig lärare och föreläsare.

En lärare i grekiska språket, som på den tiden just börjat komma sig upp, var den nyss nämnde docenten Einar Löfstedt. Hans föreläsningar voro mycket intressanta.

För övrigt idkades studiet av latin och grekiska rätt livligt på den där tiden. En förening var också bildad av studenter och en del akademiska lärare för samtalsövningar på latin. Själv var jag en synnerligen varm älskare av latinska språket och vann däri den färdighet, att jag talade latin ungefär lika ledigt som mitt modersmål. Men det är länge sedan dess.

I arabiska undervisade adjunkten Nordling. Han var ohjälplig så till vida, att han icke kunde säga en fullständig mening, utan hackade och tog om, började en mening, fullföljde den till hälften, började på annat sätt och så hit och dit.

Numro ett bland filosofiska fakultetens professorer var dock professor Boström. Han var en jätte som tänkare och en utomordentlig förmåga att framställa sina tankar på ett lättfattligt sätt. Det var så att vem som helst kunde fatta det. Visserligen reste sig min kristna tro stundom mot det som han

Einar Löfstedt, Foto: E. Osti, Uppsala.134

sade. Så t. ex. när han sade: »Vi omfatta det väsentliga av kristendomen, vi förneka endast skapelsen, försynen, syndafallet, Kristi gudom, försoningen och de eviga straffen.» Eller når han sade: »Nu tänka herrarna kanske: när vi höra detta, kunna vi icke hli präster. Men det behöver herrarna icke bekymra sig för. Man kan mycket väl predika den populära religionsläran för folket, fastän man ser, att man själv icke behöver tro på densamma.» Men å andras sidan var där så mycket sant och äkta kristligt i hans föredrag, att man i vissa teologiska stycken hade mycket mer att lära av honom än av teologie professorerna. Levde han nu, så skulle de moderna teologerna betrakta honom såsom »efterbliven» och världen i allmänhet skulle anse honom såsom halvläsare. Så mycket närmare stod han den bibliska uppenbarelsen än dessa teologer, ja än många även dåvarande präster. För honom var också kristendomen icke blott den högsta, historiskt givna religionen utan den absoluta, utöver vilken ingen högre kunde tänkas.

När jag skulle tentera för Boström - det var den 12 juni 1861 - så tog han till ämne Guds rike. Hans åsikter stötte i mycket mot min ortodoxa tro. Men sedan har jag förståt!, att han hade väsentligen rätt. Emellertid mådde jag illa till min invärtes människa av tentamen och önskade, att den snart måtte bli slut. Jag tog därför upp min näsduk och började torka svetten i min panna. När han såg det, sade han: »Jag märker, att herrn plågas av värmen liksom jag, därför kunna vi ta av oss rockarna.» Och så fortsatte tentamen i skjortärmarna. Det hade jag icke beräknat.

Bland det sista han sade i tentamen var, att huru högt människan än må utveckla sig i Guds rike, så kommer alltid en viss sinnlighet (kroppslighet) att vara kvar. Annars skulle människan sammanfalla med Gud. Jag har många gånger sedan dess tänkt på detta, som ju alldeles överensstämmer med Pauli tal i l Kor. l om andliga kroppar, som de uppståndna135

skola få och som enligt frälsarens ord änglarna hava (Matt. 22:30). Anden är Gud, alla övriga väsen äro i viss mån kroppsliga, även de som i övervägande grad äro andliga och därför kallas andar. Därpå beror möjligheten av deras uppenbarelse i kroppslig gestalt, vilket icke är en ändring av deras tillvarelsesätt utan en skärpning av iakttagelseförmågan hos dem, som fått uppenbarelsen.

(Vid fyrtioårsminnet av Boströms död skrev P. W. efterföljande i Sv. Morgonbladet, vilket tidningsurklipp författaren inlagt i sitt manuskript. Utg. anm.):

Kristoffer Jakob Boström.

Det är i dag 40 år, sedan den frejdade filosofen prof. Boström i Uppsala slutade sina dagar. Han var en av de ej få stormän, som den svenska vetenskapen ägt, och som filosof är han hittills oupphunnen i vårt land, Hans bortgång var en vändpunkt, vid vilken en regress började. Pontus Wikner, vilken Boström själv i sitt avskedstal betecknade såsom den, som skulle upptaga hans mantel och fortsätta hans verk .- »ille faciet», så föllo hans ord - var en man med ädel karaktär, from och älsklig i hela sitt väsen såsom få, men att fortsätta Boströms verk, därtill var han icke mannen, och ingen annan heller.

Boströms filosofiska åskådning var konsekvent idealism, och den framställde han med en enkelhet och klarhet, som väl ingen filosof hittills uppnått. Hans samtida, prof. Ribbing, var i detta stycke hans raka motsats, ehuru han hade samma åskådning. Man kunde icke höra Boström utan att taga djupt intryck av honom. Hans inflytande över sina lärjungar var därför ofantligt stort. Till dem hörde även undertecknad, och trots den klyfta, som den positiva kristna tron bildade mellan honom och mig, har dock ingen lärare på min intellektuella utveckling utövat ett sådant inflytande som han. När man i136

våra dagar hör, huru en materialistisk naturafilosofi talar om »odelbara kroppar», om »arters övergång till andra arter», om »självalstring» och andra fyrkantiga trianglar, då framstår Boström för den, som kände honom, mer jättelik än någonsin. Hans läroämne var praktisk filosofi. Hans sedelära var ock utomordentligt storartad. Som bevis därpå torde lämpligen

kunna anföras några ord ur en föreläsning, som undertecknad även åhörde. Det var fråga om adiafora eller s. k. »likgiltiga ting». Sådana finnas icke, menade Boström, annorledes än så, att vår okunnighet kan göra dem

indifferenta i sedligt avseende. Och han begagnade följande exempel: »(3m jag icke vet, vilket som är bättre: att äta köttet före soppan eller soppan före köttet, så är det sedligt likgiltigt, vilketdera jag gör, men från samma stund jag får veta, att det ena år bättre, så begår jag en synd varje gång jag gör det andra.» Den sedelära, som Boström

förkunnade, var vida mer kristlig och upphöjd, än den man hörde från samtida teologiska lärostolar i Uppsala.

Huru Boström kunde misstydas av dem, som icke kände honom, därpå vill jag ock anföra ett exempel. Jag var en gång gäst i en biskops hus. Biskopen, som hade varit samtida professor med Boström i Uppsala, utmålade för sina gäster, huru egoistisk Boströms sedelära var. Han lärde nämligen* att människan icke har några plikter mot någon annan än

Kristoffer Jakob Boström. Foto: K. Osti, Uppsala.137

sig själv. Då kunde jag icke längre hålla mig. »Ja», invände jag, »detta är så till vida sant, som Boström lärde, att människans enda plikt är att i alla avseenden vara, vad hon enligt sin idé är bestämd att vara.» Biskopen blev generad. Och gästerna sågo på varandra. Ty att detta är den kristna sedelärans grundprincip, det måste var och en erkänna. Det insåg även den vördade biskopen, men att detta var Boströms lära, det hade han icke vetat. P. W.

Sv. Mgbl. 22 mars 1906.

En annan professor i filosofi var Sigurd Ribbing. Han var till sin åskådning boströmian men hade mycket svårt att i sina föreläsningar uttrycka sig på ett populärt sätt. Man måste bli van vid honom, innan man kunde riktigt förstå honom. Den väsentligaste nyttan hade jag av hans föreläsningar i antropologi och logik, vilka voro utomordentligt lärorika och intressanta.

Ribbings docent var Anton Rosell, vilken sedan blev lektor och rektor i Växjöi samt dog såsom domprost i Göteborg. Han gav enskilda förelåsningar, s. k. kollegier i filosofiens historia. De voro utomordentligt klara och lärorika. Själv var han ock en ovanligt ädel och sympatisk person.

Att jag kom i sällskap med teologie professorerna och övriga teologiska lärare i Uppsala år naturligt. Den förnämste utav dem var då varande professorn i dogmatik och domprosten i Domkyrkan A. F. Beckman, som sedan blev biskop i Härnösand och dog som biskop i Skara. Han var en utomordentligt hjärtlig man och intresserade sig synnerligen för den studerande ungdomen. I hans hem kunde man umgås såsom om det hade varit ens eget hem.

En annan var professor Hultkrantz. Han var en skarpsinnig teolog, och hans föreläsningar voro utmärkta av en synnerligen logisk klarhet, vilket däremot icke var förhållandet med domprosten Beckmans föreläsningar.138

Några drag ur min bekantskap med Hultkrantz må här omnämnas. En gång när jag var hos honom, kommo vi att diskutera om civiläktenskapet. Jag betraktade det såsom ett konkubinat och någonting osedligt. Då anmärkte professor Hultkrantz, att jag måste dock tänka på, att t. ex. aposteln Petrus var gift genom civiläktenskap. Ingenting annat än att han

hade tagit sin hustru. Jag blev naturligtvis i och med detsamma övertygad och sedan har jag varit utav den åsikten, att äktenskapet framför allt är en borgerlig inrättning och bör sålunda avslutas på borgerligt sätt. Sedermera må det vara de särskilda kontrahenterna överlåtet att begära kyrklig välsignelse var och en ifrån det samfund, som han tillhör. Vid ett annat tillfälle, då jag-kom ifrån Gävle på en resa, mötte mig Hutkrantz vid järnvägsstationen. Han ville tala med mig. Han ville höra iiägot närmare om min lära angående försoningen. Orsaken var, att han höll på att föreläsa om

densamma. Jag sade honom: »Det är märkvärdigt, att du kan föreläsa om min försoningslära och inte känner den bättre än så, att du behöver komma ned till stationen och möta mig för att på gatan få närmare underrättelser om densamma.» Emellertid kommo vi i samtal. Jag frågade honom: »Antag t. ex. att en människa hade varit syndare i 30 år och sedermera bleve alldeles rättfärdig. Antag att densamma männi skan doge och hade ingen, som hade betalt för hennes trettio-

Sigurd Ribbing. Foto: E. Osti, Uppsala.139

åriga gamla syndaskuld. Skulle hon då vara förtappad eller salig?» Häri svarade ganska frimodigt: »Hon skulle vara förtappad.» Alltså sade jag: »Tror du, att en rättfärdig människa skulle ligga i helvetet därför, att hon förut varit orättfärdig? Skulle icke då prof. Hesekiels 3 kap. vara omintetgjort, där profeten säger, att om den rättfärdige blir orättfärdig, så skall det icke gagna honom, att han förut varit rättfärdig. Och om den orättfärdige blir rättfärdig, så skall det icke skada honom, att han förut har varit orättfärdig.» Ja, därpå kunde han egentligen ingenting svara, men den gamla betalningsteorien satt i honom så djupt, att han icke kunde komma ifrån det. Betalningen för syndaskuld måste vara genom ett motsvarande mått av lidande, annars kunde en människa inte bliva frälst. Sådant fordrade rättfärdigheten. Det hjälpte inte att f öre-hålla honom, huruledes på två ställen, där syndaskulden liknas vid en penningeskuld, synderas förlåtelse liknas vid efterskänkande utav penningeskulden, vilket utesluter all betalning, ty en skuld som är betald, den må vara betald av gäldenär en eller av en annan i hans ställe, den kan aldrig efterskänkas. Och om en, som fått betalning för en fordran, säger, att han har efterskänkt densamma, därför att han inte fått betalt utav gäldenären själv utan av en annan, så ljuger han.

Klas Adolf HuUkrantz. Foto: E. Osti, Uppsala.Karl Axel Tören. Foto: E. Osti, Uppsala.141

Med professor Tören, som sedermera blev domprost, var jag mycket nära bekant. Jag var ofta på besök hos honom, dock inte i familjen utan endast enskilt. Det var en obeskrivligt from och entusiastisk man. Det var den allra mest hjärtliga personlighet, man någonsin kunde träffa. Han var också i sin predikan utomordentligt kraftfull och alltid upprörd. Alltid arbetade han i predikstolen så, att han svettades och understundom kunde man känna känna svetten utanpå inte bara hans prästrock utan även hans överrock. Han var intill döden en mycket trofast vän till mig. Jag brukade all tid, när jag passerade Uppsala, besöka honom. Och en gång, när jag kom till honom och icke hade varit hos honom på åtskilliga resor, som jag gjort genom Uppsala, blev han särdeles glad och sade mig, att häri hade sett, att jag hade varit i Uppsala flera gånger och inte besökt honom. Han hade fruktat, att jag föraktade honom numera

och inte ville hava någon bekantskap med honom. Han blev så glad, så att ban tog mig i famnen och tackade Gud och menade, att vi skulle hålla fast vid Herren och hans ord.

En annan teologie professor var Cornelius. Han var professor i kyrkohistoria och mycket torr i sina föreläsningar. Men i alla fall hade dessa ett ganska gott och gediget innehåll. Han sysslade inte med några granna utläggningar och spekulationer utan han höll sig till de historiska fakta. Emellertid hade jag mycket liten beröring med honom.

Carl Alfred Cornelius. Foto: E. O st i, Uppsala.Myrberg var återigen en annan akademisk lärare inom teologiska fakulteten. Honom hade jag icke heller mycken beröring med. Han var mera mystisk utav sig. Hans föreläsningar voro icke så särdeles mycket värda. Han sysslade mycket med Gamla Testamentet. Hans föreläsningar voro ju på sätt och vis värdefulla, men hans tolkningar voro ofta mycket krystade

och besynnerliga. För övrigt kände jag icke mycket av de teologiska professorerna eller deras adjunkter.

Akademiadjunkten Falk var mycket gammal, när jag kom till Uppsala. Men han var en ungdomsvän. Såsom akademisk lärare skulle han föreläsa varje onsdag och lördag, men han hade aldrig några åhörare. Sedan han suttit på katedern en kvart och förgä ves väntat på studenter, så gick han hem. Det måste hava varit mycket förödmjukande för honom, men han tog det mycket lugnt

Falk var en i allmänhet glad och trevlig människa. Spelade mycket gärna bräde,

så att var gång vi kommo upp till honom, måste vi spela bräde med honom. Läroböcker i sitt ämne, nämligen geometri, hade han utarbetat, men de hade icke någon vidare betydelse. Under min studietid sysslade han med att utarbeta ett vetenskapligt geometriskt arbete, men ban kom aldrig längre än till titelbladet. I flera månader sysslade han med det. Var gång vi voro uppe hos honom, så resonerade han

Otto Ferdinand Myrberg. Foto: E. Osti, Uppsala.143

öm, vad som skulle skrivas på titelbladet. Boken skulle utgivas icke allenast på svenska utan även på engelska.

Det var i febr. 1862 jag tog filosofie kandidatexamen i Uppsala. Mina ämnen voro latin, grekiska och österländska språk (hebreiska och arabiska) samt teoretisk och praktisk filosofi. I de tre språkgrupperna tog jag laudatur, i teoretisk filosofi cum lande och i praktisk filosofi cum insigniose lande appro-batur.

Dagen efter examen gjorde jag ett litet kalas för mina bröder. Det var till frukost. Jag köpte några kakor bröd av rågsikt samt ett skålpund smör. Av städerskan lånade jag ett par tallrikar och en panna av järn på tre fötter. Så stängde vi in oss i mitt rum och kokade »blöte» i kakelugnen. Vi slogo ihop vår morgonmjölk och kokade brödet däri. En skötte pannan ~- det gick i tur - och två åto. Blöte med smör var en härlig mat. En bordskniv och gaffel hade vi. Det räckte bara åt den ene. Den andre begagnade sin pennkniv som bordskniv och sin vänstra hands fingrar som gaffel. Och vi hade synnerligen trevligt.

Dagarna därefter reste jag och min vän Eredrik Sandberg till Västerås och Gäddeholm för att predika. Vi hade vårt huvudkvarter på Karlslund hos gamle greve Lewenhaupt. Den dag vi voro på Gäddeholm, kom åkdon extra efter oss. Ett förnämt herrskap hade kommit till Karlslund för att höra oss, och så hade greven sänt åkdon efter oss. Sandberg bad kusken köra tillbaka. »Det passade icke apostlar», sade han till mig, »att fara för att låta höra sig; ville någon höra oss, så mánde han komina dit, där vi predikade.» Detsamma tyckte nog även jag. Må tro, pojkarna började känna en viss apostolisk värdighet!

*

Andliga inflytanden under studentåren.

Våren 1859 skedde min första bekantskap med G. O. Rosenius. Jag hade blivit allvarligt varnad för honom redan i Kalmar och sedan i Stockholm av en kammarskrivare Stenman, till vilken jag hade fått rekommendation från Kalmar. Men mina erfarenheter från middagarna hos fru Lyth, vilka jag förr skildrat, hade gjort, att jag börjat fatta förtroende för Rosenius. Jag reste alltså med första ångbåt på våren från Uppsala för att övervara påsken i Stockholm. Där hörde jag i Betlehemskyrkan först B. Wadström på Långfredagen. Det var, som hade jag blivit uppryckt till tredje himmelen, jag var verkligen som drucken av Guds barns »rika håvor» (Ps. 36: 9). De bägge påskdagarna hörde jag Rosenius. Vilken ström av levande vatten voro icke hans predikningar! En så härlig påsk har jag aldrig förr eller senare haft.

Men jag lyckades icke blott få höra Rosenius utan även bli personligen bekant med honom och det så, att han även inbjöd mig till middag i sitt hus. Mellan oss uppstod från första början ett förhållande av inbördes innerlig och förtrogen vänskap, som förblev samt utvecklades mer och mer ända till hans död.

Varje gång, jag sedan var i Stockholm, besökte jag naturligtvis Rosenius och Betlehemskyrkan. Pietisten läste jag också flitigt. Genom densamma utövade han ett oerhört inflytande i landet. Såsom predikant var han mycket enkel och naturlig. Inga högtravande ord, inga krystade åthävor.145

Han talade till folket. Hans stämma var bred, hans dialekt norrländsk - han var ju född och uppvuxen i Norrland. Aldrig lade han an på att uppröra känslorna hos sina åhörare. Hans hållning var alltid lugn och värdig. Hans enda rörelser i predikstolen bestodo däri, att han stundom sträckte ut den ena armen. Aldrig skrek han, aldrig viskade han, alltid talade han lugnt och jämnt, alltid vänd rält fram.

Hans predikan gick mestadels ut på att trösta de bekymrade. Därför rörde den sig mycket om frestelser och anfäktelser. »Man kände igen sig», var ett vanligt uttryck om hans predikan. Hans ömhet om själarna var ofantligt stor, isynnerhet om de svaga, Hans tröstegrund var betalningsteorien, driven till sin spets. Kristus hade med sitt lidande utstått allt, vad mänskligheten förtjänt att lida. Där med hade han betalt hela världens syndaskuld. »Denna var således kvitterad i Guds stora bok, och vad som nu ytterligare behövdes, var att genom tron få den kvitterad i den lilla motboken samvetet.» Såsom Adams synd tilllräJcnades hans efterkommande, såsom om de själva hade gjort den - därpå lade R. mycken vikt - så tillräknades också Kristi laguppfyllelse alla troende, såsom om de själva hade uppfyllt lagen. Människor kunde därför icke fördömas för sin syndaskuld - den var betald - utan endast för sin otro. Att nu även otron var synd och såsom sådan betald, det reflekterade han egentligen icke på. De orim-

ligheter, vartill ett sådant alltigenom obibliskt åskådningssätt måste leda, motverkades hos honom, såsom hos Luther, av hans sunda, praktiskt kristliga intresse. Man kan därför säga, att hans predikan innehöll tre delar. Den första delen: världen är frälst, och hennes syndaskuld är betald, Kristus har i hennes ställe fullgjort Guds lag. Den andra delen: ehuru världen är frälst, ja., »i Kristus rättfärdig vorden», så äro de enskilda icke frälsta, de bliva det genom att »i tron antaga den erlagda betalningen». Att världen blir detsamma som ingen, ifall man tager bort de enskilda, och att världens frälsning på detta sätt blir detsamma som ingens frälsning, det reflekterade han icke på. Men sedan han sålunda med den andra delen rivit ned den första, så följde den tredje delen, i vilken han manade syndare att komma till Kristus för att bliva frälsta. När då människor kommo till honom och trodde och blevo pånyttfödda, då tillskrevs detta den första delen, som han hade rivit ned med den andra.

Att hans predikan trots dessa inre motsägelser hade så rikt välsignade verkningar och vållade en sådan andlig lyftning, som den gjorde, det berodde dels därpå, att han förkunnade en fri, oförskylld, över alla synder överflödande Guds nåd för alla »arbetande och betungade», en nåd som trots all svaghet, alla frestelser och fall förblev orubblig, dels därpå att han, själv en levande, allvarlig kristen med djup andlig erfarenhet, gjorde så fullt allvar av frälsarens ord: I masten födas på nytt. Detta var ett bjärt avbrott emot den slentrianmässiga verkhelig-hetspredikan, som var så allmän, ävensom emot den hos de mer »allvarliga» prästerna vanliga, långrandiga nådens-ordnings-predikan med sina många nådesverk i avdelningar och underavdelningar och kännetecken, vilken gjorde, att själarna aldrig kunde bliva frigjorda och komma till frid utan ständigt förblevo i ett tillstånd av ofrid och ovisshet, sökande och forskande. Men icke blott det. Ett nytt andligt innehåll tillfördes folket, i det att bekymrade syndare, som förut ständigt147

varnats för faran av att tro för snart, nu tvärtom manades att komma strax, tro strax, att med frimodighet gå fram till nådastolen samt varnades för att dröja. Därtill kom, att Rosenius predikan utan tvivel var en mycket allvarlig helgelsepredikan. Men utgångspunkten var alltid den fria, oförskyllda nåden.

Att Rosenius grundade den gudomliga nåden på en av Kristus erlagd betalning, varigenom »Guds rättfärdighet blivit tillfredsställd, så att han kunde utan kränkning av denna förlåta och benåda», det var ju en villfarelse, som han delade

Betlehemskyrkan i Stockholm.

med hela den ortodoxa lutherska teologien. Men den fria oförskyllda Guds nåd, han predikade, var ett sant livets bröd, som födde och mättade själarna. Alldeles såsom det sunda, naturliga, lekamliga brödet mättar människan utan avseende på, om hon har riktiga eller oriktiga föreställningar om, huru det är tillrett.

För egen del hade jag stor välsignelse av Rosenii predikan och liv, ehuru jag till sist blev nödsakad att fullständigt bryta med hans teologiska åskådning. Det är också märkvärdigt, att Rosenius mitt under sin tillgivenhet och sitt förtroende för mig dock kände en fruktan för, vad det skulle bliva av mig148

till sist. Pastor Gustaf Beskow berättade nämligen en gång för mig under striden om försoningen, att Rosenius sagt till honom: »Det är ingen jag är så rädd för som för Waldenström.»

Liksom Schartau rörde sig i tredje trosartikeln utan att riktigt hinna upp till den andra, så rörde sig Rosenius i den andra utan att riktigt hinna upp till den första. De inre motsägelser, vari han invecklade sig, åstadkommo både hos honom och hos andra slitningar av mycket pinsam art. Men det räknades såsom satans anfäktelser för att föra bort i otro. På det sättet fingo alltför ofta Andens försök att icke låta de troende »stanna bakom Kristus» utan föra dem fram till Fadern heta satans anfäktelser. Fader, förlåt oss, ty vi visste icke, vad vi gjorde.

En av de senaste gångerna jag träffade Rosenius - det var på Vaxholm - tog han mig med sig ner i en backe, där vi bägge satte oss i gräset. Han ville då anförtro mig något, som han länge gått och burit.

»Ser du», sade han,» det är ledsamt, att Luther icke är riktigt klar i läran om rättfärdiggörelsen. Stundom

framställer han tron såsom en sådan dygd, att Gud räknar den för rättfärdighet i stället för att det är Kristi laguppfyllelse, som han tillräknar oss till rättfärdighet, när vi i tron mottaga den.»

Däri hade Rosenius också rätt. Denna åsikt framhåller Luther särskilt i sin utläggning av första Mose bok, där han talar över de orden: Abraham trodde Gud och det vart honom räknat till rättfärdighet. Men på andra ställen talar han tvärt däremot. Då är det Kristi rättfärdighet, som tillräknas oss, såsom om vi vore personligen rättfärdiga, ehuru vi icke äro det. Men om Gud räknar någon för att vara, vad icke han utan en annan är, då räknar han ju fel, och det länder icke till hans ära. Men att tänka ditåt var naturligtvis en »an-fäktelse».

Huru långt man kunnat gå i denna olyckliga lära om Kristi149

rättfärdighet, det visar Bunyan, då han i Kristinnas resa säger, att Kristus har en fyrfaldig rättfärdighet: en gudomlig, en mänsklig, en gudamänsklig och en genom gärningar förvärvad rättfärdighet. De tre första slagen behövde han för egen del, det fjärde skänker han bort åt dem, som tro på honom, så att det tillräknas dem. Ty för Kristus var lagens uppfyllande en överloppsgärning, vars lön måste tillkomma någon, fastän den icke kunde tillkomma honom själv, emedan han redan såsom Gud ägde allt. Men denne »någon» var då den troende. Från den sidan betraktade redan Anselm saken, och sedan blev denna åskådning bestämmande för den ortodoxa teologien, dock icke så mycket för den katolska kyrkan, vilken mer lutar åt semipelagianism, som fastmer för den protestantiska. Märkligt är ock, att i det katekesförslag, som utgavs näst före den nu brukliga katekesen, beskrevs rättfärdiggörelsen med konkordieformeln ord så, att den bestod i syndernas förlåtelse, Kristi rättfärdighets tillräknande samt upptagning till barnaskap hos Gud. I den katekes, som sedan 1878 antogs, blev punkten om tillräknandet av Kristi rättfärdighet utstruken. Det var en rätt betydande effekt av den strid om försoningen, som jag hade väckt - fastän naturligtvis ingen ville erkänna det. Professor O. Olsson vid Augustana College i Amerika insåg det ock och skrev därför, att »den nya katekesen varit ute i tidens kyliga luftdrag och fått snuva». Ett från hans ståndpunkt mycket träffande yttrande.

^->^r^---^ Carl Olof Rosenius med familj 1858.150

På den tiden var ännu striden om lekmäns rättighet att predika mycket het. Rosenius med sin rika begåvning och varma kristna hjärta var utan tvivel Stockholms - och varför icke säga Sveriges - främste predikant. Detta förtröt de statskyrkliga, och enligt vad han själv meddelade mig, hade man bett att få prästviga honom. Han skulle icke behöva avlägga någon examen alls. Ändamålet var naturligtvis att undanrycka lekmannaverksamheten det stöd, som den hade i hans person. Det insåg Rosenius och därför svarade han nej. Han var och förblev lekman.

Huru djupt rotad fördomen mot lekmannapredikan var, kan man förstå, då den så hjärtefromme och frisinnade biskop Beckman i sitt liktal över Rosenius fällde det med avseende på honörn ursäktande yttrandet, att då »frukterna av hans verksamhet varit utomordentliga, så fick kärleken tro på en utomordentlig kallelse». Den »ordentliga» kallelsen var för honom prästvigningen.

En anekdot må jag här omtala för att icke glömma den, Genom min bok »Brukspatron Adamsson»[1] blev min sedan dess bibehållna signatur P. W. bekant. Men även domprosten P. Wieselgren tecknade sig P. W. Han var vän av lekmannaverksamheten. I tidningen Wäktaren skrev han en gång under signaturen P. W. ett ganska misslyckat försvar för densamma. Som bekant innehåller Augsburgska Bekännelsens Art. XIV, att ingen må predika utan att vara »rite vocatus» (ordentligt kallad). Detta sökte Wieselgren bortförklara så, att »rite» icke betydde något annat än att han skulle vara invigd med vissa ceremonier (ritibus), och detta kunde ju även en lekman vara. Naturligtvis måste detta väcka kraftig motsägelse. Biskop Björling i Västerås skrev ock en hejdundrande artikel. När redaktören, baron Hierta, läste den, förstod han strax, att biskopen missförstått signaturen P. W. Han sände den därför till

1 »Brukspatron Adamsson eller Var bor Du?» utkom 1863. Utg. anm.151

baka jämte den upplysningen, att P. W. icke var Waldenström utan Wieselgren. Strax skrev biskopen en ny artikel i helt annan ton. Hierta berättade själv denna historia för mig.[2]

Alla de gånger jag hörde Rosenius, hade jag stor uppbyg-gelse av hans predikan. Men att det stundom kunde »gå

sönder» för honom, det omtalade han helt öppet, och vem får icke göra den erfarenheten? »Vet du», sade han en gång, »huru jag gör, när det går dåligt för mig i predikan? Jo, då slår jag mig på förmaning, ty då tror folket, att det ömkliga i min ton beror därpå, att det går så dåligt med det kristliga levernet.»

Ack, tänkte jag, kan även du vara utsatt för sådana frestelser? Och det i själva predikstolen. Men allt kött är hö och all dess härlighet år såsom blomster på marken. Rosenius brukade också sluta sina brev, åtminstone dem han skrev till mig, med de orden:

»Allt vårt är uselhet,

Dock rubbas ej barmhärtighet.»

En gång hade det gått så dåligt för honom i en predikan, att han full av blygsel stannade kvar i det lilla predikantrummet - för att icke säga skåpet, tills hela församlingen hade avlägsnat sig. Det var i Betlehemskyrkan i Stockholm. Annars plägade han ju gå ut för att vänligt spraka med åtskilliga bland åhörarna, och detta kunde vara lika så uppbyggligt som en predikan. Emellertid hade han nu bjudit Ahnfelt hem till middag, och denne väntade på honom i förstugan. Ahnfelt var upprörd, och medan de gingo uppför gatan (eller rättare sagt gränden), torkade han någon gång ögonen. »Nu går han och gråter, för att jag har predikat så uselt»,

2 Infört i »Wäktaren» N:o 48, 2/i2 18(59 i en större disk. ang. 14 art. i Augsburgska bekännelsen. Biskop Björlings svar infört i N:o 50 6/12 1869, betitlat »Genmäle» och undertecknat »G. O. B.». Utg. anm.152

tänkte Rosenius, och det tryckte ned honom ännu mer. Efter några ögonblicks tystnad tog han dock mod till sig och sade: »Varför gråter du, Ahnfelt?» - »Jo», svarade denne, »det har hänt mig i dag något, som jag icke på lång tid erfarit.» - »Att han hört mig predika så uselt», tänkte Rosenius. Men Ahnfelt fortfor: »Att Guds ord har rört mig till tårar.»

Högst förbluffad svarade Rosenius: Men Ahnfelt, du som är en så gammal och erfaren predikant, har du inte märkt, huru jag våndats i predikstolen för att jag ingenting hade att säga?»

Nu var det Ahnfelts tur alt bli förvånad. Ty han hade knappast förr hört Rosenius predika så härligt. Ja, så kan det vara: det kommer icke bara an på den, som talar, utan även på den som hör. Det hände en gång, när jag var i Brooklyn (1889), att en röst bakom mig ropade milt namn. Jag vände mig om och frågade, vad mannen ville. Han svarade: »Kom mer lektorn ihåg den där predikan, som han för flera år sedan höll på Holmen i Örebro?» - »Ja», svarade jag, »den glömmer jag aldrig så länge jag lever. Jag blyges ännu i dag över, huru uselt jag då predikade.» - »Men då blev jag omvänd», inföll han. En uppmuntrande lärdom i sanning.

Rosenius var icke mycket ute på resor. Men när han var-ute, blev ban vanligen föremål för ovationer av sina vänner. Särskilt var detta falle! på hans sista resa. Han berättade för mig, huru folk på landet hade lupit efter hans åkdon och deri ene sagt till den andre: »Det är han, som har gjort Pie» tisten.» När han såg och hörde sådant, blev han rädd, ty »Gud plägade alltid efter sådana där upphöjelser sända honom något bittert för att slå ned honom.» Allra minst kunde han vänta annat nu. Ankommen till Göteborg skulle han predika i Haga-(Johannes) kyrkan. Under predikan träffades han av ett slaganfall och bars sanslös ned till sakristian. När han kom till sans, var hans första tanke: »Gud, var det icke något värre?153

Jag tänkte, alf du skulle röra något av mina barn.» Han berättade detta själv för mig.

Vid samkväm, där Rosenius var närvarande, plägade han vanligen tala någon stund över en bibeltext. Men en gång, då han var tillsammans med komminister Janzon i Adolf Fredrik på väg till elt sådant samkväm, sade han till Janzon: »Jag tycker, att det blir alltför enformigt, att jag alltid vid sådana här tillfällen skall hålla en bibelförklaring. Låt oss försöka ett annat sätt. När jag nu talar i kväll, så kan ju du t. ex. falla mig i talet och göra någon fråga, och så kunna vi få ett bibelsamtal i gång.» Det var Janzon ined om. Sedan Rosenius alliså talat en stund över sin text, avbröt Janzon honom och frågade: »Hur var del där? Kan det v a r a så, so m d u s a d e ?» S t r a x börjad e ett bibelsamtal. Tvenne äldre fröknar eller fruar togo ledningen av detsamma. De råkade i disputation med varandra. Det blev hell. Rosenius och Janzon fingo bara höra på. Men när de gingo hem, sade R.

till J.: »Det där göra vi aldrig om.»

Emellertid förekom nog bibelsamtal vid samkväm i Rosenii hem. Jag minnes ett. Det var oförgätligt. Jag blandade mig i samtalet och höll ett litet föredrag, som jag själv tyckte mycket bra om. När jag slutat, sade Rosenius: »Jaha, mina vänner, det första vi höra, det är, att vår käre broder Waldenström kommer från Uppsala.» Det var väl det kraftigaste klubbslag, jag någonsin fått. Jag kände mig både tillintetgjord och förnärmad. Än i dag känner jag verkan av slaget, ehuru det naturligtvis längesedan upphört att värka.

Gustaf Janzon.154

Jag nämnde Janzon. Han var på den tiden en betydande andlig personlighet i Stockholm av den »evangeliska riktningen». Han var mycket gärna hörd, utgav ock en liten uppbygglig postilla. Blev sedan kyrkoherde i Värmland och från deri tiden hörde man icke mycket av honom. Om sin omvändelse berättade han för mig följande:

Det var under hans studenttid. Han satt i ett lag av drickande studenter. Under skämtet sade en av dem ett bibelspråk. Det träffade Janzon. Han blev väckt och kom i nöd över sina synder. Huru han skulle finna frid, visste han icke. Någon troende att vända sig till kände han icke. Så gick han ängslig en tid. Men en dag träffade han en ogudaktig studentkamrat på gatan. Denne frågade, varför han såg så ledsen ut. Han omtalade, vad som tryckte honom. Då skrattade kamraten och anförde gycklande ett bibelspråk. Det träffade Janzon och gav honom frid.

Till den där bekantskapskretsen hörde den redan nämnde Oskar Ahnfelt samt lektor P. Elmblad. Ahnfelt verkade till stor välsignelse genom sina sånger. Han samlade sångerna av olika författare; själv skrev han, såvitt jag vet, ingen. Men han författade melodierna och de voro i allmänhet utmärkta. Vid alla sina sammankomster sjöng han ock sina sånger med ackompanjemang av guitarr. Han sjöng alltid solo och tillät ingen att sjunga med. Han ändrade nämligen rytmen och takten efter innehållet i de olika verserna eller stroferna oberoende av noterna, och då gick det icke an, att någon annan sjöng med. Han sjöng så, att varje ord tydligt hördes. Därför var han alltid gärna hörd. Hans sånger sjöngos ock flitigt överallt vid andliga sammankomster, tills de började undanträngas av Engelkes och sedan Sankeys.

Vad Ahnfelts predikan angår, så kan om densamma icke sagas detsamma som om hans sång. Han predikade omåttligt länge - 2-3 timmar. Kom man till hans föredrag, när han hållit på en timme eller en och en halv, så kom man lagom155

för att icke bli alldeles uttröttad, innan han slutade. Innehållet var icke heller mycket. Han lade synnerligen an på att vara kvick och tala om lustiga historier, så att folket skrattade. Detta var förresten icke något egendomligt för honom, fastän han däri överträffade alla andra. Det var den allmänna seden hos »evangeliska» predikanter. Jag själv gjorde mig skyldig till samma oskick. Hos Rosenius förekom det däremot aldrig. Han predikade så, som den där visste och besinnade, att Herren satt med bland åhörarna.

Sedan jag riktigt vaknat upp över denna sak, skrev jag på omslaget till Pietisten, sept. 1874, ett allvarligt brev därom. (Sedermera avtryckt i min lilla broschyr: Brev i andliga ämnen, Gävle 1880, sid. 36 följ.) Av allt, vad jag skrivit, vet jag ingenting, som gjort så ögonblicklig och vittomfattande effekt som detta. Det senterades överallt, och de lustiga predikningarna voro som bortblåsta. Brevets överskrift var: »Skadan av lustiga uttryck i predikan.»

Det är ett förfärligt oskick med de lustiga uttrycken i predikningarna. I Amerika äro sådana synnerligen vanliga (dock såvitt jag vet icke bland svenskarna). År 1889 talade jag med Moody därom och bad honom använda sitt stora inflytande till att bekämpa dem. Han hade icke riktigt reflekterat däröver och försökte först försvara dem. Men snart nog insåg han det oriktiga i sina ord.

Oskar Ahnfelt.156

Bland andra i den andliga verksamheten betydande män må nämnas d:r Fjellstedt och hans nära förbundne vän, baron Ahlströmer. De voro inte riktigt överens med »det lösa evangelium», som Rosenius förkunnade. Det rådde därför mellan dem och den nyss nämnde visserligen icke ett spänt förhållande men väl ett främmande. Jag var

icke närmare bekant med dem, men jag var dock tillsammans med dem åtskilliga gånger. Ahlströmer predikade aldrig, såvitt jag vet. Fjellstedt däremot var outtröttlig. Någon synnerligen framstående begåvning såsom predikant ägde han icke men var alltid gärna hörd för den varma ande, som utmärkte honom i hans pre dikari och hela personliga framträdande.

B. Wadström lärde jag känna 1859. Sedan var jag rätt mycket tillsammans med honom, då han låg i Uppsala för att taga pastoralexamen. Han var en mycket varmhjärtad man, som han alltid förblivit. Vi voro och äro goda vänner. När striden om försoningens betydelse uppkom, så tog han bestämt parti emot mig. Sedan har han ju liksom andra, måst moderera sin ställning. Men ännu är hans ståndpunkt i grunden densamma. Sista gången jag hörde honom predika hade han till text l Kor. 1: 20. Att Kristus var gjord oss till visdom och helgelse och förlossning, det betydde, att han skulle göra oss visa, heliga och fria från allt ont. Men att han var oss gjord till rättfärdighet, det betydde, att han, genom att betala vår syndaskuld och uppfylla lagen, skulle vara rättfärdig i vårt ställe. Predikan hölls i Klara kyrka. Efter dess slut gick jag in i sakristian. Han ryckte till. »Har du varit här?» frågade han. »Vet du, det förekom mig en gång under predikan: tänk om några waldenströmare nu sutte här och hörde! Och så var du här själv.» - »Ja», svarade jag, »det förundrar mig bara, att du icke också sade, att Kristus skulle vara vis och helig i vårt ställe, ja att han också blev förlossad i vårt ställe, lika såväl som att han skulle vara rättfärdig i vårt157

ställe.» Men del kunde ban icke inse. Jag tänker ock, att han ännu står på samma ståndpunkt.

Gustaf Beskow var på den tiden en ung, livlig präst, mycket gärna hörd. Hans begåvning var icke något synnerlig. Men det var hjärta i hans predikan och en ovanlig hurtighet i utförandet. Hans företag att bygga Blasieholmskyrkan i Stockholm var något alldeles enastående. Penningar samlades ock över hela landet därtill.

I försoningsstriden uppträdde Beskow med mycken iver och bestämdhet. Han utgav en särskild skrift. 1873 stängde han

Per Magnus Elmblad

Carl Bernhard Wadström.

Blasieholmskyrkan för mig. Han var den förste, som gjorde det. År 1883 skrev jag till honom och frågade, om han icke kunde ändra delta. Men svaret blev nej. Är 1893 skrev jag igen. Samma svar.

Emellertid förblevo vi ju goda vänner. Två mina döttrar blevo konfirmerade av honom och hade god nytta av hans undervisning.

Min översättning av Nya Testamentet med anmärkningar, som jag skänkte honom efter min ena dotters konfirmation, studerade han. En gång sade han mig: Jag går numera158

aldrig upp och predikar över en text i Nya Testamentet utan att först läsa igenom dina anmärkningar till densamma.» Det var nog så5 att han icke helt kunde undgå att känna tacket av den enkla bibliska sanningen.

Under hans sista sjukdom besökte jag honom en gång, och vi skildes som bröder och vänner. Något annat hade vi aldrig varit.

En annan prästman, som hörde till mina bekanta och närmaste vänner i Stockholm, var lektor Axel Falk vid Nya Elementarskolan. Hans hem var en riktig fridens boning. Hans hustru var en ovanligt älskvärd kvinna, enkel och flärdlös, typen för en god hustru och husmoder. I det hemmet upplevde jag många sköna och uppbyggliga stunder. Falk var ock en mycket god predikant. Han blev sedan kyrkoherde i Kumla. I försoningsfrågan kunde han icke vara med, men han intog en medlande ställning, fridsam som han alltid var. I de frikyrkliga rörelserna var han med ett långt stycke. men sedan drog han sig tillbaka. Vår inbördes vänskap förblev dock orubbad.

Elmblad, lektor vid Stockholms gymnasium, deltog med mycken livlighet i cle evangeliska rörelserna och var ofta anlitad som predikant dels i Stockholm, dels vid möten ute i landet. I sina nyevangeliska åsikter skenade han dock ofta iväg på ett alltför otyglat sätt. I sin predikan var han ock ganska osammanhängande, vilket nog i de

flesta fall berodde på slarv. Men med sådant översåg man gärna. Det var någon ting glatt och frimodigt i hela hans uppträdande, och det verkade livande på åhörarna.

En stor brist i studentlivet är, att så många studenter icke i universitetsstaden hava någon familj, där de kunna umgås och känna sig hemma. Det gör, att de vänja sig vid ett osunt uteliv, vilken vana sedan följer dem kanske hela livet igenom,159

Ett sådant liv blir också kostsamt, och de äro visserligen icke lätt räknade, som sedan i hela sitt liv måste dragas med gamla universitetsskulder. Jag och mina bröder, både de äldre och de med mig samtida, hade ett trevligt hem, där vi kunde när som helst komma och gå och alltid voro välkomna. Det var hos den gamle, gemytlige och alltid trevlige änklingen, akademiadjunkten Falk och hans alltid vänliga fosterdotter Lotten. Där trivdes vi så gott. Vi voro ofta där. Det var en stor välsignelse att hava detta hem. Lotten blev sedan gift med en telegraftjänsteman vid namn Näsman.

För egen del blev jag ju ock bekant i några troende familjer såsom >spegelfabrikör . Widmans och hans bröder, snickare Bergholms, änkefru Pettersson, Otto Borells m. fi.

Den som dock framför and ra var en mor för mig i Uppsala, var en änkefru Nordqvist. När hon var död, ärvde jag hennes bibel, och i den skrev jag strax följande skildring:

Änkefru Nordqvist avled i Uppsala d. 8 febr. 1862 kl. omkring 5 på morgonen i en ålder av 68 år, 8 mån,, 9 dagar. Hennes man var i livstiden komminister i Gävle. Efter hans död flyttade änkan till Uppsala, där hon sedan köpte egen gård. Hon var och hade städse varit en exemplarisk människa, mild, stilla, fridsam, nöjd, hjälpsam, glad o. s. v. Hon läste även ganska flitigt Guds Ord. Men med allt detta saknade hon det liv, som av Gudi är. Hennes rättfärdighet och

Gustaf Beskow.160

helighet, gudsfruktan och fromhet hade ej blivit henne till träck och skada utan utgjorde i djupet, ehuru hon ej visste det eller tänkte därpå, den grund, varpå hon byggde sitt hopp om salighet. Jag lärde känna henne redan år 1855. Jag fäste mig mycket vid henne och hon vid mig, men varken hon eller jag förstodo oss då på den himmelska, av Guds Ande helgade nya kärleken. Emellertid blev dock bandet oss emellan allt starkare, hon blev i allo en huld och öm moder för mig och jag lärde att allt mer betrakta henne såsom sådan. Från sommaren 1857 tills i augusti 1858 var jag från Uppsala. Under denna tid var det, som Herren av sin blotta nåd och barmhärtighet upptände ett nytt ljus i min själ. När jag kom tillbaka, kunde detta ljus ej bliva henne fördolt. Visserligen måste jag anklaga mig, att jag alldeles för litet bekymrade mig om hennes själ, ja, att jag nästan intet talade med henne om livets viktigaste angelägenhet, men hon såg dock, att det numera med mig var annorlunda beställt än förr. Dock störde ej detta hennes moderliga förhållande till mig. Så förflöt tiden till framemot hösten 1860. Då sjuknade gumman mycket häftigt och litet eller intet hopp fanns om hennes vederfående. Nu började jag förskräckas för min sorglöshet och bekym-merlöshet att tala med henne om hennes själ. »Om hon nu dör, så är hon evigt förlorad», var en tanke, som ständigt oroade mig. »Och jag har under två hela år ej en gång all-varligen talat med henne om hennes själ för att föra henne till sinnes sin våda», var en dom, som kvalde mitt ängsliga samvete. Och nu, vad skulle jag nu göra? Herrans dom i Hesekiels 3: 18 låg tung på mig. Jag besökte henne ofta och varje gång ämnade jag tala med henne om döden, domen, orättfärdigheten och tron, men varje gång gick jag därifrån med betungat samvete och suckande hjärta, jag var för feg att tala. »Om jag nu börjar tala om sådana ting, så kunde hennes sinne bliva så upprört, att sjukdomen därav förvärrades och medförde en hastig död» o. s. v. - sådan var den161

ursäkt, som själafienden förgäves framhöll för att därmed lugna mitt samvete. Jag kände domen, och likväl lät jag mig ej rättas därav; jag hade ej från början fattat posto såsom kristen och låtit min umgängelse med henne regeras av Herrans Ord och Ande; jag hade endast i allmänhet talat med henne om kristliga ting o. s. v. men aldrig gått henne in på livet med den frågan: »ho äst du} vad säger du om dig själv?» --- och nu satt jag bunden i den snara, som jag själv genom min otrohet spunnit. Dock! Jag såg, att det måste nu bliva annat av. En söndagsmorgon gick

jag dit för att tala med henne, men nej - jag ängslades och våndades, men tog dock efter en stund mössan för att gå. Men nu var Herrens stund kommen. »Vill du ej, innan du går, först bedja med mig?» frågade hon, då jag stod i begrepp att gå. Jag bad och nu var snaran brusten. Hon började tala om, vad som försiggått med henne under hennes sjukdom. Herren hade hållit rannsakning. Hon öppnade sitt hjärta, hennes fromhet och gudsfruktan hade blivit till synd, hennes tro var försvunnen, hennes förtröstan hade gått under; Gud hade på ett underbart sätt sagt henne, att denna sjukdom var en nådeshemsökelse och »att det var sista gången han sålunda kallade henne». Hon kände nu vikten av att taga i akt den tid, däruti hon sökt var; hon insåg sin olyckliga belägenhet och var i stor ängslan om tröst. Jag anförde då Herrens ord genom Jerem.: »Är icke Efraim min älskelige son etc.» Detta var hennes födelses stund. Själv har hon beskrivit denna stund med följande ord, som jag efter hennes död funnit på ett papper i denna Bibel: »Prof. Jeremia 31: 20: är icke Efraim min älskelige son? Jag var sjuk. Waldenström.» Sjukdomen var av Gud ämnad till livs, livet var funnet och sjukdomen vände sig. Hon tillfrisknade fullkomligt. Ett härligt barnasinne utvecklade sig nu mer och mer hos henne och bar härliga frukter. Hon beklagade nu ofta sin förra blindhet. Guds ord blev henne oändligen kärt och dyrbart. Ofta satt hon flera timmar vid sin

bibel, ja ofta långt in på nätterna. Luther, Arndt, Nohrborg och Pietisten blevo nu näst bibeln hennes mest älskade böcker. En stor glädje var det för henne, när vi fingo bedja tillsammans eller när hon kunde få ihop några få vänner hos sig till Ordets betraktande. Efter hennes död igenfunnos hennes gamla böcker, till större delen predikningar från den rationalistiska tiden, i en skräplåda. .- Vad hennes förhållande till mig beträffar, så blev det ännu ömmare. Strax efter denna tid började jag (d. 4 dec, 1860) mina tentamina för fil. kandidatexamen. Ett sådant deltagande för allt, vad mig rörde och synnerligen mina studier, har jag ej hos någon annan (med undantag av mina föräldrar) rönt. Alltid var hon den hoppfullaste, alltid hade hon uppmuntrande ord till hands, efter varje avlagd tentamen var hon alltid den gladaste, vad som bekymrade mig, bekymrade henne., vad som gladde mig, gladde henne. Ofta låg jag på hennes soffa och läste, och då jag för brådskande studier måste tillsätta någon del av natten, sov jag på förmidnatten hos henne, varvid hon alltid vakade över mig för att väcka mig på bestämd tid. Under sådana vakostunder plägade hon studera sin bibel. Den 22 jan. 1862 sjuknade hennes piga. Henne inflyttade hon då i sin säng och skötte om henne med stor glädje; hon blev nu sin pigas piga. Den l:sta febr. tog jag examen och fick då ett minne av henne, en pennkniv med skaft av silver, Den 4 febr. reste jag bort. På morgonen var jag hos henne för att taga avsked. Hon var då som vanligt glad. I Västerås d. 11 febr. träffades jag av underrättelsen om hennes död. Hon hade sjuknat torsdags afton d. 6:té men mycket lindrigt. Mot lördags morgon lät hon kläda på sig. Då hon så satt för brasan, såg hon sig om något besynnerlig och sade: »Jag vill gå hem.» Pigan, ett Guds barn., som redan var så åter-ställd från sin sjukdom, att hon nu kunde vara uppe, svarade: »Frun är ju hemma.» - »Ja, jag ser det, men -», sade hon. Därpå satt hon en stund stilla, vände sig sedan åter om på

samma sätt som förra gången och sade: »Jag vill gå hem.» - »Vill frun gå hem till Frälsaren?» frågade pigan. - »Ja, nog vore det bäst», svarade hon. Därpå fick hon ett häftigt anfall, troligen av slag, bars till sängen och insomnade utan tecken till smärta i en fridfull och salig död. Efter hennes död erhöll jag denna hennes kära bibel med däri befintliga papper, som vittna om hennes liv i Guds Sons tro. På ett av dessa papper, en bit av ett brevkuvert, har hon tecknat följande enkla men betydelsefulla ord: »Prof. Esaia 55: 10, ty lika som regnet och snön faller, dito 56: 8, all djur på marken kommer och äter.» Uppsala d. 22/3 1862.

Paul P. Waldenström.

*

Första prästgärning och författardebut.

På våren 1862 blev jag erbjuden ett vikariat i Umeå. Läroverksadjunkten Holm hade blivit utnämnd kyrkoherde i Löfånger och ville övertaga sitt pastorat ett år före tillträdestiden. Jag åtog mig vikariatet och reste vid påsktiden - jag tror det var palmsöndagen på kvällen - med postdiligens från Uppsala. Det var ett förfärligt väglag. Först på måndags e. m. kl. 3 - efter 19 timmars färd - kommo vi till Gävle. Jag fortsatte, så snart jag fått skjuts, till Mille

gästgivaregård, dit jag anlände på kvällen. Strax frågade jag, om där fanns några troende, och om vi kunde få hålla en bönestund på kvällen. Ja, det gick an. Och så hade vi en riktigt trevlig sammankomst. Efter sammankomsten fick jag häst till Ham rånge men ingen skjutskarl. Det senare skulle jag vara själv. Hästen hörde till Hamrånge gästgivaregård. Gång på gång somnade jag i åkdonet, och när jag vaknade, stod hästen stilla, så att jag ej kom fram till Hamrånge gästgivaregård förrän frampå morgonen följande dag. Efter en högst besvärlig färd kom jag till Sundsvall på torsdag före långfredagen. Det var på kvällen. Jag låg på gästgivaregården, ett uselt krognäste. På fredag morgon sökte jag upp den gamle magister Sylvin, som jag fått rekommendation till. Han och hans fru mottogo mig vänligt och jag fick flytta över till deras hem. På aftonen talade jag i ett skolhus. Det var min första predikan i Sundsvall.

I Sundsvall fick jag telegram från Holm, att konsistorium165

vägrat honom tjänstledighet för att övertaga pastoratet, och att jag således icke kunde få vikariatet. Nu stod jag där vackert. På lördagen reste jag fram till Härnösand. Där vände jag mig till vice pastorn Janne Naeslund, som mottog mig mycket broderligt. Påskdagen följde jag honom till domkyrkan, där jag träffade biskop Beckman. Det var i sakristian. Nseslund frågade honom, varför konsistorium handlat så, som skett. Biskopen svarade: »Jag vill icke, alt en ordinarie skall bli exlraordinarie på en annan plats och sätta en vikarie på sin egen.»

Att detta emellertid icke var det verkliga skälet, var lätt att gissa. Den plats, som Holm skulle lämna vid Umeå läroverk, söktes av mig samt en annan filosofie kandidat, vid namn Carl Constantin Berg. Det var därför av intresse för mig att före provet och utnämningen få meritera mig genom vikariat, om än kort. Det blev, som sagt, icke av. Men Holm lät icke avskräcka sig. Han ingav en ny ansökan om tjänstledighet och föreslog Berg till vikarie. Det beviljades utan invändning. Konsistorium ville icke ha mig, det var saken.

Men vad skulle jag nu taga mig till? Naeslund gick med mig ut till pastor Petrus Brandell i Säbrå. Han mottog mig mycket broderligt och erbjöd mig att bli predikohjälp åt honom en tid. Naturligtvis var jag tacksam för det, och så flyttade jag till Säbrå. Där predikade jag nästan söndagligen. Det var vanligt på den tiden att ha långa predikningar. En predikan på l 3/2 timme var för kort, två timmar var nästan litet, 2 y2-2 3/4 var en riktig predikan. Bönderna, som gått lång väg till kyrkan, ville ha valuta därför. Kyrkan var alltid full och uppmärksamheten var så stor, att om det bara knäppte i ett hörn, så vändes alla huvuden ditåt.

En söndag då Brandell var borta och en annan präst skötte altartjänsten, skulle organisten Blomquist under predikan gå in i sakristian för att prata med honom. När han började vandra utför trappan till orgelläktaren, knäppte det. Alla166

huvuden vändes ditåt. Jag stannade min predikan. Det blev dödstyst i kyrkan, medan Blomquist vandrade genom hela den långa gången. Eldröd i ansiktet tittade han ömsom ned mot golvet, ömsom upp till mig. Jag tittade på honom. Detsamma gjorde hela församlingen. Först när han var kommen in i sakristian, fortsatte jag min predikan. Det var en läxa, soni organisten säkert aldrig glömde.

I Säbrå var det alltid vanligt, att kungörelser om någons död skulle åtföljas av personalier, d. v. s. en kort betraktelse över något bibelspråk samt några meddelanden om den avlidne. Dessa meddelanden lämnades muntligen av den, som anmälde dödsfallet, och upptecknades av pastorn. Om ock folket gärna ville, att vi skulle predika utan koncept, så måste dock de s. k. personalierna med därtill hörande betraktelse läsas från papperet. Nu hände, att jag icke alltid hade tid att skriva sådana. Men för att icke stöta de efterlevande tog jag ett papper och höll framför mig, såsom om jag läste innantill, medan jag i verkligheten extemporerade, naturligtvis med undantag av de personliga meddelandena om den avlidne, vilka alltid voro uppskrivna. Men en gång råkade jag i bryderi. Brandeli hade skrivit upp de personliga meddelandena om ett avlidet barn, och jag hade icke läst igenom hans papper, innan jag gick upp på predikstolen. När jag nu skulle läsa det där, blev jag förbryllad, då det stod, att den lille »var frisk för övrigt men hade ont i kroppen». Men jag måste läsa, som det stod. Brandeli, som satt i kyrkan, brast i skratt och församlingen förundrade sig över, att jag kände deras tungomål så bra. Ty i Säbrå betydde »kroppen» magen och »ont i kroppen» var ont i magen.

I Brandeils hus och Säbrå församling tillbragte jag en härlig sommar. Både Brandeli och hans fru voro synnerligen snälla mot mig, och bland bönderna i församlingen trivdes jag utmärkt. Ej få av dem voro troende.

På sommaren var ett prästsällskapsniöte i Härnösand. Vid167

detsamma skulle kyrkoherden, dr Simon Brandell, en yngre bror till Petrus, predika. Han blev emellertid hindrad att komma till Härnösand och uppdrog åt sin bror att predika i hans ställe. Petrus fick huvudvärk och sköt fram mig. Så måste jag upp och predika för en stor skara präster, som nog med ganska kritiska öron lyssnade till, vad den unge kandidaten kunde ha att säga. Jag valde till text Pauli ord i Gal. 6: l f.: »Om ock en människa råkar falla i någon synd, I, som andlige ären, upprätten en sådan med saktmodig ande.» Därvid framhöll jag, att det icke var detsamma att vara andlig och att vara präst, utan att det förra var något vida mer; och att en präst förvisso kunde vara en oandlig människa. Vad prästerna tyckte om predikan, fick jag aldrig höra, utom att Petrus Brandell uttryckte sin tillfredsställelse.

Under min vistelse i Säbrå, som varade hela sommaren, besökte jag bl. a. Sollefteå. Där bodde jag hos den bekante prosten dr. J. B. Runsten, en egendomlig herre. Till sin teologiska åskådning var han på

visst sätt panteist. Väsendet i tingen, sade han, är Kristus. Det levande i växten, det närande i brödet o. s. v. är Kristus. När jag däremot anförde, att Gud i skapelsehistorien säger: Bäre jorden av sig själv - så blev han en stund tyst, men så sade han: »Ja du, det är icke rätt.» Annars var ju gubben en andligt intresserad man, höll gärna bibelförklaringar, vanligen ändlösa. Vid mina bibelförklaringar var han alltid med. Jag tyckte om gubben.

Både han och hans hustru voro synnerligen musikaliska. Hon var riktig konstnär på harpa. Och när de tillsammans

Simon Brandell.168

spelade glasharrnonika, så var det en gripande musik. För kyrkosången ivrade och verkade han mycket och med framgång. Hela församlingen sjöng psalmerna fyrstämmigt. Jag-kan ej säga, hur gripen jag vart, första gången jag bevistade högmässogudstjänsten i Sollefteå kyrka och hörde det. För att leda sången hade han en utvald kör placerad på en särskild sångläktare, som han på egen bekostnad låtit bygga. Om dess byggande berättade han följande historia: I all hemlighet förberedde han saken. Hos Kungl. Maj:t sökte och erhöll ban tillåtelse att uppföra läktaren, sedan överiiitendentsämbetet tillstyrkt saken. Församlingen blev aldrig hörd. När Kungl. Maj:ts resolution kom, läste han upp den på predikstolen. Allmän förvåning. Länsmannen retade upp bönderna: »Nu skulle», sade ban, »torpardöltrar och drängar och pigor komma att sitta där uppe på läktaren, medan böndernas egna söner och döttrar finge sitta nere i kyrkan» o. s. v. Det var hård-smält för bönderna. Länsmannen kom till prosten och frågade, om det icke fanns någon besvärshänvisning. »Man måste väl få besvära sig», sade han. »Ja», svarade prosten, »nog får du besvära dig t. ex. hos kejsaren i Kina, men i Sverige kan man icke besvära sig över kunglig resolution.» Och därvid stannade det naturligtvis.

Jag följde gubben på en sockenstämma. Den hölls i sakristian. Protokollet hade gubben på förhand skrivit i protokollsboken. Bönderna stodo uppradade efter väggarna. Han läste upp protokollet för dem. De började mumla. Det bekom honom ingenting. Han pekade på ett par av dern och sade: »Kom hit, du Jonas och du Petter, och justera protokollet.» De lydde. Han slog ihop protokollsboken och gick. Stämman var slut.

Det gick dock icke alltid lika lätt att regera så där. En gång hölls stämma i Multrå. Runsten brukade vid besök där taga in hos en kyrkvärd. Och så vitt vädret tillät, red han. Han var en skicklig ryttare. På stämman kommo Runsten och169

kyrkvärden emot varandra, och deri senare segrade. Det förargade prosten. När de kommo till kyrkvärdens hem, sade han: »Ta och sadla min häst!» -- »Nej», svarade kyrkvärden, »prosten skall väl nu som vanligt gå in och äta middag med oss; mor väntar det.» .- »Tag och sadla min häst!» svarade prosten befallande. »Nä, men inte skall väl prosten bli så där ledsen, för att vi icke kommo överens vid stämman, utan kom nu med in.» - »Tag och sadla niin häst!» kommenderade prosten åter. - »Nå, nå», svarade kyrkvärden, »är det fråga om den saken, så är jag icke prostens dräng. Där står hästen, tag och sadla den själv.» -- Prosten fick hjälp av en dräng i granngården, och

så red han i väg. Men efter några ögonblick kom han i galopp tillbaka. När han fick se kyrkvärden, ropade han: »Hör på, vad kostar frukosten?» -- »Nej, prosten, min hustru och jag bjuda icke med armbågarna.» - Då kastade prosten åt honom en sedel och ropade: »Tag den där, mer var frukosten inte värd.» Så vände han sin häst och satte av i fart. Kyrkvärden tog upp sedeln. Den lydde på »12 skilling banko», d. v. s. 37 öre i nu brukligt mynt.

När Runsten kom hem, ångrade han sig och skrev någon dag därefter, att han och hans hustru hade beslutat att nästa söndag efter gudstjänsten se några kära vänner hos sig på middag. Han bad därför kyrkvärden med sin hustru komma med. De kommo, och allt såg gott ut. Någon stund efter måltiden bröt kyrkvärden upp och ville gå. Prosten bad honom dock dröja något ännu. »Nej», svarade kyrkvärden, »vi ha lång våg hem och måste fara nu. Men hör på, prosten, vad kostar middagen?» - »Åh min käre -- -», började prosten alldeles häpen. »Ja, ja», fortsatte kyrkvärden, »tag det här; mer var den inte värd.» Så lämnade han honom hans sedel tillbaka, sade farväl och gick.170

I Sundsvall fanns på den tiden en mycket besökt vatten-kuranstalt. Det kom mig i sinnet att fara dit på några dagar och predika för badgästerna. En dag predikade jag över en psalm, som började med orden: »En visa Korahs barn till att föresjunga.» En prästman från Västmanland, som var närvarande, gjorde sig sedan vid badanstalten lustig inför badgästerna över, att jag hade predikat över en visa i s. f. ett kapitel i bibeln. En fröken från Gävle, som hörde det, upplyste de övriga närvarade om rätta förhållandet till föga ära för prästen. Hon berättade det själv för mig.

En annan dag skulle jag predika över Ps. 86. Jag satt och funderade över, huru jag skulle börja min utläggning. Ty för mig är det alltid svårast att finna en god början. Träffar jag bara på den, så går det sedan bra. Då rann mig i sinnet: Denna psalm är såsom ett rum för de förlorade. Jag blev mycket glad åt fyndet. Med dessa ord började jag alltså min bibelförklaring. Men, tillade jag, innan vi gå därin, skola vi besöka ett hus näst intill. Därpå skildrade jag en familj, som gjort konkurs, förlorat allt och nu var ytterst nödställd. Sedan beskrev jag, huru den kom över i rummet för de förlorade o. s. v.

När jag kom tillbaka till Härnösand, mötte Petrus Bran-dell mig med häst. Medan vi åkte, omtalade jag för honom liknelsen samt gjorde därvid åtskilliga tillägg, så att den räckte ända tills vi kommo fram till Säbrå. Följande dag skulle jag skriva upp den för tidn. Stadsmissionären. Under skrivandet växte den alltjämt. Min penna gick nästan automatiskt utan någon plan. Personer döko upp och namn, som jag aldrig hade tänkt på förut, runno fram just i det ögonblick, då de kommo på papperet. Många gånger undrade jag, vad som skulle bli av allt detta och huru det skulle sluta. Så fortgick skrivandet i tre dagar, och berättelsen gick igenom 8 nr i Stadsmissionären.1 Den väckte ett synnerligen livligt intresse 1 Infprt i »Stadsmissionären» n:ris 40-47, 4 okt.-22 nov, 1862, Utg. anni.Titelplansch till »Brukspatron Adamsson eller Hvar bor Du?»172

bland de troende i landet. Sedan skulle den utgivas såsom särskild skrift. Dessförinnan undergick den omfattande omarbetning och utvidgning, så att den blev mångdubbelt större, än den var i Stadsmissionären. Så kom »Brukspatron Adams-son» till2. Det var 1863. Jag skänkte den till Stockholms Stadsmissions Barnhem, som av fyra stora upplagor hade en ganska stor inkomst.

Det blev icke liten strid om den boken. Lunds Kyrkotidning skrev en lång uppsats därom. Wäktaren uppträdde ock mot densamma. Kyrkoherden Welinder i Skåne, som var känd för skrifter under signaturen P. P. W., upplyste i Wäktaren. att han icke var författaren, såsom somliga trott. I enskilda kretsar av troende diskuterades boken livligt. C. Rosenius sade ingenting offentligt, men enskilt yttrade han sig till mig på ett sätt, som gjorde mig glad.

För hela min kommande levnadsbana blev denna bok av största betydelse.

Den var anledningen till, att jag vid Rosenii frånfälle blev kallad att fortsätta Pietisten. Det blev naturligtvis av största betydelse för hela mitt liv.

Under denna sommar inträffade en kris i mitt liv, som satte min tro på ett svårt prov, men som fick genom Guds nåd och makt ett gott slut. Min misslyckade uppgörelse med läroverksadjunkt Holm i Umeå retade min far

obeskrivligt, och vår skriftväxling ledde till, att pappa sade mig farväl. Det var icke alldeles oväntat, och jag var allvarligt betänkt på att, utstött ur min faders hus, taga mig ett annat namn. Jag skrev emellertid mitt, som jag trodde, sista brev till honom. Däri sade jag, att mitt föräldrahem var det käraste jag hade på jorden, men gällde det valet mellan att lämna

2 »Brukspatron Adamsson eller Var bor du», l o. 2 uppl., Stockholm 1863.

Utg, anm.173

Herren Jesus och hans folk eller lämna föräldrahemmet, då måste jag låta det senare fara. Och nu ville jag säga pappa ett sista tack för all den hjälp, jag haft av honom, samt all den kärlek och faderliga omsorg, han visat mig. Jag minnes ej ordalagen men detta var innehållet, och det var ingen lått sak att skriva det. Men Gud vare lov, att jag kunde göra det. Brevet grep min far djupt. Han svarade genast och förklara de, att ingen skilsmässa skulle komma i fråga. Han hade trott, att min andliga ställning endast var andligt högmod, men nu insåg han, att det var fullt allvar och det respekterade han. Ja, det var så likt honom. En fast karaktär var han själv, bestämd och oböjlig, och en fast karaktär hade han alltid respekt för. Däremot var, vad han kallade »vackel», alltid förhatligt för honom. Från den tiden var han lugn och blandade sig aldrig i mina andliga angelägenheter.

En söndag, då jag just stod färdig att gå till kyrkan för att predika, mottog jag ett stort brev. Men det var två brev i ett kuvert. Prof. Esbjörn från Chicago hade kommit till Sverige. Han medförde en kallelse till mig från Augustanasynoden att bli lärare vid dess seminarium. När han kom till Göteborg, hade just Göteborgs missionssällskap beslutit kalla mig att gå ut som dess missionär till Gallafolket i norra Afrika. Esbjörn lämnade kallelsebrevet till lektor Martin Rosenius, sekreterare för missionssällskapet, vilken sände det till mig i samma kuvert, som den av domprosten P. Wieselgren undertecknade missionskallelsen.3 I samma kuvert fanns ock ett privat brev från Martin Rosenius, däri han bl. a. varnade mig för Amerika. Tillika sade han, att missionssällskapet trodde, att »om Sveriges missionsvänner förenade sina krafter, så skulle det icke vara omöjligt för dem att hålla en egen svensk missionär ute i hednaväriden». Det var alltså en stor tanke då: en mis-

ft De båda kallelsebreven, vilka finnas i P. W:s efterlämnade papper, äro daterade resp. »Chicago Mars den 7:de 1862» och »Göteborg den 12 maj 1862».

Utg. anm.174

sionär med förenade krafter. Och om ej fullt 50 år därefter ha Sveriges kristna flera hundra missionärer i hednavärlden och det ehuru krafterna icke äro förenade utan på det högsta splittrade. Men på den tiden funnos inga. Det fanns några få svenska män, som voro missionärer,, men de tillhörde missionssällskapen i Leipzig och Basel. Någon egen svensk hednamission fanns icke. Den här nämnda kallelsen till mig var den första ansatsen till en sådan.

Vid höstterminens början 1862 avlade jag prov för den av mig sökta adjunkturen i Umeå. Det var en bedrövlig tillställning. Konsistoriets ledamöter skulle vara närvarande och höra på. Men endast en eller två i sänder voro där. Och när de voro två, sutto de och pratade med varandra, så att de störde undervisningen. Jag måste en gång stanna med undervisningen och titta på dem för att göra dem uppmärksamma på, att det inte dugde att sitta och prata på det där viset, medan undervisningsprov pågick. Men ehuru ingen av dem hade varit närvarande under hela provet, så var det ingen, som icke vid bedömandet av detsamma gav ett särskilt votum för mina kunskaper och särskilt votum för min undervisningsskicklighet i vart och ett av de särskilda ämnen, som provet omfattade. De s. k. undervisningsproven voro på den tiden en eländig humbug.

Sedan jag avlagt provet, reste jag tillbaka till Uppsala. Där började jag genast att studera för min blivande akademiska doktorsdisputation. Under tiden blev en adjunktur vid högre läroverket i Växjö ledig. Jag sökte detsamma. Det var i grekiska och latin, och det var ju mina huvudämnen. Jag lät aldrig min far veta, att jag hade sökt,, utan reste till Växjö på den bestämda tiden för att avlägga prov. Jag reste med ångbåt till Kalmar och från Kalmar med skjuts till Växjö. Det var andra tider på den tiden. Det fanns inte en bit järnväg i södra Sverige då. Provet gick bra, och jag blev omedelbart efter dess avläggande utnämnd till adjunkt. Hem»vägen tog jag med

skjuts ifrån Växjö till Jönköping. Jag var redan då bekant med häradshövding Odencrantz på Torpa och bodde hos honom en eller två dagar. I Jönköping predikade jag också i det dåvarande s. k. gamla bönehuset. Det såg inte mycket ut utvändigt, ungefär som en lada. Bönehusen byggdes på den tiden så. Men värme, både andligen och lekamligen, var det vid sammankomsterna på den tiden kanske mer än nu. Det var inte fråga om att avsluta en predikan efter en timme. Nej, halvannan timme, ja sju kvart, åtta kvart, det var en kort predikan. Den var åtminstone inte lång.

*

Disputation och promotion.

När jag kom hem till Uppsala, mötte mig min bror Johan och sade: »Det var väl, att du äntligen kom hem. Pappa har skrivit, och han är alldeles i eld och lågor, för att han icke har fått något brev ifrån dig; du måste nu skriva genast hem till honörn.» Naturligtvis gjorde jag det. Det var en tisdag jag skrev. Följande tisdag skulle brevet komma fram. Under tiden tog min bror Johan medicine kandidatexamen på lördagen och min bror Alfred preliminär-examen till hovrätten på måndagen. Vi telegraferade på tisdagen, så att pappa fick mitt brev och deras telegram ungefär på samma tid. Det lär hava upprört hans känslor på det allra livligaste. Med telegrammet och mitt brev gick han omkring till alla sina gamla bekanta, gummor och sjuklingar och läste och skrattade och grät av gäldje. Själv fick jag naturligtvis också ett brev fullt av beröm.

Nu skulle jag egentligen med vårterminens början hava tillträtt min adjunktur i Växjö. Eftersom jag emellertid var sysselsatt med min akademiska avhandling, begärde jag och fick tjänstledighet för denna termin. Ämnet för min avhandling var: Annotationes ad libros Giceronis de finibus bonorum et malorum.1 Den var två ark stor och intresserade mig själv synnerligen. Det var ju ett litet första försök till vetenskapligt arbete, Själva clisputaitionsakten var synnerligen livlig

1 Tryckt Edp. o. E., Upsala, 1863. TTtg. anm.177

och varade i fulla fyra timmar, så att professorn till slut måste avbryta densamma. På den tiden talade jag latin lika ledigt som mitt modersmål. Mina opponenter voro också dugliga latinare. Och de opponerade icke bara utav plikt utan av verklig övertygelse. Det blev en saklig och het disputation av sådant intresse, att av de närvarande ingen avlägsnade sig.

Frans Vilhelm Häggström. Foto: E. Osti, Uppsala.

Per Teodor Cleve. Foto: E. Osti, Uppsala.

Rummet var fullt med åhörare. Det var i Skytteanum dispu-tationen hölls.

Första opponenten var docenten Frigell. Han talade ledigt men slarvigt, så att han gjorde många bockar. Som nästa opponent extra uppträdde akademieadjunkten Häggström, och det blev en opposition på skarpaste skärpen. Jag hade i min disputation gjort en anmärkning mot Nägelsbach. Hägg-

12 - Minnesanteckningar.178

ström försökte försvara honom. Det gick dåligt. Till slut sade han förargad: »Men Nägelsbach har om denna sak inte sagt någonting annat än Madvig.» Därpå svarade jag: »Mad-vigius de ha£ re prorsus tacuit», d. v. s. Madvig har om denna sak inte sagt ett enda ord. Detta hade den effekten, att Häggström satte sig, såsom om jag hade knuffat honom för bröstet. Han hade inte ett ord mer att säga. Det blev tablå. Professor Pettersson, som var närvarande under hela disputa-tionsakten, skrattade många gånger åt våra sammandrabbningar. Själv kände jag mig synnerligen belåten, när jag lämnade det rum, där dispu-tationen försiggick.

På våren 1863 var min promotion. Det blev en ganska skarp strid mellan de många kandidaterna, som då skulle promoveras. Somliga av dem önskade, att man skulle hos Kungl. Maj:t begära rättighet att få filosofie doktorsgrad utan promotion. Andra återigen voro ivriga för den vanliga promotionshögtidlighetens

hållande. Jag var en av protestanterna. Vi satte upp en skrivelse till Kungl. Maj:t. Konungen besvarade

densamma så, att den filosofiska fakulteten den ena dagen förklarade, att konungen hade avslagit vår ansökan men den andra dagen, att konungen hade bifallit densamma. Förklaringen till detta förhållande må ligga däruti, att den, som hade skrivit och

Martin Johansson. Foto: E. Osti, Uppsala.179

kontrasignerat konungens brev, var dåvarande statrådet F. F. Carlsson. Han kunde den konsten.

Bland kandidaterna var uppfattningen av konungens brev mycket olika. Livliga disputationer höllos. Till slut beslöt kandidaternas majoritet, att ingen skulle få doktorsdiplom, därest han icke deltoge i promotionen. En lista utfärdades av kandikatkollegium, vari förklarades, att var och en kandidat, som ville ha sitt namn in uti programmet för promotionen skulle genast betala såsom en begynnelse 50 kr. Listan kom först till mig, och jag skrev: »P. Waldenström betalar icke.» Men somliga utav protestanterna voro rädda. De tecknade på och betalade. De voro avfälliga. Bland dem var studenten Cleve, sedermera professor i kemi i Uppsala. Jag gick upp till honom en morgon så tidigt, att jag skulle taga honom på säng, innan han hann gå ut. Det lyckades också. När jag kom in, så skämdes han och vände sig åt väggen. Jag grälade på honom riktigt duktigt och han skämdes men därvid stannade det. Av protestanterna var det till sist bara tre, som höllo ut. Det var jag, Martin Johansson, som sedermera blev professor i Uppsala och biskop i Härnösand, samt en till, vars namn jag nu inte kan erinra mig.

För att emellertid vara säker gick jag upp till tryckeriet, där programmet höll på att tryckas, och såg efter, att våra namn ordentligt voro inkomna där. Själva promotionsdagen reste Johansson och den andre bort. De skämdes att vara i Uppsala, men jag stannade kvar och var ute och hörde på skotten. Jag hade väl också kunnat gå i domkyrkan och se på ståten, men det hade jag ingen lust till.

En promotion var på den tiden en ganska dyr sak. De promoverade skulle hålla en fest uti Botaniska trädgården och en stor bal på Carolina Rediviva. För den balens skull inlades varje gång ett särskilt golv, som ägdes av studentkåren. Därtill kom vidare den stora ståten i Domkyrkan, en storartad middag m. m. Promotionen 1863 lär också havablivit synnerligen dyr, och det gick flera år, innan dess affärer voro riktigt utredda. Jag har hört sägas, att den skulle hava kostat kandidaterna omkring 400 kr. var. Genom denna vår protest bröts emellertid den gamla slentrianen, och nu promoveras på ett mycket enklare sätt. En av dagarna efter promotionen löste jag handlingarna, d. v. s. doktorsdiplomet, och köpte mig en doktorsring hos en guldsmed.

*

En förälskad doktorsdisputand.

Under vårterminen inträffade en händelse, som blev av stor betydelse för hela mitt liv. När jag på hösten 1862 passerade Stockholm på väg från Växjö, där jag blivit utnämnd till läroverksadjunkt, till Uppsala, där jag skulle fortsätta mina studier, besökte jag en bekant familj Strömberg. Fru Strömberg var änka och hennes dotter Clara var lärarinna. De voro troende bägge två. Där föllo mina ögon på en i familjen inackorderad flicka, Thilda Hallgren, dotter till en 1857 avliden kyrkoherde. Hon var nära 20 år. Det klack till i mig. Nästa dag skulle jag resa med ångbåt till Uppsala. Järnvägen mellan Stockholm och Uppsala fanns icke då. När jag kom ned till ångbåten, fick jag veta, att den för den rådande tjockans skull icke kunde gå den dagen. Jag blev icke alltför ledsen. Jag gjorde åter ett besök i den där familjen och såg den där flickan igen. Och det rörde sig en ljuvlig känsla inombords. Nästa dag gick jag ned till ångbåten. Dimman var lika tjock. Båten kunde icke gå. Det var trevligt. Åter besökte jag familjen och såg *henne*, och värmen tilltog. Det är allt bra, att det är tjocka ibland. Nästa dag gick båten men först på eftermiddagen, så att jag hade tid till ännu en visit hos Strömbergs. När jag kom till Uppsala, sågo mina bröder, att jag var en smula kollrig, så att de skrattade åt mig.

På julen reste jag åter till Stockholm dels för att höra Guds ord, dels för att få se henne, som utan att veta det vunnit mitt hjärta. Hon var då rest till sitt hem i Vendel och fru*Paul Peter Waldenström.*

Vid tiden för*Thilda Waldenström, f. Hallgren.*

deras giftermål.

Strömberg talade om för mig, att hennes son Charles, som var missionär i Afrika, skulle hava henne till hustru, och att hon snart skulle resa ut till honom. Därmed förhöll sig emellertid så, att Charles hade skrivit till missionssällskapet i Basel, i vars tjänst han stod, och bett dem skaffa honom en hustru. Styrelsen hade då skrivit till Stockholm. Fru S. intresserade sig mycket för saken och talade med Thilda Hallgren, att hon skulle bli hans hustru. Hon försökte också övertala henne på allt sätt, att hon skulle giva efter, men hon kunde det icke. Hon sade rent ut, att en person, som hon icke kände, kunde hon icke bliva hustru åt. Emellertid trodde fru S., att det skulle lyckas i längden och därför meddelade hon mig, att Thilda skulle bliva hennes sonhustru.

I april reste jag åter tillbaka till Stockholm. Då träffade jag henne och nu kunde jag icke hålla mig längre. Den 10:de friade jag och fick ja. Det var sammalunda med henne som med mig. Ingendera av oss hade på något sätt förrått sina känslor för den andre, och hon hade bedit Gud föra mig bort från Stockholm, emedan hon icke kunde tänka, att hennes känslor hade någon motsvarighet hos mig. Nu gick jag omedelbart till Rosenius för att tala om för honom, vad som hänt. Han var icke i sin familj utan på sitt arbetsrum. För att få vara i fred i sitt arbete, hade han hyrt ett sådant rum i ett annat hus. Jag gick dit, knackade på dörren. Ingen öppnade. Jag bultade på dörren. Intet svar. Jag bullrade på dörren. Då kom Rosenius och syntes icke så litet förnärmad, därför att jag hade stört honom. Men när jag berättade, vad som hade hänt, blev han glad och lyckönskade mig. Han hade söndagen förut sett mig sitta tillsammans med Thilda i Betlehemskyrkan och trodde, att vi redan voro förlovade, så att han efter gudstjänsten bjöd både mig och henne till middag. Hon blev mycket förvånad över bjudningen men avböjde densamma. Sedan jag nu meddelat honom, vad som hade hänt, och han uttryckt sin glädje och sin lyckönskan,185

så tillade han med en mycket allvarlig röst: »Ja, Waldén ström, hittills har du haft två ögon, som kunnat såras, hädan-efter får du fyra.» Men han glömde att tillägga: »Hittills har du icke haft mer än två ögon att se ined, nu har du fått fyra.» Och hur mycket jag än må ha ångrat av vad jag i mina dar gjort, aldrig har jag ångrat detta. Det har aldrig förekommit ett Ögonblick i mitt liv, då jag önskat, att jag haft en annan hustru. Jag har många gånger på gamla dagar sagt, att om min hustru vore ogift, och jag vore ogift, och jag skulle gifta mig, så skulle jag gå och fria till henne. Jag gratulerar också av hjärtat var och en äkta man och äkta hustru, som efter mer än femtioårigt äktenskap kan säga detsamma. Men en sådan kvinna som min hustru är inte lätt att träffa på. Det måste vara Gud, som leder en ung man dit. Och här gäller det gamla goda ordspråket: »När Gud vill välsigna en man, så ger han honom en förståndig hustru.»

Nu blev jag försinkad i Stockholm några dagar. När jag kom hem till Uppsala, så mötte mig min bror Johan och sade: »Nu är pappa alldeles sjuk igen, för att du inte har skrivit.» Emellertid hade han den gamla händelsen i huvudet, så att han inte var ond utan bara skrev, att häri hoppades, att jag »inte hade några nya överraskningar att komma med såsom sistlidne december». Jag svarade genast, att om jag inte fick komma med överraskningar nu, så vore det bäst, att aldrig mer skriva till pappa. Sedan berättade jag, vad som hade hänt. Nästa brev jag fick av pappa, var det roligaste jag någonsin hade mottagit eller fick mottaga av honom. Han tycktes vara ungefär lika glad som jag själv över vad som hade hänt. Till bröderna skrev han också de allra roligaste brev.

I maj for jag åter till Stockholm och då ägde vår ringförlovning rum. Den skedde alldeles på »tu man hand» hos en gemensam vän till oss båda.

*

Skolmagister i Växjö.

Under sommaren 1863 tillbragte jag några veckor i kuranstalten i Sundsvall. Den hade på den tiden ett ganska stort rykte till följd av, att dess läkare, d:r Lagerträd, ansågs vara synnerligen skicklig. Besökarna voro från alla delar av Sverige, men även från andra länder, särskilt Finland. Här lärde jag känna inånga personer, som sedan förblevo mina trogna vänner. Naturligtvis predikade jag också mycket ofta i Sundsvall under badsäsongen.

Predikningarna höllos i en folkskola. Det var en synnerligen angenäm tid.

På hösten började jag min tjänstgöring vid Växjö läroverk. Rektor var då Wetter. Han var lektor och blev sedermera domprost i Växjö. Den näst föregående rektorn hette Andersson. Han hade blivit kyrkoherde i Grenna och blev sedan biskop i Växjö. När Andersson kom till läroverket, rådde där en mycket stor oordning. Disciplinen var alldeles upplöst. Det berodde, som vanligt, egentligen på lärarna. Andersson var en utomordentligt kraftig man. En av hans första åtgärder var att göra alla lås i skolan sådana, att de öppnades med en och samma nyckel. Sedan fick varje lärare en nyckel. Inga elever sluppo in i klassrummet, förrän läraren kom och öppnade dörren. Försummade denne sig, så blevo hans elever stående ute i korridoren. Då kunde det hända, att rektorn kom. Han öppnade dörren, släppte in pojkarna och vaktade dem, till dess att läraren infann sig. När han inträdde, bugade sig rektorn helt högtidligt och avlägsnade sig utan

att säga ett ord. Men en sådan bugning -- den aktade man sig för, ifall man en gång hade varit hedrad med densamma.

Johan Andersson.

Wilhelm Gustaf Wetter.

Följden av den nya ordningen var, att Växjö läroverk på den tiden utmärktes av den allra utomordentligaste punktlighet bland lärarna och till följd därav även punktlighet bland eleverna. På klockslaget öppnades alla dörrar, och alla eleverna släpptes in. Därav mådde också alla väl, ty ordning och punktlighet är alltid någonting, som verkar lugn och tillfredsställelse. En plikttrogen människa mår alltid i sitt inre väl, när hon vet med sig, att hon har fyllt sin plikt. Däremot mår hon alltid illa, när hon har gjort sig skyldig till någon försummelse.

För att återställa ordningen bland eleverna gick Andersson också ganska hårdhänt tillväga. Det hände en gång i en

av de översta klasserna, att någon hade gjort något fuffens. Andersson frågade, vem som hade gjort det. Naturligtvis ingen. Andersson teg. När lektionen var slut, sade han till primus, att han skulle följa med honom hem. Det skedde. När de voro hemkomna, så måste lärjungen lägga sig på en stol. Andersson tog fram rottingen och basade honom ordentligt. Efter nästa lektion, som Andersson hade i samma klass, fick en annan av eleverna följa med hem. Fick sin avbasning. Detsamma upprepades efter den tredje, fjärde lektionen o. s. v. När nu klassen såg, att alla skulle få stryk, utan avseende på skuld eller oskuld, så kände sig den skyldige föranlåten att anmäla sig själv. Naturligtvis blev denna händelse genast bekant inom hela elevkåren och lusten att göra fuffens försvann.

Till följd därav, att lektoratet i filosofi var ledigt, sattes jag till att sköta de därtill hörande lektionerna i sjunde klassens bägge avdelningar. På samma gång hade jag latin och grekiska i de nedre klasserna. Det var ett ganska hårt prov. Jag var ju icke mer än 25 år och bland eleverna funnos sådana, som voro 19 och 20 år, ja över 20 år. Det var därför ganska svårt att tillkämpa sig den respekt, som en lärare måste hava, om han skall kunna utöva sitt lärarekall på ett tillbörligt sätt. Eleverna prövade mig också. Många gånger, då jag gick in i klassen, darrade jag bokstavligen av rädsla. Men när det gått om en tid, var det klart för eleverna, att det var jag, som var lärare, och att de voro elever. Förhållandet blev det bästa möjliga. Och ifrån den stunden har jag aldrig under hela min långa läraretid haft någon svårighet att upprätthålla disciplinen i vare sig högre eller lägre klasser. Jag har aldrig heller behövt några särskilda ansträngningar därför. Det har gått såsom av sig själv. Jag har aldrig gjort affär av småsaker, alltid varit angelägen att skilja mellan pojkstreck och dåligheter. Och det har alltid pinat mig, när jag vid kollegiisammanträden hört ett förfärligt väsen göras avganska lindriga och naturliga pojkstreck, ja t. o. m. yrkanden framställas om relegation eller åtminstone nedsatta sedebetyg. I synnerhet pinsamt har det varit, då jag hört sådana yrkanden framställas av lärare, vilka i sitt eget leverne varit allt annat än mönstergilla.

I en av de första årgångarna av Pedagogisk Tidskrift skrev jag därför i en uppsats bl. a: »En förmaning vid ett läroverk skulle lyda så här: Vad vi säga Eder, det skolen I göra, men efter våra gärningar fån I icke göra. Om I

likväl gören, såsom vi göra, så få Ni anmärkning och nedsatt sedebetyg. Och låten I Eder därav icke rätta utan i likhet med oss i Edert onda väsende framhärden, så bliven I på sistone relegerade.» Dessa ord väckte mycken förargelse, men de ägde sin fulla tillämplighet och äga tillämplighet även den dag, som i dag är.

Rektor Wetter var en utomordentligt välvillig och sympatisk man. Därjämte en from man. Trots den stora olikheten i ålder blevo han och jag synnerligen intima personliga vänner. Och det förblevo vi till slutet. Var gång jag reste genom Växjö, besökte jag honom och blev alltid mottagen med den allra största hjärtlighet. Han hade två barn, en son och en dotter. Sonen gick i Växjö läroverk, men flyttades, en tid sedan fadern blivit rektor, till Linköping. Som orsak angav fadern för mig, att han därmed ville undanrödja varje anledning för kamrater eller utomstående att tala om partiskhet hos rektor för någon av lärjungarna.

De övriga lärarna vid läroverket voro mycket aktningsvärda nästan utan undantag. Äldst var gamle lektor A. E. Norbeck, författare till den då och långt senare allmänt begagnade läroboken i teologi, och han hörde väl till de mest vördnadsvärda personer man kunde lära känna. Han tyckte dock icke om den då nya läroverksreformen, varigenom det blev så många nya högre läroverk och nya lektorer. Han ansåg, att lektorsvärdigheten därigenom blivit förringad. När jag en gång berättade detta för en kolportör från Jönköping, så sadehan: »Ja, det går, såsom profeten säger: Du gör folket mycket, därmed gör du icke glädjen mycken.» (Es. 9:2, gamla övers.). Norbeck hade därför svårt att erkänna såsom »riktiga lektorer» sådana, som icke voro ledamöter av konsistorium.

Präktiga karlar voro ju även lektorerna Cederschiöld (sedermera rektor), Hjelmquist (sedermera kyrkoherde), Koræn, läroverksadjunkten Scheutz m, fi. En originell lärare var Sven Sandberg. Han var periodvis ett snille, periodvis sinnesrubbad, så att han några gånger var intagen på Konradsberg. Han berättade med mycken munterhet i ett sällskap, där jag var närvarande, huru han en gång hade rymt från dårhuset och hållit sig gömd en månads tid hos en bekant i Stockholm för att undgå polisens spaningar.

Medan han en gång satt på hospitalet, dog domprosten Knös i Uppsala. Han beslöt att söka platsen. Ur minnet avskrev han sina merithandlingar samt anmodade ett par andra dårar att vidimera. »Men de voro så pass kloka», sade han, när han berättade händelsen för mig, »att de undrade, om det var rätt att vidimera avskrifterna utan att se originalen. Men därom övertygade jag dem snart.» Nu gällde det emellertid att få brevet med ansökningshandlingarna på posten. Alla brev från dårar skulle granskas på kontoret, innan de fingo avsändas, och naturligtvis hade ett sådant där brev blivit stoppat. Några postpenningar hade han icke heller. Men han fann på råd. Han hade en rulle tuggtobak. Den tog han och lindade omkring brevet. Sedan satte han sig vid fönstret. Efter en stund fick han se en arbetare gå förbi. Han kastade ut brevet. Arbetaren tog upp det, stoppade tobaken i sin ficka och nickade åt Sandberg. Nästa dag stod det i Posttidningen, att Sandberg från Konradsberg hade sökt den lediga professuren i exegetik vid Uppsala universitet, men att ansökningen inkommit efter ansökningstidens utgång. »Det visste jag väl, att fatalietiden var ute», sade han till mig, »men jag gjorde det för att reta hospitalsläkaren.»Sandberg tog sedan pastoralexamen i Kalmar. Såsom son till den vördnadsvärde och i nykterhetsverksamhetens historia bekante kyrkoherden Sandberg i Madesjö tillhörde han Kalmar stift. Examen gick utmärkt. Han hade en oerhört ledig tunga. Efter någon tid fick han ett regalt pastorat i Västergötland. En period av sinnesrubbning träffade honom igen, och han kom åter in på Konradsberg. Sedan han blivit utskriven därifrån, reste han till sitt pastorat. När tåget närmade sig den station, där han skulle stiga av, hörde han två herrar samtala. En av dem sade: »Det är här den tokiga Sandberg är kyrkoherde.» När tåget stannade, gick Sandberg fram till dem, drog fram sitt betyg från hospitalet och sade:

»Jag är kyrkoherde Sandberg, Här se herrarna, att jag har hospitalsläkarens intyg på, att jag är klok. Jag skulle önska se, om herrarna ha något liknande.» Därpå avlägsnade han sig och steg av tåget.

I skolan i Växjö gjorde han allt rektorn förargelse ibland. En gång när han kom för sent till sin lektion, fann han, att lärjungarna voro insläppta i lärarrummet. Han förstod då, att rektorn släppt in dem och var där inne i väntan på Sandberg. Strax såg Sandberg efter på schemat, i vilken klass rektorn skulle läsa, och gick in i den. Det dröjde en god stund. Äntligen hemförlovade rektorn Sandbergs pojkar och gick in i sin egen klass. Högst förbluffad, när han fick se Sandberg, utropade han: »Vad gör adjunkten här?» -- »Jag håller reda på rektorns lärjungar, emedan

rektorn dröjer. Adjö!» -- Tablå.

I Växjö bodde jag höstterminen 1863 inackorderad hos Scheutz. Där hade jag det utmärkt bra. Han var en utmärkt både människa och lärare och hans hustru, dotter till en kyrkoherde Linnér, var liksom hennes föräldrar en synnerligen älskvärd människa. Jag blev i tillfälle att på henne för första gången försöka en kur mot tandvärk, som jag 1862i Sundsvall fick lära mig av en finsk fru, som badade där. Kuren består däri, att man doppar en handduk i kallt vatten och gnider därmed bägge armarna från armbågen till handleden. Det upprepas ett par tre gånger. Sedan torkar man dem och klappar dem. Allt skall ske hastigt och kraftigt -- klappningen gör mycket ont -- allt skall ock vara färdigt inom en minut. Därefter ombindas armarna väl, så att de ej bli kalla. Denna kur gör naturligtvis icke trasiga tänder hela, men tankvärken försvinner i nio fall av tio nästan ögonblickligen.

Nu hade fru Scheutz en förfärlig tandvärk en dag. Jag erbjöd mig att bota den. Omöjligt, omöjligt. Hon var i grossess och ansåg tandvärk oskiljaktig från det tillståndet. På tredje dagen kom hon dock rusande in till mig alldeles förtvivlad och ropade: »Hur var det magistern sade, att vi skulle göra?» -- »Jo», svarade jag, »låt tjänarinnan taga in en balja riktigt kallt vatten direkt ur brunnen.» Det skedde. Jag badade hennes armar, och tandvärken försvann ögonblickligen.

Jag har mångfaldiga gånger sedan använt samma kur och sett förvånande resultat. Men endast på fullväxta och äldre personer. På barn duger den icke.

Under den tid jag var i Växjö reste jag rätt mycket omkring i Småland och predikade. Det är från den tiden min oförbränneliga kärlek till Småland daterar sig. Folket var trevligt och ville gärna höra Guds ord. Jag gjorde ock många intressanta erfarenheter, och jag vann många tillgivna vänner. För några få år sedan -- jag tror det var 1909 -- när jag uppfyllde ett gammalt löfte och predikade i Hjelmseryd, där jag icke varit sedan 1863 eller 1864, var den stora kyrkan proppfull av folk mitt i veckan. Efter predikan kommoåtskilliga 70-åringar och skakade hand med mig, frågande om jag kände igen dem. När jag såg dem sist, voro de såsom jag mellan 20 och 30 år, nu voro de över 70. Men den hjärtlighet, som lyste ur deras ögon, bar vittne om, att de voro mig uppriktigt tillgivna.

Hjelmseryd är en plats, som jag aldrig glömmer. Där fick jag en av de nyttigaste läxor, som jag någonsin fått i mitt liv. Jag hade predikat i kyrkan en sommarafton. Bland åhörarna, som icke voro synnerligen många, funnos några mödrar, som hade små barn med sig. Barnen voro oroliga och gräto. Jag avbröt min predikan och bad mödrarna föra ut barnen. Ingen lydde mig. Efter en stund avbröt jag åter predikan och yttrade: »Om icke mödrarna avlägsna sig med de oroliga barnen, så måste jag gå ned från predikstolen.» Det hjälpte. Men när jag kom ut ur kyrkan, fick jag med min skjutsbonde att göra. Han hette Carl Andersson, och var den längre fram i tiden så allmänt bekante och avhållne »Carl Andersson i Vaxholm».

»Så skall magistern aldrig mer säga», sade han, »ty kom ihåg, att det finnes en stor hop fattiga mödrar, som aldrig skulle få komma ut och höra ett Guds ord, om de icke finge taga sina små barn med sig.»

Jag kan icke beskriva, huru djupt dessa ord träffade mig. De verkade en så radikal förändring hos mitt nervsystem, att jag efter den stunden aldrig en enda gång känt mig det ringaste besvärad av att se oroliga barn eller höra deras skrik, under det jag predikat. Många gånger, när jag sett mödrarna arbeta med sina barn för att få dem lugna och tysta, har jag avbrutit min predikan och sagt till dem: »Varen icke oroliga! Barn ä' barn. Om de bli trötta och grina, så är det ingenting att undra på; mig stör det icke det ringaste.» Men för dem, som suttit mödrarna nära och känt sig störda, har jag på samma gång berättat den där händelsen från Hjelmseryds kyrka. Jag har också anledning att tro, att detta varit för många

mödrar den mest evangeliskt uppbyggliga delen av min predikan.

På sommaren 1864 blev jag i tillfälle att se ett exempel på den s. k. predikosjukan. Det var missionsmöte i Torps masugn -- jag tror den ligger i Moheda. Medan en skollärare predikade, kom en man -- han syntes vara något över 20 år -- och ställde sig mitt framför mig. Han sade ingenting. Bara stirrade. Han bleknade mer och mer, tills han var alldeles kritvit. Nu började han även skälva. Till slut brast han ut i de mest skärande väckelserop, under det han fick konvulsioner. Det blev allmän förskräckelse. Då reste sig kyrkoherden och bad församlingen vara

lugn. »Mannen har predikosjuka», sade han. Några kraftiga män trädde då fram och förde ut mannen. Men även sedan han kommit ut, fortfor han att ropa.

*

Prästexamen och begynnande strider.

Under höstterminen 1863 kom jag att tänka på att studera teologi och bli präst. Då jag kände, att jag med den underbyggnad, jag ägde, skulle kunna göra ifrån mig de nödiga studierna till nyår, så beslöt jag att göra det. Men så kom jag på den tanken att gifta mig på samma gång. Då sluppe jag göra en särskild resa för den saken. Min fästmö bodde i Vendel, där hennes styvfar hade en egendom Husby, och det var ju icke långt från Uppsala. Det syntes därför rimligt att slå två flugor i en smäll, när jag för examens skull i alla fall måste resa till Uppsala.

Jag yppade min plan för ett par kamrater. De avrådde mig på det bestämdaste. En av dem sade:

»Du vet, att jag är en ytterst hushållsaktig man, men kom upp till mig, så skall jag med mina hushållsböcker visa dig, att det är absolut omöjligt att leva gift på 1,000 kronor.»

Tusen kronor var på den tiden en läroverksadjunkts lön de första fem åren. Extra förtjänade jag kanske 100 kr. det första året.

Det där lät icke uppmuntrande, men jag svarade:

»Nu föder Gud mig här och min fästmö i Uppland; skulle det då vara omöjligt för honom att föda oss, om vi enligt hans ordning flyttade tillsammans som äkta makar?»

Den frågan kunde han icke nöjaktigt besvara. Och så fick jag nytt stöd för min plan. Men ännu återstod ett -- det värsta. Vad skulle min far säga? Jag skrev till honom och

redogjorde för allt. En torsdagskväll fick jag hans svar. Jag vågade knappt bryta det. Gubben var en rikshushållare och var mycket barsk. Huru omätlig blev icke min överraskning, när jag läste:

»Min snälla gosse! Ditt förslag synes mig gott, och får du en förståndig hustru, så kan jag av egen erfarenhet säga, att icke kostar det mycket mer att leva gift än att leva ogift.»

Just vid tillfället satt vice pastorn i staden hos mig. Jag bad honom genast skriva ett intyg, att jag var ledig till äktenskap. Det gjorde han. Nästa morgon kl. 4 stoppade jag i brevlådan på den då avgående postdiligensen ett brev till min fästmö med tillsägelse att låta taga ut lysning. Brevet kom fram tidigt på söndagsmorgonen. Hennes styvfader åkte genast till kyrkoherden, och på middagen efter predikan lyste det. Man bör icke förhasta sig, men sedan beslut är fattat, skall man vara kvick i vändningarna.

Nu sade mina kamrater: »Lyd ett gott råd: när du kommer till Uppsala, så tag examen först och gift dig sedan; ty gifter du dig först, så blir dek;t ingen examen av.» *Paul Peter Waldenström, 1864.* Jag svarade: »Vad säger Ni? Blir man en odåga genom att gifta sig? Det måste jag probera.» Och så gifte jag mig först. Det var den 23 jan. 1864. På åttonde dagen därefter satt jag i examen och gick igenom med glans.Innan examen måste jag tentera de olika ämnena för vederbörande teologie professorer. Därvid passerade ingenting särskilt anmärkningsvärt utom för prof. Hultkrantz, som tenterade mig i exegetik (bibeltolkning). Han lät mig läsa 2 Kor. 5:18-20: »Gud var i Kristus och försonade världen med sig -- vi bedja: Låten försona eder med Gud.» Så lydde den gamla översättningen, och dess riktighet betvivlade varken jag eller professorn. Han frågade, vad där menades med försoningen. Renlärig så visst som någon svarade jag: »I v. 18 menas den objektiva försoningen: Gud försonad med världen, i v. 20 menas den subjektiva försoningen, då den enskilda människan i tron anammar den objektiva, för hela världen en gång för alla skedda försoningen.» Professorn ansåg emellertid, att i bägge verserna menades den subjektiva försoningen, allrahelst som aposteln på bägge ställena begagnar samma ord för begreppet försona.

Men nu fick den gode professorn med mig att göra. Här gällde det ju evangelii hjärtpunkt och »schibbolet». Jag opponerade och det blev en väldig disputation, som slutade med att jag fick mitt betyg. *Anders Fredrik Beckman.* Ett par dagar därefter tenterade jag för domprosten, professorn i dogmatik, And. Beckman, som sedan blev biskop i Härnösand och slutligen i Skara. Han kom också in på frågan om försoningen. Jag redogjorde då för min tentamen hos Hultkrantz. Beckman förklarade, att jag hade rätt och

Hultkrantz orätt. Händelsevis mötte jag någon av de närmaste dagarna Hultkrantz på gatan. Strax talade jag om, att jag tenterat för Beckman och att jag därvid redogjort för vår disputation angående 2 Kor. 5:18--20. »Nå, vad sade han då?» frågade Hultkrantz. »Han sade, att du hade orätt», genmälde jag. »Jaså», svarade han. Och så skildes vi åt.

Huru många gånger har jag icke sedermera tänkt på denna märkliga händelse! När mina ögon öppnades och jag fick se, huru rätt Hultkrantz den gången hade, ehuru han icke förmådde genomföra det, då blev Hultkrantz en den mest kraftiga bekämpare av, vad man kallade den nya försoningsläran. Jag drabbade ihop med honom på den teologiska föreningen i Uppsala vintern 1873--74 en gång. Då frågade jag honom: »Betyder då den grammatiska skillnaden mellan subjekt och objekt blankt ingenting? Om det står: 'Kain slog ihjäl Abel', är det då någon, som säger, att där står: 'Kain blev ihjälslagen av Abel'? Och sammalunda om det står, att Gud försonade världen med sig, hur kan man då säga, att där står, att det var Gud, som blev försonad?» Det kunde han icke egentligen svara på. Men även jag själv hade svårt att reda mig, emedan jag ännu då trodde, att världen var försonad. Hultkrantz, som var skarp dialektiker, pressade mig med all kraft och ville veta, vari världens försoning bestod. Jag svarade, att jag icke kunde förklara det, men så mycket såg jag, att Gud icke var försoningens objekt utan dess subjekt, världen dess objekt. Jag tackar min Gud av hela hjärtat, att jag förblev orubbligt stående vid denna sanning trots alla svårigheter det beredde mig, att jag i likhet med flertalet -- ja, alla -- bibeltolkare trodde, att Pauli ord i 2 Kor. 5:19: #$eog f,v sv Xgianfi xaTakkdaacov# betyder detsamma, som om det stått #av sv XQiGTiT} KarfylaCe#. Vad som står på anförda ställe, det är icke att Gud i Kristus försonade världen med sig, utan att Gud var i Kristus, försonande (verksam för att försona) världen med sig; och på grund därav säger han oss icke: nu är världen

försonad, utan i stället beder han såsom Guds sändebud: låten nu försona eder!

Sedan jag nu hade tagit den teoretiska dimissionsexamen, återstod att taga den s. k. »prakten», d. v. s. praktisk teologiska. Jag gnodde och läste duktiga tag och fann alls intet hinder däri, att jag var nygift. Tvärtom. Till examen hörde homiletik (= predikokonst). Jag var ju redan tämligen oövad predikant, och nu skulle jag lära mig en mängd regler, som till stor del voro mycket dumma. Men det gick någorlunda, ända till jag kom till kapitlet om »ämnet». Den första paragrafen lydde så: »Ämnet för predikan hämtas antingen ur texten eller ock annorstädes ifrån.» Nu var måttet rågat, jag slängde boken i väggen och öppnade den icke mer. Stackars studenter, som skulle lära sig predika ur sådana läroböcker!

Jag gick ju igenom denna examen. Men så skulle ännu en tagas, den s. k. prästexamen, som omedelbart föregick prästvigningen. Men nu var det mycket när, att allt hade gått i kras. Händelsen var följande: *Henrik Reuterdahl.* Foto: E. Osti, Uppsala. Annandag påsk den 28 mars predikade jag i högmässan i Heliga Trefaldighetskyrkan (»bondkyrkan») i Uppsala. Kyrkan var i alla bänkar och gångar alldeles fullproppad med folk. Ärkebiskop Reuterdahl satt mitt emot predikstolen. Minunga hustru satt alldeles bakom honom. Han visade sig synnerligen orolig, ömsom reste sig och satte sig. Professor Torén var i sakristian. Ämnet för min predikan var: »Den uppståndelse, som blev i Jerusalem, när det blev bekant, att Jesus var uppstånden».Se bil. I sid. 341. Utg. anm. Jag hade skrivit ett ganska omständligt utkast (det finnes någonstädes bland mina papper). När jag efter predikans slut kommit ned i sakristian, trädde ärkebiskopen därin, mörk som ett åskmoln. Han hälsade icke på mig, gav mig allenast en vass blick, som om han velat bita mig med sina ögon. Han tog Torén med sig och trängde sig ut genom folkmängden. Det var inget gott förebådande tecken.

Själv dröjde jag i sakristian, till dess folket hade skingrat sig. När jag kom utom porten, stod där en ensam man. Det var gamle baron Ahlströmer, doktor Fjellstedts gode vän, husägare i Uppsala. Jag hade mött honom på »Järnbron» ett par dagar förut. Vänlig och uppriktig som han var, hälsade han då vänligt på mig och gav mig en

allvarlig tillrättavisning för det »lösa evangelium», som jag predikade. Nu stod han utanför kyrkans port. »Jag har stått här och väntat på magistern», sade han, »för att få taga tillbaka, vad jag sade, när vi träffades på Järnbron, samt uttala min glädje över det evangelium, som jag nu fått höra.» Att sådana ord gjorde mig gott, är naturligt, och så vitt jag kan erinra mig, var detta mitt sista sammanträffande med Ahlströmer. *Jonas Ahlströmer.* Min predikan hade emellertid väckt ett oerhört uppseende. Den blev ett samtalsämne över hela staden. Redan samma kväll hölls ett samkväm hos domprosten Beckman, där manlivligt diskuterade densamma. Från ärkebiskopen erhöll jag kallelse att infinna mig hos honom följande morgon. En skara troende studenter, som fingo kännedom därom, höllo ett möte och beslöto att uppsätta en protest, om här bleve allvar av. Ett extra möte på Borellianum (d, v. s. de troende studenternas samlingssal) utsattes till tisdag afton (tredjedag påsk). Själv var jag visst den lugnaste av alla.

På utsatt klockslag tisdag morgon infann jag mig i ärkebiskopsgården. I tamburen mötte mig den troende lille betjänt, som ärkebiskopen då hade. Med gråtmild röst sade han: »Magistern vet väl, vad det är fråga om.» -- »Ja, det förstår jag väl», svarade jag. »Gud hjälpe magistern!», tillade han. I detsamma trädde ärkebiskopen ut i tamburen. Han såg ut som ett åskmoln. Han tog mig in genom en dörr och riglade den. Han tog mig in genom en till och riglade den. Vi voro nu inne i ärkebiskopens arbetsrum. Mitt på bordet låg min bok: »Brukspatron Adamsson». Här måtte bli härligt, tänkte jag. Och så bröt stormen lös.

Det var omöjligt att komma emellan med ett enda ord. Vad som framför allt hade stött honom i min predikan, var att jag sagt, att när det gällde synden och nåden, så var det ingen åtskillnad mellan »Judas och Johannes, Kain och jungfru Maria». »Och här har adjunkten», tillade han, »sitt

Paul Peter Waldenström som ung präst.mästerverk.» Därvid kramade han ihop »Brukspatron Adamsson» i sin hand. Resultatet blev, att han förklarade: »Jag kan icke lägga mina händer på herr adjunktens huvud, utan att jag får en tillfredsställande förklaring över detta bibelställe.» Därvid räckte han mig ett papper, på vilket han uppskrivit 1 Joh. 2:1: Detta skriver jag till eder, på det I icke mån synda, men om någon syndar, så hava vi en förlossare hos Fadern o. s. v. Därefter fortsatte han: »Jag har sammankallat extra konsistorium till i afton kl. 4 och då måste jag hava svaret. Jag fordrar ingen nitid stil (det uttrycket begagnade han), men jag låter mig icke heller nöja med vackra fraser.» Därmed fick jag avlägsna mig.

Min unga hustru var i staden, emedan vi på onsdagen skulle resa till Växjö. Jag gick upp till henne och skrev den fordrade förklaringen, vilken jag strax vid middagstiden lämnade in till domkapitlet. Se bil. II sid 346. Utg. anm. Därifrån gick jag upp till professor Torén, för vilken jag skulle tentera kyrkolag (eller vad det nu var). Men det blev ingen tentamen av. Han kom genast in på min predikan och sade med mycken ömhet: »Jag kunde icke annat än giva ärkebiskopen rätt i hans omdöme om din predikan Jag var då så bekant med Torén, att jag kallade honom farbror. Emedan jag berett mig på en diskussion, så hade jag tagit mitt predikoutkast med mig. Jag räckte det åt Torén och bad honom läsa det. När han läst det, frågade jag: »Kan farbror säga, om jag följde utkastet i min predikan?» -- »Ja», svarade han. -- »Nå, tycker då farbror, att det är så uselt?» fortsatte jag. Nu bröto hans varma känslor igenom. Med utomordentlig patos sade han: »Får jag taga utkastet med mig upp i domkapitlet -- får jag taga det?» Naturligtvis fick han det. Därefter kommo vi in på frågan om »Brukspatron Adamsson». Den boken var han minst sagt tveksam om. Men sedan jag korteligen redogjort för idén i densamma, blev han

lika ivrig för den och ville nödvändigt, att jag skulle offentligen bemöta dem, som kritiserat den.

Sammanträdet av troende studenter på Borellianum hölls på aftonen. Jag uppläste där en avskrift av den förklaring, som jag inlämnat till domkapitlet. Alla voro belåtna med densamma. Och komminister Rosengren, allas vår gemensamme gamle broder och vän, yttrade: »Det var en god bekännelse.»

Med stor spänning motsågs resultatet av domkapitlets överläggning. Det blev, att jag skulle prästvigas. Jag fick brev från ärkebiskopen, att min prästexamen skulle bli på onsdag (torsdag?) och prästvigningen på torsdag (fredag?). Som tiden för min tjänstledighet från Växjö var ute för andra gången -- jag hade nämligen måst en gång begära förlängning av densamma -- så gick jag till konsistorienotarien på onsdag morgon och bad honom hälsa ärkebiskopen, att jag icke kunde dröja längre utan måste resa ifrån alltsammans. Sedan finge jag hos Kungl.

Majrt begära att få bli prästvigd i Växjö. Notarien gick genast till ärkebiskopen. Tiden ändrades. Prästvigningen sattes omedelbart efter prästexamen. Onsdag omkr kl. 11--12 satt jag alltså åter i examen. Den var en ren formalitet. Men efter densamma höll ärkebiskopen till mig ett tal, som var lika rörande som oväntat. Han tog däri punkt för punkt upp allt, vad han hade sagt, då jag på tisdagen var hos honom. *Och han tog tillbaka allt.* Jag var alldeles häpen och visste icke, om jag skulle tro mina öron. Någonting så ädelt hade jag aldrig kunnat vänta, och min själ fylldes av den allra största högaktning och vördnad för den gamle mannen.

Men det stannade icke vid det. Till ingångsspråk för det tal, som han höll vid min prästvigning, vilken skedde en kort stund efter examen, hade han valt profetens ord: Jag skall giva eder herdar efter mitt hjärta, (Jes. 3:15). Talet står tryckt i hans efterlämnade skrifter. Låt vara, att han hade dettatal, jämte många andra, redan förut skrivet -- att han begagnade just detta vid här ifrågavarande tillfälle, var dock betecknande.

Efter prästvigningen var jag bjuden till ärkebiskopen på middag. Men dit kunde jag icke gå. Dels hade jag icke kunnat skaffa mig någon prästrock, då det var så ovisst, om jag skulle bli prästvigd eller ej. Dels hade jag beställt skjuts till kl. 3 em. för att resa till Stockholm.

*

Åter i Växjö.

Redan kl. 8 på morgonen hade min hustru rest med omnibusen till Stockholm. Denna omnibus var ett präktigt åkdon, rymde 8--10 passagerare, gick varje dag, drogs av tre hästar och tillryggalade vägen på sex timmar. Ungefär mitt på vägen gjordes uppehåll för middagsspisning och ombyte av hästar. Helt annorlunda beskaffad var min skjuts, en tarvlig gästgivarekärra. Jag började resan precis kl. 3 och kom fram till Stockholm kl. 4 på morgonen. Väglaget var sådant, att det styckevis varken gick med släde eller med kärra. Dessutom var det uppehåll vid gästgivaregårdarna med alla de obehag, som därmed voro förenade -- något som de flesta nutida resande icke hava någon aning om. Vid en gästgivaregård (om ej två) fick jag s. k. bakskjuts och blev min egen körsven -- häst och åkdon tillhörde nämligen nästa gästgivaregård. Trött som jag var, somnade jag under vägen. Det måste hästen ha märkt, ty när jag vaknade, stod han stilla. Förståndiga kräk! Han var väl rädd, att jag skulle falla ur åkdonet, om han fortsatte att springa.

Efter att hava vilat ett par timmar på Stockholms norra station -- någon Central eller sammanbindningsbana fanns på den tiden icke -- gav jag mig åstad till Söder för att uppsöka min hustru, som över natten bott hos släktingar. Så reste vi med morgontåget till Jönköping. Där mötte oss min gode vän, häradshövding Odencrantz, som tog oss ut till sin egendom Torpa, där vi stannade över natten och sannolikt följande

dag. Jag tänker, att jag ej slapp ifrån Jönköping utan att predika på bönehuset där.

Från Jönköping till Växjö fanns ingen järnväg på den tiden. Alltså måste vi åka med gästgivareskjuts, utom första stycket, som Odencrantz lät skjutsa oss i sin fina vagn. Odencrantz skrev ut s. k. förbudssedlar, som sändes med post till alla gästgivaregårdar. Därmed beställdes två skjutsar till bestämda timmar: en för oss och en för sakerna. Men väglaget var så jämmerligt, att det ej dröjde länge, innan vi voro så försenade, att vi måste betala väntpengar. Ja, på ett ställe hade de beställda skjutsarna efter tre timmars väntan på gästgivaregården gått tillbaka. Jag måste naturligtvis betala för dem. Längre än till Vrigstad hunno vi icke den första dagen. Där övernattade vi och kommo efter en högst besvärlig, regnig och otrevlig resa fram till Växjö på eftermiddagen. I synnerhet led min hustru ofantligt av skakningarna.

Nu för tiden, när någon skall gifta sig, är det vanligt att först ett ordentligt bo ställes i ordning, så att, när den unga frun flyttar in i huset, allting står som i ett dockskåp. För oss kom detta icke i fråga. När vi gifte oss, hade vi ingenting i ordning, inte det allra ringaste. Till vårt bo köpte vi i Uppsala åtskilligt linne och togo med oss. När vi kommo fram till Växjö, bodde vi en vecka hos en kamrat till mig, medan vi ordnade ett litet bo. Jag hade före

min resa till Uppsala beställt en säng, ett par soffor och några stolar. Ett gammalt skrivbord hade jag också köpt och låtit måla upp. Det kostade 8 kronor och var efter mina anspråk ståtligt. Från studenttiden hade jag en rakspegel, som var att fälla ihop. I den kunde vi se vårt ansikte, när helst vi ville. Och mer behövdes icke i den vägen. På torget i Växjö -- jag vill minnas, att det var marknad -- köpte jag en byrå med tre lådor, av furu förstås, ävensom åtskilligt annat. Det ena var efter det andra. När jag skulle brandförsäkra allt, mina böcker inberäknade, så befanns det vara värt 900 kronor. Varken minhustru eller jag hade någon annan förmögenhet, än att vi trodde på Gud och voro nöjda, älskade varandra samt hade vilja och mod att arbeta och leva efter våra tillgångar. Men det var rikedom nog. Och så rik kan vem som helst bli. *Tor Hartvig Odencrantz.* Våra vänner i Växjö mottogo oss på det hjärtligaste. Det var vanligt på den tiden och i den trakten, att när ett nygift par flyttade in i sitt bo, så försågo deras vänner dem med allehanda livsförnödenheter. Alltså blev vårt skafferi rikt försett med ost, smör, ägg och allehanda andra sådana saker. Men i synnerhet fick man risgrynsgröt, s. k. flyttgröt. Jag vet icke, huru många fat gröt, som sändes upp till oss, men det vet jag, att många dagar förgingo, innan vi hunno äta upp alltsammans. Numera kastar man dessa risgryn på de nygifta, en i sanning dålig ersättning för gröten.

Vår våning bestod av tre rum och kök. Av dessa var ett endast till hälften möblerat och för resten obeboeligt, när det var kallt. Vi hade alltså vår lilla sängkammare, vilken på samma gång tjänade som matrum, och så mitt arbetsrum. I sängkammaren stod en säng och en soffa, framför soffan ett bord, och så vår byrå, som jag nyss omnämnt, och vilken, när den fått stå en tid, hade torkat ihop, så att vi icke behövde använda nyckel, när vi skulle draga ut lådorna, utan bara stucko in handen ovanför lådan. Men allt gick så bra, så bra. Mina inkomster voro ju mycket små, 1,000 kr. i lön. Deextra förtjänster, jag kunde göra mig, voro högst obetydliga. Jag gav några privatlektioner, men på dem var icke mycket att förtjäna. De voro för resten mycket få. Jämte det, att jag hade min skola att sköta, predikade jag rätt mycket både i Växjö och trakten däromkring. Men det gav icke ett öre i inkomst. När jag for ut på landet, skjutsade bönderna mig från staden och förde mig tillbaka på samma sätt, och det fick vara betalning nog.

I Växjö fanns på den tiden icke något bönhus, utan sammankomster höllos hos en fröken Lotta Modig. Hon hade ett konditori, och innanför konditoriet ett par rum. När de blevo fulla med folk, ansåg man, att man haft en stor åhörarskara. Sammankomsterna höllos icke heller särdeles ofta. Jag predikade ju där en och annan gång, dessutom var det en lekmannapredikant, vid namn Ahnström, som ibland kom till Växjö. Han var en särdeles extravagant s. k. nyevangelist. Hans vän Carl Andersson, som jag förut omnämnt, var också någon gång i Växjö och predikade.

Sedan jag blivit prästvigd, sökte jag att bliva biskopens s. k. domesticus. Biskopen hade ett prebende och måste för den skull ha en adjunkt, som skötte predikotjänsten. Han bodde i ett litet hus, uppe på biskopsgården, mycket trevligt. Jag skrev till biskopen, min gamle lärare Hultman, och han hade mycket gärna antagit mig, om han icke redan lovat bort platsen åt en annan, konsistorienotarien Sundberg.

Emellertid blev jag icke alldeles utan prästerlig befattning. Kyrkoherde Carlsson i Bergunda behövde predikohjälp, och jag fick förordnande som adjunkt åt honom med skyldighet att varje söndag predika i Bergunda eller i Öja, en församling, som hörde till Carlssons pastorat. Men för detta hade jag icke någon lön. Jag blev hämtad på söndagsmorgnarna med häst och skjutsad tillbaka med häst. Vanligen var jag till middagen inbjuderi hos greve Posse på Bergkvara.Bergunda var patronellt pastorat, och greve Posse var den, som hade tillsatt Carlsson som kyrkoherde.

Alldeles utan avlöning var jag dock icke. Jag fick nämligen ett »offer». Sådana offer voro mycket vanliga då för tiden i Småland. Det gick till på det sättet, att predikanten ställde sig framför altaret efter en gudstjänst. Framför honom sattes ett hord, och så kommo församlingsborna i långa rader fram och lade en slant eller en sedel på bordet inför predikantens ögon. Det kändes ganska förödmjukande, men man måste taga seden, dit man kommer. Jag minnes mycket väl, huru obehagligt det kändes, när i spetsen för den offrande raden greve Posse trädde fram och lade en tioriksdalersedel på bordet. Hela »offret» uppgick till vid pass 60 kr.

För någon tid sedan, 1909 tror jag det var, då jag gjorde en missionsresa i Småland, blev jag överraskad av att i

en kyrka på landet få taga upp ett offer precis på samma sätt, men då för Svenska Missionsförbundet. Det var litet mer intressant och hade sina rätt humoristiska punkter. Nära intill bordet stodo ett par små flickor, som mycket uppmärksamt följde med hela offerhandlingen men själva icke hade någon slant att lägga på bordet. Annars var det många barn, som av sina föräldrar fått slantar till offret. Detta kom mig att tänka på, huru föräldrar borde, när de äro i kyrkan och kollekt upptages för missionen, inte nöja sig med att själva lägga i kollekten utan även giva sina barn en slant i handen, så att de få känna, att de också äro med. Det skulle utan tvivel hos dem väcka ett intresse för missionen, som kanske komme att stanna kvar och kraftigt verka i deras hjärtan hela livet igenom.

Sedan jag sett på de små flickorna en stund, tog jag upp min portmonnä, gick fram till dem och gav dem var sin 25-öring. Den slanten var så gott som ingenting värd i jämförelse med glädjen att få bevittna, med vilket intresse de togo emot den

och trädde fram till bordet och lade den i högen av de andra slantarna.

Det var många seder, man på den tiden hade, som nu, tänker jag, äro allmänneligen bortlagda. När t. ex. prästen predikade, så hörde till hans dräkt icke endast prästkappa och prästkrage utan även en stor, vit näsduk, som kallades handkläde. Den hölls så, att den hängde ut över predikstolen. Naturligtvis rättade jag mig också efter den seden. Det var icke heller så utan, att jag tyckte, att däruti låg något högtidligt. Men så en gång, när jag predikade i Öja kyrka, råkade jag hålla detta handkläde i vänstra handen. Detta väckte allmän uppmärksamhet bland kyrkfolket. Huru de nu resonerade om saken, kommo de till det resultatet, att jag måtte ha begått något tjänstefel, så att domkapitlet till straff hade förbjudit mig att hålla handklädet i höger hand.

En annan sed i Småland var, att alla vigslar och dop skulle ske i kyrkan. Åtminstone vad allmogeklassen beträffar. När gudstjänsten begynte, så gick prästen framför altaret. När ingångspsalmen var sjungen, vände han sig mot folket. Då kommo brudparen fram och vigseln försiggick. Detsamma var förhållandet, när ett barn skulle döpas.

En gång hände, att kyrkvärden i sakristian anmälde, att ett barn skulle döpas. Sedan ingångspsalmen var sjungen, vände jag mig mot församlingen, men ingen kom fram med något barn. Jag väntade ett ögonblick, men så började jag ritualen. Knappt hade jag läst de första orden, förrän kvinnan kom fram med det lilla barnet i sin famn. Kyrkvaktaren blev mycket orolig, gick fram och sökte få bort henne, men hon brydde sig icke om det. Jag läste nu den vanliga liturgin, När jag kom till syndabekännelsen, föll jag naturligtvis på knä vid altarringen. Kvinnan föll då på knä mitt emot mig med barnet i sina armar. Sedan jag stått upp och läst: »Herre förbarma dig över oss», så döpte jag barnet. Därefter följde de härliga orden:»Ära vare Gud i höjden» o. s. v. Hela denna händelse gjorde ett väldigt intryck, icke minst på mig själv, och jag tänkte: Just där är den rätta platsen i gudstjänsten för ett barndop.

På vintern kunde det stundom vara mycket kallt i kyrkan, ty på den tiden fanns ju icke värmeledning i kyrkorna. En gång i 28 graders köld kommo två kvinnor med späda barn, som voro födda några få dagar förut. Jag hemställde till dem, huruvida de icke ville tillåta, att vi för köldens skull ginge upp till prästgården och döpte barnen där. Efter en stunds övertalning tilläto de det, men när vi väl voro komna dit upp, så tyckte de, att det var bra skamligt, att icke barnen skulle få ett riktigt kyrkdop, och så klädde de på barnen igen för att gå ned i kyrkan.

Kyrktagning var på den tiden en mycket högtidlig kyrklig handling. Den gick så till, att kvinnan stod i kyrkans förstuga, det s. k. vapenhuset, alldeles i ingången till kyrkan. Prästen stod innanför tröskeln. När han efter tacksägelsebönen tog kvinnan i hand för att tillönska henne Guds välsignelse, så skulle han leda henne över tröskeln in i kyrkan. Första gången, jag förrättade en sådan kyrktagning, hade jag icke reda på detta, kvinnan blev därför mycket orolig och hoppade genast med stor iver in över tröskeln.

Det var en skön tid, den där första tiden av vårt äktenskap. Lyckliga voro jag och min hustru, obeskrivligt lyckliga. Små anspråk hade vi i de lekamliga tingen, och vad vi behövde hade vi. Ekonomiska bekymmer visste vi icke av. Jag hade aldrig några ekonomiska bekymmer, förr än jag kom så långt i inkomster, att jag hade mer,

än jag behövde, ty då ville snart sagt alla människor vara med och dela med mig.

Predikoresorna till Bergunda voro korta, icke fullt 1/2 mil, tänker jag. Och varje söndag plägade en skara troende ifrån Växjö följa med dit ut.

Min hustru och jag voro inbjudna att tillbringa sommaren iArneboda hos kyrkvärden Nils Kristofferson. Efter vårterminens slut flyttade vi alltså dit. Vi hade naturligtvis eget hushåll men bodde gratis i hans präktiga gård. Detta var ju ganska gott för oss och isynnerhet för min hustru, som vid denna tid var ganska klen. Själv fick jag icke så mycket vara där, emedan jag rycktes hit och dit för att predika. Småland, eller rättare sagt Kronobergs län, var mitt första egentliga predikofält. De skönaste minnena ifrån min predikoverksamhet har jag också från Småland.

Vid höstterminens början 1864 fick jag mina undervisningstimmar ändrade så till vida, att min undervisning i de högre klasserna upphörde, sedan en ny lektor blivit tillsatt. Hans namn var Rosell, f. d. docent i filosofi i Uppsala. I förbigående må nämnas, att han sedan blev rektor vid Växjö läroverk, vidare kyrkoherde i Landskrona och slutligen domprost i Göteborg. Han var ju egentligen filosof, och jag undrade på, att han sökte pastorat. När jag uttryckte denna min förundran, svarade han; »Ja, du, jag tycker, att det måste väl vara trevligare att lära människor, huru de skola bli saliga, än att lära dem, huru de skola stava.» Han var nämligen lärare i filosofi och svenska språket. Men ifrån det att han varit en riktigt äkta broströmian i Uppsala, blev han till slut så förvandlad och högkyrklig, att han t. o. m. i en avhandling gav sig in på det omöjliga problemet att försvara Konkordieformeln, den bok, om vilken man väl kan säga, att den faktiskt gjorde slut på den lutherska reformationen. Rosell var och förblev en synnerligen älsklig man, och vi voro personligen goda vänner, isynnerhet innan han blev domprost i Göteborg. Efter den tiden blev han något frånstötande gentemot mig, vilket utan tvivel hade sin grund i de frikyrkliga rörelser, som min verksamhet hade framkallat.

* Lektor vid Umeå högre allm. läroverk.

På hösten 1864 blev lektoratet i teologi, grekiska och hebreiska vid Umeå läroverk ledigt. Jag sökte detsamma och reste, det var i november, upp till Härnösand, avlade prov och blev utnämnd. Min avhandling var på latin. Dess titel var: »Questiones ad 2 Gör. cap. 11». Min opponent var lektor Östling.

Egentligen skulle jag redan vid vårterminens början 1865 ha tillträtt lektoratet. Jag blev dock hindrad därifrån genom en mellankommande sjukdom, gulsot. Den var dock lindrig, så att jag kunde tjänstgöra vid Växjö läroverk, men läkarna ansågo det icke rådligt, att jag mitt i vintern reste upp till Umeå. Detta vållade en strid mellan mig och konsistorium i Härnösand, vilket hade till följd, att min läkare tog två andra läkare till hjälp, som intygade riktigheten av det läkarebetyg, han förut hade skrivit.

Vid vårterminens utgång 1865 lämnade jag alltså Växjö. Nu var jag lektor, hade 2,000 kr. i lön och kände mig riktigt rik. Jag kunde därför, innan jag reste upp till Umeå, tillåta mig en badsejour i Varberg på några veckor med hustru, barn och tjänarinna. Det var en mycket angenäm sommar. Jag hade också predikoverksamhet i staden, naturligtvis utan någon som helst avlöning. Jag predikade ett par gånger i veckan i stadens kyrka, dock icke på söndagen utan under veckan, och hade rätt många åhörare. Verksamheten blev icke heller utan frukt. Bland andra blev prostens äldsta dotter omvänd, och214

efter vad jag sedan har erfarit, blev hon bevarad i tron intill änden. Jag hade en medhjälpare, som utförde ett mycket gott verk. Han hette Edstam och har blott för ett par år tillbaka dött som godsägare i Närke. Vid den tiden var han sjuk. Han hade i sitt ena ben en åkomma, som läkarna icke förstodo sig på. Det syntes, som om hans ben höll på att övergå till gelé. Under en tid låg han gratis på Serafimerlasarettet i Stockholm för att bereda läkarna tillfälle att observera sjukdomens förlopp. Till sist tröttnade han dock på att vara ett sådant där observationsföremål. Han fick reda på en liten skrift, som hette »Brännvin och salt», började sköta sig efter dess anvisning och blev fullkomligt frisk. När jag sist träffade honom var han till synes en riktig jätte. I Varberg var han emellertid klen och gick med krycka eller en grov käpp, jag minnes ej vilketdera. Han kunde icke heller gå långt i sträck utan måste allt som oftast sätta sig ned. Han tillbringade största delen av sin dag i badhusparken.

De, som sågo honom där, ömkade sig över honom, sällade sig till honom för att spraka och uttrycka sitt deltagande. Då passade han på att fråga dem, om de voro i kyrkan den och den dagen och hörde unge Waldenström predika. Antingen de då svarade ja eller nej, så kom han i samtal med dem. Han hade en synnerlig förmåga att på ett enkelt och hjärtligt sätt tränga folk in på livet. Jag tror knappt, det fanns någon enda, som kom i beröring med honom, vilken icke, innan de skildes, fick ett hälsosamt Guds ord av honom att tänka på.

Vid höstterminens början flyttade jag naturligtvis till Umeå. Där hade jag tvenne bröder. Den ene var regementsläkare vid Västernorrlands regemente. Den andre var läroverksadjunkt och på samma gång telegafassistent.

Min bosättning i Umeå var förenad med åtskilliga svårigheter. En av mina bröder hade för min räkning hyrt en våning, men när vi skulle flytta där in, så var den inte alls i ordning. Golven voro upprivna för pågående reparation, och det kunde215

då icke göra så mycket; för den skull kunde jag väl ha dröjt några dagar med inflyttning. Men fyra kakelugnar voro av brandsynen utdömda. Jag vägrade att flytta in där. Det var ju eldfarligt att bo i en sådan våning. Icke hade jag heller kunnat få brandförsäkra mitt lösörebo. Alltså hyrde jag en annan våning och vägrade att betala hyra på det första stället Följden därav blev, att husägaren stämde mig. Under pågående rättegång kom brandsynen igen för att se, om kakelugnarna voro omsatta. Det voro de icke. De blevo alltså ånyo utdömda. Till råga på allt fanns i våningen ingen köksspisel. Rättegången slutade så, att rådhusrätten, som bestod av borgmästaren och två illiterata rådmän, en handlande och en guldsmed - båda två troende män och mina personliga vänner - dömde mig att betala hyran för ett halvt år, ty de tyckte, det var synd om gårdsägaren. Dömen fälldes av de två rådmännen. Borgmästaren reserverade sig, och i hovrätten blev domen genast upphävd. De goda rådmännen voro litet snopna och det undrar jag icke på. Det hade varit dem angeläget att icke visa sig partiska till förmån för mig, eftersom jag var deras personliga vän. De gingo således en medelväg: jag hade rätt, det insågo de, men det var synd om husägarn, sade de, och därför dömde de mig att betala halva hyran.

Paul Peter Waldenström.216

Umeå läroverk var på den tiden icke något mönsterläroverk. Dess rektor hette Unseus. Han var nog en mycket nitisk och redbar man, men några rektorsegenskaper hade han egentligen icke. Somliga av lärarna voro under all krtik. Ett par av adjunkterna voro mycket gamla och konstiga. Med läsningen var det icke synnerlig ordning. Sedan höstterminens schema var uppgjort, protesterade jag mot detsamma, emedan olika klasser voro sammanslagna på vissa lärotimmar, på det att några lärare skulle få färre undervisningstimmar, än lagen föreskrev såsom minimum. Konsistorium infordrade förklaring. Kollegiet svarade, att även om alla lärarna åtoge sig maximiantalet av undervisningstimmar, så skulle det icke räcka till. Det bleve i alla fall nödvändigt att sammanslå somliga klasser. Naturligtvis svarade konsistorium, att det under sådana förhållanden var så mycket nödvändigare, att alla lärarna läste åtminstone minsta antalet timmar, som de voro förpliktade till. Schemat blev alltså återförvisat. Lärarna voro högst förbittrade på mig för denna saks skull. Genom deras krångel försvårades också uppgörandet av schemat, så att det nya schemat, som till slut godkändes av domkapitlet, blev icke färdigt förr än till påsk. Rektor Unceus var förtvivlad över situationen. Han uppdrog åt lektor Grenholm att göra upp det nya schemat. Detta gick dock över dennes förmåga. Så fingo andra taga vid med samma resultat. Sålunda dröjde det, som sagt, ända till påsk, innan det nya schemat blev färdigt. Under tiden läste man så där på en höft. Det blev ständiga kollisioner. Jag kunde komma in i lärorummet på en timme, då jag trodde, att jag skulle läsa, och då var en annan lärare där, eller också kom han, sedan jag börjat min undervisning, för att sköta sin.

Läroverket bestod av två hus och var ganska nytt. Det ena huset var avsett for undervisningen, det andra för gymnastiken. I det senare funnos dock några rum även avsedda för undervisning. Läroverket var byggt så, att det icke fanns särskild ingång till varje klass, utan man måste gå genom en och217

stundom genom två klasser för att kunna komma in i den klass, där man skulle ha sin undervisning. Det var därför en mycket stor välgärning för läroverket, att Umeå stad brann ned under 1880-talet4, ty då strök även läroverket med, och sedan fick staden ett ordentligt läroverkshus.

Sedan rektor Unseus slutat, blev lektor Grenholm förord nåd till rektor. Det var han fullkomligt oduglig till, men han var ju den äldste lektorn. Hans undervisning var synnerligen svamlig. Han var lektor i matematik. Han började hundra meningar utan att sluta en enda av dem, så att det var omöjligt för lärjungarna att förstå honom. En gång i en studentexamen blev vederbörande censor så förargad, att han tog kritan ifrån honom, makade undan honom och fortsatte själv examen. I sitt leverne var Grenholm mycket slarvig och oordentlig. En gång - det var vintern 1872-73 --när biskop Beckman besökte läroverket, sade jag till honom, att det var omöjligt att låta Grenholm stanna kvar som rektor. Det insåg han också. Jag hade då varit självskriven till rektor, om jag velat. Men jag ville för ingen del utan förordade lektor Johansson. När jag talade med Johansson själv om saken, blev han naturligtvis intresserad, men han tyckte, att det rimligaste var, att jag själv blev rektor. Då jag sade honom, att detta icke kunde komma i fråga, så var han belåten. Han blev också rektor och skötte rektoratet såsom en karl.

Rektorsämbetet hör utan tvivel till de svåraste ämbeten, som en man kan inneha, och det år ytterst få lärare, som äro dugliga till att vara rektorer. Jag har förut omnämnt rektor Wetter vid Växjö läroverk. Han var den mest redbare, samvetsgranne, hederliga och aktningsvärda lärare, man kunde tänka sig, men till rektor dugde han icke. Han hade fore min läraretid haft en rektorsperiod men måst lämna rektorsämbetet. Lektor Andersson, som jag också nämnt, över-

4 Staden brann 1887. Ulg. anm.218

tog det, och han var mannen. Sedan denne blivit kyrkoherde, blev Wetter åter igen rektor, och det gick bra, så länge det, så att säga, »gick av farten». Den goda ordning, som Andersson hade infört, räckte ju till en tid, men sedan blev det upplösning igen. Rosell försökte sitt bästa men lyckades icke heller.

Bland lärarna vid Umeå läroverk var den sedermera så ryktbara läroverksadjunkten C. P. Laestadius. Han vållade läroverket allehanda svårigheter. Hela långa tider kunde han vid lektionstimmarna sitta på lärorummet utan att säga ett ord. Han skrev på svarta tavlan: memento mori (kom ihåg, att du skall dö), så pekade han på dessa ord för pojkarna, satte sig och sade, sorn sagt, icke ett ord under hela timmen. När terminen var slut, gav han halva klassen stort A i betyg och andra halvan C. I sitt yttre uppträdande var han mycket konstig. En gång föll det honom in en vinter att kläda sig i muff och ett stort grönt flor framför ansiktet, och så vandrade han gatan fram med högtidliga, gravitetiska steg till ett allmänt spektakel för både lärjungar och andra. Under en annan tid klädde han sig till varje lektion i prästdräkt - han var nämligen prästvigd - och kom iklädd både prästkrage och prästkappa till lektionerna. En annan tid åter klädde han sig i en kroppsarbetares vardagsdräkt. Rektorn var alldeles rådlös och båd i all hemlighet stadsläkaren undersöka Laestadius' sinnesbeskaffenhet. Han hoppades nämligen få honom förklarad sinnesrubbad och därigenom erhålla en vikarie. Stadsläkaren gick upp till Laestadius och blev på det artigaste sätt mottagen av honom. Laestadius hade fått reda på orsaken till hans besök men låtsade icke därom. Sedan de hade resonerat en lång stund mycket klokt och förnuftigt, och Laestadius bjudit läkaren på förfriskningar, sade han till honom: »Nå, vad säger du nu, tror du jag är sinnesrubbad?» Det gjordes sedan många försök att få Laestadius skild från sin läraretjänst, men det lyckades icke. När den nya löneregle-ringen genomfördes och därvid stadgades skyldighet för en lärare att avgå vid en viss ålder, så gick Læstadius icke in därpå. Han behövde icke den högre lönen, emedan han var ogift, och han ville icke uppgiva den ställning han hade. Till sist lyckades det dock att få honom avsatt.

*

Andliga förhållanden i Umeåtrakten.

I Umeå tjänstgjorde jag såsom lektor i åtta år, fr. o. m. höstterminen 1865 t. o. m. vårterminen 1873. Under dessa år verkade jag mycket såsom predikant. Staden var dock icke eget pastorat utan var annex till Umeå landsförsamling. Sundelin var komminister och vice pastor i staden. Han var en troende man. Jag predikade mycket ofta i stadskyrkan. Någon avlöning för det kom aldrig på tal; varken han eller jag satte något sådant i fråga. Han var också mycket fattig och hade stor familj.

I staden fanns även ett bönhus, det första, som byggdes i Sverige. Det var ytterst tarvligt, bestod av två mindre

salar, ett litet kök och en liten kammare därinnanför. Där bodde ett par kvinnor, vilka tjänstgjorde såsom vaktmästare. Varje söndagsafton hölls gudstjänst där, ävensom en gång i veckan. Den som egentligen ledde dessa bönestunder var en handlande, G. T. Ssedén, som dog för några år tillbaka, mellan 80 och 90 år gammal. Han var en mycket from och gudfruktig man. Han predikade aldrig själv utan läste alltid ur Luthers postilla eller Rosenii Pietist. Det senare tyckte folk icke synnerligen om. De tyckte, att Rosenius med sina ingående krävande frågor »band samvetena», som de sade. Saedén åter tyckte, att det hälsosammaste i Rosenii Pietist var just den allvarliga självprövning, som hans framställning gav anledning till. Jag hjälpte Ssedén mycket ofta. Ömsom predikade jag, ömsom läste jag Luther. Den, som läste, satt i ett221

hörn av den ena lilla salen, alldeles invid dörren till den andra salen. I allmänhet var den ena salen tillräcklig. När det blev mycket folk, öppnades dörren till den andra. Med »mycket folk» menades då 70 å 80 personer ungefär.

Det ansågs mycket viktigt, att alla kvinnor, som voro när varande vid sammankomsten, hade huvudbonaderna på. Jag ömkade mig mången gång över dem, när det var varmt, och de sutto där och svettades i sina tjocka, stickade s. k. väderhuvor. Men så noggrant iakttogs den seden, att vaktmästa-rinnoma alltid togo på sig huvudbonad, när bönestunden skulle begynna. Som sångbok begagnades »Sions sånger» och den gamla svenska psalmboken. Den nya psalmboken ville man icke veta av. Detta var förhållandet icke blott i staden utan ännu mer på landsbygden. Man sjöng också icke blott en eller annan vers av en psalm, utan man sjöng alltid hela psalmer, stundom 15, 16 verser långa. Man lade då för tiden mycket mera vikt på församlingens aktiva deltagande i gudstjänsten, än man nu gör, då församlingen i allmänhet är passiv, predikanten ensam aktiv, och sången egentligen tjänar som ingångs- eller utgångsmarsch. Det har mången gång på senare tider stött mig, när jag varit ute och predikat och sagt till om en sång på 3 å 4 verser, att då till svar få den frågan: »Skola vi sjunga hela sången?» Detta är någonting, som behöver ändras. Församlingens aktiva deltagande skall tagas mer i anspråk, än vad som nu sker.

Ute på landet verkade jag ju också rätt mycket. Där fanns intet bönehus, utan bönderna uppläto sina bostäder för ändamålet. När man i en bondgård hade ett kök och en kammare fulla med åhörare, ansågs det vara mycket folk. Pre di* kade - i egentlig mening -- gjorde jag sällan eller aldrig på den tiden vid sådana konventiklar ute på landsbygden. Folket ville icke höra sådant. De ville, att man skulle läsa Luther. De s. k. ordförandena (vad vi skulle kalla lekmannapredikanter) såsom Hans Fredriksson i Bran och Österlundoch Lindström m. fl., vilka voro de förnämsta, de läste bara Luthers postilla. Men de läste på ett sådant sätt, att de gjorde utläggningar över somliga paragrafer i postillan och läste om samma paragraf flera gånger. Det exemplet följde jag också, och människorna voro alltid mer belåtna med det än med predikningar. De sade: »När en predikar, så ska man vara orolig och sitt å prööv lära, men när de ä han, fader Luther, då kan man vaar trygger». De kunde då lugnt taga sig en lur ibland, ty de voro alltid säkra på att det var den rena läran, som hade predikats under tiden. Någon annan upplaga av Luthers postilla gillades icke än den Gleerupska med skinnklädda träpärmar. Den av Fosterlandsstiftelsen utgivna upplagan förkastade man. Sammankomsterna varade i regel under flera timmar. Många åhörare kommo icke förr, än man hållit på en å två timmar. Föreläsaren satt då vid ett bord. Han hade framför sig en stor mugg tjärnmölk, vilket väl behövdes för att hålla halsen i ordning under tre å fyra timmars läsning. Invid postillan stod ett talgljus. Något annat ljus fanns icke i rummet. När man skulle sjunga, kommo åhörarna fram var och en med sin ljusstump, som de hade i fickan, och tände den hos föreläsaren. När sången var slut, blåste de ut sina ljus och stoppade dem i fickan, till dess det skulle sjungas igen.

En allmän sed var, att folket skulle falla på knä, när predikan var slut, och bönen begynte. Ibland när det var trångt, kunde de ha mycket svårt att komma ned på knä, men ändå måste de det. Det skulle ha väckt förfärlig anstöt, om någon hade förblivit sittande. Detta kunde också ha sin betydelse. En gång hände det t. ex. i Umeå stad, att en person kom in i bönehuset, just när predikan var slut, och församlingen föll ned på knä för att bedja. Han blev så gripen därav, att han blev omvänd, innan han lämnade bönehuset.

Icke sällan hände det, att mitt under det jag satt och läste, kunde en av åhörarna, som kände sig trött, utbrista: »Låt oss223

sjöng sången hundra ettetiett», 1. d. Då måste föreläsaren tystna, medan folket sjöng, och sedan fick han fortsätta.

Föreläsarna, jag nyss talade om, kunde på detta sätt hålla på både för- och eftermiddag med något uppehåll för middagsmåltiden, som intogs på stället. Medan de spisade, gick brännvinsflaskan vanligen flitigt omkring från den ena till den andra av gästerna. Det var icke så noga med litet dryckenskap på den tiden. Det var långt mera viktigt, att den rena läran hölls vid makt. En mycket omtyckt och ofta använd grundregel var, vad Luther en gång lär ha yttrat: »Ett fall i levernet är ett mänskligt fall, ett fall i läran är ett djävulsfall». Man kunde därför också få höra »läsare», som voro druckna, gå och mumla om den rena läran.

För att motverka detta oskick, skrev jag till Fosterlandsstiftelsen och bad dem sända upp en predikant, som kunde arbeta i nykterhetssyfte. De skickade också en, som hette Åsell. Efter en sammankomst, där Hans Fredriksson i Bran hade föreläst, gick brännvinsflaskan omkring vid matbordet. Åsell gjorde anmärkning därpå menande, att de borde lägga bort att begagna brännvin. Då svarade Hans Fredriksson: »Jaha, he jer som en Paulus seg, att i de sista tiderna ska komma falska andar, som skola bjuda att skona maten». Sedan kom Åsell icke ur fläcken.

I samband med detta må nämnas, att det på den tiden var en ej ovanlig läroåskådning bland läsarna där i Norrland, att bara man icke såsom synd räknade vad man gjorde, så var det icke synd. Denna åskådning sammanhängde med Pauli uttryck, att »den som äter och tvivlar han är fördömd». Räknar jag det, som jag gör, för att vara synd, men gör det ändå, så begår jag naturligtvis synd. Men nu drogo de därav den slutsatsen, att bara jag icke räknar det jag gör för att vara synd, så är det icke någon synd. Att t. ex. stjäla skog räknades icke för någon synd och var således icke heller synd. En kyrkoherde Thelberg talade om för mig en gång, huru han hade224

träffat en bonde på landsvägen. Bonden körde ett stort lass med stulet timmer. Kyrkoherden förebrådde honom detta och sade: »Huru kan du, som vill vara en kristen, fara ut och stjäla timmer på det viset?» -- »Ja, käre kyrkoherden», svarade han, »hade jag icke värre synder, så vore det icke svårt att tro syndaförlåtelse.» Sammalunda var förhållandet, om någon söp sig full. Bara han icke räknade det för synd, så var det ingen synd, ifall det icke gick alldeles för långt.

De s. k. ordförandena utövade ett riktigt andligt skräckvälde, för vilket både folket och många präster darrade, hade jag så när sagt. Ve den präst, som var kasserad av dessa ordförande. Han hade icke glada dagar.

Ibland vänner och bekanta, som jag fick under Umeå-tiden, var en hattmakare, vid namn Lundberg, som bodde i Rö-bäck, en by icke långt från Umeå stad. Han var egentligen baptist. Baptismen hade just börjat däruppe genom en smed Nyqvists verksamhet. Denne Lundberg, som var en gammal man, berättade åtskilligt från 1840-talet, då de andliga rörelserna begynte däruppe i Västerbotten. Till de stora högtiderna plägade på den tiden stora skaror av människor vandra ned till Ångermanland för att höra pastor Brandell predika. De hade några och tjugo mil att vandra dit, och det gick åt hela veckan för att komma fram och tillbaka. Han berättade också, att uti hans ungdom plägade han med många andra gå ända till tio mil bort till ett ställe, där det fanns en Luthers postilla, för att höra en predikan ur densamma föreläsas. Ja, detta var i sanning hunger efter Guds ord. Flera år sedan jag lämnat Umeå, träffade jag en gång denne Lundberg. Han hade då lämnat baptisterna, men var samma, troende gud-fruktiga inan som förr,

*

En förskräcklig vinter.

År 1867 vart en förfärlig missväxt över norra Sverige. Isen låg så länge kvar på våren, att den första ångbåten icke kom till Umeå förr än till midsommar. I mitten av maj månad reste en stor karavan med hästar och slädar över isen till Finland och kom samma väg tillbaka de sista dagarna av maj, någonting som man aldrig förut hört talas om. Kvarken lägger sig nog ibland mitt i vintern, i februari, men även det är ganska sällsynt. Nu låg den ända till de första dagarna i juni. Den 12 juni såg jag ock personer köra stenlass uppför Baggböle fors. Genom väderleksförhållandena blev sådden naturligtvis mycket försenad och på hösten frös nästan allting bort.

Det bildades en stor nödhjälpskommitté i Umeå med underavdelningar i de olika socknarna. Understödsmedel samlades över hela Sverige uppgående i värde till, vad jag hörde sägas, omkring 3 millioner kronor.

Alla fartyg på hösten voro fullastade med spannmål och mjöl. En handlande Scharin, en rik man, ägare till flera fartyg, skickade alla sina skepp till Petersburg för att hämta mjöl. En matta groft rågmjöl, som vägde 17 lispund, kostade då 42 kr. Köpmännen i Umeå erbjödo Scharin att kontant köpa hela hans förråd till detta pris, men han svarade: »Nej, ty då höja ni priset till 50 kr., och så länge jag har något kvar, skall det icke ske». Ingen fick heller köpa en hel matta mjöl av honom. Endast pundvis såldes det, han hade. Han ville,

15 - Minnesanteckningar.226

att det skulle räcka så långt som möjligt. Och han sålde efter 39 kr. per matta.

Hurudan ställningen var på våren 1868, kan man förstå därav, att fiskalen i staden gick omkring i alla hus och såg efter, huru mycket bröd, vi hade. Om någon ansågs ha för mycket, togs det och såldes till sådana som voro utan. En gång lyckades jag få köpa en kappe potatis av en, som hade litet mer, än han behövde, och jag kan icke säga, huru glad jag var att få komma hem med den till min hustru.

En dag, när jag var på middag hos landshövding Almqvist, kom hans hushållerska in och sade: »Om inte ångbåten kommer inom tre dagar, så bli vi utan bröd.» Ångbåten kom verkligen också till outsäglig glädje för alla. En köpman berättade mig, att när han öppnade de första mjölsäckarna, så rusade allmogemännen fram och togo det lösa mjölet med nävarna och stoppade det i munnen. En annan köpman, som för sin girighet var lika känd som föraktad, hade också tagit in ett stort parti ryskt mjöl, men han förvarade det i sitt magasin och ville icke sälja något, förr än priset på en matta mjöl komme upp till 50 kr. Det gällde för Scharin att hålla ut i kampen med denne. Det lyckades. När den första ångbåten kom upp, föll priset på en matta mjöl till 30 kr., och han hade all möda att få sälja sitt mjöl till detta pris med lång kredit. Den stackars arme mannen, en förskräcklig pro-centare och plågoande för alla dem, som komme i beroende av honom, fick ett sorgligt slut. När hans hushållerska - han var nämligen ungkarl - en morgon kom in i hans rum, låg han död på golvet efter en till synes hård dödskamp. Av arvingar hade han endast tre syskonbarn, som han alltid hade hatat. En var sjöman, kom hem, tog sitt arv, blev grosshandlare i Stockholm, gjorde konkurs och for ut på ,sjön igen. En annan hittade man reda på efter två års sökande. Han var en försupen murare i Buenos Ayres. Han kom hem, tog sitt arv, köpte en egendom i Uppland, söp, gjorde av med227

sina penningar och sköt sig. Den tredje var en flicka. Hon tog sitt arv och satte sig själv under förmyndare. Hon blev sedan lärarinna vid Musikaliska Akademien i pianospelning.

En dag, när jag passerade torget i Umeå, blev jag förvånad att se det fullt av hästar och skrindor. Jag frågade, vad detta betydde och fick till svar, att ett fartyg med last av mjöl, destinerat till Luleå, hade för isens skull varit tvunget att gå in i Sundsvall, och nu var denna karavan på väg från Luleå till Sundsvall för att hämta mjölet. Man kan lätt begripa, vad mjölet skulle kosta, innan det på så sätt kom till Luleå.

Den vintern rådde i Väster- och Norrbotten verklig hungersnöd, och många förgingos av hunger, icke direkt, så att de svulto ihjäl, ty de åto ju barkbröd och annat sådant, men på så sätt, att de dukade under för den s. k. hungertyfusfebern, som härjade på ett förfärligt sätt. Själv jordfäste jag på en söndag 15 lik efter personer, av vilka 14 dött i hungertyfus.

Under dessa bistra tider fick jag från häradshövding Oden-crantz i Jönköping 600 kr., insamlade inom Jönköpings missionsförening, för att utdelas till nödlidande kristna. Någon tid därefter fick jag från tidningen Väktaren för samma ändamål 2,000 kr. Jag blev naturligtvis mycket glad, gick genast till min vän handlanden Ssedén, som kände hela Västerbottens befolkning. När jag berättade, vad som hänt, blev också han mycket glad, och nu skulle vi taga reda på de troende, som ledo nöd och svulto. Men detta var lättare sagt än gjort. Det var i hela Västerbottens län icke möjligt att få reda på en enda sådan. Vi blevo naturligtvis högst förvånade, när vi gjorde denna upptäckt. Men Gud hade endast genom detta bevisat, att han håller ord och drager försorg om de sina även i nödens tider. Vi träffade visserligen på åtskilliga, som mänskligt sett skulle ha råkat i verklig nöd, om icke vi med våra gåvor hade kommit emellan, men som sagt, några, som voro i sådan nöd, att de behövde svälta, träffade vi icke.

Den förfärliga tyfusfebern skördade sina offer icke endast228

bland dem, som svulto, utan spridde sig genom smitta vidare omkring. Kort före pingst dog provinsialläkare Haij i Umeå. Samtidigt låg komminister Sundelin sjuk, så att jag måste sköta hans tjänst. När jag kom ifrån doktor Haijs jordfästning, gick jag upp till Sundelin. Han låg då i förfärligt stark feber, och jag gav honom en duktig avrivning. Men febern tilltog, och på morgonen Kristi himmelsfärdsdag avled han. Jag skulle predika den dagen och gick direkt från hans dödsbädd till kyrkan. Ingen människa visste, att han var död, förr än jag från predikstolen tillkännagav det. Det blev en allmän rörelse i församlingen. Mannen lämnade efter sig änka och tio oförsörjda barn i ytterst fattiga omständigheter. Jag insamlade icke så litet till deras understöd. På pingstdagen kallade jag tillsammans församlingen till kyrkostämma efter gudstjänsten. Där föreslog jag, att församlingen skulle under nådåren avlöna adjunkt åt änkan, såsom den hade gjort, när den föregående komministern, Åberg, dog. Under trycket av den djupa sorgen, gick församlingen in på detta förslag. Men somliga blevo efteråt förargade. Man kom underfund med det förhållandet, att när komminister Sundelin tillträdde, så ökades komministerlönen ined det belopp, som församlingen hade betalat Åbergs änka till avlöning av adjunkt. Ett par personer reste ut till doktor Grafström för att höra efter, om jag hade haft någon fullmakt av honom att hålla den där kyrkostämman. Däruti voro de dock förekomna, ty tredjedag pingst, dagen efter stämman, reste jag ut till doktor Grafström och begärde fullmakt. Jag misstänkte nämligen, att det skulle bli några klagomål. Sådana ingåvos till Kungl. Maj:t men föranledde ingen ändring.

Till »lön» för alltsammans förordnade Rådstuvurätten mig till förmyndare för de tio faderlösa barnen. Gud hjälpte dem ock igenom. Ingen nöd behövde de lida. Den yngste pojken tog jag själv och hade honom som fosterbarn, till dess jag lämnade Umeå. Han dog sedan som länsman någonstädes i229

Norrland. Yngsta flickan tog doktor Grafström och behöll henne, till dess modern tog henne tillbaka. Äldste sonen blev präst och är nu kyrkoherde. Äldsta dottern blev gift med en sågverksinspektor o. s. v.

Vad angår de sociala forhållandena i Norrland, berättadt* Grafström, att når ban kom till Umeå pastorat, så voro den förra kyrkoherdens alla tjänare, både manliga och kvinnliga, kvar. Ingen frågade, om de skulle få stanna kvar. Gårdsdrängen gick in till den nye kyrkoherden, dagen efter hans ankomst, talade om, huru de hade det och frågade, om den nye prosten ville ha några andra ordningar. Det var nämligen sä på den tiden, alt när en tjänare hade kommit in i ett hus, så hade han fått en plats och på den blev han kvar utan vidare, tills dess han antingen gifte sig eller på annat sätt fick ett eget hem. Jag hörde en gång berättas om en ung greve, soni efter sin far hade ärvt ett stort fideikommiss, att han tyckte att kusken började bli gammal och trög. Han önskade få en yngre, vackrare, raskare kusk. Men han gruvade sig länge och väl, innan han kom sig för att såga upp den gamle trotjänaren. Till slut tog han dock mod till sig och sade: »Hör du, vi måste snart vara betänkta på att skiljas.» Med stor förvåning svarade kusken: »Det var märkvärdigt, vart tänker greven då flytta?» Ty att han själv skulle flytta, det kunde ju icke kommia i fråga. Han var äldre i gården än greven. Så var det på den tiden. När jag själv var barn, hade vi två drängar och tre kvinnliga tjänare, men aldrig hörde jag talas om några tjänareflyttningar av annan anledning, än att tjänarna blevo gifta. Nu för tiden är det icke alldeles så.

Efter komminister Sundelins död blev en ung prästman vid namn Sandström vice komminister i Umeå. Han var även en troende man, och vi voro mycket goda vänner. Han var tillika fångpredikant. På detta område verkade han med mycken230

välsignelse, vilket jag efteråt blev i tillfälle att själv personligen se. Sandström insjuknade nämligen och låg länge illa sjuk. Jag tog hem alla till pastorsexpeditionen hörande böcker till mig och skrev till konsistorium, att då jag visste, att domkapitlet till följd av prästbristen icke hade någon präst att skicka till Umeå, så hade jag förordnat mig själv till vice komminister, vice pastor och vice fångpredikant i staden. Det godkändes även av konsistorium. Prästbristen var på den tiden mycket stor. Om jag skrev till fångvårdsstyrelsen, det vet jag icke, men sannolikt gjorde jag väl det.

Innan Sandström! vart sjuk, berättade han för mig en gång, att en väckelse hade utbrutit bland fångarna. Jag fäste mig icke närmare därvid. Men när jag sedan själv började tjänstgöra bland dem, så blev jag högst förvånad att se,

att en stor del av fångarna voro levande, troende kristna. Det var en riktig fröjd att arbeta där. Bland erfarenheter, jag där hade, må jag nämna två. En fånge blev väckt till bekymmer om sin själ, därför att jag på några dagar icke hade besökt honom. Han visste, att jag varje dag hade besökt fängelset men gått hans dörr förbi. Då trodde han, att jag ansåg honom så förtappad, att det ej mer lönade sig att arbeta med honom, och det förskräckte honom till den grad, att när jag sedan kom in i hans cell, var han alldeles förkrossad. Han kom också till frid. En annan fånge, en smed från Skellefteå, en grov och stark karl, hade genom Sandströms verksamhet blivit omvänd. Jag hade många sköna stunder med honom i hans cell. När ja,g en dag kom in till honom, grät han som ett barn. Jag frågade honom, vad som nu hade hänt. »Jo», svarade han, »inom några dagar, d. 6 juni, slipper jag lös, och nu kom jag att tänka på, huru det väl skall gå med mig, när jag kommer tillbaka till min hembygd och träffar alla mina syndakamrater och supbröder, om jag då skall kunna bli beståndande eller avfalla. Då tog jag den här boken - därvid visade han mig en s. k. skattkammare för var dag i året, utgiven av B. Wadström i Stockholm - och231

såg efter, vad där stod för d. 6 juni, och då stod där: Befall Herren din väg och hoppas uppå honom. Han skulle väl göra det.» Detta hade rört honom till den grad, att han inte kunde annat än gråta. Så kan Gud möta och hugsvala dem, som söka honom.

En svårighet, som jag hade i prästtjänsten, må jag här ock nämna något om. Den l april skulle jag lämna intyg om en del änkor, som då uppburo sina pensioner från postverket eller andra statens institutioner. Jag skulle skriva intyg icke bara om, att de levde, utan även att de befunno sig i behövande om-ständigheter. Huru skulle jag kunna det, då jag icke kände dem det allra ringaste? Ännu värre var det då jag visste, att de voro ganska burgna. Att skriva det ena eller det andra var emellertid omöjligt. Efter mycket funderande hittade jag på att skriva, att de befunno sig i »oförändrade» ekonomiska förhållanden, och det gick lika bra.

*

Prästerskapet i Umeå.

Umeå landsförsamling hade tre mycket gamla präster. Deras sammanlagda livslängd var omkring 230 år. Kyrkoherde Grafström var mellan 70--80 år, komminister Linder var vid pass 90 år och komminister Stenberg mellan 60-70 år. Till följd av prästbristen kunde de icke få någon adjunkt. Jag och komminister Sundelin erbjödo oss därför att sköta doktor Grafströms tjänst. Jag skulle taga predikotjänsten och Sundelin skulle sköta husförhören samt de s. k. sockenbuden. Vi betingade oss som ersättning därför 300 kr. var. Dr. Grafström murrade nog en smula men kunde ingenting göra åt saken, konsistorium förordnade oss, och därvid blev det. Detta var min första tjänstgöring som präst mot avlöning. Därigenom kom jag i nära beröring med dr. Grafström och hans familj. Och jag kan säga, att jag blev god vän i huset. Dr. Grafström var ju en hedersman, och hans hustru, en dotter av framlidne biskop Franzén, var en ståtlig kvinna både till gestalt och karaktär. Av barnen lärde jag egentligen känna endast äldsta dottern, en präktig kvinna, som blev gift med rektor Johansson vid Umeå läroverk.

Dr. Grafström och jag resonerade mycket. Jag spisade nämligen middag hos honom, när jag varit därute och predikat. Dock hände en och annan gång, att jag fick resa till staden utan middag. När gubben var belåten och glad, så inbjöd han mig hjärtligt till middag; men när han på ett eller annat sätt var missbelåten, sade han alltid: »Jag får väl ickeden glädjen att se dig till middag i dag?» - »Nej, farbror», sade jag, »jag måste allt fara in till staden i dag.» - Sådant hände emellertid ytterst sällan, kanske två, tre gånger på året. Jag minnes särskilt en gång. Jag hade döpt ett barn och skrivit ut dopsedeln. I denna hade jag skrivit en rubrik »dopvittnen», och så en annan rubrik »frånvarande s. k. faddrar». Gubben blev alldeles konfunderad och sade till mig, när jag kom till kyrkan: »Vad har du för novationer för dig?» - »Huru så?» sade jag. - »Jo, så och så har du formulerat dopsedeln.» - »Ja», sade jag, »det måtte väl vara rätt. Jag kan väl icke nämna som dopvittnen dem, som icke ens veta, att barnet är fött, än mindre att det är döpt.» - »Ja, men», sade han, »då måste jag skriva min dräng och min piga såsom faddrar för nästan hela församlingen.» Förhållandet var nämligen i allmänhet så, att när människor kommo till prästgården för att få barnen döpta, hade de i regel inga vittnen med sig. Kyrkoherden fick därför kalla in sin dräng och sin piga för att bli faddrar, som det hette, men sedan uppskrevos som vittnen i kyrkboken icke dessa,

som varit verkliga vittnen, utan helt andra personer, som ingenting visste om barnet. Det går så till än i dag. Jag har i riksdagen en gång väckt motion om, att man skulle ändra denna lögn och icke i kyrkböckerna anteckna som vittnen andra än dem, som verkligen varit vittnen. Men motionen har blivit avslagen. Gammal osanning bör väl på grund av gammal hävd få gälla för att vara sanning. Så tycks man resonera.

Komminister Linder var en i mänga avseenden egendomlig människa. Han var icke mycket präst utan mer byggmästare och kommunalman. Som sådan byggde han kyrkan i Holmsund, restaurerade landshövdingsresidenset i Umeå, byggde sig själv ett hus i Umeå landsförsamling o. s. v.

Han hade många underliga öden. Han tjänstgjorde efter sin prästvigning första gången vid kröningen 1809 såsom sångare.234

När han efter slutade studier skulle resa hem från Uppsala till Norrland och kom till Riddarholmen - på den tiden funnos inga ångbåtar utan bara segelskutor - så lånade han av kaptenen på skutan en båt för att rö sina saker ned genom Norrström ut till det fartyg, med vilket han skulle följa till Ratan. När han kommit förbi Riddarholmens nordvästra hörn, observerade han, att under Norrbro låg ett laxfiske. Det visste han icke om men förstod, att om han fortsatte, skulle båten krossas mot laxfiskets pålar. Han rodde därför genast intill kajen, fattade tag i ett ankarjärn. Skicklig gymnast som han var, tog han båtens fånglina i munnen och kastade sig upp på kajen samt band båten - till stor förvåning för en folkskara, som inom några ögonblick hade samlats för att se på. Han företog denna roddfärd därför, att han var fattig och icke ansåg sig ha råd att taga en bärare för sina saker. Emellertid blev han nu tvungen att taga en bärare. När han kom till Skeppsbron, lånade han där en båt och rodde ut till det fartyg, med vilket han skulle resa. Ombord fanns ingen människa. Kaptenen hade gått i land för att mönstra besättning. När Linder väl hade fört sina saker ombord och skulle kliva ned i båten igen, halkade han och föll. Han kunde icke simma, förlorade därför strax sansen men återkom till medvetande därigenom, att hans huvud stötte mot någonting hårt. Han grep genast tag i detta. Det var en ankarkätting. Uppför den klättrade han och kom in genom klyset på ett amerikanskt fartyg, som hade ankrat där fem minuter förut. Besättningen blev i högsta grad förvånad, när han kom krypande. Naturligtvis fick han hjälp att komma över på sitt fartyg igen. Så bar det då äntligen av. När fartyget kom till Ratan, skulle man enligt den tidens sed skjuta några salutskott. Varje skuta medförde i regel ett par kanoner, som voro placerade i fören. Linder stod i aktern. Huvudet stödde han mot handen, medan armbågen vilade mot storsegelsbommien. I detsamma första salutskottet small av, brast kanonen och235

ett stycke av densamma susade tätt förbi örat på Linder genom det lilla hål, som bildades av hans krökta arm.

När han restaurerade landshövdingsresidenset i Umeå och hade utfört ett arbete vid takfoten, skulle han se efter, huru det där tog sig ut. Han tänkte icke på, att han befann sig på en ställning i två våningars höjd. Han tog ett par steg tillbaka och ramlade rätt ned i trappan till landshövdingsresidenset utan att det ringaste skada sig. När han byggde sitt eget hus, ramlade han en gång från dess tak ned i marken. Som om ingenting hänt, steg han strax upp och frågade, vart pipan hade tagit vägen, ty den hade han i munnen, när han föll.

Linder var ganska vidskeplig. En gång, när han och jag sutto tillsammans vid ett litet bord på en middag hos rektorn, såg han, att jag saltade på maten. Med allvarlig min varnade han mig för detta. Man skulle icke salta på maten vid bordet, undantagandes på löskokta ägg och lutfisk. »Alla mina ung-domsbekanta», sade han, »som saltade på maten äro länge sedan döda» - gubben själv var då över 90 år.

När han var så gammal, var det väl ej underligt, om hans syn var försvagad. Men det ville han ej erkänna. Jag hörde honom flera gånger klaga över sina glasögon, i det han torkade dem och sade: »Det är märkvärdigt, att de här glasögonen, som varit så bra i 40 år, nu på sista tiden blivit så dåliga.» Innan han läste upp kungörelserna på predikstolen, måste han läsa över dem i sakristian. Han tog då en penna och fyllde i bokstäverna för att göra dem grövre. En gång sade han till mig: »Jag förstår icke, vad de ha för bläck på kronofogdekontoret, det är ju så blackt, att man knappt kan läsa, vad de skriver.» Att det var fel på hans ögon, kunde han icke föreställa sig.

Han hade alltid sin predikan skriven, och papperet var i oktavformat. En gång hände det, att papperet var

fullskrivet t. o. m. sista sidans nedersta rad. Gubben vände om blad ef-ter blad, allt efter som han hade läst en sida. Han märkte icke, att predikan var slut, utan vände igen och började så på nytt. En gång, när han skulle läsa tacksägelsen över en avliden gammal gubbe och en ungefär lika gammal gumma, så slutade han med orden: ».-- - och önskas dem till denna viktiga förening nåd, lycka och välsignelse av Gud, som äktenskapet stiftat haver».

Den tredje prästen i Umeå landsförsamling var komminister Stenberg, några och 60 år gammal. Han var således en ung man i jämförelse med de andra två. Av honom fick jag lära icke så litet. Jag var en stark snusare och ville gärna bli av med denna vana men var fullkomligt slav under densamma. Stenberg hade också varit snusare men för lång tid tillbaka lagt bort snuset. Jag frågade honom, varför han gjort det. »Jo», sade ban, »det har skett av två skäl. En gång, på ett hus-förhör, frågade jag en bondpojke, när han skulle upphöra att supa. Han svarade: 'När pastorn upphör att snusa.' Vid dessa ord högg det som en dolk i mitt bröst. Slaveri som slaveri. Den andra orsaken, som kanske inverkade ännu mer, var, att snuset vållade att jag blev täppt i näsan. Till följd därav blev det tyngre att predika. Då kom jag till den slutsatsen, att det aldrig kunde vara rätt och Gud behagligt att för en så usel begärelses skull misshandla ett för en präst så viktigt kroppsligt organ som lungorna.»

Naturligtvis grep detta mig oerhört, och jag kände, att Stenberg hade rätt. Därtill, kom även, att det kostade pengar att snusa, och den tanken förföljde mig: »Tänk, huru mycket bättre det skulle vara, om du använde dessa pengar - ungefär sju kr. om året - till missionen». Jag försökte lugna mig genom att besluta att giva sju kronor till missionen ändå. Men så kom det över mig: »Om du kan giva sju kronor åt missionen och fortsätta att snusa, så kan du giva 14 kr., om du slutar snusa». Det blev väl dyrt i längden att räkna så. Men huru skulle jag bli fri? Eller huru skulle jag få någon tröst, ty jag237

var verkligen bekymrad? Jag talade en gång i ämnet med en Jönköpingspredikant, som också snusade. Han sade: »När Gud har skapat tobaken, så skall man väl använda deri, och man kan väl icke koka välling av snuset heller?» Huru det nu var, tröstades jag en smula av detta resonemang. Så fick jag dessutom vid ett tillfälle höra, att den store predikanten Sellergren i Småland hade varit en passionerad rökare. När en hans vän gjorde anmärkning däremot, emedan ju rökning var en sinnlig njutning, så hade Sellergren svarat: »Ja, det är en njutning, och jag tror, att Gud unnar mig den njutningen.» Detta var lör mig ett trösterikt evangelium till en tid. Men så kom det över mig, alt Gud också unnade mig frihet från detta usla slaveri. Mången gång tänkte jag: »Snusdosan är ett litet trångt fängelse utan lås för dörren, och år det icke förfärligt, att jag, en stor karl, skall frivilligt hålla mig i fångenskap därinne?» Jag kastade bort snusdosan, men

jag köpte mig en ny. En gäng, på vägen mellan Uppsala och Stockholm, kastade jag min snusdosa i sjön, men när jag kom till Stockholm, köpte jag snus i en strut och stoppade i västfickan. Ingen människa kan ana, vilken oerhörd makt tobaksbegäret kan ha över en person, om niian icke själv försökt det. Många gånger, når jag talat med snusare och rökare om den saken, har jag fått till svar: »Jag skulle nog kunna låta bli, om jag ville.» Då har jag alltid sagt till dem: »Sluta,

Carl Oscar Berg.238

medan du har förmåga därtill, innan den dagen kommer, då du icke kan, huru mycket du än må vilja».

En gång, när jag kom upp till generalkonsul C. O. Berg, låg där en tysk tidskrift, vars titel var: »Allerlei gegen den Brandwein» (Allehanda emot brännvinet). Första artikeln hade till överskrift: »Ist das Tabakrauchen dem Christen erlaubt?» (Är tobaksrökning tillåten för den kristne?) Då tänkte jag: se där en artikel för mig. Jag läste: »Du säger, att Gud har skapat tobaken, och därför skall man väl använda den». Rätt, tänkte jag, du är inne på den rätta stråten. Men så blev svaret följande: »Ja, om du röker eller snusar för att därigenom förhärliga Gud i hans skapelse, då må du gärna göra det.» Jag slog genast igen häftet och tänkte: Nej, det här går icke! På det sättet plågades jag i flera år. Men år 1872 kom jag på ett missionsmöte till Nya Kopparberget. Där uppstod mellan mig och lektor Elmblad ett mycket allvarligt samtal om träldomen under tobaksbegäret, och huru det var, så erfor jag en rörelse igenom hela min kropp, som om mitt nervsystem hade blivit fullständigt förvandlat. Jag kände, att jag aldrig mera skulle komma att taga en pris snus. Det var d. 10 juli 1872. Jag begagnade då som snusflaska en sodavattensbutelj, och jag tryckte till korken på densamma mycket hårt.

Dagen därefter var jag hos baron Axel Sparre på Vedevåg. Där lämnade jag flaskan till förvaring, till dess jag nästa gång komme igen. Snuset, som fanns i den, var köpt i Kristinehamn av C. J. Nyvall. Han gjorde mig nämligen den tjänsten att gå bort och köpa Ljunglöfs n:o l, det enda snus, jag egentligen tyckte om. Hos Sparre låg flaskan till år 1878, då jag kom igen och tog hem den. Men sedan d. 10 juli 1872, har den aldrig varit öppnad.

När jag kom hem och fick se min hustru, så viftade jag åt henne med vit näsduk (de av snusare på den tiden använda näsdukarna voro stora och brokiga) och sade: »Nu är det slut239

med mitt snusande.» Hon svarade skrattande: »Det har du sagt så många gånger förr.» - »Ja», sade jag, »men nu vet jag, att det är slut, och om en ängel av himmelen sade mig, att jag skulle snusa igen, så skulle jag säga nej.»

Det märkvärdiga med hela denna händelse var, att jag på en gång förlorade all begärelse till snus, så att jag aldrig känt mig frestad eller haft någon kamp för att övervinna någon sådan begärelse. Sedan har det flerfaldiga gånger lyckats mig att taga snusdosan och cigarren från vänner och bekanta. Men det har också hänt, att personer, som en gång blivit frigjorda, efter två, tre, fyra år åter blivit underkuvade av begärelsen .En gång bragte jag det därhän, att en herre och en fru, som bägge voro rökare, inför Gud lovade att upphöra med att begagna tobak. Jag sade: »Tag fram allt vad tobak ni har.» Det skedde. På min tillsägelse brändes det alltsammans upp i köksspiseln. Sedan begärde jag att få deras cigarrmunstycken, pipor och andra don, som höra till tobaksrökning, så att icke dessa saker längre skulle kunna fresta dem. De lydde mig. Vi föllo ned på våra knän och tackade Gud för frigörelsen. Efter några år tänkte jag: »Nu må all fara vara överstånden.» Jag slog in deras cigarrmunstycken m. m. i ett paket och skickade dem detta till julklapp. Utanpå paketet skrev jag: »Gamla fångknektar komma igen för att få vara vittnen till Guds frälsande nåd.» Men då hade både herrn och frun börjat röka igen.

Det gör alltid ett obehagligt intryck på mig, när jag ser en kristen begagna tobak i vad form det vara må. Ty om än den skada på hälsan, som tobaken gör, i de flesta fall är ganska ringa, så är det dock eri skada, och en kristen har icke rättighet att på något sätt fara illa med sin kropp. Det är synd att göra det. Därtill kommer att tobaksbruket hos en kristen är ett dåligt exempel för barn och ungdom, som tro, att det är något karlavulet och duktigt att röka och snusa och tugga. Tobaksbruket leder vidare rätt ofta till dryckenskap. Tobaksbruket vållar också svenska nationen en förlust på bortåt240

50,000,000 kr. om året. Jag har förut trott och brukat säga, att svenska folket snusar, tuggar och röker upp 20 millioner kr. om året. Men tobaksmonopolkommittén har visat, att om to-baksmonopol infördes, så skulle svenska staten därpå kunna förtjäna ej mindre än 40 millioner kr.

Tobaksbruket inverkar även skadligt på nervsystemet. Professor Björnström, f. d. föreståndare för hospitalet i Uppsala, har i en utgiven skrift konstaterat, att en avsevärd mängd av de sinnessjuka har råkat i detta tillstånd genom missbruk av tobak. Saken är därför vida allvarligare, än vad folk i allmänhet tror.

En gång när jag var hos Funcke i Bremen, bjöd han mig en cigarr. Han var mycket stark rökare. Jag avböjde och sade, att jag icke begagnade tobak. »Ja», svarade han, »det är en dygd, men den dygden äger jag icke». Med detta sätt att resonera, lugnade ban sig. Men inför Gud duger det icke att resonera så. C. O. Rosenius var rökare, och han kände, att det icke var bra, liksom jag kände, att det icke var bra att snusa. Jag talade en gång med honom därom, och han svarade: »|Ja, ser du, det ser ut, som om det alltid måste vara någon begärelse, för vilken man skall ligga under för att bevaras i ödmjukhet.» Det svaret slog mig med häpnad, men jag fortsatte att snusa åtminstone 10 år därefter.

Det är isynnerhet oförsvarligt av predikanter att framträda som slavar under en sådan ond begärelse, och om än slaveriet under brännvinet vållar större och mer påtaglig skada, så är dock, från kristlig synpunkt sett, slaveri i ena fallet icke bättre än slaveri i det andra.

*

På studiefärd i Danmark och Tyskland1.

År 1866 fick jag genom biskop Beckmans bemedling och vitan någon ansökan elt statsanslag på 750 kr. för att

göra en studieresa i Tyskland. Jag fick tillåtelse att uppskjuta resan till 1867, Med första ångbåt som gick från Umeå, reste jag också.

Den 26 juni ankom jag till Stockholm, sedan ångfartyget natten förut legat stilla tör is emellan Söderhamn och Gävle. Så fort som möjligt skyndade jag att komma till Köpenhamn, där jag visste att ferier skulle inträda i medio av juli.

I Köpenhamn fanns ett privat läroverk vid namn »Latin og Realskolen i store Kongensgade.» Min uppmärksamhet hade blivit väckt på denna i fullständig överenstämmelse med Danmarks offentliga låroverk organiserade skola genom dess pro-gramavhandlingar: »Om religionsundervisning som et Skole-fag» av pastor Warburg, samt »Maal, Middel, Begraendsning» av bestyrer Ove Kjaer. Bägge dessa avhandlingar hade jag noggrant studerat och av deras beskaffenhet kommit till deri tron, att ett läroverk med sådana lärare borde kunna prestera vackra saker. Genast besökte jag därför skolans »bestyrer» Frisell, vilken med stor vänlighet lovade mig att åhöra vilka

1 De t la kapitel är huvudsakligen i stort sett utdrag enl. förf: s anvisning ur hans till Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet ställda reseberättelse, införd i »Inbjudningsskrift innehållande Reseberättelse af P. Waldenström, Lektor i Umeå, och Årsberättelse af vederbörande rektor vid läroverken i Umeå, Piteå, Haparanda och Skellefteå.» Umeå 1868.

Utg. anm.

lektioner jag ville. . . Det var egentligen undervisningen i grekiska språket jag ville åhöra, emedan jag kände läraren genom några förträffliga skrifter, som han hade utgivit. Emellertid blev jag icke i tillfälle att höra honom, emedan han var tjänstledig. Jag åhörde i stället kristendomsimdervisningen. Men någonting så bedrövligt har jag aldrig varit med om i en skola. Det var mig svårt att uthärda en hel timma. Undervisningen bestod av psalmläsning utantill med ett par frågor över innehållet. Likaså lästes lilla katekesen utantill med exempel och förklaringar, som i alla händelser voro sämre än inga. Hela lektionen var ett lättsinnigt spektakel, som uppfördes av en likgiltig lärare och en hop odygdiga pojkar. Disciplinen under lärotimmen var under all kritik. Lärjungarna sutto eller lågo, som de ville, och hade allehanda konster och prat för sig. Huru det gick för var och en av de svarande, antecknades av läraren i en slags journal, så snart svaret var givet. De på första bänken sittande lärjungarna voro därvid sysselsatta med att titta i journalen, för att sedan omedelbart giva de bakom sittande tillkänna, vad slags tecken eller betyg deras svar skaffat dem. Var där en lärjunge, som ej kunde svara, så sträckte andra upp händerna till tecken, att de ville svara, vilket de ock ofta högljutt begärde.

Någon grekisk undervisning hörde jag ej vid denna skola. Däremot var jag i tillfälle att närvara vid en latinsk lektion med dem, som hade låst latin två år. Det ställe som behandlades, var Caes. Bell. Gall. IlrXXV2, ett ställe som utan tvivel är svårt för dem, som ej längre än 2 år befattat sig med latinska språket. Någon framställning av situationen eller något annat, som kunde vara anmärkningsvärt, förekom ej.

I modersmålet åter hörde jag en undervisning, som alldeles förvånade mig. Det var i två förberedelseklasser. Något pluggande med grammatik förekom ej, utan all vikt lades på en så-

2 Caesar: De bello gallico. Utg. anm.

dan innanläsning, som gav tillkänna, att lärjungarna förstodo, vad de läste. Märkligt var ock, vad 6-$ ringarna i detta avseende presterade. Sämst läste de lärjungar, som hade kunnat läsa innantill före sin intagning i skolan. Därför vill denna anstalt allrahelst mottaga sådana lärjungar, som äro alldeles oförberedda, vilket ock tillgännagives i varje årsprogram. Det är väl och gott, att hemmet meddelar barnen den första undervisningen - däri ligger åtmistone en vacker tanke - men erfarenheten vittnar dock, att denna undervisning oftare blir skolan till hinders än till gagn, alldenstund det är mycket svårare att bringa barnen från en redan beträdd oriktig väg in på en riktig, än att från början leda dem in på den riktiga. Nu vet man, hurudan merendels den innanläsning är, som barnen lära i hemmet eller hos »läsgummor». Däri är intet liv, ingen distinktion, ingen naturlighet utan ett

entonigt, för reflexionen dödande, släpigt framsjungande av stavelse efter stavelse, som det blir nästan omöjligt att utrota. Vad barnen vidare inhämta under denna hemundervisning, blir oftast blott en död utanläxa, som sedan nästan är omöjlig att bringa till liv och medvetande, ty, säger Hammerich (Smaaskrifter III: 202)3, »vad man laere tidenad, för man har forstaaet det, det ligger hen som Saedekorn i en Sack, ja, jeg tör tilföje: det kommer man seden saameget vanskeligere til ät forstaae, jo bedre man husker det...»

Huru viktig en naturlig och distinkt innanläsning är såväl för lärjungens arbete utom skolan som för skolans utveckling och framgång av dess undervisning, samt huru viktig för denna innanläsning den första grundläggningen är, inser var och en; och huru fördärvlig särskilt för kristendomsundervisningen den släpande innanläsningen varit och är, därpå ha vi ett lika slående och sorgligt bevis i den erfarenheten, att Luthers lilla katekes till följd av den just ur den begreppslösa innanläsning-

3 Smaaskrifter om Kultur og Undervisning (5 bd. 1866-82).

Utg. anm.244

en härflytande rabbelmetoden, varpå lärjungarna före sin intagning i skolan lärt den, aldrig blivit annat än en tillsluten bok - ett förhållande så mycket beklagligare, som det menligt inverkar på skolans hela kristendomsundervisning.

I »Latin- og Realskolen» ville jag ej förspilla mycken tid. varför jag vände mig till Borgerdydsskolen på Christianshavn, där jag hjärtligt mottogs av prof. Hammerich. Där pågick maturitetsexamen4, som jag bevistade två dagar. Denna examen hålles i Danmark för öppna dörrar samt räcker flera dagar. På de olika dagarna förekomma olika ämnen. Lärjungarna framträdde en och en i sänder för att examineras, under det de övriga ägde rättighet att avlägsna sig. Jag åhörde avgångsprövningen i grekiska och latin. De grekiska författare, som förekommo, voro Horners Odyssée och Iliad, Xe-nophons Ariabasis, Platos Apologie och Krito samt Herodot. De ställen, som lästes, voro antecknade på papperslappar, vilka såsom lotter utdrogos till ett visst antal av var och en av examinandi, eftersom de framkallades till förhör. Examinato-rerna voro två, en för poesi och en för prosa. Lärjungarna översatte ledigt och redigt samt talade tydligt och högt. Vad kunskapens säkerhet angår, visade de sig ganska fasta; men rent förvänd var deras innanläsning. Det tycktes höra till saken att alltid läsa ej blott w utan ock o som vårt o samt /; och »9 framför vokal som ts. Vad accenten angår, så var det rätt besynnerligt för mig att höra, att man icke alls frågade efter densamma. Däri voro lärare och lärjungar ungefär lika, och censorn, som annars ej sparade anmärkningar, när något misshagade honom, tycktes ej märka eller höra, att det var alldeles galet beställt med betoningen. Således fick man höra t. ex. 7ro/U<w, ;TOÅ<'WC, VCQO&VQOV och otaliga andra dylika misstag Långt noggrannare äro vi i Sverige.

4 Mogenhetsexamen, en tid namn för studentexamen. Utg. anm.245

För övrigt förekom vid examen ej blott översättning och redogörelse för sammanhang utan ock grammatik.

Ungefär på enahanda sätt tillgick examen i latinet den följande dagen. Dock var innanläsningen därvid ojämförligt mycket bättre. Metoden var mera grammatiserande än vid examen i grekiska. Synonymik och litteraturhistoria berördes. De författare, som tolkades, voro Cicero. Livius, Tacitus (Ger-mania), Sallustius, Virgilius och Horatius. Något för en svensk särskilt anmärkningsvärt kunde jag ej finna, utan kan nästan om hela examen sågas: Tout comme chez nous. Dock var det för mig, beträffande de examinerande och åhörande lärarnas sätt, besynnerligt, att de senare då och då gjorde anmärkningar och började smått disputera med de förre angående översättningar och frågor . . .

Glad över mitt besök i Köpenhamn reste jag den 5 juli till Lubeck, dit jag anlände den 6:té. Jag hade ju som andra studerat tyska i skolan och även som student läst mycket tyska, men att tala tyska - därtill hade jag icke den ringaste övning. Framkommen till Lubeck var jag mycket rådd för att vända mig till någon med en fråga. Jag gick därför in i en boklåda för att köpa mig en karta över staden, och på vågen dit läste jag noggrant över, huru jag skulle uttrycka mig. Men när jag skulle börja tala, var jag så rädd, att jag alldeles kom av mig, och det var med stor nöd, jag lyckades göra mig förstådd, så att jag kunde få mig en karta. Denna rädsla gick dock ganska

fort över. Och följande dag kunde jag på tåget spraka ganska ledigt med medresande tyskar.

Läroverket i Lubeck hade emellertid ferier. Jag fortsatte därför samma dag min färd till Hannover, dit jag framkom natten emot den 7:de. Alldenstund den 7:de var söndag, blev jag den dagen stilla i Hannover, Min plan var att direkt resa till Wurtemberg, emedan jag visste, att nästan alla preussiska läroverk ha ferier under juli, medan åter de wiirtembergska fortgå ända in i september. Emellertid var ej min vistelse i246

Hannover utan frukt tör mig, emedan jag på söndagseftermiddagen var i tillfälle att i Kreuzkirche åhöra en kristendomsun-dervisning (katekismiförhör), som gjorde, att mitt hjärta hoppade av glädje . . . Utgående från söndagstexten utvecklade pastor Rodhe under ständig katekisation evangelii innehåll så fullständigt, så grundligt, och dock så enfaldigt, att jag hade då kände mig innerligt rörd och ännu i dag förundrar mig över minnet av denna sköna stund. Efter förhörets slut besökte jag pastor Rodhe för att få samtala med honom om saken en stund. Därvid yttrade han, att visserligen den beryktade »Landeskatekismus» var anbefalld till användande vid kate-kismiförhören, men att han i likhet med många andra präster i Hannover för sitt samvetets skull ej kunde begagna densamma och därför måste göra så, som han gjorde. Jag hade så när önskat att få samma katekismus införd i Sverige, om därmed kunde åstadkommas religionsundervisningens återförande till den Heliga Skrift . . .

Emellertid kunde jag dock ej lämna Hannover utan att ha träffat den ryktbare direktor Ahrens. Jag besökte honom därför följande morgon och blev vänligt mottagen. Han är en äkta hellen. Men måste man ock respektera mannen, som lever för sin sak, så måste jag dock tillstå, att Ahrens ej riktigt behagar mig därför, att han gör för mycket väsen av »den grekiske anden». Den grekiska undervisningens huvuduppgift och viktigaste ändamål anser han vara: »att genom den grekiske anden, sådan den uppenbarar sig i litteraturen och språket, bildande inverka på ungdomen». Stor är den vikt han därvid lägger på språket självt såsom en produkt av »den grekiske anden», ja, så stor att han, långt ifrån att anse litteraturens reala innehåll såsom huvudsak, tvärtom anser det såsom ett den grekiska undervisningens biändamål, att i samverkan med andra undervisningsgrenar, såsom historia, fornkunskap, litteraturhistoria och mytologi, bibringa lärjungen en klar föreställning eller åskådning av »den grekiske anden» i dess övriga »Verkörper-247

ungen» (såsom i det borgerliga, religiösa och privata livet samt den bildande konsten), medan språket alltid blir den grekiska undervisningens egentliga föremål, såsom varande det, vari »den grekiske anden »företrädesvis klart och härligt manifesterat sig. Vad angår det fält, varpå den grekiska undervisningen bör röra sig, så anser han, att endast huvudrepresentanterna för den grekiska litteraturens grenar böra i skolan läsas, nämligen Homeros för den episka poesien, Sophokles för den tragiska, Plato för filosofien, Demosthenes för vältaligheten, Herodotos och Thukydides lör historieskrivningen. I denna plan finner Xenophon intet rum, såsom den där på det historiska gebitet träder i skuggan för Herodotos och Thukydides, på det filosofiska för Plato. Likväl anser Ahrens Anabasis och Memora-bilia nödvändiga för skolan såsom »Voriibungen» för Thukydides och Plato. Vad angår den lyriska poesien, så anser han den ej böra förekomma på skolans stadium för de många svårigheter, som den företer. Sådan är i korthet hans plan - en plan, som kan förverkligas i Tyskland men ej hos oss, som ha så föga tid anslagen ät grekiskan, att vi måste nöja oss med vida mindre. I parentes må jag dock tillägga, att tyskarna funno det fast otroligt, att vi ej avsluta den grekiska undervisningen med ett stycke av Sophokles. Jag svarade, att vi ej anse våra lärjungar mogna för läsning av tragedi och att döma av de lektioner i Euripides och Sophokles jag vid de tyska läroverken hörde, så vore jag frestad att tro, att denna undervisning var föga uppbygglig för tyskarnas egna barn. Men så är det med de tyska lärde: de finna de gamla klassikerna så gudomliga, att en religionslärare aldrig kan vänta djupare, härligare och varaktigare intryck av den Heliga Skrifts läsning, än de vänta av dessa hedniska skriftställares betraktande. Icke den Helige Ande, utan den grekiska och romerska anden är den, till vilken de se upp såsom till »all god och all fullkomlig gåvas givare» samt skaparen av den humanitas, som föresvävar dem såsom människans högsta mål . . .Paul Pelcr Waldenström vid olika åldrar.249

Från Hannover reste jag den 8 juli och anlände på aftonen följande dag till Stuttgart, Här sökte jag privatlogis och kom så att bo hos en köpman, som hette Nantz. Det var en trevlig familj, välbärgad men i sitt levnadssätt mycket enkel. Både han och hans hustru voro troende människor, och vi hade många trevliga stunder

tillsammans. Se m bevis för huru man250

på den tiden levde i ett borgerligt, tyskt hus, må jag anföra följande: Varje middag åto vi tre rätter mat, först soppa, sedan kokt kött och därefter någon slags pudding. Till köttet hörde potatis och salt sill, skuren i små, fina tärningar. Till puddingen grön sallad. Alltsammans åts på en och samma tallrik, Man fick äta upp soppan väl, innan man tog sig kött, och så äta upp detta väl, innan man tog sig pudding, och det gick förträffligt. Servisen bestod av tenntallrikar. En porslinsservis fanns visserligen i huset, men den stod i ett glasskåp i förmaket för alt användas vid mera högtidliga tillfällen. Jag har mången gång efteråt tänkt på, huru förnuftigt detta var. I köket behövde man då icke diska mer än en tallrik efter varje spisande. Hos oss återigen, skall det diskas 3, 4, 5 tall rikar efter var och en. vilket ju mångdubblar arbetet och gör, att den som står i köket knappt kan bli ledig en timme om dagen för att uträtta något annat arbete.

Vid gymnasiet i Stuttgart var, beträffande kristendoinsun-dervisningen, ingenting att lära. Det var en jämförelsevis ung lärare, som undervisade i de högre klasserna. Det gick till på så satt, att han dikterade och lärjungarna skrevo ned hans diktamen för att sedan lära sig det. Jag frågade honom, om det icke fanns några läroböcker att använda. »Jo», svarade han, »rnen jag har icke reda på någon lärobok, med vilken jag är riktig tillfredsställd.» Då frågade jag honom, om hans egna diktamina voro bättre än det, som läroböckerna hade att erbjuda. Då blev ban naturligtvis generad.

Den allmänna anordningen av kris lendomsunder visningen var följande: i de nedersta klasserna hade bibliska historien övervikten, i mellanklasserna bibelläsningen, i de översta klasserna föredrogs dogmatik och etik. Någon bibelläsning förekom ej där med andra lärjungar än sådana, som skulle bli teologer, vilka i detta intresse läste Novum Testamentum . . .

Det grundfel, varav kristendomsundervisningen i Stuttgart led (och som tyvärr förekommer på många andra ställen,251

som jag besökte) var, att den ej utgick från den levande uppfattningen av Guds ord som nådemedel. Visst talades där i dogmatiken om Bibeln såsom Guds ord och om detta ord såsom ett nådens medel, ja visst, men hela undervisningsplanen och undervisningssättet visade dock, alt man ej hade någon aning om, vad detta innebar, utan in praxi betraktade Skriftens innehåll rätt och slätt såsom varje annat kunskapsstoff. Teologisk kunskap var det, som man sökte, men kristligt liv och uppfostran ingingo ej såsom medvetna momenter i kristendomsundervisningens uppgift . . .

Tvenne kristendomslärare hörde jag undervisa. Den bäste av dem (vad själva undervisningen angår) hade dock det svåra felet att ej kunna hålla disciplinen vid makt, så att jag ej var i stånd att av hans undervisning höra så mycket, att jag kunde hålla reda på sammanhanget. I sjätte klassen åhörde jag en ganska grundlig lektion, som rörde sig omkring »gloria in excelsis», varpå följde en karaktäristik över de tre apostlarna Petrus, Johannes och Paulus. Det hela var dock mer föredrag än egentlig skollektion. Jag hörde ock en lektion i etik. Denna gick så till att läraren dikterade en lärobok, som lärjungarna skrevo . . . Vid lektionens början genomgicks först det under förra lektionen dikterade, och sedan dikterades stoff för nästa lektion. Då jag åhörde undervisningen, handlades om etikens principer, som sades vara »självbevarelse» och »självbildning». Bevisställen hämtades dels från Bibeln, dels från Juvenalis, Plato, Sallustius och andra den grekisk-ho-merska andens in-korporationer. Jag må tillstå, att jag blev fast förbluffad . . .

Från Stuttgart reste jag till Esslingen, där jag bodde hos en oljekvarnägare, som hette Christoph Haas. Det var en ganska stor familj. Vid måltiderna spisade hans kvarnarbetare tillsam mans med familjen. Efter frukosten läste Haas alltid något Guds ord och höll morgonbön. Även i hans hus var levnads-sättet mycket enkelt; även där åt man på tenntallrikar och alla rätterna på en och samma tallrik.

Här besökte jag såväl Pedagogium (ett femklassigt läroverk med två förberedelseklasser), som seminariet och den därmed förenade »Musterschule».

Vad nu kristendomsundervisningen i Pedagogium angår, så måste jag på det högsta lovorda dess s. a. s. kyrkliga

del eller katekisationen med lärjungarna i kyrkan. Överallt där jag var, förekom det mig anmärkningsvärt att finna så stor kateketisk förmåga hos prästerna. Och dekanus (prosten) Knopp i Esslingen var ej den sämste i den delen. Enkelhet, klarhet, hjärtlighet var det, som utmärkte honom både såsom predikant och som kateket. Däremot, när man kom till själva skolan, då hörde man en kristendomsundervisning under all kritik. Läraren gjorde ej några frågor, utan lärjungarna läste sin katekes utantill med frågor och svar och allt annat. Sedan läraren tagit boken, pekade han på en och sade: »Börja du!», varpå denne började: »Der kleine Katekismus, Eingang, Erstes Hauptstiick: von der Taufe. Was ist der Taufe?» o. s. v. När han läst ett stycke, fick en annan fortsätta och när läxan var s-lut, började om och om igen, ända tills timmen tilländalupit. Detsamma fann jag även i folkskolorna, som dock i övrigt meddelade en kristendomsundervisning vida bättre än den, som de lärda skolorna bjödo på. I folkskolan, likasom i kyrkan, kände man bättre, att det vid kristendomsundervisningen kom an på att taga vara på själarna för evigheten, i den lärda skolan åter nedsjönk kristendomen blott till ett kunskapsämne, och det under många andra ämnen, synnerligen de »gudomliga» gamla språken. . .

I normalskolan åhörde jag en prof. Pfisterers kristendoms-undervisning. P. år en from man och skicklig lärare, men aldrig kommo vi överens om planen för en riktig kristendomsundervisning, så ense vi ock voro om denna undervisnings ändamål. Den kära Bibeln, all visdoms källa, kan få253

ligga, där den ligger, och bli dammig, medan man grundligt pluggar in systemet. Den är som en väl in gar dåd och fast tillsluten örtagård, omkring vilken undervisningen vandrar, underrättande barnen, vad mycket gott, som finnes därinne, samt förevisande ett och annat därifrån hämtat blomster, men död för den rösten, som ropar: »släpp in barnen i örtagården!»

I ingen av de läroanstalter, som finnas i Esslingen, förekom något sammanhang mellan morgonbönen och kristen-domsimdervisningen, ej heller någon bibelförklaring vid den förra, sällan ens någon bibelläsning. Vid Pedagogium hade en rektor infört ej blott morgon- utan ock aftonbönestunder, men en senare hade funnit detta vara för mycket och därför avskaffat aftonbönerna. Som skäl anfördes, som vanligt, att han ansåg, att ett allt för flitigt umgänge med Guds ord och bönen kunde göra, att barnen ledsnade därvid, alldeles som kärleken till Guds ord låge i människonaturen och man ej genom densammas alltför flitiga tillfredsställande borde utsätta sig för faran att släcka den. Endast en gång hände det, att en rektor öppenhjärtligt sade mig, vad det egentliga skälet var, varför man i skolan så litet umgicks med Guds ord: »det skulle taga bort för mycken tid», sade han. Jag erinrade mig därvid Luthers ord: »väl bedit är hälften studerat». Men så är det: om man någon gång för Homeros försummar att börja dagen med bönen och Guds ord, icke händer det, att man någonsin för Guds ords och bönens skull försummar några minuter av en homerisk lektion. . .

Från Esslingen reste jag till Urach för att besöka det lägre teologiska seminariet därstädes. De teologiska seminarierna i Wurtemberg äro en för detta land alldeles egendomlig inrättning. Ursprungligen ha de varit kloster. De äro fyra till antalet. Alla ha de blott en klass, som är fyraårig. Elever mottagas blott vart 4:de år, d. v. s. då den föregående avdelningen övergått till universitetet. Deras antal får ej gå högre än till omkr. 45. Av dessa äro 25 egentligen seminarister, d. v. s.254

ej blott helpensionärer utan ock fripensionärer, vilka, utom fri kost, bostad och undervisning, årligen i s. k. »Weingeld» bekomma var och en 60 gulden, av vilka niånatligen 2 gulden utbetalas till dem såsom »Taschengeld» samt efter årets slut det återstående till likvidering av skräddare- och skomakareräk-ningar. Dock kunna utom dessa 25 ytterligare några få genom kunglig nåd bekomma samma »beneficium». Så hade Urachs seminarium vid min därvaro 29 seminarister. De övriga äro betalande helpensionärer och kallas »pensionshospites». Seminaristerna måste allesammans bliva teologer. Däri ligger orsaken till, att i Wurtemberg så många sådana finnas, men ock utan tvivel orsaken till mycken likgiltighet för och motvilja mot teologien bland dessa teologer, alldenstund deras upptagande som seminarister ej bestämmes av deras egen frivilliga böjelse för teologiska studier utan oftast av föräldrarnas knappa ekonomiska omständigheter, i vilka det är dem en hjälp att få sina söner in i en anstalt, där deras fortsatta studiebana ej kostar dem något. En annan bestämmande grund är ock lärjungarnas eller föräldrarnas fåfänga, emedan det är en utmärkelse att bli seminarist. Men då de, en gång

blivna seminarister, nolentes volentes måste bli teologer, så förstår man lätt, att kyrkan, vars väl med denna inrättning är avsedd, ej mycket skall vinna därpå, om man ser och erkänner, att det är bättre att vara utan herdar än att ha legoherdar . . .

Urachseminariet inhyses i en klosterbyggnad från 13:de seklet. Seminaristerna och hospites bo i stora salar, som äro dels sovrum, dels arbetsrum. Efter uppstigningen stängas de förra. Salarna ha storartade namjn, målade på dörrarna, såsom Ilion, Hellas, Olympus o. s. v. Maten serverades på tennservis i en särskild gemensam matsal. Därvid hålla repetaiitema, som spisa vid ett särskilt bord, uppsikt. Hela måltiden ätes på samma tallrik enligt det vanliga bruket i Wurtemberg. Dagordningen är på det noggrannaste bestämd, och all omväxling tillkänna-gives med ringning i den gamla klosterklockan i korridoren.255

Lärjungarna ha så gott som ingen frihet. Det hela gör på en främling ett intryck, som kommer honom att fråga: »gives det ock protestantiska kloster?» Ferierna inskränka sig till 2 gånger 3 veckor årligen.

Ehuru seminarierna framför allt avse den teologiska vetenskapliga bildningen, så ar dock ej åt kristendomsundervisningen större tid anslagen än 4 timmar i veckan, d. v. s. 2 mer än vid varje annat läroverk i Wurtemberg . . .

Innan jag lämnar Urach, måste jag omtala ett källarebesök, som jag var med om. Varje vecka samlas nämligen lärarna och en hel miängd präster på ett litet värdshus, där de intaga sin aftonvard, bestående av bier med bröd och ost eller wurst. Någon håller ett vetenskapligt föredrag, varöver sedan diskuteras. Jag nämner blott detta såsom ett exempel på, huru tyska lärare sammanleva inbördes. De komma ej tillsammans för att supa eller spela bort de flyende stunderna, utan till gemensam förkovran för sitt kall.

Onsdagen den 24 juli vandrade jag till fots över de undersköna bergen mellan Urach och Reutlingen, beledsagad halva vägen av diakonus O. Schmoller, en särdeles älskvärd man, känd genom sin kommientar över Gallatcrbrevet i Langes bibelverk. Min mening var ej att besöka någon läroanstalt i Reutlingen, utan att där söka en eller två dagars vila i ett svenskt hus . . . Där blev jag över torsdagen, S:t Jacobi dag, som firas med varjehanda upptåg i Wurtemberg. Alla skolor där ha den dagen ferier. Efter en dags vistelse i Reutlingen återvände jag till Esslingen för att begiva mig norrut. Dels började det lida på tiden, dels voro just i dessa dagar sommarferierna i de preussiska länderna slut, och min avsikt var att besöka ett preussiskt gymnasium, innan jag lämnade Tyskland. Emellertid var det ett ställe i Wurtemberg, som jag ej kunde fara förbi. Detta ställe var Kornthal. Dit reste jag därför först.

Kornthal är friiorsamling i Wurtemberg, bildad i början av1830-talet till följd av det samvetstvång, som då var rådande i detta land och som förorsakade så talrika utvandringar till södra Ryssland, att regeringen måste, för att få behålla den bästa delen av sitt folk, tillåta dem, som ej kunde finna sig i de bestående kyrkliga förhållandena, att förena sig och bilda en fri församling, som endast är skattskyldig under Wurtemberg men i sina inre förhållanden alldeles oberoende. Församlingen har flera viktiga uppfostringsanstalter, nämligen 3 barnhem, av vilka 2 ligga inom församlingens område, 2 Töchterinstitut och l Knabeninstitut. I det större Töchterinstitutet, som förestås av församlingens pastor, samt i Knabeninstitutet finnas elever av snart sagt alla nationer, från Asien, Afrika, Amerika, Europa (England, Frankrike, Italien, Sverige m. fl. länder). Knabeninstitutet motsvarar ett femklassigt würtembergskt läroverk, ehuru ej ordnat alldeles på samma vis. Eleverna äro helpensionärer. Efter frukost kl. halv 7 hålles morgonbön med sång och läsning, dels ur bibeln, dels ur s. k. »skattkammare». Därpå gives en bibellektion, bestående i förklaring av ett stycke av bibeln. Vid min närvaro lästes och förklarades brevet till Efeserna. Vad angår sättet för kristendomsundervisningen, så ligger det uttryckt i följande yttrande av en skolans lärare: »»Jag inskränker min undervisning till att göra lärjungarna förtrogna med den Heliga Skrift.» Detta vill nu ej säga, att ingenting annat än den Hel. Skrifts läsning och förklaring förekom vid denna kristendomsundervisning, utan hela undervisningen gick ut på att föra barnen in i Guds ord. Därför var bibeln med vid varje lektion och begagnades flitigt efter lärarens anvisningar. Det var en lust att skåda detta flitiga rannsakande av skrifterna bland de unga. Mig förekom det så stort och härligt, att jag dröjde i Kornthal en hel vecka för att få vara närvarande vid så många lektioner somi möjligt, ty av dem var något att lära. I kyrkan hölls

med barnen inom församlingen katekisation 3 gånger i veckan, nämligen söndag, onsdag och fredag. Söndag och fre-257

dag förehades die Kindcrlehre, beledsagad av flitiga hänvisningar dels till enskilda lärospråk, dels till exempel i bibeln, så att lärjungarna sågo, att de läste katekesen för bibelkänne-domens skull och ej tvärtom. Onsdagen katekiserades över Davids psalmer. I Kornthal var det mig gott att vara. Vad den övriga undervisningen i institutet angår, så var den tämligen lik, vad jag för övrigt hörde i Wurtemberg.

Lärarna väljas ej blott med avseende på deras kunskaper utan ock med avseende på deras kristliga sinnelag. Deras arbetstid är ej inskränkt till deras lektionstimmar. De ha nämligen även att turvis hålla uppsikt över lärjungarna under de-ras arbetstimmar imellan lektionerna. Sålunda kan en lärare ha ända till 40 timmars tjänstgöring i veckan.

Inom hela anstalten råder i överensstämmelse med dess plan ett ordnat familjeliv. Föreståndaren är Hausvater och hans fru Hausmutter, ej blott till namnet utan ock i själva verket. Eleverna betraktas som barn. Vid de gemensamma måltiderna spisa de förra vid samma bord som de senare.

Högsta uppsikten över institutet tillhör Kultus-ministerium, som ock tid efter annan genom en särskild kommissarie låter inspektera detsamma.

För lärjungarnas fysiska vård sörjes bl. a. genom gymnastiska övningar och lekar antingen i gymnastiksalen eller i den framför densamma liggande lilla trädgården. Särskild uppmärksamhet förtjänar den 10 minuters väg från anstalten liggande gymnastikplatsen, Tachensee, till vilken lärare och elever varje afton, såvida väderleken tillåter, utvandra för att röra sig i det gröna.

Varje afton under min vistelse i Kornthal var jag med ute i denna härliga park med dess öppna gymnastik- och exercisplatser samt slingrande, skuggrika gångar mellan de lummiga träden. Platsen ligger i en dal, till vilken man nedstiger på stentrappor utför ett vinberg. I den täcka sjön simma svanor och andra sjöfåglar. På högra stranden av densamma lig-

17 - Minnesanteckningar.258

ger ett badhus och i fronten synes en pelarsal, där hela skaran av de unga om aftnarna intaga sin aftonvard . . .

En dag under niiin vistelse i Kornthal besökte jag Hall, en utomordentligt skönt belägen gammal stad, medelpunkten för Wurtembergs reformation. Där bodde och verkade Wurtem-bergs reformator Brenz. Anledningen till mitt besök där var min åstundan att få deltaga i ett folkskolläraremöte, som skulle hållas där den dagen. När jag emellertid väl kommit dit, underrättades jag, att mötet var uppskjutet 8 dagar.

Lördags e. m. d. 3 aug. reste jag till den bekanta staden Cannstadt, den förnämsta badorten i Wurtemberg. Dess ymniga mineralkällor voro redan kända av de gamla romarna, som där hade sina anläggningar, efter vilka ännu lämningar äro i behåll. Sedan jag under några timmar förnöjt mitt sinne med att genomvandra och beskåda dess undersköna anläggningar, for jag samma afton vidare tillbaka till Esslingen, för att där tillbringa söndagen i kretsen av de kära vänner, jag där förvärvat.

Måndagen den 5 aug. reste jag över Stuttgart och Manheim till Mainz, varifrån jag med ångbåt följande dag gjorde den för sin natur- och konstskönhet ryktbara turen utför Rhen till Köln, vars härliga döm jag besökte och beság. Ett sådant byggnadskonstens under får man ej fara förbi. Klockan halv 12 natten därpå färdades jag vidare med bantåg till Giitersloh i Westphalen, dit jag anlände kl. 5 följande morgon, d. v. s. onsdagen den 7 augusti.

Gymnasiet i Giitersloh är helt och hållet privat läroverk, bildat av enskilda personer. Det vore alltför vidlyftigt att här fullständigt redogöra för uppkomsten av detta gymnasium. Jag inskränker mig därför till att i största möjliga korthet redogöra för de förhållanden, som liksom framtvingade detta läroverk.

Redan länge hade den tyska rationalismen arbetat på att föra gymnasierna från den grund, varpå de från början voro byggda, samt föresätta dem ett annat mål ån deras egentligaPaul Peler Waldenström i parken vid

och ursprungliga; redan hade den ock i detta sitt arbete kommit ganska långt, så att, för att begagna ett yttrande av Herder, »de skolor, som av förfädren kallats och ansetts för Guds Andes verkstäder, nu kallades Apollos, Musernas och Gratier-nas tempel», då den franska revolutionen 1848 utbröt och hotade den evangeliska kyrkan med undergång. Då bildade sig i Elberfeld ett »evangeliskt sällskap» (Evangelische Gesellschaft fur Deutschland), med uppgift att miotarbeta den alltmer omkring sig gripande Kristusförnekelsen. Detta sällskap kom till stånd d. 14 sept. 1848 och beslöt redan d. 18 okt. samma år att grunda ett »kristligt gymnasium» samt utfärdade vid påsken 1849 ett upprop till dem, som ännu nitälskade för den evangeliska trons bestånd och utbredande, att förena sina krafter för att åstadkomma ett sådant gymnasium. Uppropet hade till motto Luthers ord: »Wenn dem Teufel ein Schaden ge-schehen soll, der da recht beisse, der miiss durchs junge Volk geschehen, das in Gottes Erkenntnis aufwächst und Gottes Wort ausbreitet und lehret. Derobhalben bitte ich euch, meine lieben Herren und Freunde, um Gottcs und der armen Jiigend willen, wollet diese Sache nicht so geringe achten, wie Viel tim, diese nicht sehen, was der Weltftirst gedenkt. Denn es ist eine ernste grosse Sache, da Christo und äller Welt viel an liegt, dass wir dem Jungen Volk helfen und räthen.»5

Uppropet emottogs med stort bifall hos dem, som livades av Kristi kärlek. Den 2 aug. 1849 bestämdes Giitersloh till plats för det unga gymnasiet. Ett kuratorium valdes, bestående av 12 män, åt vilka sällskapet d. 20 aug. s. å. överlämnade hela saken. Bidrag tecknades flitigt, staden Giitersloh förband sig

5 »Om man skall göra djävulen en skada, som verkligen biter, då måste det ske genom unga människor, vilka växt upp i Guds kunskap och som utbreda och lära Guds ord. För den skull beder jag eder, mina kära herrar och vänner, att I för Guds och den arma ungdomens skull icke vilJe akta denna sak så ringa, som många göra, vilka icke se, vad världsfursten tänker. Ty det är en stor och allvarlig fråga, Kristus och all världen mycket angelägen, att vi hjälpa och råda de unga.» Utg. anm.261

att betala 3/4 av den summa, som gymnasiibyggnaden komme att kosta, och enskilda personer sammansköto den återstående fjärdedelen såsom räntefritt lån. Av den kungl, regeringen i Minden gavs d. 13 juni 1851 tillstånd »zur Einrechtung eiiier hoheren Privat-Lehr-Anstalt in der Stadt Gutersloh unter der Direction des D:r Rumpel». Redan fyra dagar därefter eller d. 17 juni öppnades (i sammanhang med en fest för den inre missionen) läroanstalten, som den 19 juni begynte sin verksamhet med 4 lärare (Dir. inberäknad) och 16 lärjungar. Anstalten inhystes i ett privathus. Redan vid vintersemesterns början hade lärjungeantalet vuxit till 75. Den 26 mars 1852 lades grundstenen till den nya gymnasiibyggnaden. Konungen av Preussen, som med sin svit var närvarande, slog med hammaren tre slag på grundstenen med de orden:

»Christus der Grundstein, Christen die Bausteine, Gott fur den Ban!»

Lärjungarnas antal växte alltmer och d. 18 mars 1853 hölls den första »Abiturientpriifung». Vid den fjärde abiturientprövningen d. l sept. 1854 hade läroverket redan nått den utveckling, att av 5 abiturienter 3 på grund av deras utmärkta skrivprov befriades från den muntliga prövningen.

I slutet av år 1854 erkändes anstalten efter föregående »revision», som på kultusministerns befallning förrättades, av regeringen för ett gymnasium. Därmed var målet vunnet. Läroverket hade därmed inträtt i ett preussiskt gymnasiums alla rättigheter och iklätt sig alla dess plikter . . .

Så snart jag vilat mig några timmar efter den nattliga färdens ansträngningar, besökte jag dir. Rumpel, en lärd man, känd genom sin utmärkta »Casuslehre», med avseende på vilken rektor Schmid i Stuttgart bad mig hälsa Rumpel från honom såsom från en hans lärjunge. Rumpel är en mycket tyst och sluten man, som man ej lätt lär känna. Han talar föga262

själv och besvarar helt kort och torrt de frågor, som ställas till honom. Jag trodde, att detta härrörde därifrån, att han ej ansåg sig kunna inlåta sig närmare i samspråk med en för honom alldeles obekant främling, men sedan erfor jag av de övriga lärarna, att detta lär vara hans sätt. Hos honom finnes ej det öppna, hjärtliga väsen, som inan gärna vill se hos en rektor. Också fann jag genom samtal med en lärare, att man saknade hos honom det för

en rektors verksamhet så viktiga, kamratliga förhållandet till medlärare, utan vilket den livaktiga sammanhållningen inom kollegium ej gärna är möjlig. Det ser ut, som om den maskinmässiga, militära subordinationen även inom de tyska skolorna gjort sig gällande. Så var det på alla andra ställen i Tyskland, som jag besökte, så ock i Korn thal och Giitersloh, där jag dock väntat finna förhållandet annorlunda och bättre. För en svensk är det förunderligt att skåda, huru lärare, som många år arbetat tillsammans, kunna till hälften vara främlingar för varandra, ändock de livas av samma rnål och äro av samma sinnelag. I Kornthal kunde jag bli så intim med rektor, att han föreslog, att vi skulle säga »du» till varandra, samt ålade mig, att om jag en gång återkomme till Stuttgart och Kornthal, jag nödvändigt skulle bo hos honom, och detta medan ej blott de yngre lärarna utan ock de äldste titulerade honom »Herr Professor» . . , Må vara att tyskarna genom sitt korta tilltalsord »Sie» ej såsom vi svenskar känna så starkt behov av att »lägga bort titlarna», säkert är dock, att de ingalunda känna sig nära förbundna med den, vilken de titulera med »Sie», utan stå till honom i ett halvt främmande förhållande. Detta synes av hela deras inbördes umgänge. Också väckte mim berättelse om de svenska lärarnas inbördes förhållande, och synnerligen rektorernas förhållande till sina kolleger, en viss förvåning, emedan man ej hade begrepp örn en sådan »Gemutlichkeit» inom ett lärarekollegium. Det allmänna föreställningssättet tycktes vara, att en rektor ej kan ställa sig i något intimare förhållande till sina medlärare263

utan att på samma gång riskera den myndighet och aktning, som tillkommer honom såsom rektor. Och detta rektors förhållande till sina kolleger inverkar på dessas inbördes förhållande ganska betydligt. Nej, tacka vet jag vi svenskar, tänkte jag, aldrig ha vi någons trälar varit och därför förstå vi ock att på samma gång vara nära förbundna vänner och kamrater, ej blott med jämlikar utan ock med överordnade, och likväl giva den heder, som heder tillkommer. Hos oss äro ej träldom och självsvåld kontradiktoriska motsatser, ty vi känna ett begrepp, som heter lagbunden frihet, ett begrepp, som nyss år fött och ännu ligger i vagga hos tyskarna, medan det hos oss är en fullvuxen yngling.

Från dir. Rurnpel gick jag till pastor Braun, en utomordentligt älskvärd man, läroverkets förste kristendomslärare och pastor. Vad hans egenskap av pastor beträffar, så är att märka, att gymnasiet bildar en särskild församling för sig. Dess gudstjänster hållas i gymnasiets aula och förrättas av Braun. Därjämte håller han varje torsdag e. m. en privat uppbyggelse-stund, vid vilken det står lärjungarna fritt att infinna sig eller ej. Jag såg till min glädje, att deras antal, som infunnit sig, var ganska stort, men när jag själv ville gå med, så förvägrades det mig. Pastor Braun sade mig nämligen, att upp-byggelse-stunden hölls i form av samtal, och att han därför aldrig tillåtit någon annan än skolungdomen närvara, emedan uti andras närvaro den dubbla frestelsen vore att befara, att lärjungarna kunde bli antingen försagda, så att de ej fritt uttalade, vad som låg dem på hjärtat eller ock retade till högmod och begär att lysa. Visst måste man medgiva, att det ligger något stort och härligt i en sådan skolans själavård, vari lärjungarna med egna ögon kunna se, att man har fullaste allvar med deras kristliga fostran. Gud give, att många sådana skolor växte upp även bland oss! . . .

Lördags e. m. den 10 lämnade jag Giitersloh och reste till Hannover, där jag blev över söndag. På måndagen kl. omkr. 2264

f. m. begav jag mig till Hamburg, där jag besåg den zoologiska trädgården, varefter jag samma dag reste till Lubeck, där jag steg ombord på den svenska ångbåt, som skulle föra mig till Malmö.

Det första svenska ord, jag här fick höra, var en förfärligt grov kötted av styrmannen ombord på den svenska ångbåten. Det skar i mina öron, ty under hela min Tysklandsresa, som varat i sju veckor, hade jag endast hört en enda svordom, Eden skedde på tyska, men svärjaren var svensk.

Till Malmö kom jag tisdagen deri 13 aug. Härifrån begav jag mig ofördröjligen norrut, emedan det led mot den tid, då min ledighet skulle ta slut, och jag hade lång väg framför mig.6

6 Reseberättelsen, som slutar här, är daterad: »Umeå den 24 december 1867». Utg. anm.

*

Herren gav -- Herren tog.

Vintern 1867--1868 var det svåra nödåret i Norrland, om vilket jag förut har talat. Jag fick då ett fosterbarn. En dag, när jag låg och vilade middag, kom min hustru in och talade om en kvinna, som kommit in i köket, fattig och eländig. Hon hade med sig ett flickebarn, nio månader gammalt. Det var 28 graders köld. Flickan hade varit våt, och nu voro kläderna hopfrusna kring hennes lilla kropp. Jag sade genast: »Men varför behöll du icke flickan?» Min hustru skickade strax ut bud för att söka kvinnan. Man fick snart reda på henne, och vi togo barnet. Själva hade vi en son, som var sex månader gammal, och nu fingo vi denna flicka, som var nio månader. Till följd av den vanvård, hon varit utsatt för, var hon mycket klen, och det var ett förskräckligt gråtande både natt och dag, så att min hustru och hennes syster, som var på besök hos oss samma vinter, blevo alldeles uttröttade. Emellertid gick flickan ju igenom.

År 1866 i början av året, dog vår äldste gosse Petrus Nathanael. i hjärnhinneinflammation, 14 månader gammal. Det var en oerhört djup sorg för oss. Gossens konvulsioner voro förfärliga. Läkarna -- de voro två -- togo miste på sjukdomen. Det var min hustru, som upptäckte vad sjukdom gossen egentligen hade. När hon nämnde därom, så fick hon en ordentlig skrapa av den ene läkaren. Till sist måste han dock medgiva, att hon hade rätt. Vi stodo nu barnlösa, men på sommaren 1866 fingo

vi en gosse. Vår glädje blev dock kort. Gossen dog ett och ett halvt år gammal i strypsjuka. Seth Nathanael. Det var någonting alldeles förfärligt att stå vid hans dödsbädd, när kvävningsanfallen kommo på, och han sträckte ut sina små händer med förtvivlans blick i sina ögon, såsom ville han fråga: »Kan ni icke hjälpa mig?»

Men tiden läker alla sår och väl är det.

På hösten 1867, en kort tid förrän vår gosse dog, födde min hustru en flicka, och så hade vi ett eget barn igen.

Efter vårterminens slut reste jag med min hustru, den lilla dottern och vår fosterdotter upp till Luleå för att hälsa på min gamle fader. Jag blev dock där endast några få dagar; därefter måste jag ut på en predikoresa i södra Sverige. Men min hustru och barnen blevo kvar.

Min gamle far var alldeles betagen i vår lilla dotter. Jag har många gånger tänkt och sagt: Om man såsom far kan behålla sitt förstånd, det är icke så underligt, svårare är det, när man blir farfar. Gubben hade en sådan omsorg om flickan, att han gång på gång kom in i sängkammaren för att höra efter, huru det var med henne, och som han icke var av den tysta sorten, så var det vanliga resultatet, att han väckte det lilla sovande barnet.

Medan jag var ute på mina predikoresor, hölls val till det första kyrkomötet. Genom biskop Beckmans inflytande blev jag vald till lekmannaledamot av detsamma för norra delen av Härnösands stift. Naturligtvis kände jag det som en stor heder att ha fått detta uppdrag, och min gamle far var riktigt stolt däröver och gav mig åtskilliga goda råd och förmaningar.

1869 var ett jämförelsevis lugnt år, och jag minnes ingenting särskilt från det året, som hände mig eller min familj.

Jag var för sommaren engagerad som badhuspredikant i Visby. Min avlöning bestod däruti, att jag och de mina hade fria bad. För detta skulle jag predika varje dag, morgon

och afton. Resan till och från Visby måste jag bekosta mig själv.

Bland dem, som voro mina trognaste åhörare under den sommaren, var en finne, vid namn Hildén. Han blev mycket påverkad av Guds Ande; återkom till Visby följande år, då jag åter var badhuspredikant. Då blev han omvänd. Sedan den tiden voro vi synnerligen goda vänner, och jag vill längre fram återkomma till vårt inbördes förhållande.

På sommaren 1869 brann Gävle. Jag gjorde en resa upp till Stockholm. När jag kom dit, mötte mig en vän, som

berättade för mig, att Gävle hade brunnit. Jag skulle predika i Betlehemskyrkan. Där talade jag om, att Gävle hade brunnit samt lyste på en predikan till påföljande dag i Blasieholmskyrkan med kollekt för de genom branden nödlidande i Gävle. Blasieholmskyrkan blev proppfull med folk, och kollekten inbringade något över 4,000 kr. För en stor del av dessa penningar köptes livsförnödenheter, och jag reste själv upp till Gävle med samma ångbåt, som dessa livsförnödenheter sändes.

Vid ankomsten var det en sorglig anblick att se den skog av skorstenar, som stod där och vittnade om den förödelse, som övergått staden. Samma dag jag kom dit, predikade jag i kyrkan. Sällan har jag hållit en predikan, som gripit mina åhörare så djupt som den gången. Men alla sinnen voro ju upprörda och därför mer mottagliga än vanligt för Guds ord.

År 1870 var jag, som sagt, åter badhuspredikant i Visby. De ekonomiska villkoren voro desamma som förut. Familjen bestod av mig och min hustru, två egna barn -- vi hade nämligen föregående vinter i febr. fått en son -- fosterdotter och tjänarinna.

Joel Blomquist.

I allmänhet ansågs det på den tiden, att den, som utövade någon andlig verksamhet, gärna kunde göra det gratis eller så gott som gratis. På mina predikoresor i landet kom det sällan i fråga, att någon betalade mig mina respenningar. Jag blev därför högst förvånad, när en gång häradshövding Odencrantz i Jönköping lämnade mig 50 kr. som bidrag till mina resekostnader, och ännu mer när en fru i Hallsberg köpte järnvägsbiljett åt mig från Hallsberg till Stockholm. Man tänkte då för tiden icke på sådant. Människor voro icke vana att offra något för evangelium. En gång när jag var i sällskap med den bekante sångboksförfattaren Joel Blomquist och en stor husägare i Stockholm -- denne senare var även troende -- kom samtalet in på Blomquists sångbok. Då sade husägaren-grosshandlaren: »När skall Gud få en sådan makt med sångboksförfattares hjärtan, att de utan ersättning till Guds församlings tjänst avstå sina sånger?» »Jo», svarade jag, »det sker samma dag, då han får sådan makt med stora husägares hjärtan, att de till Guds församlings tjänst utan ersättning avstå sina hus.» Därmed var den diskussionen slut.

Jag hade ju mitt levebröd såsom lektor i Umeå och som författare till Pietisten, och det räckte till, så att jag aldrig tänkte på någon ersättning för min predikoverksamhet. Sedan jag kommit till Umeå och därefter till Gävle, predikade jag mycket flitigt. Jag var under många år stående predikant i Betlehemskapellet i Gävle utan ett öre i avlöning. Det var först när jag 1885 kom såsom predikant till Immanuelskyrkan i Stockholm, som jag började uppbära någon avlöning för predikoverksamhet. Och att jag mottog en sådan avlöning väckte under åratal mycket tadel.

*

Var står det skrivet?

På sommaren 1870 inträffade en händelse, som blev av mycket stor betydelse både för mig själv och för hela den andliga ställningen i Sverige. Jag satt en dag -- det var tidigt på hösten - i stadsträdgården i Umeå och samtalade med tvenne unga prästmän. Den ene hette Hellman, den andre Genberg. Vi hade ett bibelsamtal. En av de två prästerna sade därvid: »Tänk, huru gott, att Gud är försonad i Kristus!» Utan att tänka därpå, svarade jag: »Var står det skrivet?» Frågan förbluffade oss alla tre. Och vi skrattade åt ett så dumt infall. Vi visste ju, att det stod överallt i bibeln. Till bevis därpå skulle vi strax citera bibelspråk, som handlade därom. Vi anförde det ena och sökte efter det andra, men det var omöjligt att få reda på något. Då tänkte jag: »Är det likväl möjligt, att detta, som utgör själva evangelii kärna och grund, icke står någonstädes i bibeln?» Saken blev för mig i högsta grad allvarlig. Jag började att leta av alla krafter. När jag kommit underfund med, att det icke stod i Nya Testamentet, så lugnade jag mig med den tanken, att det ändå måste stå i Gamla Testamentet. Jag upphörde därför en tid att leta. Men så började jag igen. Jag såg visserligen, att det stod i vår gamla översättning på ett par ställen, att »Gud blev med landet försonad». Men när jag såg efter i grundtexten, så stod där, att »Gud bönhörde landet». Vad jag icke tänkte på men borde ha observerat, var, att om det också hade stått: »Gud blev med landet försonad», så var

det ju ickesom resultat av Kristi lidande och död. Emellertid höll jag saken alldeles inom mig själv.

På sommaren 1871 var jag ånyo på en predikoresa. Därvid besökte jag min gamle vän Axel Falk, kyrkoherde i Kumla. Vi voro förtroliga vänner alltifrån den tid, då han var lektor vid Nya Elementarskolan i Stockholm. Jag kom då en kväll att tala med honörn i största enskildhet om försoningsfrågan, och om vad jag tyckte mig ha funnit. Han blev högst förbluffad. Efter en stunds allvarligt samtal sade han: »Men försoningsoffret i den mosaiska gudstjänsten är dock ett bevis för Guds försonande i Kristi död.» -- »Ja», tänkte jag, »där står det då verkligen.» Men för att förvissa oss därom slogo vi upp 3 Mos. 16 och läste igenom förordningen om försoningsoffret. Jag kan icke beskriva, vilket överväldigande intryck det gjorde på mig, när jag läste dessa ord: »På den dagen sker eder försoning, så att I bliven rena gjorda från alla edra synder.» Alltså icke heller där ett ord om *Guds* försonande. Nu var saken klar för mig själv. Men rädd som jag var att på något sätt förhasta mig eller väcka onödig oro, gömde jag allt inom mig själv ytterligare omkring ett år för att undersöka saken ännu noggrannare. Vad jag under mina undersökningar fann, var, att inom den teologiska världen rådde stor villervalla rörande försoningsläran. Thomasius, en mycket framstående tysk teolog, säger, att i försoningen upphävdes även Guds hat till synden. Han medgiver, att Gud ingenstädes i bibeln framställes såsom försoningens objekt men tillägger, att detta dock är den primära, d. v. s. den huvudsakliga sidan av försoningen, Gud har alltså givit oss den Heliga Skrift för att förklara, vad han gjort för syndens frälsning. Och i hela denna stora bok har han underlåtit att säga just det, som utgjorde själva huvudsaken. Vilket nonsens!

I Gerlachs även på svenska utgivna kommentar över Nya Testamentet säges beträffande Joh. 3:16: »Så älskade Gud världen» o. s. v.: »För att fatta djupet och vidden av detta härligaspråk, må man ock omvända detsamma så, att Gud avskydde den fördärvade världen så, att det behövdes utgivandet av hans enfödde son. Den genom synden hos Gud uppstående motsatsen mellan rättfärdighet och kärlek förstod den allvisa, oändliga kärleken från evighet att i Jesu Kristi försoningsverk förmedla, vari lika så mycket Guds vrede, hans oändliga hat och avsky mot syndaren, uppenbarar sig som hans kärlek förhärligar sig.» Alltså för att fatta djupet av ett språks härlighet borde man omvända det och i stället för att säga »älskade» säga »avskydde». Då först skulle man förstå försoningens djup!

I motsats härtill säger Lisco, bibeltolkaren, att läran om blidkande strider mot skriften. Gossner, likaså Luthardt, anmärker i sitt kompendium i dogmatik, att Gud icke är försoningens objekt, men talar strax därefter om att det är Gud, som blivit försonad.

Sålunda säger den ene leologen ett, en annan ett annat, och vem av dem har rätt? Den bekante bibeltolkaren Olshausen säger också om Joh. 3: 16, att det Nya Testamentets bestämmande och genomgående språkbruk är, att icke Gud utan människorna framställas såsom försonade genom Kristus. Sedan heter det, att på grund av Nya Testamentets förklaringar kyrkan med fullkomlig rätt försvarar läran om Guds försonande, vilket då består i vredens och nådens förlikning. Men ytterligare tillägges, att detta uttryck blott passar för Gamla Testamentets ståndpunkt, och att Nya Testamentets framställningssätt endast antager, att försoningen äger rum hos den skapade varelsen. Slutligen säger han, att det är att avhålla sig från detta uttryck. Sannerligen man kan bli yr i huvudet för mindre.

Axel Falk.

På våren 1872 var jag så fullviss, vad denna sak angår, att jag ansåg mig böra i en predikan i Pietisten framlägga den klart och bestämt. Det skedde i predikan på 20:e söndagen efter Trinitatis, vilken utkom i junihäftet 1872. Där framhöll jag: 1) att genom vårt syndafall ingen förändring inträtt i Guds hjärta; 2) att det därför icke var någon Guds grymhet eller vrede mot människan, som genom syndafallet kom i vägen för människans salighet; 3) att den förändring, som inträffade vid syndafallet, var en förändring hos människan allena, i det att hon blev syndig samt därigenom avföll från Gud och det liv, som är i honom; 4) att till följd därav för hennes salighet behövdes en försoning, men icke en försoning, som blidkade Gud och framställde honom åter nådig, utan som borttog människans synd och framställde henne åter rättfärdig; 5j att denna försoning är skedd i Jesus Kristus. Vad Guds vrede beträffar, så framhöll jag, att om Guds vrede talas i tvennehanda bemärkelser, dels såsom en

vrede över synden, dels som en vrede över syndaren. Vad nu angår Guds vrede över synden, så förstå vi, att den icke kan vara genom Kristus borttagen. Gud måste hata synden, så länge han är den helige guden. Vreden över *synden* är, så att säga, baksidan av kär leken till rättfärdigheten -- där den senare är, där måste ock den förra vara. Vad åter beträffar Guds vrede över *syndaren*, så kan därom endast i den meningen talas, att den, som bliver i synden, drabbas av Guds vrede över synden, och detta förhållande är icke heller genom Kristi död förändrat. Syndens lön är, för den syndare som i sin otro förbliver i synden, under Guds vrede och döden. Ännu gäller det enligt aposteln bestämda ordet: »Köttets sinne är död; om I leven efter köttet, skolen I dö.» Att frälsas från denna vrede sker endast genom att rättfärdiggöras från synden. För den skull talas icke på ett enda ställe i Skriften därom, att det är Gud, som genom Kristi död blev försonad. Människan behövde däremot försonas, d. v. s. hennes synder måste borttagas, på detatt hon icke evigt och ohjälpligt måtte drabbas av den Guds vrede, som är över synden o. s. v.

Sedan jag hade skrivit denna predikan, sammankallade jag tvenne bröder i Umeå, guldsmeden Linderoth och handlanden G. T. Saedén, till vilka jag hade synnerligen stort förtroende. Jag läste mitt manuskript för dem. De blevo både förskräckta och glada och Saedén sade mig dagen därefter, att han icke under natten kunnat få en minuts sömn bara för glädjes skull. Emellertid funno de, att åtskilligt behövde förtydligas och delvis även korrigeras. Med anledning därav skrev jag om min predikan, sammankallade ånyo samma vänner och läste den för dem. De funno henne nu mera tillfredsställande men hade ännu anmärkningar att göra, som jag också fann befogade. Därför skrev jag om predikan ännu en gång. Därefter kallade jag på de två bröderna och läste den för dem. Nu voro de alldeles tillfredsställda. Och så sände jag min predikan till trycket.

De två nämnda bröderna kommo dock snart på andra tankar. När det blev buller om predikan, blevo de rädda. Det syntes dem orimligt, alt jag skulle ha funnit ett ljus, som varken Luther eller Rosenius hade sett. Många gånger darrade jag också själv för denna tanke, och jag kände, vad Luther på ett ställe säger om sig, att ibland alla anfäktelser, som han utstått, var ingen svårare än den, när papisterna sade: »Alltså skulle Gud ha låtit kyrkan under århundraden fara vilse för att äntligen uppenbara sanningen för dig, en fattig tiggarmunk.»

C. O. Rosenii änka kände sig först glad över predikan, men så kom Oscar Ahnfelt till Stockholm. Han var mycket uppbragt. Från den tiden blev det hans huvudgöromål att bekämpa denna i hans ögon så ytterst katter ska och farliga uppfattning. Det gällde ju såsom evangelii kärna, att Gud hade avstraffat hela världens synd på Kristus, så att ingennumera kunde bli förtappad för sina synders skull utan endast för otron. Därvid tänkte man icke på, att ju otron också är en synd. Och när man sade, att ingen synd kunde förlåtas, utan att den var gott g j or d genom ett motsvarande mått av lidande, så glömde man alldeles, att otron kunde förlåtas. Om man hade sagt, att otrons synd också var betald, så hade man ju måst säga, att då kunde icke heller någon människa bli fördömd för den, ty Gud kunde icke ånyo kräva betalning för en skuld, som redan var betald. Det var en villervalla utan like. Och den fortsätter ännu i den teologiska litteraturen.

Så lärde man ju också, att Kristus hade fullgjort lagen i vårt ställe, så att hans laguppfyllelse räknades oss till godo, Först hade Gud räknat honom som syndare, vilket han icke var, och avstraffat världens synd på honom, och det för att sedan kunna räkna oss rättfärdiga genom hans laguppfyllelse, alldeles som om vi hade uppfyllt lagen själva. Bunyan säger, att Kristus har en fyrfaldig rättfärdighet, en gudomlig rättfärdighet, som han behöver själv, en mänsklig rättfärdighet, som han behöver själv, en gudamänsklig rättfärdighet, som han behöver själv; men så har han en genom gärningar förvärvad rättfärdighet, som han skänker bort åt syndare. Och i Augsburgska bekännelsens försvar bekämpas katolikernas tillit till helgonens överloppsgärningar genom framhållandet av, att sådana överloppsgärningar icke behövas, emedan vi ha alldeles nog i Kristi överloppsgärningar. Enligt denna lära skulle Kristus således, när han vandrade här på jorden icke för egen del behövt vara gudfruktig, kysk, nykter, ärlig, utan när han det var, så gjorde han överloppsgärningar, som sedan tillräknas dem, som tro på honom. Huru långt denna teologi har kunnat gå, det visar den framstående tyske dogmatikern Philippi, då han säger, att människans synd var en synd mot den oändlige Guden och således en oändlig synd. En oändlig synd kunde aldrig betalas annat än med ett oändligt straff. Men om Gud hade straffat människan i intensiv oändlighet, såhade

han genast gjort om intet hennes väsen och därigenom gjort det omöjligt för sig att få en verklig tillfyllestgörelse. Därför omsatte han det med rätta intensivt oändliga straffet i ett extensivt oändligt för att sålunda successivt få ut det mått av kval, som han hade att fordra av mänskligheten till gottgörelse för den oändliga synden. Men då hans kärlek önskade människornas frälsning, så tog han ut detta oändliga straff intensivt av Kristus, som kunde utslå ett oändligt straff utan att tillintetgöras, emedan han själv var en oändlig person. Kan man väl tänka sig en ohyggligare Moloksbild av Gud än detta? Detta ansågs dock vara själva kärnan av evangelium, och Ahnfelt sjöng med triumf i en av sina sånger, huru Kristus lidit den eviga dödens nöd »blott för att skydda oss för Guds vredes glöd».

I överensstämmelse med denna lära har också bibelkommissionen ihärdigt översatt åtskilliga bibelställen i uppenbar strid mot den enkla grundtexten. Hurudan den översättning av Nya Testamentet blir, som snart lär vara att vänta, det får man se. Men när jag i en skrift angrep bibelkommissionens översättning av Gamla Testamentet just i fråga om försoningens betydelse och visade, huru denna översättning stred emot bibelns egna ord, så svarade bibelkommissionens främste ledamot, professor Tegnér, helt öppenhjärtigt, att bibelkommissionen hade översatt dessa ställen »i överensstämmelse med den uppfattning av offrens betydelse, som var allmänt gällande inom den vetenskapliga världen».

*

På vintern 72--73 fick jag ett brev från ecklesiastikministern Gunnar Wennerbergs fru. Hon skrev på sin mans uppmaning. Från Sorunda pastorat hade nämligen kommit en deputation upp till konungen för att begära mig till kyrkoherde i Sorunda. Wennerberg hade givit dem löfte, ifall jagbara sökte pastoratet. Han uppmanade mig nu genom sin fru att söka. Jag skrev till honom, att jag icke hade tagit pastoralexamen och kunde således icke söka pastoratet, därest jag icke fick dispens från pastoralexamen. Han svarade, att nog kunde jag få dispens, men det vore i varje fall ingen god merit. Han tyckte därför, att jag skulle taga pastoralexamen och det -- menade han -- borde gå lätt för mig. Jag beslöt mig också därför, skrev några teologiska satser rörande försoningen, skickade dem till biskop Beckman och frågade, vad han tyckte om dem, om jag kunde beräkna att på dessa teser få laudatur. Han svarade ett obetingat ja på den frågan. Vad som han i synnerhet hade fäst sig vid, var, att jag framhållit, att Kristus icke var vår ställföreträdare inför Gud, utan Guds ställföreträdare inför oss. Häri sade mig rent ut, att detta var en ny, betydelsefull insats i den kristligt teologiska åskådningen. Min hustru, som var litet profetisk av sig, sade också till mig: »Far till Härnösand så fort som möjligt och ventilera dina satser, innan biskopen får reda på det buller, som håller på att bli i landet till följd av din försoningslära.» Hon fruktade, att biskopen nog då skulle ändra sig, vilket ju även skedde, men då var det för sent. Jag for till Härnösand, avlade pastoralexamen på senvintern 1873 och fick laudatur i alla ämnen -- de grannaste betyg jag någonsin fått.

Alltså inlämnade jag min ansökan till kungl. maj:t, men pastoratet fick jag icke. Det var ju litet genant, men jag var ändå glad över, att jag hade tagit examen. Det var mer än väl värt den tid och det arbete, som jag hade offrat därpå. Förresten hade Wennerberg en gång förut lovat mig rektoratet i Skara, men emedan biskop Butsch satte sig däremot, blev även det löftet brutet.

På våren 1874 blev pastoratet i Mariestad ledigt. En deputation for upp till Wennerberg för att begära mig till kyrkoherde. Han lovade dem med hand och mun, att det skulle de få, om jag bara ville söka. De ämnade fara ut tillPaul Peter Waldenström och Gunnar Wennerberg.Drottningholm för att tala med konungen personligen om saken, men Wennerberg svarade dem, att det icke behövdes, ty han skulle sköta om saken hos konungen.

Jag gick med anledning av delta upp till Wennerberg. Han var mycket ivrig för saken. Då vi skildes åt, sade han precis dessa ord: »Bedrag nu icke mariostadsborna utan lämna in ansökningshandlingarna i rätt tid.» Så skedde även, men pastoratet fick jag icke. Jag gick upp till honom för att höra, vad detta berodde på. Han svarade:

»Det var ju omöjligt att giva lektorn pastoratet, då lektorn driver en sådan lära, som att djävulen har fått lösepenningen för människans frälsning.»

»Var driver jag den läran?» frågade jag.

»Jo, i skriften 'Försoningens betydelse'», svarade han.

Denna skrift hade jag utgivit 1873. Jag bad nu att få se den. Jag slog upp stället och läste för honom, att för de gamla kyrkofäderna var det klart, att djävulen hade mottagit lösepenningen för människans frälsning, men huru ohygglig denna lära är, vore lätt att inse. Wennerberg lät sig dock därav icke förbrylla utan sade:

»Ja, då har väl lektorn framställt det så på något annat ställe.»

Jag svarade: »Alltså vet statsrådet båttre än jag själv, vad jag har skrivit och lärt.» Det var predikanten i Betlehemskyrkan Carl Johan Lindberg, som hade satt i Wennerberg denna tanke, ty ban var en av de mest svåra motståndarna mot den s. k. nya försoningsläran.

Det kändes ju genant att än en gång ha blivit på det sättet lurad och undanpetad, men ofta har jag efteråt förundrat mig över Guds nådefulla ledning. Det var han, som räddade mig från pastoratet. Vern vet, vad det skulle lia blivit av mig, om jag blivit kyrkoherde. Gud hade andra planer än så.

År 1873 utgav jag min nyssnämnda bok »Försoningensbelydelse»,1 där jag hävdade och ytterligare utvecklade mina åsikter i försoningsläran. Många av mina allra bästa vänner uppträdde emot mig, bland dem hovpredikanten Gustaf Beskow, som byggt Blasieholmskyrkan och var dess pastor. Jag hade fornt predikat mycket i Blasieholmskyrkan, men nu slängdes deri för mig.2 1883 skrev jag till honom och

Gunnar Wennerberg.

G. S. Löwenhielm.

frågade, om vi nu icke kunde så pass förstå varandra, att han åter kunde öppna kyrkan för mig. Svaret blev ett bleklagt nej. År 1893 kom jag igen med samma fråga och tillade, att jag skulle vart tionde år komma igen på samma sätt. Nu blev också svaret detsamma, och 1903 var Beskow redan död.

1 Om försoningens betydelse, Sthlm 1873, utg. å red. av tidn. Pietisten och A. L. Normans Förlagsexp. Utg. anm.

2 Från 1868 finnes exempelvis en tryckt predikan av W., hållen i Blasieholmskyrkan. Utg. anm.

Blasieholmskyrkan förblev stängd för mig ända till 1911, då jag blev kallad dit för att predika vid ett möte av soldatmissionen.

*

Bland andra, sorn uppträdde med särskilda skrifter mot mig, var biskop Beckman. Han skrev vänligt och snällt som alltid men vidhållande den s» k. ortodoxa lutherska försoningsläran. Huru litet biskop Beckman i själva verket hade reda på, vad det egentligen var fråga om, må såsom bevis anföras följande.

Sedan han blivit biskop i Skara, var jag i staden för att predika. Biskopen var icke med, men jag bodde hos honom. Han var hjärtlig, faderlig och vänlig som alltid. När jag kom tillbaka från bönhuset, så yttrade han sin glädje över min predikan. Han hade nämligen hört, att jag predikat om Guds vrede. »Är det så underligt?» frågade jag. »Det är väl mycket underligare, alt de som tala om att Guds vrede är släckt i Lammets blod, ännu predika därom. För mig måste det ju vara en naturlig sak, sedan jag betonat att Guds vrede och hat till synden lika litet kan släckas eller ändras som hans kärlek till rättfärdigheten.» Men sådana föreställningar hade människorna.

Bland dem, som på ett mycket ingående sätt behandlade den pågående striden var professor Granfelt vid Helsingfors universitetet. Han gav ut en bok, uti vilken han framställde den s. k. waldenströmska läran på ett sådant sätt, att jag blev alldeles förvånad. Jag skrev till honom och sade: »Vill ni läsa någonting riktigt waldenströmskt, så läs de och de sidorna i er egen skrift.» Det märkvärdigaste i hans bok var emellertid, att han i företalet sade, att ban icke hade läst någon av mina skrifter utan endast motståndarnas. I mitt brev till honom sade jag därför: »Jag är naturligtvis icke berättigad att fordra, att ni skall läsa mina skrifter, men absolut berättigad är jag att fordra, att ni skall låta bli att skriva om demutan att ha läst dem.» Men det är på det sättet, som en stor del av kyrkohistorien kommit till. Och ingenting är otillförlitligare än de kyrkohistoriska skildringarna av de

teologiska striderna.

Under en längre tid samlade jag de broschyrer, som utgåvos rörande försoningsstriden, med undantag av tidningsartiklar. Jag lät binda in dem i tillsammans 16 rätt tjocka band och lämnade dem till Kungl. biblioteket i Stockholm. Där funnos åtskilliga av dessa skrifter förut, men på långt när icke allt.

Fosterlandsstiftelsen grep naturligtvis in i striden. Den hade köpt förlagsrätten till mina predikningar över första årgången av de nya högmässotexterna. Något så kätterskt kunde naturligtvis icke stiftelsen ha på sitt förlag. Därför hembjöd den förlagsrätten till mig, och jag köpte den för 9,000 kr. Jag blev också utstruken ifrån mitt ledamotskap. Jag hade nämligen förut under många år varit ett av stiftelsens provinsombud.

Man må ju icke säga så mycket därom, att jag blev utstruken, men väl förundrade jag mig över, att det skedde, utan att stiftelsens styrelse gav mig någon notis därom. Det fick jag endast därigenom, att jag saknade mitt namn på förteckningen över provinsombuden. Huru stiftelsen ännu längre fram i tiden betraktade den s. k. nya försoningsläran, kan man förstå av följande ord uti 50-års-jubileumsskriften, som den utgav år 1906 3. »För stiftelsens styrelse blev 1870-talet en tid full av oro och bönekamp genom de redan förut omnämnda striderna angående försoningen och nattvarden ... Många av kolportörerna läto sig anföras av allehanda lärdomsväder. Det blev därför nödvändigt att verkställa en särskild prövning av deras ställning till bekännelsen, till stiftelsens stadgar och till kolportörsintyget, som ju särskilt bjöd kolportören att avhålla sig från allt, som

3 Evangeliska Fosterlandsstiftelsens 50-åriga verksamhet 1856--1906, En minnesskrift utgiven av Stiftelsens styrelse, Sthlm 1906. Utg. anm.

förer bort från evangelii Jära eller leder till kyrklig söndring. Följden av denna förnyade prövning blev, att mer än en av våra kolportörer, som befann sig i rak strid mot vår kyrkas viktigaste läror, ej längre fick behålla sitt betyg . . . Mångenstädes där det förr varit ett fårahus, blev det i stället fyra, fem, sex; men den livlighet och iver, som iill en början varje grupp lagt i dagen för sin sak, dog fort ut - kanske därför, att alltför mycket av del egna jaget tillfört bränsle på elden. Huru vemodigt har det icke varit att se stora delar av arbetsfältet,, där mycken och mångahanda andlig verksamhet gått fram, kort efter ligga där såsom en avbränd, ofruktbar mark. Och orsaken? Visserligen den, att människoverk fördärvat Guds verk» (s. 79 och 82). Delta år ju utomordentligt hårda ord. Författaren var den personligen så älskvärde lektor Löwenhielm. Och dock voro orden icke sådana, som han ursprungligen hade skrivit dem, utan väsentligt förmildrade av dem, som hade stiftelsens uppdrag att granska hans skrift. Bland dessa var pastor Wadström i Stockholm, och det är han, som talat om det för mig.

Bland mina allra trognaste vänner må jag i detta sammanhang särskilt nämna några. Fröken Amy Moberg hade varit Rosenii handsekreterare. Efter hans död fortsatte hon att sköta tryckningen av Pietisten, Hon skrev till mig, som ju den tiden bodde i Umeå, och visade sig högst förskräckt över den nya läran. Hon sade, att jag gjorde Kristi död till ett »gyckelspel». Jag svarade henne:

»Säg icke så, ty med den kunskap, som du har i Guds ord. och med din fasta vilja att i allt rätta dig efter Guds ord, skall du få se, att den dag kommer, då du ångrar, att du skrivit så.»

Det dröjde icke heller särdeles länge, innan det inträffade. Tvenne händelser medverkade därtill. Hon var en mycket verksam kristen och hade tillåtelse att besöka de kvinnliga fångarna i Stockholms fängelser. I regeln varje vecka besökte283

hon dem och predikade för dem. Så skulle hon en dag förklara för dem, huru Gud hade blivit försonad genom Kristi död. Men när hon skulle anföra ett bibelspråk till stöd därför, så kom hon alldeles till korta. »Jag kände», sade hon, »huru jag rodnade ända upp över hårfästet.»

Den andra händelsen var följande: En skräddare eller skomakare, jag minnes icke vilketdera, hade gjort henne rätt mycken förtret. Nu hade hans familj råkat i nöd, och några troende satte sig i spetsen för att samla in bidrag för att avhjälpa nöden. Amy Mobergs inre reste sig upp emot detta

Sucnning Johansson.

Samuel Johansson.

vid tanken på, huru han hade förorättat henne, men så slog hennes samvete henne och hon tänkte: »Icke kan väl jag, som är rättfärdig, bära mig åt på sådant sätt!» Knappt hade hon tänkt ut den tanken, förrån i hennes inre uppstod en fråga: »Är det lättfärdigheten; som bjuder dig att hjälpa den. som förorättat dig?» Strax fördes hennes tankar in på Guds rätt färdighet, och hon fick en alldeles ny blick för, vad den. verkligen är. Hon kom också till en ovanligt klar och djup insikt i skriftens lära om försoningen. Annars var det nog många, som »hoppade» på om jag så må säga, och trodde sig förstå, vad det var fråga örn, men som voro mycket grumliga, foro284

hit och dit och till slut tyckte sig vara tryggast i den gamla betalningsteorien.

Amy Moberg redigerade under flera år Stadsmissionären, men måste till följd av åsikterna i försoningsläran lämna densamma. Hon blev sedan en flitig medarbetare i Sanningsvittnet. På gamla dagar köpte hon ett hus i Vaxholm. Där levde hon till sin död.

En annan intim vän var häradshövding Odencrantz på Torpa. Han blev högst förskräckt över den nya läran. Han frågade, huru det var möjligt, att jag kunde kasta ut en sådan brandfackla bland Guds folk. Men huru det var, så lugnade han sig. Och det sista jag hörde från honom var ungefär följande ord: »Det var en räddning för hela den andliga situationen i vårt land.» Det sade han direkt till mig. Han hade börjat inse, huru den nyevangeliska rörelsen höll på att urspåra på ett högst betänkligt sätt.

En tredje av mina intima vänner var Svenning Johansson, den bekante predikanten från Jönköping. Han blev också högst förskräckt. Han tyckte, att jag tog ifrån honom allt, vad han hade hållit fast i. »Ja», sade han till mig, »det var, som om du hade huggit av mig armen, när jag icke ville släppa, det jag höll.» Men trogen mot Guds ord, som han var, böjde han sig också för den frågan: var står det skrivet? Han uppnådde också en mycket klar insikt i frågan. Som bekant verkade han med synnerligen stor välsignelse särskilt i Jönköpings län. Han dog såsom predikant och föreståndare för Jönköpings stads missionsförening. Medan han låg på sin dödsbädd, tänkte jag många gånger, att jag måste resa till honom och taga avsked av honom. Men det höll på att aldrig bli av. En kväll blev dock denna sak så trängande för mig, att jag huvudstupa måste kasta mig på nattåget och fara till Jönköping, Jag kom till honom på förmiddagen. Han var mycket lugn och stilla och sade: »Jag har inga plågor285

och inga anfäktelser, men det vill jag säga dig: när man ligger så här, så duger det icke att räkna på egen förtjänst eller värdighet utan vila fullkomligt på Guds nåd, sådan den är uppenbarad i Kristus Jesus.» När jag varit hos honom en timme eller två, lämnade jag honörn för att ej trötta honörn mera. Jag reste ut till Huskvarna för att predika, och på eftermiddagen insomnade han.

En fjärde, som jag vill nämna, Samuel Johansson, predikant i Jönköpings missionsförening, var en mycket stilla man, som icke gjorde mycket väsen av sig, och det sättet har han behållit intill den dag, som i dag är. Han var väl i början litet tveksam, men så småningom kom även han helt med.

Den som mest energiskt kämpade mot den s. k. nya försoningsläran, var väl Oscar Ahnfelt, därvid sekunderad av sin fru. Men han förde en ojämn kamp. Därtill kom ju, att hans kraft bröts ned genom en sinnessjukdom, som gjorde, att han tidvis befann sig i den förfärligaste förtvivlan. Jag fick en gång höra, att han låg döende i Karlshamn, där han bodde, och jag reste särskilt dit för att tala med honom. Vid den tiden bestod hans sjukdom i förtvivlan över, att han hade begagnat en hårbalsam, som hade förgiftat hans kropp, och det var omöjligt att taga den föreställningen ifrån honom. Nu var han för denna synds skull ohjälpligt förlorad. Han bad mig om förlåtelse för det häftiga sätt, varpå han uppträtt emot mig. Sedermera tillfrisknade han, men jag vet icke, om han var mer normal för det. Han var så onaturligt karsk och styv. När jag en gång hälsade på honom, svarade han visserligen, men på ett mycket avvisande sätt, och vände mig strax ryggen. Någon tid därefter omtöcknades åter hans sinne, och huru det gick honom till sist, vet jag ej.

En man, som mycket energiskt grep in i striden om försoningen, var en dansk, som hette Möller, till yrket smed

och bosatt på Bornholm. Han var en ganska begåvad predikant. Hanoch en, som hette Andersen, reste på den tiden mycket i Sverige och voro gärna hörda. De predikade ofta i Blasieholmskyrkan och det med ganska stor välsignelse. Möller gav ut en skrift »Enten -- eller», som är rätt snillrikt skriven.Möller utgav ock en stridsskrift mot Waldenström, vilken finnes översatt till svenska: »Lektor Waldenströms försoningslära samt hans 'Hwar står det skrifwet?' Skärskådade wid Guds ords ljus af Chr. Möller (Bornholm)». Stockholm 1870. Utg. anm.

*

Ett nytt Uppsalaår.

Ar 1873 begärde jag hos Kungl. Maj:t ett års tjänstledighet för att ligga vid Uppsala universitet och studera. Min begäran beviljades, och jag flyttade med min familj till Uppsala. Det var ett obetänksamt steg av dåvarande ecklesiastikministern G. Wennerberg, att han beviljade mig denna tjänstledighet. Det var nästan omöjligt för rektorn att få någon vikarie. Han var också mycket förgrymmad och sade: »Icke ens Kungl. Maj:t har rättighet att giva tjänstledighet åt lärare, om man icke har någon annan person att ersätta hans plats med.»

Ändamålet med min tjänstledighetsansökan var att bereda mig tillfälle att studera lutherska kyrkans symboliska böcker. I allmänhet studeras dessa böcker mycket litet. Svårigheten att studera dem är också mycket stor. Man gör vid deras genomläsande högst märkvärdiga upptäckter. Man upptäcker där en ofantlig motsats mellan Augsburgska bekännelsens lära och Konkordieformeln lära. Man kan fritt säga, att Konkordieformeln gjorde slut på den lutherska reformationen, teologiskt sett. Det berättas också om konungen av Danmark, att när han läst igenom konkordieformeln, kastade han den på elden och förbjöd vid livsstraff dess publikation i Danmark En annan upptäckt, som man gör, är också mycket betecknande, nämligen den stora skillnaden mellan den latinska texten å ena sidan och den tyska texten å den andra. Långa stycken i den ena saknas i den andra, och många stycken, som uppen-288

barligen handla om samma sak, äro dock så långt ifrån att vara samma sak, att de bägge texterna äro fullständigt skiljaktiga och självständiga skripta. En tredje upptäckt som man gör, är den stora skillnaden mellan de symboliska böcker nas läroframställningar inom sig och ännu mer dessa lärors skiljaktighet ifrån den sedermera s. k. lutherska ortodoxien, sådan den utvecklades t. ex. av Johan Gerhard och andra stora dogmatiei. Vill man se, vilken humbug det i själva verket är att tala om den lutherska läran och den lutherska bekännelsen, skall man just läsa de symboliska böckerna. Motsägelserna i desssa böcker voro just orsaken till utarbetandet av Konkordieformeln. Man skulle i denna formel finna en sammanjämkning av de olika, varandra motsägande framställningarna. Men resultatet blev, vad också riktigt har blivit anmärkt, att Konkordieformeln egentligen borde ha kallats »Diskordieformeln». Detta är emellertid en hemlighet, hade jag så när sagt, för den närvarande tidens teologer, ty de läsa i allmänhet icke de symboliska böckerna. Om det vore endast i mindre betydande frågor, som motsägelserna förekomme, så vore därom icke så mycket att säga, men de skarpaste motsägelserna röra just läran om rättfärdiggörelsen. Någonting tokigare än den s. k. lutherska rättfärdiggörelseläran kan man knappt tänka sig. Först börjar den med att låta Gud tillräkna Kristus mänsklighetens hela syndaskuld. Det säger Luther själv i sin utläggning av Galaterbrevet. När Gud sände sin son i världen, sade han till honom: »Var du Petrus, som förnekade mig, David, som begick hor och mord, och se till, huru du kan gottgöra och betala alltsammans.» Om Gud hade räknat den helige och rättfärdige såsom orättfärdig, så hade han ju räknat miste, och huru skulle vår frälsning kunna bero på en missräkning från Guds sida? Men denna missräkning skulle /nu utgöra grundvalen för en annan tillräknelse, som bestod däri, att Gud tillräknade människorna Kristi rättfärdighet och sålunda räknade dem rättfärdiga, utan att de voro det. Låt289

mig taga ett annat exempel: Han börjar med att räkna cirkeln för att vara fyrkantig tör att på grund av denna missräkning ikunna räkna kvadraten för att vara rund!

Det är rent obegripligt, hur en sådan lära kunnat vinna inträde i det teologiska tänkandet, och huru den såsom försvarare vunnit framstående, lärda och fromma män. Men därhän går det, när man får en teori i huvudet och sedan anser bekännelsetroheten fordra, att man skall tolka den Heliga Skrift i överensstämmelse med denna teori. Eller såsom professor Tegnér i de nyss anförda orden sade, att översätta de bibliska utsagorna om offren »i

överensstämmelse med den uppfattning av offrens betydelse, som är allmänt gällande inom den vetenskapliga världen». Det är just detta, som har iskett inom den katolska kyrkan i århundraden, och det är detsamma, som har skett och sker in om den protestantiska kyrkan än i denna dag. Den, som vågar försöket att återföra åskådningen till den Heliga Skrifts framställning, betraktas, såsom den där förnekar Kristus, förnekar försoningen. Och så skrämmer man enfaldigt folk därmed.

Huru ofta har jag icke av troende mött en invändning sådan som denna: »Vad skall då Kristus vara till, om han icke har betalat vår syndaskuld?» De ha aldrig i Kristus och hans verk sett något annat och högre. När detta ryckes undan dem, så tycka de därför, att hans verk blir till ingenting. Att han

Esaias Tegnér. Eller en tavla av konstnären Sam Uhrdin.

19 - Minnesanteckningar.290

kom för att upphäva det tillstånd av synd, vari världen befinner sig - det är ingenting. Att han har övervunnit våra andliga fiender - det är ingenting. Nej, skall Kristus vara någonting, så måste han ha försonat Gud genom att betala vår syndaskuld, det blir någonting, menar man. Sedan grundar man syndernas förlåtelse på denna betalning och resonerar som så: för sin rättfärdighets skull kunde Gud icke förlåta synder utan en full tillfyllestgörelse. Denna gav Kristus, och all syndaförlåtelse såväl i gamla som i Nya Testamentet grundar sig därpå. Följden därav blir alltså den, att syndaförlåtelsen i Gamla Testamentet var en syndaförlåtelse på kredit, i nya testamentet på förskottsbetalning. Men sedan kommer man och framställer tron på syndernas förlåtelse såsom ett villkor för erhållandet av syndernas förlåtelse. Huru kan det vara ett villkor? Är synden betald, så måste den ju vara betald, kvitterad, evad ja<g tror det eller icke. Rosenius säger, att den är nog kvitterad i Guds stora bok, men i vår lilla motbok, samvetet, måste den ock utplånas och kvitteras, vilket sker genom tron. Men varför måste den det? Om jag är skyldig en köpman 1.000 kr., och en annan betalar det beloppet, utan att jag vet av det eller tror det, vad skulle man väl säga om den köpmannen, ifall han krävde mig på beloppet på den grund, att jag icke visste om eller trodde betalningen eller hade den kvitterad i min motbok? Är fordringsägaren en hederlig karl, så stryker ban naturligtvis ut en fordran, som han har, när den blivit betald, vem det än vara må, som betalat den.

Det som man menar vara Guds rättfärdighet i detta stycke, är i själva verket den allra största orättfärdighet. Om en mänsklig fader skulle visa sig rättfärdig på samma sätt, skulle man minst av allt kalla honom rättfärdig, framför allt icke säga, att hans rättfärdighet vore av samma slag som Guds. Tänkom oss t. ex. en jordisk fader, som har 10 förlorade söner men en som är hemma och alltid varit lydig. Han sade291

till denne: »Om jag får slå dig så mycket som dina bröder med sina synder förtjänat, så skall jag åter bli nådig emot dem. Jag ville gärna förlåta dem deras synder, men såsom en rättfärdig man, kan jag icke göra det utan att jag av någon annan, i deras Sftälle, får utkräva ett mått av kval, som motsvarar deras syndaskuld.» Då svarade den hemmavarande sonen: »Ja, fader, jag vill underkasta mig det.» Så skedde, och därefter skrev fadern till sina söner: »Nu kan jag hälsa eder välkomna hem, nu kan jag utan kränkning av min rättfärdighet mottaga er igen och förlåta edra synder, sedan jag fått slå eder broder så mycket, som edra synder hava förtjänat.» Skulle man väl kalla denne fader för en rättfärdig fader? Nej. man skulle med avsky vända sig bort ifrån honom. Men just så där lär man om Guds rättfärdighet. Och för att få i studenter och blivande präster denna Moloksbild av Gud, skola de ligga vid universitetet och spilla många år och många tusentals kronor.

Striden blev mycket het, och en stor mängd av mina bästa och förtrognaste vänner vände mig ryggen. De ansågo, att jag alldeles omstörtade grundvalarna för den kristna tron. Särskilt omkring jultiden 1873 var det svårt. På julaftonens eftermiddag omkring kl. 3 somnade jag av bedrövelse. Min hustru ville icke väcka mig utan lät mig sova till följande morgon. Det blev ingen julafton för oss eller våra barn den gången.

*

"Rappska rörelsen".

När jag började min tjänstledighet, så hoppades jag att icke mer behöva komina tillbaka till Umeå läroverk. Under året blev ett lektorat ledigt i teologi, grekiska och hebreiska vid Gävle läroverk. Jag beslöt att söka

detsamma, skrev också för ändamålet en avhandling över det ämne, som nu låg mig närmast, nämligen de lutherska symboliska böckernas lära om rättfärdiggörelsen.1 Avhandlingen var skriven på latin, men den blev aldrig offentligt ventilerad. Jag blev nämligen befriad från disputationsprovet. Undervisningsprovet måste jag däremot avlägga. Ledaren därvid var ärkebiskop Sundberg. Han började med att förelägga mig de 12 första verserna av Romarebrevet 5 kap., att jag skulle hålla en liten utläggning över dem. Sedan skulle jag examinera - om försoningen naturligtvis. Herrar teologie professorer suttto omkring och hörde på, och provet gick ju ganska bra. På min fråga, vem det var, som skulle försonas, svarade en lärjunge: Gud. Jag frågade, om han kände något bibelställe, där det stod så. Han svarade nej. Jag tillade: »Ja, jag vet icke heller något.» Jag blev utnämnd, men ärkebiskopen sade mig rätt i ansiktet: »Jag skall säga lektorn, att de vilja icke ha lektorn däruppe i Gävle.» Det tror jag också var förhållandet, men saken

1 Med titeln: »De justificatione quid statuant libri symbolici ecclesise lutherans». Utg. anm.293

lät sig nu icke hjälpa, jag var lektor i Gävle och därmed punkt.

*

Vintern 1873-1874 var en tid av ganska stort intresse i Uppsala. Där hade uppstått en egendomlig, andlig rörelse, den s. k. »Rappska rörelsen». Där funnos åtskilliga troende, som hade blivit rätt sömnaktiga, jag må nämna några bland dem: bryggare Widman, grundläggaren av Erlangens bryggeri i Uppsala, skräddare Zetterlöf, skräddare Söderberg och några andra. Rapp var skomakare och kom från Stockholm. Han var en riktig kniv. Han högg oförskräckt in på dessa personers kristendom. De måste födas på nytt. Den ande av iver och nit, som var i Rapp, trängde också genom märg och ben på dem, och huru det var, så trodde de sig nu ha blivit födda på nytt. Så bildades ett sällskap, vars uppgift blev att omvända de troende i Uppsala. De lade icke så mycket an på världen som på de troende. De. som blivit gripna av den nya rörelsen, trodde att såsom de själva hade sovit, så hade alla andra sovit, och så, som de hade vaknat, skulle alla andra vakna.

Man må ock erkänna, att de gingo tillväga med stor frimodighet. De vände sig t. ex. till lektor Kerfstedt och förbjöd honom i Jesu Kristi namn att predika, emedan han icke var född på nytt. De uppkallade domprosten Tören till ett sammanträde, som hölls hos skräddare Söderberg. Domprosten infann sig mycket lydigt. Och i Jesu namn med stor högtidlighet förbjödo de honom att predika, emedan han icke var född på nytt. Det är omöjligt att skildra ett sådant uppträde. Man måste ha känt dessa personer och isynnerhet Tören för

Adam Rapp.Anton. Niklas Sundberg. Foto: E. Osti, Uppsala.att förstå det. Där stod den fromme, älsklige domprosten inför skomakare Rapp, skräddare Söderberg, bryggare Widman, skräddare Zetterlöf och möjligen även några andra. Torén böjde sig mycket ödmjukt för deras utslag och tackade dem för den omsorg, de hade om hans själ. Men så sade han: »Men om bröderna ändå ville tillåta mig att predika om söndag, ty jag är redan annonserad.» Emellertid predikade han både den söndagen och söndagarna därefter.

Johannes Kerfstedt.

En person, som spelade en icke obetydlig roll på det andliga området i Uppsala på den tiden, var en fru Johansson, hustru till en skollärare Johansson. Hon hette Gabriella. Hon var en mycket karsk kvinna. Det var en småsak för henne att döma över vem som helst, huruvida han levde i tron på Herren eller icke. Hon hade stort välde över ganska många troende studenter, och hon hörde just till den »Rappska rörelsen». Hennes man var, i motsats till henne, en synnerligen fridsam, ödmjuk och vänlig man. Deras hem var en samlingsplats tör dem. Om jag ej missminner mig, så spisade de där.

De predikanter, som den nya rörelsens män ansågo för riktiga evangelii predikanter, voro Carl Andersson, som då predikade i Småland, sedan vida känd under namnet »Carl Andersson i Vaxholm», en predikant Måhl från Södermanland, en bokbindare Wester i Uppsala, och ännu en eller annan, som

jag ej kan erinra mig. Som ett bevis på beskaffenheten av deras predikosätt må anföras, huru t. ex. Carl Andersson en gång i ett föredrag i Uppsala bröt av mitt i sammanhanget

Gabriella Johansson.

Carl Andersson i Vaxholm. Fr. Engelke.

och sade: »Jag har en stor hemlighet att förkunna församlingen, nämligen att världen i Kristus sitter på Guds högra sida i himmelen.» Det väckte ett omåttligt jubel. Ur en predikan av Måhl kommer jag ihåg, huru han skulle klargöra fullkomligheten av Kristi försoningsbetalning, då han sade:»De lärda tala om perfektum, någonting, som är fullkomnat och pluskvamperfektum något, som är mer än fullkomnat; det här att Kristus betalade världens hela syndskuld det är pluskvamperfektum, mer än fullkomligt.» Att dessa män, både Andersson och Måhl, voro synnerligen fromma män, i all synnerhet Carl Andersson därom är inlet tvivel. De verkade också med mycket stor välsignelse, trots dessa vidunderliga snedsprång.

Lina Sandell.

Under striden om försoningen blev i synnerhet Carl Andersson fullkomligt övertygad om sanningen av den lära, som jag hade förkunnat. Han vann också en ovanligt klar blick i densamma. Annars var det nog förhållandet med många, att de väl kände det riktiga i själva utgångspunkten, att Gud var subjekt och icke objekt för försoningen; men för övrigt hade de många grumliga föreställningar, så att det gick i dem både det ena och det andra. Carl Andersson och de förut nämnda Svenning Johansson, Samuel Johansson och fröken Amy Moberg blevo mig till stöd och mycken hjälp, sedan de insett sanningen. De hade ock ett mycket stort anseende bland de kristna, och detta var av stor betydelse.

Fosterlandsstiftelsen var konsekvent. Liksom den hade uteslutit mig från provinsombudens antal, så uteslöt den även Svenning och Samuel Johansson, men det blev en svår stöt för Fosterlandsstiftelsen själv.

298

Vid den tiden var det som den s. k. »Engelkes sångbok» utgavs. Engelke var ritlärare vid högre allmänna läroverket i Halmstad. Hans lilla sångbok vann en oerhörd utbredning och sjöngs överallt i de s. k. evangeliska kretsarna. De sånger, boken innehåller, voro delvis författade av Engelke, delvis av andra, bland dem åtskilliga av L. S. (Lina Sandell) och en del hämtade ur Rutströms sånger.2 Melodierna voro i allmänhet slagdängemelodier, dock med några mycket goda undantag. På den tiden sjöng man också i kristliga kretsar mycket mer, än vad som nu sker, och man var icke rädd för att sjunga långa sånger, ty sången var det sätt, varpå församlingen aktivt deltog i de gudstjänstliga sammankomsterna.

2 »Sions Nya sånger». f tg. anm.

*

Lektoratet i Gävle.

Anno 1874 på hösten kom jag upp för att tjänstgöra i Gävle. Inspektor for läroverket var dåvarande kyrkoherden, teologie doktor Rydberg, sedermera kontraktsprost. Jag hade lärt känna honom under min studenttid, då han var vice pastor vid domkyrkan i Uppsala. Han var i sin uppenbarelse en mycket högtidlig man och kallades i allmänhet, då han var i Uppsala för »domkyrkan». Det första intryck, han gjorde, var, att han var en mycket stram herre. Ibland kunde han också visa det. Jag hade ju mycket att göra med honom, antingen jag kom eller jag gick, så räckte han mig bara tre fingrar i stället för hela handen. När man lärde känna honom bättre, fann man emellertid, att det var mycket gott hos honom. I allmänhet kommo vi också mycket väl Överens, han och jag.

Men att han icke tyckte om de frikyrkliga rörelserna, det var helt naturligt. När Gävle missionsförening skulle bygga Bel-lehemskapellet, så voro två platser på förslag, en vid torget och en där kapellet blev byggt. Rydberg var naturligtvis synnerligen angelägen om, att det icke skulle läggas vid torget, ty då kom det för nära kyrkan. Det var nog verkliga motivet. Men han framställde saken på annat sätt och sade till mig: »Käre Waldenström, laga så att eder kyrka icke kommer vid torget utan blir lagd på den andra platsen, så att det blir lämpligt för staden att övertaga henne, när missionsföreningen icke vidare kan behålla henne.» Han tog nämligen för gi-300

vet, att detta bygge skulle bliva missionsföreningen alldeles för dyrt, så att missionsföreningen skulle inom kort nödgas sälja detsamma. Det trodde förresten hela staden. Och då Rydberg var angelägen, att det skulle bliva en stadskyrka till i Gävle, så var han angelägen, att vi skulle bygga vår så, att staden kunde övertaga henne, nar den dagen komme, att

missionsföreningen måste göra sig av med densamma. Jag svarade honom: »Nej, när den dagen kommer, att vi icke ha råd att hålla gudstjänst där, så skola vi ,slå igen kapellet och hyra ut det till magasin, till dess att vi få så goda ekonomiska förhållanden, att vi kunna börja begagna det som kyrka igen.» Betleheniskapellet blev även byggt och var om några år skuldfritt.

När Rydberg hade någon anmärkning att göra mot den frikyrkliga verksamheten, så kallade han på mig, eller också kom han själv till mig. Då började han alltid att tala om

varjehanda saker och ting, om väder och vind och likgiltiga ting i allmänhet. Men jag förstod mycket väl, att det skulle bliva någon viktig angelägenhet av till sist. När han hållit på en stund, så sade han: »Men hör du, Waldenström, vad är det nu för någonting igen?» Jag svarade: »Ja, vad är det för någonting?» En gång sade han: »Komministern påstår, att gossarne ifrån läroverket, som läsa nattvardsläsning för honom, icke kunna den stora katekesen.» »Nej», sade jag, »det

Adolf Magnus Rydberg.Läroverket l Gävle.302

är naturligt; vi läsa inte den stora katekesen vid läroverket.» »Ja, men vi fordra, att nattvardsbarnen skola kunna den», svarade han» »Ja», tillade jag, »då få ni lära dem den själva.»

En annan gång sade han: »Vad är det nu for någonting igen?»

»Ja, vad är det?» sade jag.

»Jo, har Hansson börjat att döpa barn?»

»Ja, jag har hört, att han lär ha döpt ett barn.»

Hansson var nämligen Gävle missionsförenings predikant.

»Ja», sade han, »jag har här en dopsedel av Hansson och jag vet rakt inte, vad jag skall göra med den.»

»Du skall naturligtvis införa den i kyrkoboken.»

»Men kära Waldenström, kan inte du förhindra sådant där?»

»Nej», sade jag.

»Ha de då redan vuxit dig över huvudet?»

»Ser du», svarade jag, »när jag förstår, huru det måste gå, så tycker jag, att det är mycket bättre, att jag använder mitt inflytande för att verka därhän, att det må gå kristligt till, än att jag skulle sätta mig på tvären och därigenom kanske bringa allt in på farliga avvägar. Vägrar du att inskriva dopsedeln», tillade jag, »så kan följden bliva, antingen att föräldrar låta bli att döpa sina barn, eller också att varje far döper sitt barn själv. Så länge som Hansson döper deras barn, kan du veta, att det går kristligt och rätt till, men börjar varje far att döpa, så har du förlorat alla garantier därför. Varken det ena eller det andra kan du önska. Är du därför klok, så skriver du utan vidare in dopsedeln. Förresten», tillade jag, »så inskriver du ju alltid dopsedlar, som metodistpastor Ågren utfärdar, och han är ju ingenting annat, åtminstone tills vidare, äri lekmannapredikant.»

»Men», invände Rydberg, »han är i alla fall prästvigd.»

»Av vem?» sade jag.

»Av sitt samfund», svarade han.303

»Jaså», genmälte jag, »är det inte frågan om någonting annat -------»

Jag hann inte tala ut meningen, förrän han med stor häpnad svarade:

»Men Waldenström, kära Waldenström, låt det då åtminstone inte komma därhän.»

Den tanken, att vi skulle börja på att prästviga predikanter, var ju för honom någonting fasaväckande.

Jag svarade: »Ja, det beror på eder själva, hur långt vi bliva tvungna att gå. Var därför lugn och skriv in dopsedeln utan vidare.»

»Ja, du kan ha rätt i det», svarade han och sä handlade han. Sedan var det aldrig någon motsägelse från hans sida, när det gällde att skriva in dop-sedeln av våra predikanter.

En gång, när Rydberg sökte upp mig för att samtala med mig, sade han, efter att hava talat om varjehanda andra saker: »Men hör, Waldenström, vad är det för någonting nu igen?»

»Ja, vad är det?» sade jag. »Jo, läser Kjellström med nattvardsbarn?» - »Nej», sade jag, »det vet jag inte av.» - »Ja, men», sade han, »när vi hörde efter en gosse, som var anmäld till nattvardsläsning, så svarade föräldrarna, att han läste för predikant Kjellström.» »Åh», svarade jag, »nu för-

står jag, vad du menar. Saken är den, att friförsamlingen har anordnat, att dess predikanter skola hålla bibelskola med barn av sådana föräldrar, som vilja hava någon bättre undervisning åt barnen, än vad de kunna få i folkskolan. Men det har ingenting att göra med någon nattvardsläsning.» - »Jaså», sade han, »ja se, de prata så förfärligt mycket, så att man inte vet, vad man skall tro. Och så förresten», sade han, »nog skall jag konfirmera dem, men jag måste examinera dem själv, för att höra om de äro så pass kunniga i sin kristendom, att jag kan skäligen släppa fram dem till nattvarden.»

Jag blev alldeles förbluffad över ett sådant svar. Dr Rydberg ville konfirmera dem, som läst för våra predikanter. Jag tillade: »Ja, det kan du vara säker på, att du får examinera dem själv». Och så skildes vi åt som goda vänner, vilket alltid var förhållandet.

När han en gång av domkapitlet blivit utsedd att tilldela mig en varning, så kände han sig synnerligen generad. Var ningen gällde, om jag minnes rätt, att jag hade hållit en enskild nattvardsgång. Vi kommo naturligtvis med anledning av detta att samtala om de enskilda nattvardsgångarne. Hittills hade de frikyrkliga troende vid sina enskilda nattvardsgångar försökt att, så vitt det varit möjligt, hålla till i kyrka och bli bejtänade av en svensk statskyrkopräst. Jag kom sålunda till Uppsala för att hålla en sådan nattvardsgång. (Jag var nämligen ännu på den tiden präst). Vice pastorn Lundvik i Trefaldighetskyrkan - denne Lundvik blev till sist kyrkoherde i Valbo - hade lovat att öppna kyrkan. Han blev emellertid skrämd av ärkebiskop Sundberg med hot om straff, ifall han det gjorde. Följden var, att kyrkan stängdes, och deri nattvardsgång, som vi skulle hålla, hölls i Lutherska Missionshuset i Uppsala. Till följd av en tidningsnotis därom fick jag en skrivelse från domkapitlet, som infordrade förklaring av mig. En sådan ingav jag även. I densamma berättade jag, att kyrkan hade blivit oss lovad, men att den i sista305

stunden blev stängd. Med anledning därav måste Lundvik förklara sig. Han svarade, att han aldrig hade lovat öppna kyrkan. Tyvärr hade jag förstört hans brev, däri han givit löftet. Jag blev ådömd varning.

När doktor Rydberg tilldelade mig densamma, sade jag till honom: »Vad tror du, att den svenska kyrkan vinner på detta? Icke få de troende hålla till i kyrka vidare. Icke heller få de kalla präst. Då står dem ingenting annat åter än att ha sina nattvardsgångar i sina bönehus och låta sina egna predikanter förvalta sakramenten. Naturligtvis blir jag då kom-munikant i stället för sakramentsförvaltare.» Rydberg blev häpen över detta svar och sade; »För all del, Waldenström, låt det inte komma därtill.» »Ja», sade jag, »det beror alldeles på er. Ty icke må ni tro, att de frikyrkligt sinnade genom sådana här händelser kunna förmås att sluta med enskilda nattvardsgångar. Icke heller må ni tro, att jag kommer att draga mig undan dem, utan får jag inte förvalta sakramentet, så blir jag, som sagt, kommunikant och deltager såsom sådan uti deras nattvardsgångar. Men däråt kunnen I ingen» ting göra.»

Det gick ock, som jag hade sagt honom, till dess att jag hade tagit avsked ifrån prästämbetet. Sedan började jag igen att förvalta sakramentet.

Ett synnerligen belysande exempel på dr. Rydbergs karaktär skall jag berätta. Det var en kyrkostämma i Gävle. Den varade i sju timmar en helgdagsafton. Rydberg, som var ordförande, blev trött och litet otålig. Jag begärde ordet emot slutet av stämman. Han snäste av mig inte så litet snäft. Jag teg, men en annan medlem av stämman, löjtnant Lindahl, begärde ordet och for ut i de grövsta otidigheter emot honom, därför att han mot mig betett sig så, som han hade gjort. När jag kom hem från stämman, telefonerade jag till tidningsredaktionerna och bad dem, att de icke skulle omnämna den där ledsamma händelsen.

20 - Minnesanteckningar.306

»Doktorn var trött», sade jag, »och stämman hade varat

länge, så att det icke var underligt, om han blev otålig till sist.» Följande morgon reste jag till Stockholm. På måndagen kom jag tillbaka. Medan jag satt till bords och spisade frukost, trädde dr. Rydberg in. Enär jag hade min familj i Stockholm, så hade jag i maten inackorderat mig hos boktryckare Åhlström. Rydberg sade, då han såg mig sitta till bords: »Har du snart ätit?» »Ja», sade jag. »Då väntar jag nere på gården, till dess du har slutat.» »Ja, gärna det», svarade jag. När jag kom ned på gården, båd han att få följa mig hem. När vi voro komna upp på mitt rum, sade han med djup rörelse: »Vet du, Waldenström, jag har inte kunnat sova en blund på dessa tre nätter. Jag kan inte begripa, hur jag kunde bära mig så otillbörligt åt mot dig på stämman i fredags. Nu vill jag fråga dig, om du kan förlåta mig.» Naturligtvis hade jag icke den ringaste svårighet att göra det. Jag omnämnde mitt telefonsamtal med tidningsredaktionen. När allt var klart, och vi efter en god stund skildes åt, sade han till mig: »Vet du, Waldenström, jag har på långliga tider icke varit så glad, som jag nu känner mig, när du är snäll och förlåter mig mitt uppträdande emot dig.» Det syntes också på honom.

Kort innan han dog, hade jag honom såsom åhörare vid en kristendomslektion i femte klassen. Vid dess slut, när gossarna hade gått ut, stannade Rydberg kvar och jag naturligtvis med honom. Med mycket vänlig stämma sade han till mig: »Hör du, Waldenström, vi ha det mycket bra här i Gävle». - »Visst ha vi det», sade jag. - »Ja», sade han, »här är ju en sådan frid, att vi kunna inte önska oss bättre. När jag sist var i Uppsala, så sade jag dem där, att inte ska Ni tro, att det är så farligt i Gävle, fastän han själv bor där.» Så skakade vi hjärtligt hand. Vi förstodo varandra. Och så vitt jag kan erinra mig, var detta det sista till-307

falle jag hade att tala med honom. Kort därefter sjuknade han oväntat och dog.

Det fanns mycket gott hos Rydberg. Man klagade på honom, att han var snål. Och jag kan väl säga, att han var så »snål», att hans sterbhus efter honom icke behövde göra konkurs, vilket annars icke alls är ovanligt. Alla, som hade någonting att fordra av honom , fingo sin rätt. Men hans tillgångar voro icke större än så, att när han dog, såg änkan sig nödsakad att taga ur skolan sin son, som satt i sjätte eller sjunde klassen och sätta honom på grosshandelskontor. Det syntes inte vara någon möjlighet för henne att underhålla honom för en studiekurs vid Uppsala universitet. Så snåla borde i själva verket alla präster vara. Men det är inte så lätt för dem, ty de anspråk, som ställas på präster och i synnerhet kyrkoherdar, äro ,så orimliga, at,t flertalet av dem måste kämpa med ganska stora ekonomiska svårigheter, som dock ingen främmande har kännedom om. En kyrkoherde berättade mig en gång - han satt i ett stort pastorat -: »När jag var kapellpredikant i L. och hade 1,200 kr. i lön, då kunde jag reda mig. Men här reder jag mig icke utan måste begära två månaders tjänstledighet om året samt resa bort under turisttiden för att undkomma alla dessa gäster, som jag får av olika folk från olika trakter. Jag har också måst taga en livförsäkring på 20,000 kr. för att vara förvissad om, att alla mina fordringsägare skola få sin rätt, när jag dör.»

Frid vare över doktor Rydbergs minne! Han var en fridens man. Var gång jag tänker tillbaka på min bekantskap med honom, så gör jag det med en känsla av mycken värme. Åtskilliga gånger hade vi även Rydberg med på fester i Betle-hemskapellet. Han var synbarligen intresserad därav och tacksam för, att vi inbjödo honom.

Helt annat blev det, när vi fingo den nye kyrkoherden Lövgren från Uppsala. Han var skildrad för oss såsom en fridens man. Och det var huvudsakligen genom de frikyrkligas röster, som han fick den röstpluralitet, som han verkligen erhöll. Men annat blev det av, när han kom som kyrkoherde till Gävle. När han hade hållit sin första

predikan uti sjömanskapellet därstädes, gick en av mina bekanta på gatan

Nils Lövgren.

bakom ett par grosshandlare, som hade varit med och hört hans predikan. De samtalade med varandra om predikans innehåll, och den ene sade till den andre: »Det var en djävul att klå på läsarna bra.» Hela den tid ban var i Gävle var också ett krigstillstånd rådande mellan honom och de frikyrkliga. Men icke allenast det. Han ådrog sig även allt annat än förtroende ifrån de kyrkligas sida. Så att när han äntligen blev biskop i Västerås, kände både de kyrkliga och frikyrkliga en lättnad.

Ingen beklagade, att Gävle blev av med den kyrkoherden. Rektor vid Gävle läroverk var, när jag kom dit, Klintberg, Det var en utomordentligt duktig karl som rektor. Han var något självrådig, och det kunde han gärna vara. En duktig karl må gärna vara litet självrådig. Han tillät icke någon av lärarna att inblanda sig i sådana angelägenheter, som hörde hans ämbete till. Men så blandade han sig själv aldrig heller i andras angelägenheter. Det föll honom t. ex. aldrig in att någonsin säga ett enda ord rörande de strider, i vilka jag på den tiden befann mig med domkapitlet. Vi blevo strax goda vänner och förblevo det ända till hans levnads slut.

309

Det var allmän sed, att vid morgonbönerna vid Gävle läroverk, liksom vid andra läroverk, den egentliga bönen förrätta des av en av lärjungarna, under det en av lärarna satt i den övre katedern. Morgonbönen blev på det sättet allenast ett upprabblande av några böner: Fader1 Vår och Herrens välsignelse. Lektor Ödman, som kom till Gävle läroverk samtidigt med mig, väckte på ett av de första kollegiesammanträdena fråga om denna sak. Han tyckte, att det var alldeles för bedrövligt ställt med morgonbönerna och föreslog därför, att jag såsom lärare i kristendom skulle taga morgonbönerna om hand. Det väckte stark opposition bland de övriga lärarna. Och i synnerhet lektor Wiberg reste sig däremot. Rektorn avbröt diskussionen och sade, att vi skulle upptaga den frågan vid nästa kollegiesammanträde. Då svarade Wiberg: »Ja, det skall bliva det långa kollegiet. Det vill jag svara för.» Emellertid kom Klintberg redan nästa dag till mig personligen i korridoren och sade: »Hör du, Waldenström, jag vet, att du har mycket att göra. Men jag

ville fråga dig: skulle du inte vilja övertaga morgonbönerna vid läroverket? Därmed skulle du göra mig en stor tjänst.» - »Jo», sade jag, »det skall jag visst göra.» Och nu ordnades saken så genom rektorns myndighet utan någon inblandning av de övriga lärarna. Morgonbönernas hållande överläts åt mig. Så länge jag var vid läroverket, hade jag också denna tjänst.

Pelle Ödman.310

Varje morgon höll jag en liten bibelförklaring och gick därvid i ordning med evangelierna och apostlagärningarna. Bibelförklaringen räckte icke mer än 1'0 minuter. Det var min käraste sysselsättning vid läroverket.

Vad lärarna vid Gävle läroverk på den tiden för övrigt beträffar, så kan man säga om dem såsom om alla läroverkslärare: somliga voro bra, andra voro medelmåttiga, andra

voro under all kritik. En och annan förde ock ett dåligt liv. Efter Klintbergs avgång med döden, fingo vi till rektor en lektor Röding från Karlstad, vilken sedan Hyllade som rektor till Göteborgs latinläroverk. Han var ock en framstående förmåga såsom rektor. Allvarlig och bestämd men tillika ytterst human i hela sitt beteende. Han vann därför också inom samhället ett synnerligt stort förtroende.

De sista åren av min tjänstgöring vid Gävle läroverk hade vi som rektor lektor Nilsson. Det var en ädel och plikttrogen

man. Men den kraft och det besked, som hade varit under de två föregående rektorerna, fanns icke hos honom. Emellertid var även han mycket avhållen både av lärare och elever, och det med all rätt. Under hans tid hade jag dock ganska litet att göra i skolan. Jag var nämligen riksdagsman, och icke allenast det utan även på de senare åren ledamot av åtskilliga kungliga kommittéer, vilket gjorde, att jag måste hava tjänstledighet icke allenast

under vårterminen, då riksdagen pågick, utan även andra tider av året.

Om ordningen vid läroverket är i det stora hela icke annat

Carl Fredrik Wiberg.311

än gott att säga, om jag undantager, att lärarna i allmänhet ej voro alldeles så noga med att passa på tiden. Att komma till lektionerna 10-15 minuter för sent var ganska vanligt. Likaså att sträcka ut 10-minutersrasterna till 15--20 minuter. Disciplinen bland lärjungarna var i själva verket mönstergill. Vad mig själv beträffar, kan jag säga, att jag stod i det allra bästa förhållande till lärjungarna. Och jag har efteråt med glädje erfarit så mycken vänlighet och tillgivenhet av mina f. d. lärjungar, att det har glatt mitt hjärta innerligt. Jag var ock som lärare så lyckligt lottad som knappt någon annan. Jag fick nämligen taga emot lärjungarna i tredje klassen och hava dem ända till dess, att de blevo studenter. Under sådana förhållanden hade jag ju lätt att leva mig in med dem. För var gång jag träffar någon av dem nu, så känner jag det, som om det vore min egen son.

Vad angår mitt eget sätt att sköta disciplinen, så hade jag under hela rniii läraretid ingen svårighet därmed. Jag behövde aldrig en enda gång påkalla rektors eller klassföreståndares ingripande. Under min tid i Umeå och några år, sedan jag kom till Gävle, hände det emellanåt, att jag i häftighet begagnade örfilen på eleverna i de lägre klasserna och titulerade dem med öknamn såsom »fårskalle» e. d. Jag känner en djup blygsel, när jag nu tänker tillbaka därpå. En gång förgick jag mig mot en lärjunge i tredje klassen i Gävle utanför skolan så, att jag kände mig tvungen att nästa timme inför hela klassen bedja honom om förlåtelse.

Som jag förut berättat, var jag uppfostrad i ett hem, där det »vankades smörj, så att det osade efter.» I Luleå skola var ock samma metod, ävenså på Uppsala Lyceum, vad läraren Svartengren beträffar. Man ansåg det både nyttigt, rått och nödvändigt. Jag tror ock, att det stundom kan så vara. Så länge människor stå på den ståndpunkt, att de inbördes giva312

och taga skäl genom smörj, så är det nog lämpligt att använda detta medel, när verkligen så behöves. Det missbruk, som varit, bör därför icke göra bruket förkastligt. Men när kropps-straff skall användas, så skall det ske så personligt och omedelbart som möjligt, icke efter långrandiga kollegieförhandlingar och beslut. Pojkar ä' pojkar, de skola expedieras snabbt och sedan släppas. Att giva anmärkningar, som sedan stå outplånliga i anmärkningsboken, verkar mer demoraliserande

än upprättande.

Det viktigaste medlet för disciplinens upprätthållande är, att lärarna själva föregå eleverna med ett gott exempel. Däruti brister det likväl allt för mycket. På 1860-talet skrev jag i Pedagogisk Tidskrift följande ord: »En förmaning till lärjungarna skulle nu ofta lyda: Vad vi säga Eder, det skolen I göra, men efter våra gärningar fån I icke göra. Gören I likväl som vi göra, så fån I anmärkning och nedsatta sedebetyg. Och låten I eder därav icke rätta utan i likhet med

oss uti edert onda väsende f ramhärden, så bliven I på sistone relegerade.» Lärjungarna kunna icke lätt förstå, att det icke kan vara rätt för dem att i hemlighet göra det, som de se lärarna öppet göra. Mången gång pinades jag, när jag i kollegiesammanträden fick höra, huru lärarna klagade över, att de hade träffat lärjungarna på sådana där bättre krogar, som de själva besökte.

När j^nglingarna blevo studenter, så var det vanligt, att de skulle ut och dricka. Då skulle de även inbjuda sina lärare. Jag blev aldrig någonsin inbjuden.

Nils Johan Nilsson.En gång under en termin hade lärjungarna i de översta klasserna begärt rektorns tillåtelse att ställa till ett kalas på ett offentligt värdshus. Rektorn gav sitt tillstånd därtill med villkor, att de skulle bjuda alla lärarna. Lärjungarna höllo en överläggning därom, och den ene fick i uppdrag att bjuda den läraren, en annan att bjuda en annan. Men ingen hade lust att gå och inbjuda mig. Jag blev således icke bjuden.

Dagen efter en sådan där bjudning träffade jag en av de nyblivna studenterna. Det var den sedan så ryktbare Viktor Lennstrand. Han hade varit en troende. Därom skall jag strax berätta närmare. Men han följde efter

studentexamen med de övriga kamraterna till ett utvärdshus. Jag hade redan märkt, att hans andliga tillstånd inte var bra. Jag talade med honom och frågade, huru han kunde gå ut med kamraterne på ett sådant sätt. Han svarade, att han fann inte något orätt däri. Flera lärare voro ju också med, och ibland dem även lektor Ödman. Då frågade jag honom: »Varför bjöd ni icke även mig, när ni bjöd de andra lärarna?» Då teg han. Jag sade: »Säg mig uppriktigt, var det icke därför, att ni förstod och kände på eder själva, att det icke passade mig att vara med i ett sådant sällskap?» »Jo», sade han. Och därmed skildes vi åt.

Jag nämnde om, att Viktor Lennstrand hade en tid varit troende. Han och jag lågo många gånger på knä och bådo Gud tillsammans. Och på hans initiativ började jag hålla små bönesammankomster om söndagskvällarna med de lärjungar, som ville komma tillsammans. De samlades i mitt rum, och vi hade många gånger mycket trevligt. Lennstrand var då alltid mycket livlig och ivrig. Men så började han att predika. Jag sade till honom: »Tag studentexamen först. Sedan blir det nog tillfälle för dig att predika. Det är icke hälsosamt för dig att predika nu, medan du går i skola. Sköt det ena först och det andra sedan.» Men det var omöjligt att få honom att

314

sentera detta. Han var också såsom talare mycket begåvad, så att han alltid hade många åhörare, när han predikade. I Bet-lehemskapellet fick han aldrig predika. t Men i metodistkyrkan, och jag tror även uti baptistkapellet, predikade han ofta. Tilloppet av åhörare och det beröm, som han fick, tjuste honom, och så småningom domnade hans andliga liv bort. Hans historia vart sedan högst sorglig. Han blev den värste hädare, som någonsin har uppträtt i Sverige. Och han var dock född och uppfostrad i ett gudfruktigt hem.

Jag hade haft en lärjunge förut, som började predika, medan han ännu gick i skolan. Han hette Winroth och var min lärjunge i Urneå. Jag varnade då även honom och bad honom låta bli. »Det är icke hälsosamt», sade jag, »att du börjar på att predika nu.» Men ingenting hjälpte. Han var gärna hörd, och människorna strömmade till för att höra honom. Han kom en sommar till Norge. Där lärde han känna temp-larne. Genom dessa fördes han in i spekulationer över det tusenåriga riket, och han fick så visst för sig, att Herren snart skulle återkomma och upprätta det tusenåriga riket, så han flyttade till Palestina med hustru och tvenne barn och en tjänarinna för att där emottaga Herren, när han kom. Emellertid gick det honom där mycket illa. Först slog han sig tillsammans med Hoffrnannianeriia i den tyska kolonien utanför Jerusalem. Med dem kom han dock ej riktigt överens. Sedan flyttade han upp till grannskapet av Sidon, där han köpte någon egendom. Han var ju en smula förmögen. Emellertid grep febern honom, och han lades på dödsbädden. Hans hustru sjuknade även, och så vitt jag minnes rätt, dogo de bägge inom en vecka. Där stod då den svenska tjänarinnan med två små barn. Lyckligtvis fanns då i Palestina doktor E. Nyström, som var judemissionär, samt en hans broder, som försökt sig på något jordbruk där i Palestina. Nu skulle den senare resa hem. Han tog hand om den svenska tjänstflickan och de två barnen och förde dem hem till Sverige.315

Winroth ägde en stor begåvning, som kunnat bliva till mycket stor välsignelse, om han icke låtit draga sig bort på ovan nämnda sätt. Han var för omogen att börja predika, och det var anledningen till hans olycka. Samma var förhållandet även med Lennstrand.

Jag såg en gång i en Stockholmstidning, att Lennstrand skulle tala i en sal i Stockholm över »Sångens betydelse». Jag gick dit. Lennstrand började med att tala om, vilken kraft sången hade att liva» Han talade om, huru han och hans kamrater i skolan under utmarscher ibland voro så trötta, att de knappt kunde gå, men så stämde de upp en livlig och hurtig sång, och det stärkte deras nerver, så att de kunde marschera med raska steg. På samma sätt, sade han, är det ock med de andliga sångerna. Det är de, som ge de s. k. kristna en sådan styrka. Och det är märkvärdigt, sade han, huru dessa sånger sitta i, även sedan man »lämnat den kristna tron och kommit in i ateismens lugna hamn». Man vet icke ordet av, förrån minnet av dessa sånger kommer såsom en våg däriii och river upp ifrån botten saker och ting, som man trodde längesedan voro utplånade därifrån. »Därför», sade ban, »skola vi ateister icke tro, att vi kunna övervinna de kristna, förrän vi lyckas att skapa lika sköna sånger, som de hava.» När jag hörde dessa ord, tänkte jag: »Åh, då lärer det dröja. Ty för att skapa sköna sånger, måste man hava något skönt att sjunga om. Och det är just, vad ateismen saknar.»

Medan jag är inne på kapitlet om disciplinen, vill jag omtala en händelse, som för mig var av mycket stort intresse. Det var sista lektionen en hösttermin, jag hade haft i tredje klassen i Gävle läroverk. Och under lektionen var det någon, som kastade en papperstuss på en av gossarna, som stod framme vid kartan. Det var en lektion i biblisk geografi. Ett sådant pojkstreck hade aldrig förekommit under den tid, jag varit lärare. Jag frågade genast, vem som hade kastat papperstussen. Ingen svarade. Jag frågade den ene efter den andre316

personligen: »Har du gjort det, har du gjort det?» Alla svarade nej. Jag sade: »Det gör mig djup bedrövelse, icke det att en utav eder har kastat 'pappersplutten', ty det räknar jag såsom ett pojkstreck. Men att ni ljuger, den ene efter den andre och säger, att ni icke vet, vem som gjorde det, det är det, som bedrövar mig. Jag hoppas, att den, som har gjort det, skall komma till mig senare i dag och tala om det.» När jag kom ut i korridoren, kom en av eleverna ur klassen efter mig och sade: »Vi tro, att det är den och den lärjungen, som har gjort det.» Jag sade: »Jag har aldrig bett dig om en sådan upplysning. Gå in och sätt dig, skvallcrbytta. Den, som har gjort det, kommer nog själv och talar om det.» När jag hade kommit hem under frukostlovet och varit hemma en stund, kom en fru till mig mycket bedrövad. Hon sade: »Vi ha inga händer med vår gosse. Han gråter och tjuter och är alldeles över sig given, för han säger, att han har ljugit för lektorn. Om det inte hade varit lektorn, så tyckte han, att det icke skulle ha varit så farligt, men nu är det förskräckliga det, att han hade gjort det just för lektorn.» Jag sade till hen ne: »Ni skall icke vara för mycket bekymrad över detta utan gå hem och skicka hit pojken, så får jag tala vid honom.» Hon gjorde så. Pojken kom och bekände allt, hur det var, och jag talade allvarligt med honom. Sedan föllo vi på knä och bådo Gud om förlåtelse. Därefter sade jag honom, att så ledsam historien än var, så skulle den icke inverka på hans sedebetyg, utan allt skulle vara glömt. Längre fram på förmiddagen, når jag hade lektion i en annan klass, gick jag in i tredje klassen och omtalade, att pojken varit hos mig och bekant, och att jag sagt honom, att allt var förlåtet och glömt, så att han skulle ha sitt rena A i sedebetyg, såsom om ingenting hade hänt. Detta gjorde på lärjungarna ett mycket djupt intryck.317

Min undervisning vid Gävle läroverk omfattade bara kris-tendomskunskap. I nedre skolans tredje, fjärde och femte klasser läste jag allenast katekes, biblisk historia och den Heliga Skrift ävensom psalmverser. I allmänhet hade jag också mycken glädje under dessa undervisningstimmar. Jag tror även, att lärjungarna voro glada åt dem. Vad katekesen beträffar, vinnlade jag mig, att så vitt jag förmådde, förenkla. Jag fordrade således icke av dem någon utanläsning. Tvärtorn önskade jag helst, att de icke skulle rabbla upp katekesstyckena utan i stället säga med egna ord, vad där stod. Många gånger förvånades jag också över de svar, som lärjungarna i dessa nedre klasser voro i stånd att giva. Jag skall såsom exempel anföra ett par stycken. När vi i Joh. evangelium läste om frälsarens uppståndelse från de döda, och kommo till det ställe, där det står, att Johannes och Petrus lupo bägge till graven, och Johannes lopp fortare och kom förr till graven, frågade jag lärjungarna, hur det kom till, att Johannes kom fortare till graven. Men som jag hade gjort frågan, skämdes jag för mig själv över hur dumt det var att i klassen ställa fram en sådan fråga, som ju måste gå över lärjungarnas horisont. Men efter några ögonblick räckte en pojke upp sia hand. Jag frågade: »Vad tror du?» »Jo, Johannes var lättare om hjärtat än Petrus.» Ett mera träffande och barnsligt svar kunde väl aldrig givas. En annan gång, då vi hade det 7:de budet, och vi kommo till det språket: »Den, där icke vill arbeta, ban skall icke heller äta», så sade jag till pojkarna: »Skall man då icke bära mat till en lätting?» »Nej», sade de. »Ja, men tänk noga efter», tillade jag, »om han ligger och dör, hur skall man då bära sig åt?» Då blevo de tysta och fun derade en stund. Men till slut räckte en upp sin hand. Jag sade till honom: »Nå, kan du säga, hur man då skall göra?» »Man skall begrava honom», svarade han.

I de övre klasserna, från och med den 6:té t. o. m. den 7:de övre, omfattade undervisningen dogmatik och kyrkohistoria.318

I synnerhet lade jag vikt på den förra. Jag har aldrig kunnat omfatta den åsikten, att dogmatiken är ett onyttigt ämne. När man talar föraktligt om dogmatiken, vet man i allmänhet icke vad man gör. Själva den läran eller tron, att det finnes en Gud, är dogmatik. Att Gud älskar världen, är dogmatik. Att Gud har sänt Kristus att frälsa världen, det är dogmatik. Att Kristus har lidit och dött och uppstått från de döda, det är dogmatik. Att Jesu Kristi, Guds sons, blod renar från alla synder, det är dogmatik. Att det finnes ett liv efter detta, det är dogmatik.

Alltsammans är dogmatik. Skall man nu förakta dogmatiken såsom likgiltigt undervisningsämne, så låt oss då även ta hört de nu nämnda dogmerna. Man kan säga, att hela Nya Testamentet alltigenom är dogmatiskt. Även de historiska berättelserna åsyfta att ingiva dem, som läsa dem, en rätt kännedom om Gud och om Kristus. Om de icke så användas, så ha de förfelat sitt ändamål. Att t. ex. Kristus uppväckte Lazarus från de döda, det är en historia, som kan läsas på två sätt: man kan läsa den så, som man läser vilken profan historia som helst, men man kan också läsa den så, att man genom densamma får en djupare inblick uti, vem Jesus Kristus är, örn hans förhållande till den himmelske fadern, om den himmelske Faderns hjärtelag o. s. v. Och det är alltsammans dogmatik.

#

Kamratskapet mellan lärarne vid Gävle läroverk var i allmänhet gott. Jag vet inte av, att det förekom några stridigheter, några partier under hela den tid, jag var lärare där. Vid gemensamma överläggningar rörande allmänna läroverkets angelägenheter vinnlade sig var och en på bästa vis om att bidraga till en lycklig lösning av varje särskild fråga.

Någon närmare personlig beröring med de övriga lärarne hade jag inte. Jag gjorde aldrig visit i deras hem, och de gjorde aldrig visit i mitt hem. Med ytterst få undantag titulerade vi varandra. Jag har i allmänhet varit rädd för att bli »du»319

med personer, som icke varit troende. Ty så länge man ännu titulerar varandra, så är man på ett visst avstånd ifrån varandra. Lägger man bort titlarna och börjar »dua» varandra, så kommer man närmare varandra. Och det ville jag icke. Vi voro som lärare lika goda kamrater för det. Men någon personlig umgängelse eller gemenskap, hade vi inte. Det var ju äldre lärare, som förcslogo att få säga »du», och det kunde jag naturligtvis icke sätta mig emot. Men själv gjorde jag aldrig någon sådan proposition. Sedan blev jag ju en av de äldsta, så att ingen proponerade att få säga »du».

Rektor Klintberg föreslog att vi skulle lägga bort titlarna. Han var ju en gammal lärare i jämförelse med mig. Och det kunde naturligtvis icke komma ifråga, att jag skulle sätta mig däremot. Annars tycker jag icke, att det är lämpligt, att en rektor är »du» med alla sina kamrater vid läroverket. Jag observerade också på min första resa till Tyskland 1867, huru lärarne i allmänhet sade »Sie» till rektorn, och han sade »Sie» till dem, medan de inbördes sade »du» till varandra. Det synes mig, som skulle den vördnad, som underordnade lärare äro skyldiga sin rektor, lida avbräck därigenom, att de bliva »du» med varandra. Hans auktoritet försvagas en smula därigenom, och kanske inte bara en smula utan ganska mycket. De följande rektorerna voro yngre än jag. Jag föreslog aldrig, att de skulle lägga bort titlarna, och de gjorde det naturligtvis icke heller, då de voro yngre än jag.1

Vid morgonbönerna var jag också i tillfälle att predika för lärarna liksom för eleverna. Ty vid morgonbön skulle två eller fyra lärare vara tillstädes och hålla vakt, såsom det hette. Det var då tämligen överflödigt, ty lärjungarna voro i allmänhet utomordentligt uppmärksamma. Jag kommer icke ihåg något enda exempel på, att någon av dem brast i det avseendet. Men jag tyckte bra om, att lärarna voro med, så att även de fingo något med av Guds ord.

i Jfr. sid. 262 f. Utg. anm.

*

En försoningsstrid i Gävle Missionsförening.

När jag kom till Gävle, fanns där redan sedan tjugu år en missionsförening. Upphovet till densamma var en byggmästare vid namn Morin från Gästrikland, som genom sin livliga bekännelse åstadkom väckelse såväl på landsbygden som också i Gävle. I början höll föreningen till i enskilda bostäder. Medlemmarna voro icke flera, än att de fingo rum i sådana. De voro också utsatta för mycken förföljelse och begabberi. Emellertid växte den lilla hopen, så att man måste vara betänkt på att skaffa sig en egen lokal. En gång, när Carl Olof Rosenius hade varit på besök i Umeå, där det första bönehuset i vårt land var byggt, och på återresan till Stockholm kom ned till Gävle, berättade han för de troende, som där funnos, huru trevligt och präktigt de hade det uppe i Umeå, där de

fått sig ett eget bönehus. Detta uppmuntrade de troende i Gävle, och de grepo sig an med att bygga ett. Det var på den tiden ett väldigt företag. När huset var färdigt, var ju också glädjen stor. Om invigningen står det i protokollet: »Invigningen bevistades av en ofantlig massa människor, säkert 500 personer.» Men det är med den uppgiften alldeles så som med folkräkningar i allmänhet. Den är alldeles överdriven. Huset rymde säkerligen icke över 150 eller 200 personer. När jag kom till Gävle, var det redan tillbyggt och försett med läktare, och då rymde det högst 230 personer.321

Det är märkvärdigt att se, hur folk i allmänhet tror, att folksamlingar äro mycket större, än vad de verkligen äro. Jag talade en gång med en person om det s. k. Stora Missionshuset i Jönköping. Han påstod, att det rymde 5,000 personer. Och det var han så säker på som på någonting annat. Jag är dock förvissad om, att det aldrig rymt hälften av dessa 5,000. I Göteborg hade man alldeles klart för sig, att Betlehemskyrkan rymde 5.000 personer. Stoppar nian den riktigt full, så kanske man får in 3.000 men icke därutöver. När Betlehemskapellet i Gävle invigdes, så stod det i tidningarna, att besökarnas antal var mellan 4- och 5.000. Det högsta, som någonsin har gått in i det kapellet, är 2.500. Vid stora folkmöten får man ju också ofantligt stora siffror. Man får höra talas om, att vid det mis-sionsmötet var det 10.000, 15.000, ja, ändå flera åhörare. Men skulle man räkna dem i verkligheten, så skulle man få lov att reducera summan högst betydligt. Jag var närvarande en gång vid invigningen av ett nytt, tämligen stort bönehus i Dalarne. Det var i Borlänge. Predikanten hade alldeles klart för sig, att åhörarnes antal var 2:000. Emellertid hade jag räknat dem. Deras antal var 700. En gång när jag var i Trondhjems domkyrka med ett par av mina söner, hade jag till ciceron den älsklige ingenjör Ramm, som under många år var en av ledarna av kyrkans restauration. Av domkyrkan var då icke någonting mer restaurerat än koret. Men enligt ingenjörens uppgift skulle detta rymma 4.000. Jag sade: »Ni menar väl 400.» »Nej», sade han, »4,000.» Då han hade gått, undersökte jag noggrant, huru det förhöll sig med den saken. Och resultatet blev att koret rymde 400.

Medlem av Gävle Missionsförening kunde man bli, om man betalade en årsavgift av l krona. Detta villkor kunde från början vara tillräckligt. Ty det var ingen, som slöt sig till föreningen, utan att han var verklig kristen. Att höra dit var förenat med så mycken smädelse, att man säkerligen icke gick

21 - Minnesanteckningar.322

in där utan att hava en levande tro på Herren Kristus. Sedermera blev det annorlunda, Det var många, sorn kommo in i föreningen, utan att de voro omvända eller troende. Sammankomsterna voro ganska gott besökta, och vi hade många saliga stunder där. Någon stationerad predikant fanns där icke, utan Gästriklands Ansgariiförenings predikanter kommo och foro. Dessutom fanns det personer i Gävle stad, som tjänstgjorde med predikan. En läroverksadjunkt vid namn Humble plägade predika mycket där. Sedan jag kom dit, predikade jag i regel

varje söndag under lästerminerna och ofta någon gång i veckan, om jag undantager söndagar, då jag reste ut till olika församlingar i landsbygden runt omkring eller till Stockholm. Åtskilliga troende studenter ifrån Uppsala kallades också ej sällan till Gävle för att predika i bönehuset. Bland dem voro Österman och Lundén, vilka bägge två slutade såsom kyrkoherdar i Göteborg. De kommo icke allenast på ett hastigt besök för att predika en gång eller två, utan de kunde stanna

någon tid, en vecka eller mer. Ett par år sedan jag hade blivit bosatt i Gävle, kallades dock en särskild lokalpredikant. Det var F. L. Hansson. Han var missionselev vid Johannelund, men vid de stora brytningarna i början på 7iO-talet rörande försoningsläran måste han lämna Fosterlandsstiftelsen, emedan han förklarade, att han icke kunde avlägga löfte på Augs-burgska bekännelsen.

Enligt Gävle Missionsförenings stadgar skulle styrelsen komplettera sig själv. En viss rättighet att välja hade föreningen. Men den var allenast formell. Ty i stadgarna medgavs det styrelsen rättighet att sätta sitt veto emot personer, som föreningen ville välja in, men som styrelsen icke tyckte om. De mest

P. Lundén.323

framstående ledamöterna av styrelsen, då jag kom dit, voro fabrikör Eric Sjöström, häradshövding Axel von Post, Gästriklands Ansgariiförenings predikant Per Persson, en handlande Olof Öberg. De egentligen ledande männen bland dessa voro Sjöström och von Post.

Sjöström hade arbetat sig upp från att vara en mycket fattig pojke ifrån landet till att bliva fabrikör och grundläggare av ett väveri i Gävle. Det hade gått så småningom, men det hade gått säkert. Han var en synnerligen rättskaffens man, därjämte efter dåtida förhållanden mycket offervillig för missionen. Såsom exempel på hans rättskaffenhet kan jag anföra följande exempel. Under inbördeskriget i Amerika voro bomullsprisen synnerligen växlande. Sjöström förlorade ofantligt och måste till slut inställa sina betalningar. I sin stora bedrövelse reste han till Göteborg för att beklaga sig hos de affärshus i bomullsgarn, som han stod i förbindelse med. Men de uppmuntrade honom. Han hade alltid visat sig såsom en alldeles ovanligt rättskaffens man, så att de, i stället för att uttala något klander, tvärtom tröstade honom och sade, att det där skulle han icke vara ledsen för. Det var en olyckshändelse, som icke han rådde för. Alla hans fordringsägare gåvo honom med största villighet ett ackord på 50 %. Det kunde han betala.

Efter krigets slut blev det uppsving i bomullsmarknaden, och Sjöström gjorde mycket goda affärer. Hans första tanke var då att resa till sina gamla fordringsägare och göra upp rned dem om de gamla skulder, som de förut hade avskrivit. De blevo mycket förvånade, och disponenten för en fabrik sade honom: »Något sådant här har aldrig hänt oss förut, och jag vet rakt inte, huru vi skola bokföra det.» Men Sjöström svarade: »Det var 8,000 kronor, som Ni avskrev. Dem vill jag nu betala. Vill Ni avstå räntan, så är jag mycket tacksam, men fordrar Ni även ränta, så skall jag betala den också.» Det senare kom då aldrig i fråga. Han fick betala sina 8,000 kro~324

nor och därmed punkt. Detsamma gjorde han på alla andra ställen, där han hade varit skyldig och fått ackord.

De bomullsvaror, som han tillverkade, voro av prima beskaffenhet. Ingen behövde vara rädd att bliva bedragen, när han handlade med Sjöström. Det kom en gång in i hans butik en bonde, som frågade, om de hade bra varor. Den fröken,

som stod i boden, svarade: »Ja, det ha vi.» Då sade han: »Hurudana varor ha de i butiken här näst intill?» »Jo», sade hon, »de ha mycket bra varor även där.» »Ja, då handlar jag här», svarade bonden. Fröken frågade nu, vad han menade med det. »Jo», sade han, »jag var nyss inne i den butiken och då jag frågade, hurudana varor Ni har, svarade man, att det var bara skräp. Nu hör jag, att Ni är rättfärdigt folk, och därför vill jag handla hos Eder.»

Sjöström åtnjöt också i samhället ett obetingat förtroende överallt. Både de troende och de ogudaktiga sågo upp till honom såsom en riktig karlakarl.

Häradshövding von Post var också en man av den mest redbara karaktär, högaktad av alla utan undantag.

Erie Sjöström.325

[Enligt förf.rs anvisning anföres nedan följande ur »Minnesskrift vid iGävle Missionsförenings 50-årsjubileum den 26 mars 1905», Gävle 1905, sid. 29-31]:

»Just som denna strid (om Waldenströms försoningslära) var i full låga, kom P. Waldenström flyttande till Gävle. Han blev nämligen år 1874 lektor i teologi, grekiska och hebreiska

Betlehemskapellct i Gävle.

vid Gävle högre elementarläroverk. Att många voro glada åt hans ankomst är lätt att förstå, även om ock åtskilliga voro bekymrade. Han anslöt sig år 1874 till Gävle Missionsförening och deltog med intresse från första början i hennes verksamhet. I egenskap av lektor i kristendom uppehöll han vissa tider gudstjänsterna i elementarskolan, dit stora skaror av åhörare vid dessa tillfällen infunno sig. Han uppträdde ock en och annan gång i Gävle stads Stora kyrka samt titt och ofta i Södra missionshuset. Samtidigt tjänstgjorde ock pastorsadjunk-
326

ten W. Mårdberg vid Stora kyrkan härstädes. Han var P. W. och missionsföreningen varmt tillgiven och

uppträdde även ofta på missionshuset och i vännernas kretsar med evangelii predikan.

Emellertid ansåg sig en del av Gävle Missionsförenings medlemmar icke med gott samvete kunna tillåta att P. W. predikade på missionshuset, emedan han enligt deras mening predikade villfarelse. Detta var i synnerhet fallet ined de flesta medlemmarna inom styrelsen.

När så därtill kom, att föreningen vid sitt årssammanträde 6 jan. 1875 med 84 röster invalde lektor P. Waldenström till ledamot av styrelsen, i stället för A. von Post, som jämte E. Sjöström var i tur att avgå, nådde saken sin spets. E. Sjöström blev omvald med 93 röster. Enligt § 3 i stadgarna skulle det i föreningen skedda valet prövas genom inom föregående styrelse anställd votering med

slutna sedlar och vid denna votering gillades fabrikör E. Sjöströms val med 7 ja, men lektor P. Waldenströms val ogillades med 6 nej mot l ja.

Då resultatet tillkännagavs i föreningen, utbröt en häftig tvist, säger protokollet, vilken gjorde det omöjligt att för tillfället förrätta nytt val. varför, på framställt förslag, sammanträdet uppsköts till den 27 jan., då valet skulle fortsättas. Protokollet av den 27 jan. säger, att, sedan sammanträdet

hade öppnats med bön och sång och läsning av Ps. 23, uppläste styrelsens ordförande, A von Post, en till föreningen ställd protestskrivelse mot P. Waldenströms inväljande i styrelsen, vilken skrivelse var undertecknad av samtliga den gamla styrelsens ledamöter, förutom E. Sjöström. Sedan denna skrivelse blivit uppläst, avlägsnade sig från sammanträdet samtliga, som undertecknat densamma .. .

Med anledning av detta utomordentliga förhållande, såsom det heter i föreningens protokoll för den 27 jan. 1875, fördes ordet av ende kvarvarande ledamoten av styrelsen, E. Sjöström. Nu beslöts nytt sammanträde med föreningen den 3 nästpåföljande febr., till vilket styrelsen genom en skrivelse, undertecknad av 35 av de gamla föreningsmedlemmarna, anmodades infinna sig, och om detta ej skedde, vore det stadge-enligt skäl för föreningen att välja ny styrelse.

Vid sammanträdet den 3 febr. var styrelsen närvarande och valdes då med 28 röster A. von Post till styrelseledamot, vilket val av styrelsen godkändes.

Nu framställde i egenskap av ordförande A. von Post till föreningen den frågan, vad denna fordrade av styrelsen, varpå föreningen svarade, att dess huvudsakliga fordran vore, att styrelsen tilläte P. Waldenström predika på bönhuset.

Härpå svarade styrelsen, förutom E. Sjöström, att den ej kunde bifalla denna föreningens begäran och att om föreningen det oaktat härvid fasthöll, så kunde styrelsen ej kvarstå. Som föreningen bestämt fasthöll vid sin begäran, frågade då ordföranden, om den ville, att styrelsen skulle avgå, och på denna fråga svarade föreningen ja.

Styrelsen avlägsnade sig nu och med den några av föreningens övriga medlemmar, varefter ordförandeskapet övertogs av E. Sjöström, varvid å sammanträdet beslöts att nytt sammanträde skulle hållas för val av styrelse onsdagen den 10 febr. 1875.

Att nu här närmare redogöra för innehållet av de olikaskrivelser, som avlämnades vid nu nämnda sammanträden, skulle föra oss för långt. Av vad som blivit anfört är lätt att förstå, att genom dessa slitningar många av föreningens medlemmar skulle vara djupt upprörda och friden dem emellan betänkligt störd. Helt visst gjorde sig ock mycket missförstånd gällande, som förorsakade fällandet av hårda domar över varandra.

Emellertid är glädjande att kunna anteckna, det under årens lopp man lärt sig bättre förstå varandra i här omskrivna sak. Lugn har inträtt efter stormen, och brödrakärleken har fått göra sig gällande.

Den del av föreningen, som vid nu nämnda brytning skilde sig från den andra, antog namnet Gävle Evangelisk Lutherska Missionsförening och har fortsatt sin verksamhet i anslutning till Ev. Fosterlandsstiftelsen. Den äger

den stora och vackra Sjömanskyrkan härstädes, där den förutom predikoverksamheten bedriver sjömansmission. Denna kyrka invigdes den 6 december 1891.

Genom ovan nämnda brytning inom Gävle Missionsförening inträdde ett nytt skede i dess historia.»W. invaldes i missionsföreningens styrelse 1877, var dess v. ordf. 1878-1880 och dess ordf. från 1881. Utg. anm.

*

Några minnen av Oscar II.

Min första bekantskap med konung Oscar II gjordes, då jag lämnade honom den s. k. nattvardspetitionen.Den 13 juni 1877. Utg. anm. I sällskap med mig voro då löjtnant Norlin och kyrkoherde Falk, vilka tilhört den kommitté, som undertecknat petitionen. Vi blevo av konungen vänligt mottagna. Det var alltid hans sätt. Jag framlade i korta ordalag, vad meningen var med petitionen. Konungen sade, som han alltid brukade säga, att han skulle taga den i grundlagsenligt övervägande. När det var gjort, frågade jag honom, om det tilläts mig att säga ett ord till.

Konungen svarade: »Ja, var så god.»

Då tillade jag:

»Det är första gången jag står inför Eders Majestät, och sannolikt är det sista gången.»

»Nej, varför det?» sade han.

»Ja», fortsatte jag, »evad det är eller icke, så anser jag mig böra vid detta tillfälle frambära till Eders Majestät det, som ligger alla troende i landet på hjärtat, nämligen att Eders Majestät måtte giva sitt hjärta helt åt Herren Jesus.»

Konungen svarade med några vänliga ord, och jag framhöll, huru alla troende i landet av hjärtat bedja för honom varenda dag. Detta rörde honom, och så vitt jag kan erinra mig, så syntes det tårar i hans ögon. Han uppmanade oss, att vi skulle fortsätta att bedja för honom.

Sedan vet jag icke, om jag hade någon beröring med konungen, förrän jag blev riksdagsman. Det var 1885. Jag var med på den aftonbjudniiig, som hölls på slottet Oscarsdagen det året. Alla Riksdagens ledamöter voro inbjudna och därjämte en mängd andra personer, så att man väl kunde beräkna antalet av gästerna till omkring 2,000. Dessa bjudningar upprepades varje år. Jag deltog i dem ett par gånger till, men de voro icke vidare trevliga. Det var i allmänhet en sådan trängsel, i synnerhet vid matborden, så att man nästan icke fick något rum att få sig någonting. Storätare trängde sig fram till bordet från början och stodo kvar, till dess de hade tömt alla karotter, som där stodo. En gång, när jag lyckades armbåga mig fram, fanns inte mera kvar på den plats av bordet, till vilket jag kom, än litet sillsallad.

En annan gång tröttnade jag så på trängseln, att jag från slottet telefonerade till mitt hem och bad dem att koka mig en rågmjölsgröt, och så gick jag hem. -

Men jag kommer tillbaka till den kungliga supén 1885. Jag hade aldrig

sett sådan där ståt förut, och det var ju intressant att en gång bliva vittne därtill. Jag blev även kallad fram till drottningen, innan supén begynte, emedan hon ville tala med mig. Hon hade egentligen ingenting att säga, men ville bara tala några vänliga ord och önska mig Guds välsignelse.

Jag plägade under de följande åren vanligen vid nyåret gå upp och göra en privat uppvaktning hos konungen. Jag ville tala vid honom enskilt. Jag ville önska honom Guds frid samt tala med honom om de svenska troendes angelägenheter och om hans själ. Vid ett tillfälle, då jag talade om, huru de troende bedja för honom varenda dag, så svarade han mycket

rörd, i det han klappade mig på axeln: »Kära du, kära du, det är mycket mer, än vad jag är värd.»

Vid ett annat tillfälle kom jag upp på en sådan där nyårs-visit till honom. Jag överraskades av att i trapporna möta en deputation av präster. De hade varit uppe hos honom för att överlämna den petition, som Sveriges präster hade uppsatt

mot det kungliga plakatet om anteckning av lekmannadop. När jag kom in, var konungen synbarligen förargad och sade: >I)et har varit 1700 här före dig.» De präster, som undertecknat petitionen, voro ungefär så många.

Jag svarade honom: »Jag har icke kommit upp i något sådant ärende, utan jag har kommit för att önska Eders Majestät Guds frid.»

»Ja, Guds frid», svarade han, »Guds frid, ja, det är nu det enda, som vi egentligen behöva. Och när man har blivit så gammal som jag är, och i all sin dar sysslat med bara

jordiska frågor, så finner man nog, att de äro bra obetydliga, och därför har jag börjat syssla med de eviga tingen mycket mera nu än förr.» Därefter förde han mig in i sitt lilla privatkabinett - jag var nämligen den siste av de audienssökande .- och där tog han ned bibeln, och vi kommo i ett samtal, som var ganska gott. Han lät mig också förstå, att han på ett ganska onådigt sätt hade avfärdat den prästerliga deputationen. »Jag sade dem, att det var en allvarlig sak att på det där sättet uppträda emot en kunglig förordning.»

Erik Gustaf Boström.Emellertid sammankallade regeringen Sveriges samtliga biskopar till en särskild konferens. Deri hölls inom slutna dörrar i fem dagar, och resultatet blev, att ett lekmannadop skulle antecknas så: »Icke av svenska kyrkan döpt.»

Till historien hör, att jag några dagar förut hade samtalat med statsministern, excellensen Boström, om biskopskonferensens förslag. Han yttrade då, att kungl. maj:t aldrig komme att giva sin sanktion åt detsamma. Det skedde likväl.

Svenska Missionsförbundet beslöt år 1902 att bygga en kyrka för sjömansmissionen i Sunderland.

Missionär Orest satte sig i spetsen därför. Han skrev ut listor för att samla medel. Han frågade mig, om jag icke kunde gå upp till konungen med en sådan lista. Det gjorde jag. Jag redogjorde för konungen, vad det var fråga om, men jag sade tillika, att jag icke begärde några penningar av honom, utan ville allenast, att han skulle skriva på listan, att han intresserade sig för saken. Detta var en fint, som jag hade lärt i England. Det var nämligen på något ställe där, som tyskarna skulle bygga en sjömanskyrka. De skrevo ut en lista och förelade den för kejsaren. Kejsaren skrev på, att han intresserade sig för saken. Detta hade till följd, att man fick mycket mer penningar, än om man bara hade fått ett belopp av kejsaren själv. Det talade jag emellertid inte om för konungen, utan bad honom bara skriva på, att han intresserade sig för saken.

»Jaha du», sade ban, »det skall jag göra. Jag skall låta Printzsköld skriva på den.» Printzsköld var hans hovmarskalk. Hovmarskalken gjorde också icke allenast det, som konungen hade lovat mig, utan han skrev tillika, att *kursivt* konungen önskade att se resultatet.*kursivt* Dessa ord trycktes på alla listor och hade en väldig effekt. Insamlingen av medel gick mycket lätt.334

När kyrkan var färdig, hade den kostat två hundra pund mera, än som beräknat var. Men bristen var allenast sextio pund. Jag fick utav Orest fullständig redogörelse för hela bygget jämte fotografier av kyrkan utvändigt och invändigt. Med detta gick jag upp till konungen, som visade ett mycket stort intresse och sade: »Det här var mycket roligt att se,» »Men», tillade han, »vad menar du, att jag skall göra? Tänker du, att jag också skall bidraga till det här?»

Jag svarade: »Inte behövs det, ty som Eders Majestät ser, har kyrkan kostat mycket mer, än vad beräknat var, men bristen är i alla fall icke mer än sextio pund. Dock om Eders Majestät vill giva någonting, så är det naturligtvis synnerligen kärkommet.»

»Ja», sade han, »du kan lämna papperen till Printzsköld, så skall han få föredraga dem för mig.»

Så skedde. Och efter några dagar telefonerade Printzsköld, att konungen hade till detta bygge anslagit 1,000

kronor.

I sammanhang härmed inå även omtalas en gåva av konungen till ett sjömanshem uti Amerika. En av Svensk-Amerikanska Missionsförbundets predikanter där hade upprättat ett sjömanshem i Boston och för ändamålet lyckats få köpa ett mycket lämpligt hus. Men, ehuru huset var jämförelsevis billigt, var det en ganska stor summa, som behövdes. Han frågade mig, som då var i Amerika, om jag icke ville, när jag komme hem till Sverige, tala vid konungen och fråga, om icke han kunde giva något belopp till detta sjömanshem. Jag svarade:

»Skriv till kungen själv!»

»Nej», sade han, »det går väl inte an.»

»Jo, för all del, det går visst an. Skriv du till kungen utan fruktan.» Han gjorde även så, och icke långt därefter såg jag i en svensk-amerikansk tidning, att han från konungen hade mottagit 1,000 kronor.

Det var på senhösten ett år - jag minns icke vilket - somjag ifrån Skandinaviska Sjömanshemmet i London genom fru Agnes Welin mottog ett brev, däri hon skildrade den stora nöd, som var rådande bland de skandinaviska sjömännen i London. Jag gjorde en insamling för ändamålet. En dag hade jag ett ärende till konungen. Jag skulle gå med en bekant till honom för en viktig angelägenhets skull, som han hade att föredraga. Vi fingo audiens, men från första stund syntes det, att konungen var för tillfället något olustig till humöret,

Sedan ärendet var uträttat, tog jag fram fru Welins brev. talade om vad det innehöll och frågade om konungen ville göra någonting däråt. Både i ord och åtbörder yttrade han missnöje.

Jag sade: »Men, om Eders Majestät icke kan göra någonting, så kan det dock vara av intresse att se, huru de hava det. Därför skall jag be att få lämna brevet.»

Han tog emot det och kastade det med ett uttryck av tämligen djupt missnöje på ett bord. Jag förstod, att det måste ha varit någonting förut, som uppretat honom.

Sedan jag hade avslutat min insamling, skrev jag till fru Welin -- det var strax på nyåret -- och talade om, vad jag hade gjort, huru långt jag hade kommit; talade även om, att jag varit uppe hos konungen men sade, att »därifrån har ni ingenting att vänta, ty han var till lynnet för tillfället så missnöjd, att jag aldrig sett honom sådan förut.» Efter några få dagar fick jag ett brev från fru Welin, däruti hon sade: »Nu fingo vi förklaring på det, som dittills varit oss en gåta: på själva julaftonen erhöllo vi från kungen, genom den svenske ministern, fyrtio pund.»

Konung Oscar var sådan. Han kunde nog bli förargad och brusa upp, men han veknade snart igen, och då var han själva godheten.

Jag talade om denna händelse för riksmarskalken, friherre von Essen, och då berättade han en liknande händelse. Han hade sökt konungen en dag. Det var frukostdags. Konungen336

sade till honom: »Du kan gärna sitta och äta frukost med mig i dag.» När de sutto till bords, kom drottningen in och hade ett brev i handen. Hon redogjorde tör konungen brevets innehåll. En f. d. hovdam hade skrivit till henne och beklagat, att hon var i ekonomiska bekymmer och nödvändigt behövde 300 kronor. Hon frågade, om icke drottningen ville

giva henne det.

Konungen blev missnöjd och frågade: »Har hon skrivit till dig själv så?»

»Ja», svarade drottningen.

»En. oförskämd människa , utbrast konungen. Xu inföll riksmarskalken och sade: »Så skall irke Eders Majestät säga! Ni vet inte, vad det vill säga att ha sett goda dagar, ha levat vid hovet och sedan råkat i ekonomisk nöd. Kan Ni ingenting göra för henne, så döm henne inte, ty nö-

Fredrik von kssen.

den har ingen lag.» Då veknade konungens hjärta, och han sade till dott-

ningen:

»Ja, gå du Sofie, jag skall betala det där för dig.»

Därpå inföll riksmarskalken: »Men om konungen betalar

300 kronor, så tycker jag väl ändå inte, att drottningen bör

gå fri.»

Drottningen blev litet förvånad och frågade:337

»Tycker Essen det? Huru mycket tycker Essen, att jag skall betala då?»

»Jo», svarade riksmarskalken, »om konungen betalar 300 kronor, så tycker jag, att drottningen skall betala två.»

Ock så fick han 500 kronor att gå till den fattiga änkan med.

När jag kom hem ifrån Kina år 1907, hade jag hälsningar med mig från vice konungen Tuang-Fang till konung Oskar. Tuan-Fang hade nämligen året förut varit här i Stockholm med en deputation och hade därvid blivit mycket högtidligt mottagen av konungen. Emellertid var konungen klen till hälsan, bodde på Rosendal och hade slutat att ge audiens. Jag telefonerade emellertid dit och frågade kammarherren, om jag icke möjligen skulle kunna få träffa konungen.

Han frågade: »Ar det ingenting, som jag kan uträtta?»

»Nej», svarade jag, »det måste vara personligt, ifall det är möjligt att få träffa konungen.»

Efter en stund fick jag besked, att jag var välkommen, och att jag icke behövde taga på mig någon annan dräkt än mina vanliga vardagskläder. Jag gick dit ut. Konungen var mycket vemodig och såg mycket klen ut. Jag framförde hälsningen från Tuan-Fang men tillika en hälsning från våra missionärer i Kina; talade om för honom, att missionärerna hade tänkt telegrafera till honom vid unionsbrottet för att säga honom ett Guds ord, men så tyckte de, att det var förmätet, så att de icke vågade det.

»Ack», sade han rörd, »det kunde de gärna ha gjort.» Och han bad mig tacka dem.

Sedan kom han in på de politiska händelserna, som naturligtvis lågo tungt på hans hjärta.

»Ser du», sade han, »jag ville fred. Hade svenska folket velat krig, så hade jag naturligtvis gått med, men vad hade

22 - Minnesanteckningar.vi därmed vunnit? Vi hade möjligen kunnat göra Glommen till gräns för Sverige, men vad hade det varit för vinst?»

Ja, han hade kanske rätt, den gamle konungen. Däröver får historien döma. Men vad man alltid kan säga och med fullkomlig visshet uttala, det är, att vad konungen gjorde, det gjorde han i fullkomlig övertygelse, att han handlade rätt.

*

BILAGOR

Bil. I.

”Predikan på Annandag Påsk i Hel. Trefaldighetskyrkan i Upsala den 28 mars 1864.

P. Wm.

Ps. 102:1; 107; 21:4; 102:4, 8; 109:8.

I. J. N.

Ingång: Ho tror vår predikan etc. Es. 53:1. -- Med dessa ord inleder Es. sin predikan om Xi.Kristi. död och uppståndelse och det med skäl, ty intet finnes, s. är svårare än denna tro. Förförståndet är allt fullt af orimligheter. Han var den aldraföraktadaste etc. -- ingen skepnad, s. oss kunde behaga o. s. v. -- Men när man håller det för sant, så att man ock börjar tillämpa det, då äro svårigheterna ej färre eller mindre, ty då sträfvar det egenrättfärdiga hjärtat emot och vill beständigt blanda ihop nåd och gerningar o. s. v. Och likväl kommer allt an på denna tro och predikan. Här fordras »Herrens arms uppenb.».

Evangelium. Matth. 28:9--15.

Alt i Jerus. var stor uppståndelse. Folket hade sett den vigtigaste tilldragelse i verldshist. Frågan var: *hvad skall man tro om Jesus af Nazareth?*, denna fråga, som mer än alla andra frågor upprörde verlden och s. ishtisynnerhet. uprörer vår tid. Man kan ändå icke neka, att det ligger något besynnerligt,ngt. ovanligt i den mannens och hans rikes historia, men ho? Ja, det är frågan. Hans fiender äro nu lika litet s. förr obekymrade. De hade tagit Honom af daga, men -- »den förföraren had sagt, medan Han lefde, att Han skulle uppstå» -- Kunde man vara viss, att det var lögn? Nej, därf. till Landsh. efter vakt! Man måste försegla stenen. Samma uppståndelse fastän i annat syfte hos lärjg., samma fråga. De hade satt sitt hopp till Jesus o. s. v. »vi hoppades, att Han skulle vara etc. -- nu var Han död -- det sågo de -- så ock begrafven -- hd.hvad. skulle de tro? Att Han sagt sig skola uppstå, det hade man glömt; dertill syntes intet tecken, det var ock emot naturlagarna. Alltså förtviflan. Tvenne quinnor kommo så att säga först till sans. De funno sig i sitt öde. Han var död, nu den sista tjensten, förvara Hans kropp gm. balsamering och sedan taga farväl af hoppet! En tydlig bild af den själ, som eft. att hafva i sitt elände närt ett envist hopp om frälsning, sist kommer derhän: »tag farväl af Gud o. dö». Sådan var ställningen -- på den herrligaste och glädjerikaste dag, som uppgått öfver jorden! Men nu frambryter nåden i sin fulla glans, nu börjar tillämpningen af det sagda och skedda. Nu bäfva lärjg. af glädje, rådet af förskräckelse. De öfversteprester måste med de eldste tillsammans för att *besluta* ett svar på den stora frågan, *hvad skall man tro om Jesus?* Men hd gör Jesus under tiden? Som en moder löper Han genast efter de förvillade barnen för att trösta dem i deras bedröfvelse, under det han låter de hårdnackade prester o. fariseiska skenhelgon fara. Detta är den allmänna bilden af händelsen i vårt Ev., nu vilja vi något närmare beskåda detaljerna för att deraf lära,

Huru Jesus beter sig emot sina vänner och fiender, samt huru de bete sig emot Honom.

1:o) *Huru Jesus o. Hans vänner bete sig emot hvarandra.* Quinnorna hade sett änglasyn vid grafven. Se v. 8. Då möterdem Jesus och Hans första ord är: »hell Eder!» »Han förebrådde dem intet deras synder» utan helsar dem med frid och tillägger vidare: »rädens icke». Här ett haf af lärdom, ty här se vi, hvad som menas med »den förlossning, som heter syndernas förlåtelse». Förnuftet vill hafva det efter lagen, att godt skall följa på godt och ondt på ondt, men dom hade de arma lärjg. nog. Nej, utan »rädens icke», »varer glade», »mina bröder och Petro» o. s. v. Här tillsäger Han dem derföre *syndernas förlåtelse* och sitt *beskydd.* -- Deras samveten voro bäfvande, ty de hade här förlorat ej blott en vän utan en frälsare, sådan de behöfde den. Hade de bl. f-lorat en vän, så hade de ej behöft bäfva, hade de *endast* fruktat Judarnas vrede, så hade de kunnat vinna deras ynnest genom att deltaga i deras smädelser, och det hade Jesus förtjent, om Han bedragit dem. Här stod sål. ett högre intresse på spel. »Hvar skulle de nu få frid i sina samveten?», det var frågan. Derföre *χαιρετε* - frid!, d. ä. »varer vid godt mod, edra synder äro förlåtna.» -- Hvarf. var ej ängslasvaret nog? Det var ej nog till tron, ss. historien visar. Skall samvetet få frid, så måste Jesus tala till det. Inga andra predikningar duga här. Derf. *möter Han* dem här och predikar för dem eft. det ordet i Es. 40:1. Häraf lära vi då, a) *att Herren Jesus* med uppmärksamma ögon följer sina får på alla

deras vägar. »Zion klagar: Herren hafver förgätit mig o. s. v.» Es. 49:15 f. Detta gör Han ej blott med de fromma eller i de ljusa tiderna utan aldramest i mörkaste dal. Derf. då du är som aldra eländigast, svagast, mest tryckt af synden och menar, att du måste vara öfvergifven i ett vrångt sinne o. s. v., kom då ihåg, att Herrans ögon följa dig, på det Han må göra dig godt. »Jag vet väl, hvilka tankar jag hafver om dig», »Det skall vara min lust (ej olust eller besvär), att jag må göra dig godt», »Derf. bidar Herren, att Han skall vara dig nådelig» (Es. 30:18). -- Vidare lära vi b) *att Herren möter* sina får, d. ä. uppenb. sig, när de det behöfva. Förrän de ropa etc. Underl. äro Herrens

vägar, men Han bevisar sig alltid såsom en förlossare. Han kan ej annat än göra godt, Hans barmhertighet är en öfver-flödande brunn etc. Derf. när Han döljer sig för dig, så vet, att det är nåd och att efter regn solen skall skina, Ps. 112: 4; 97: 11. Men sådana nådens och mörkrets tider äro nödvändiga, på det vi måtte börja bygga på Guds trofast h. och akta på Hans Ord, ss. lärjg. först efter Hans död och uppståndelse rigtigt förstodo dem. Derföre är det ock lika nödv. s. svårt, att en eländig själ här stannar och gör sig reda för, hd han skall tro om Jesus, neml. att Han är en sdn man, s. öfver-flödar af nåd, ändock Han ställer sig och handlar fast annorlunda (Jer. Kl. 3). »En evig nåd», heter Han, som ej vacklar ss. våra känslor, - »Men om jag syndar?» Sv.: så har du en försvarare, som är förlossningen ej bl. för hjertats utan ock för handens och tungans o. s. v. synder. »Är Xus uppstånden, så äro vi icke uti våra synder». Se här: hd hade lärjg. förtjent med sin otro? Hd fingo de? »Radens icke!» Hd? Ja, ty Jag lefver, I skolen ock lefva. Så alldeles är XI lif - lärjgs. lif. Deras lif skall ej bero på deras lefverne, nej är Xus uppstånden, lefver Han, då äro de icke i sina synder. Derf.: »i verlden hafven I tvång etc.» Jfr Es. 41: 14, 17; 43: l, 2; Ps. 91; P*. 57: 2 »Jag leder etc.; Ps. 32: 8; 23: 3; 73: 24; 37: 24; 145: 14; Es. 54: 10. - Sådan är Jesus - Lärjgs. art åter är, att de a) ej kunna trifvas (hafva trefligt) utan Jesus, emed. deras samvete är vaket och har ingen frid utan i Hnm, b) äfven i nöden hänga vid Honom och om Han synes död, komma till grafven, men komma måste de, deras hjertan drifva dem; c) blifva glade, när Han uppenbarar sig, d) tillbedja Hnm, e) lyda med glädje och gå bort att förkunna Hans nåd för andra. Ty varje xeii4 är kallad att förkunna Hans dygd. Den lagiska lydnaden är en lönlydnad utan behag för Gud.

2:o) Jesus och Hans fiender. Under tiden måste rådet tillsammans för att besluta, hd man skulle tro. De drefvos kan-

4 kristen.345

tänka af en synnerlig nitälskan för sanningen och folkets upplysning!! Förnuftet kan ej tåla Xum. Han måste bort, skall man ock nödgas beljuga både Hum, Hans ord, Hans vänner. Jfr Aftonbl. sJ fy öfversatt: »af honom» Matth. 1: 16. Dagl. Allen. »Christi ord»: »hvar och en blir salig på sin tro» - »Jesu verkl. dödssätt» o. s. v. Man tar det ej så noga med sanningen, blott man kan slippa undan Jesu ord. Hvarf.? Sv.: De hata ljuset, emedan de veta, att deras gerningar äro onda och skulle blifva dömda, om de kommo till ljuset. Derf. gå de heldre »odömda» till fördömelse än de låta döma sig till lifvet. Också finnas numera inga så populära böcker som de, hvilka äro djerva i att smäda Xum. Men af deras frukt skolen I känna dem. Derf., der Xus får inträde, der varda ödmjuka, lydiga o. s. v., glada och älskliga själar; der Han varder förnekad, der varda högmodiga torsmädare, drinkare, svarjare o. s. v. - Men huru f-håller sig Jesus till dem? Sv,: Han låter dem gå sina egna vägar - en gruflig dom! Ja, Han sänder dem villfarelse, så att de skola tro lögnen. En xen ville väl, att Herren »kraftigare» grepe in till sin kyrkas försvar, men Han vet, hvad Han gör, och de xne böra vara nöjda med att veta, att den s. hoppas på Herren, han skall icke komma på skam evinnerligen.

Amen.

(Anm. Dagen sedan jag hållit denna predikan, blev jag uppkallad till Erkebisk. Reuterdahl för att undfå en allvarsam skrapa för dens., hvarefter jag s. d. måste till extra Domk. in-lemna en apologie, därest jag ville hoppas efter en sådan predikan blifva prestvigd.)»

*

Bil. II.

Apologi m. anledn. av ärkebiskop Reuterdahls vägran att prästviga W., inlämnad till Upsala Domkapitel d. 29. 3. 1864.

»Nådaståndet och Helgelsens inbördes förhållande med särskildt hänseende till l Joh. 2: l-6 och med angifvande af de wådor, för hvilka läraren vid detta ämnes framställning för menigheten kan vara utsatt. Fram s tal In ing af P. W.

I Joh. 2 Cap. måste fattas i sammanhang med det föregående (kapitlets) v. 5 - 10, på hvilket racra i 2 Cap. syftar. Ap. har der framställt a) Gad ss. ett ljus utan mörker v. 5, b) menniskan och särskildt den troende ss. hafvande synd v. 8, c) förhållandet emellan Gud och den troende ss. ett förhållande af A) syndabekännelse och syndaförlåtelse v. 9 och B) af inbördes sällskap genom vandring i ljuset v. 7, hvilket moment ytterligare skarpes genom contrarium i v. 6. Ändamålet med denna fram ställning angifver nu Ap. i Cap. 2: l, 2 och öfvergår i v. 3 till ett närmare utläggande och kraftigare inskärpande af hvad han i cap. I sagt om vandringen i ljuset såsom en nödvändig följd af och dermed ett nödv. kännetecken på barnaskapet, enl. Christi ord: »af deras frukt skolen I känna dem».

Deraf lare wi först: Att försoningen, som i objectivt afseende är fullkomnad före och utan vår bättring eller omvändelse för »hela världens synder» allenast genom Jesu död och upp347

ståndelse, Joh. 1: 29; 2 Cor. 5: 18, 19; Rom. 5: 6, 8 o. s. v., likväl först då kommer en syndare till nytta, när han fått så mycket känna sin synd, att han blifvit drifven till hjertelig syndabekännelse och omfattande af den oförskylda nåden i Christo. - Men för det andra lära vi häraf: att nådaståndet lika litet i sitt fortfarande bestånd som i sitt första förverkligande i menniskan är betingad! af någon hennes gerning eller förtjenst utan tvärtom endast och uteslutande deraf, att menniskan blifver i syndakänsla och bekännelse, d. ä. ständigt afsäger sig all förtjenst och med tron omfattar nåd såsom fri nåd. Ty ehuru vandring i ljuset är ett nödv. tecken på nådastånd, så är den aldrig att betrakta vare sig i nådaståndets början eller fortsätt ning ss. ett vilkor eller förutsättning utan alltid såsom följd. Grunden är från början till slut den förlossning, som vi hafva i Christi blod, neml. syndernas förlåtelse, Eph. 1: 7, förutsättningen är å menniskans sida endast syndens hjertliga erkännande, som verkas genom Lagen. Medium är uteslutande nådens i Christo omfattande medelst tron, som verkas endast genom Evangelium. Dessa begge sista momen-ter, som i Skriften benämnas Bättring och Tro, sammanfattas under ett gemensamt namn och kallas då dels omvändelse med afseende på nådaståndets begynnelse, dels daglig bättring med afs. på dess fortfarande. - Men för det tredje lära vi af war text: att en syndare genom sitt nådastånd ej allenast kommer och blifver (manet) i ett godt förhållande till Gud utan ock blir, hvad Paulus i 2 Cor. 5: 17 kallar y*aivr(y.rlatg, d. ä. »en platt annan menniska i hjerta, håg och sinne». Han blir uttagen från mörkret, hela hans tillstånd och hans väg blifva andra än förr. Denna förändring består deri, att syndaren börjar älska Gud, som ban förr hatat, Rom. 8:7. Men denna kärlek yttrar sig deri, att han a) icke vidare kan umbära Jesus, emedan hans nu vakna samvete endast i Honom kan hafva frid, hvarföre ock hans hjertas förnämsta sträfvan här är att fatta Jesus» allt mer och mer, hvilket åter b) allt-348

mer lösgör honom från jordiska sträfvanden och vänder hans hopps blickar till den fullkomliga syndfrihetens »härlighet, som Gud gifva skall». Hans mål blir först och förnämligast »Jesus sittande på sin härlighets thron» och den fulla eviga föreningen med Honom i himmelen genom salig död och uppståndelse. »Der Eder skatt är der är ock Edert hjerta». Men emedan han ännu lefver på jorden i Jesu kärlek, så blifver hans andra mål eller rättare hans mål för detta lifvet: Jesu förherrligande på jorden genom hans namns bekännelse och hans rikes utbredande. Derföre visar sig denna kärlek vidare deri, att den benådade syndaren c) wandrar i ljuset efter Christi ord: Låten edert ljus etc. Denna wandring kallas i vår text en wandring, sådan som Jesus wandrade. Här blir då Jesus människans exempel och det formella rättesnöret för lefvernet blir Guds i ordet uppenbarade vilja (w. 4,5). Härmed är dock ingalunda en syndfri fullkomlighet satt ss. ngt. tecken på nådaståndet, emedan ju detta då skulle förlora sin karakter af ett nådens tillstånd. Tvärtom lärer såväl Johannes som Skriften för övrigt, att der varder en strid emellan anden och köttet, som ofta förorsakar att en kristen icke gör, hvad han vill, Gal. 5: 17. Sinnet,

anden är väl helig och from och kan ej förlikas med synden. Men »lagen i lemmarna» gör att en kristen ändå här och der faller och syndar, dock under fortfarande strid emot allt syndigt. Men emedan han har en »försvarare när fadrenom», hvilken är rättfärdig för orättfärdiga så rubbar ej detta häris nådastånd, sålänge han ej blir liggande i synden eller vill göra Ghristus till en synda-tjenare, utan han har alltid samma eviga, orubbliga alla ger-ningars förtjenst och fördömelse uteslutande nåd att tillgå samt i denna nåd alltid samma upprättelse af samma kraft till sinnets dagliga förnyelse och fortfarande tillväxt i helgelse emot det stora målet: Guds viljas fullkomliga efterlefnad i tankar, ord och gerningar, genom Guds kärleks fullkomnande i honom. Så säger ock Christus i Joh. 17: 6 örn lärj.:349

»de hafva hållit dina ord», utan att lär j. desf. voro så beskaffade, att de aldrig syndade eller hade syndat, sedan de blefvo l är j.

Hvad nu vidare angår vådorna af ett ensidigt framställande af sanningen så äro de a) i allmänhet de, som åtfölja allt förfalskande av Guds ord neml. a) menniskors vilseledande genom falskt sken, /i) omintetgörande af all ordets kraft och verkan, y) en gruflig dom över den som så förfalskar. Men b) in specie verkas a) genom det snbjectiva troslifvets och helgelsens ensidiga betonande ett lagiskt och sjukligt väsende utan sann frid i Gud och utan sann helgelse. Ty får ej den objec-tiva försoningen utan alla inskränkningar, såsom redan i Christi död och uppståndelse fulländad för alla menniskor och synder, komma i predikan till sin fulla rätt såsom A och O, så kan hvarken något subjectivt troslif komma till stånd eller uppehållas, utan allt blir egenrättfärdighet, skrymteri o. s. v. eller med ett ord: ett lagträldornstillstånd, hvilket ju är klart, då endast i den fria nåden, afsöndrad från allt menskligt, någon frid eller kraft är möjlig. - Men å andra sidan äro vådorna p>) af ett ensidigt betonande av den objectiua försoningen, med bortseende från det subjectiva troslifvet af helgelsen, lika stora, ty dels ad) komma derigenom enfaldiga själar att sakna ledning, hvilket verkar ett sjukligt lif likaså-väl som det förra, dels $#) löpa derigenom sådana själar fara att »låta den frihet som de hafva i Christo gifva köttet tillfälle», Gal. 5: 1. Warning och själf pröfning och förmaning äro sal. högeligen af nöden. Vidare är man genom bortseende från eller förtigande af nådens verkningar och frukter i fara att yy) i säkerhet insöfva mer och mer de falske själar, som utan erfarenhet af nåden med en död kunskapstro berömma sig af barnaskapet.

Alltså höra nådaståndet och helgelsen tillsammans i ett sannt nådalif såsom grund och följd och böra derföre utansammanblandning eller afsöndring tydligt och bestämdt hvart på sin plats framhållas och betonas.

Amen. amen, amen!»

I kanten är tillagt:

»Denna framställning författades af mig öfver det af Erkebiskop Reuterdahl uppgifna ämnet såsom apologie gentemot de beskyllningar, för hvilka jag af samme biskop blev utsatt med anledning af en min predikan annandag Påsk d. 28/3 1864, för hvilken predikans skull han vägrade mig prestvigning, derest jag icke till det tör samma ärendes skull sammankallade domkapitlets sammanträde d. 29/3 kl. 4 e. m. inlämnade ett tillfredsställande svar på deri fråga, som ämnet innebär. Med anledning deraf skrefs och inlemnades å vederbörlig ort och tid denna framställning, som hade den följd, att domk. ej ansåg mig vara en kättare samt att jag följande dag d. 3% 1864 i Upsala domkyrka prestvigdes, P. Waldenström.»

*

Bil. III.

Paul Peter Waldenströms släkttavla.

Måns,
f.i början av 1600-talet, bodde i Sverige, hustruns namn obekant.

Bengt Månsson,

f. 1637, d. 1712, kronofogde i Bohuslän, gift 2:ne ggr, 14 barn, äldst bl. dem

Anders Bengtsson Waldenström,Namnet *Waldenström* förekommer, så vitt hitintills är känt, för första gången i Göteborgs gymnasii matrikel för 1690 (för Christiern Bengtsson Waldenström, f. 1677, d. 1703) och därnäst i rekommendation av 27/1 1691 för Anders Bengtsson Waldenström. På samma gång som han antogo även hans syskon detta namn. Ursprunget härtill kan ej med visshet uppgivas. Att det burits förut av släkten i äldre tider samt att det endast varit bortlagt av deras fader, Bengt Månsson -- och sådant var ej alldeles ovanligt på den tiden -- därför har ännu ej något bevis vunnits. Möjligen kan det hava något sammanhang med det signet, som hans fader, Bengt Månsson, begagnade allt ifrån 1668, och som innehöll ett träd (därförut begagnade han ett med en sjöfågel) samt hans eget med sköld och hjälm, vilket i skölden hade flera träd (Wald) med förbiflytande ström och på hjälmen en halv uppstående hjort, vilket sålunda överensstämmer med namnet. Men om detta signet brukades fore namnets antagande är ovisst. (Enl. G. F. Waldenström, Genealogi och biografier över släkten Waldenström, Sthlm 1903.)
f. 1665, d. 1725, tullförvaltare, överkrigskommissarie, g. m. Maria Anna Holst, i äktensk. 13 barn, 3:dje i ordn.

Joan Waldenström,
f. 1695, d. 1758, kyrkoherde i Ör, kontraktsprost, g. m. Maria Grund, i äktensk. 9 barn, äldst bl. dem

Anders Waldenström,
f. 1720, d. 1780, fil. magister, komminister i Åmål, g. m. Helena E. Hammarström, i äktensk. 12 barn, 6:te i ordn.

Anders Waldenström,
f. 1762, d. 1825, fil. magister, komminister i Rråggerd, g. m. Helena Sofia Wennersten, i äktensk. 5 barn, 3:dje i ordn.

Erik Magnus Waldenström,
f. 1795, d. 1870, med dr., provinsialläkare i Luleå, gift l:o 1820 m. Fredrika Sofia Bodecker, 2:o 1837 m. Margareta Magdalena Govenius.

Barn i 1:sta äktenskapet:

Anders Adolf Waldenström,
f. 1820, d. 1888,
borgmästare i Karlstad.

Sofia Magdalena Waldenström,
f. 1822, d. 1886,
g. m. lantmätare Th. Selling.

Gustaf Fredrik Waldenström,
f. 1825,
regementsläkare.

Edvard Mauritz Waldenström,
f. 1827. d. 1897,
fil. dr., läroverksadj. i Luleå.

Fritiof Waldenström,
f. 1828, d. 1897,
lanträntmästare i Luleå.

Carl Julius Waldenström,
f. 1830, d.1830.

Wilhelm August Waldenström, f. 1831,
rådman i Hudiksvall.

Hugo Axel Waldenström, f. 1833,
borgmästare i Askersund.

Barn i 2:dra äktenskapet:

Paul Peter Waldenström,
f. 20. 7. 1838, d. 14. 7. 1917,
teol. o. fil. dr., lektor, missions-
föreståndare i Sv. Missionsförbundet.

Johan Anton Waldenström,
f. 1839, d. 1879,
med. prof. vid
Uppsala Universitet.

Erik Rudolf Waldenström,
f. 1841, d. 1882,
länsbokhållare i Luleå.

Alfred Waldenström, f. 1843,
häradshövding i Södra Möre domsaga.

Margareta Paulina Waldenström,
f. 1848.

Christina Magdalena Waldenström,
f. 1848, d. 1899.

Emma Augusta Waldenström,
f. 1853.

*

Bil. I.

”Predikan på Annandag Påsk i Hel. Trefaldighetskyrkan i Upsala den 28 mars 1864.

P. Wm.

Ps. 102:1; 107; 21:4; 102:4, 8; 109:8.

I. J. N.

Ingång: Ho tror vår predikan etc. Es. 53:1. -- Med dessa ord inleder Es. sin predikan om Xi.Kristi. död och

uppståndelse och det med skäl, ty intet finnes, s. är svårare än denna tro. Förförståndet är allt fullt af orimligheter. Han var den aldraföraktadaste etc. -- ingen skepnad, s. oss kunde behaga o. s. v. -- Men när man håller det för sant, så att man ock börjar tillämpa det, då äro svårigheterna ej färre eller mindre, ty då sträfvar det egenrättfärdiga hjärtat emot och vill beständigt blanda ihop nåd och gerningar o. s. v. Och likväl kommer allt an på denna tro och predikan. Här fordras »Herrens arms uppenb.».

Evangelium. Matth. 28:9--15.

Alt i Jerus. var stor uppståndelse. Folket hade sett den vigtigaste tilldragelse i verldshist. Frågan var: *hvad skall man tro om Jesus af Nazareth?*, denna fråga, som mer än alla andra frågor upprörde verlden och s. ishtisynnerhet. upprörer vår tid. Man kan ändå icke neka, att det ligger något besynnerligt,ngt. ovanligt i den mannens och hans rikes historia, men ho? Ja, det är frågan. Hans fiender äro nu lika litet s. förr obekymrade. De hade tagit Honom af daga, men -- »den förföraren had sagt, medan Han lefde, att Han skulle uppstå» -- Kunde man vara viss, att det var lögn? Nej, därf. till Landsh. efter vakt! Man måste försegla stenen. Samma uppståndelse fastän i annat syfte hos lärjg., samma fråga. De hade satt sitt hopp till Jesus o. s. v. »vi hoppades, att Han skulle vara etc. -- nu var Han död -- det sågo de -- så ock begrafven -- hd.hvad. skulle de tro? Att Han sagt sig skola uppstå, det hade man glömt; dertill syntes intet tecken, det var ock emot naturlagarna. Alltså förtviflan. Tvenne quinnor kommo så att säga först till sans. De funno sig i sitt öde. Han var död, nu den sista tjensten, förvara Hans kropp gm. balsamering och sedan taga farväl af hoppet! En tydlig bild af den själ, som eft. att hafva i sitt elände närt ett envist hopp om frälsning, sist kommer derhän: »tag farväl af Gud o. dö». Sådan var ställningen -- på den herrligaste och glädjerikaste dag, som uppgått öfver jorden! Men nu frambryter nåden i sin fulla glans, nu börjar tillämpningen af det sagda och skedda. Nu bäfva lärjg. af glädje, rådet af förskräckelse. De öfversteprester måste med de eldste tillsammans för att *besluta* ett svar på den stora frågan, *hvad skall man tro om Jesus?* Men hd gör Jesus under tiden? Som en moder löper Han genast efter de förvillade barnen för att trösta dem i deras bedröfvelse, under det han låter de hårdnackade prester o. fariseiska skenhelgon fara. Detta är den allmänna bilden af händelsen i vårt Ev., nu vilja vi något närmare beskåda detaljerna för att deraf lära,

Huru Jesus beter sig emot sina vänner och fiender, samt huru de bete sig emot Honom.

1:o) *Huru Jesus o. Hans vänner bete sig emot hvarandra.* Quinnorna hade sett änglasyn vid grafven. Se v. 8. Då möterdem Jesus och Hans första ord är: »hell Eder!» »Han förebrådde dem intet deras synder» utan helsar dem med frid och tillägger vidare: »rädens icke». Här ett haf af lärdom, ty här se vi, hvad som menas med »den förlossning, som heter syndernas förlåtelse». Förnuftet vill hafva det efter lagen, att godt skall följa på godt och ondt på ondt, men dom hade de arma lärjg. nog. Nej, utan »rädens icke», »varer glade», »mina bröder och Petro» o. s. v. Här tillsäger Han dem derföre *syndernas förlåtelse* och sitt *beskydd.* -- Deras samveten voro bäfvande, ty de hade här förlorat ej blott en vän utan en frälsare, sådan de behöfde den. Hade de bl. f-lorat en vän, så hade de ej behöft bäfva, hade de *endast* fruktat Judarnas vrede, så hade de kunnat vinna deras ynnest genom att deltaga i deras smädelser, och det hade Jesus förtjent, om Han bedragit dem. Här stod sål. ett högre intresse på spel. »Hvar skulle de nu få frid i sina samveten?», det var frågan. Derföre *χαιρετε* - frid!, d. ä. »varer vid godt mod, edra synder äro förlåtna.» -- Hvarf. var ej ängslasvaret nog? Det var ej nog till tron, ss. historien visar. Skall samvetet få frid, så måste Jesus tala till det. Inga andra predikningar duga här. Derf. *möter Han* dem här och predikar för dem eft. det ordet i Es. 40:1. Häraf lära vi då, a) *att Herren Jesus* med uppmärksamma ögon följer sina får på alla deras vägar. »Zion klagar: Herren hafver förgätit mig o. s. v.» Es. 49:15 f. Detta gör Han ej blott med de fromma eller i de ljusa tiderna utan aldramest i mörkaste dal. Derf. då du är som aldra eländigast, svagast, mest tryckt af synden och menar, att du måste vara öfvergifven i ett vrångt sinne o. s. v., kom då ihåg, att Herrans ögon följa dig, på det Han må göra dig godt. »Jag vet väl, hvilka tankar jag hafver om dig», »Det skall vara min lust (ej olust eller besvär), att jag må göra dig godt», »Derf. bidar Herren, att Han skall vara dig nådelig» (Es. 30:18). -- Vidare lära vi b) *att Herren möter* sina får, d. ä. uppenb. sig, när de det behöfva. Förrän de ropa etc. Underl. äro

vägar, men Han bevisar sig alltid såsom en förlossare. Han kan ej annat än göra godt, Hans barmhertighet är en öfver-flödande brunn etc. Derf. när Han döljer sig för dig, så vet, att det är nåd och att efter regn solen skall skina, Ps. 112: 4; 97: 11. Men sådana nådens och mörkrets tider äro nödvändiga, på det vi måtte börja bygga på Guds trofast h. och akta på Hans Ord, ss. lärjg. först efter Hans död och uppståndelse rigtigt förstodo dem. Derföre är det ock lika nödv. s. svårt, att en eländig själ här stannar och gör sig reda för, hd han skall tro om Jesus, neml. att Han är en sdn man, s. öfver-flödar af nåd, ändock Han ställer sig och handlar fast annorlunda (Jer. Kl. 3). »En evig nåd», heter Han, som ej vacklar ss. våra känslor, - »Men om jag syndar?» Sv.: så har du en försvarare, som är förlossningen ej bl. för hjertats utan ock för handens och tungans o. s. v. synder. »Är Xus uppstånden, så äro vi icke uti våra synder». Se här: hd hade lärjg. förtjent med sin otro? Hd fingo de? »Radens icke!» Hd? Ja, ty Jag lefver, I skolen ock lefva. Så alldeles är XI lif - lärjgs. lif. Deras lif skall ej bero på deras lefverne, nej är Xus uppstånden, lefver Han, då äro de icke i sina synder. Derf.: »i verlden hafven I tvång etc.» Jfr Es. 41: 14, 17; 43: l, 2; Ps. 91; P*. 57: 2 »Jag leder etc.; Ps. 32: 8; 23: 3; 73: 24; 37: 24; 145: 14; Es. 54: 10. - Sådan är Jesus - Lärjgs. art åter är, att de a) ej kunna trifvas (hafva trefligt) utan Jesus, emed. deras samvete är vaket och har ingen frid utan i Hnm, b) äfven i nöden hänga vid Honom och om Han synes död, komma till grafven, men komma måste de, deras hjertan drifva dem; c) blifva glade, när Han uppenbarar sig, d) tillbedja Hnm, e) lyda med glädje och gå bort att förkunna Hans nåd för andra. Ty varje xeii4 är kallad att förkunna Hans dygd. Den lagiska lydnaden är en lönlydnad utan behag för Gud.

2:o) Jesus och Hans fiender. Under tiden måste rådet tillsammans för att besluta, hd man skulle tro. De drefvos kan-

tänka af en synnerlig nitälskan för sanningen och folkets upplysning!! Förnuftet kan ej tåla Xum. Han måste bort, skall man ock nödgas beljuga både Hum, Hans ord, Hans vänner. Jfr Aftonbl. sJ fy öfversatt: »af honom» Matth. 1: 16. Dagl. Allen. »Christi ord»: »hvar och en blir salig på sin tro» - »Jesu verkl. dödssätt» o. s. v. Man tar det ej så noga med sanningen, blott man kan slippa undan Jesu ord. Hvarf.? Sv.: De hata ljuset, emedan de veta, att deras gerningar äro onda och skulle blifva dömda, om de kommo till ljuset. Derf. gå de heldre »odömda» till fördömelse än de låta döma sig till lifvet. Också finnas numera inga så populära böcker som de, hvilka äro djerva i att smäda Xum. Men af deras frukt skolen I känna dem. Derf., der Xus får inträde, der varda ödmjuka, lydiga o. s. v., glada och älskliga själar; der Han varder förnekad, der varda högmodiga torsmädare, drinkare, svarjare o. s. v. - Men huru f-håller sig Jesus till dem? Sv,: Han låter dem gå sina egna vägar - en gruflig dom! Ja, Han sänder dem villfarelse, så att de skola tro lögnen. En xen ville väl, att Herren »kraftigare» grepe in till sin kyrkas försvar, men Han vet, hvad Han gör, och de xne böra vara nöjda med att veta, att den s. hoppas på Herren, han skall icke komma på skam evinnerligen.

Amen.

(Anm. Dagen sedan jag hållit denna predikan, blev jag uppkallad till Erkebisk. Reuterdahl för att undfå en allvarsam skrapa för dens., hvarefter jag s. d. måste till extra Domk. in-lemna en apologie, därest jag ville hoppas efter en sådan predikan blifva prestvigd.)»

*

Bil. II.

Apologi m. anledn. av ärkebiskop Reuterdahls vägran att prästviga W., inlämnad till Upsala Domkapitel d. 29. 3. 1864.

»Nådaståndet och Helgelsens inbördes förhållande med särskildt hänseende till l Joh. 2: l-6 och med angifvande af de wådor, för hvilka läraren vid detta ämnes framställning för menigheten kan vara utsatt. Fram s tal In ing af

P. W.

I Joh. 2 Cap. måste fattas i sammanhang med det föregående (kapitlets) v. 5 - 10, på hvilket racra i 2 Cap. syftar. Ap. har der framställt a) Gad ss. ett ljus utan mörker v. 5, b) menniskan och särskildt den troende ss. hafvande synd v. 8, c) förhållandet emellan Gud och den troende ss. ett förhållande af A) syndabekännelse och syndaförlåtelse v. 9 och B) af inbördes sällskap genom vandring i ljuset v. 7, hvilket moment ytterligare skarpes genom contrarium i v. 6. Ändamålet med denna fram ställning angifver nu Ap. i Cap. 2: l, 2 och öfvergår i v. 3 till ett närmare utläggande och kraftigare inskärpande af hvad han i cap. I sagt om vandringen i ljuset såsom en nödvändig följd af och dermed ett nödv. kännetecken på barnaskapet, enl. Christi ord: »af deras frukt skolen I känna dem».

Deraf lare wi först: Att försoningen, som i objectivt afseende är fullkomnad före och utan vår bättring eller omvändelse för »hela världens synder» allenast genom Jesu död och upp347

ståndelse, Joh. 1: 29; 2 Cor. 5: 18, 19; Rom. 5: 6, 8 o. s. v., likväl först då kommer en syndare till nytta, när han fått så mycket känna sin synd, att han blifvit drifven till hjertelig syndabekännelse och omfattande af den oförskylda nåden i Christo. - Men för det andra lära vi häraf: att nådaståndet lika litet i sitt fortfarande bestånd som i sitt första förverkligande i menniskan är betingad! af någon hennes gerning eller förtjenst utan tvärtom endast och uteslutande deraf, att menniskan blifver i syndakänsla och bekännelse, d. ä. ständigt afsäger sig all förtjenst och med tron omfattar nåd såsom fri nåd. Ty ehuru vandring i ljuset är ett nödv. tecken på nådastånd, så är den aldrig att betrakta vare sig i nådaståndets början eller fortsätt ning ss. ett vilkor eller förutsättning utan alltid såsom följd. Grunden är från början till slut den förlossning, som vi hafva i Christi blod, neml. syndernas förlåtelse, Eph. 1: 7, förutsättningen är å menniskans sida endast syndens hjertliga erkännande, som verkas genom Lagen. Medium är uteslutande nådens i Christo omfattande medelst tron, som verkas endast genom Evangelium. Dessa begge sista momen-ter, som i Skriften benämnas Bättring och Tro, sammanfattas under ett gemensamt namn och kallas då dels omvändelse med afseende på nådaståndets begynnelse, dels daglig bättring med afs. på dess fortfarande. - Men för det tredje lära vi af war text: att en syndare genom sitt nådastånd ej allenast kommer och blifver (manet) i ett godt förhållande till Gud utan ock blir, hvad Paulus i 2 Cor. 5: 17 kallar y*aivr(y.rlatg, d. ä. »en platt annan menniska i hjerta, håg och sinne». Han blir uttagen från mörkret, hela hans tillstånd och hans väg blifva andra än förr. Denna förändring består deri, att syndaren börjar älska Gud, som ban förr hatat, Rom. 8:7. Men denna kärlek yttrar sig deri, att han a) icke vidare kan umbära Jesus, emedan hans nu vakna samvete endast i Honom kan hafva frid, hvarföre ock hans hjertas förnämsta sträfvan här är att fatta Jesus» allt mer och mer, hvilket åter b) allt-348

mer lösgör honom från jordiska sträfvanden och vänder hans hopps blickar till den fullkomliga syndfrihetens »härlighet, som Gud gifva skall». Hans mål blir först och förnämligast »Jesus sittande på sin härlighets thron» och den fulla eviga föreningen med Honom i himmelen genom salig död och uppståndelse. »Der Eder skatt är der är ock Edert hjerta». Men emedan han ännu lefver på jorden i Jesu kärlek, så blifver hans andra mål eller rättare hans mål för detta lifvet: Jesu förherrligande på jorden genom hans namns bekännelse och hans rikes utbredande. Derföre visar sig denna kärlek vidare deri, att den benådade syndaren c) wandrar i ljuset efter Christi ord: Låten edert ljus etc. Denna wandring kallas i vår text en wandring, sådan som Jesus wandrade. Här blir då Jesus människans exempel och det formella rättesnöret för lefvernet blir Guds i ordet uppenbarade vilja (w. 4,5). Härmed är dock ingalunda en syndfri fullkomlighet satt ss. ngt. tecken på nådaståndet, emedan ju detta då skulle förlora sin karakter af ett nådens tillstånd. Tvärtom lärer såväl Johannes som Skriften för övrigt, att der varder en strid emellan anden och köttet, som ofta förorsakar att en kristen icke gör, hvad han vill, Gal. 5: 17. Sinnet, anden är väl helig och from och kan ej förlikas med synden. Men »lagen i lemmarna» gör att en kristen ändå här och der faller och syndar, dock under fortfarande strid emot allt syndigt. Men emedan han har en »försvarare när fadrenom», hvilken är rättfärdig för orättfärdiga så rubbar ej detta häris nådastånd, sålänge han ej blir liggande i synden eller vill göra Ghristus till en synda-tjenare, utan han har alltid samma eviga, orubbliga alla ger-ningars förtjenst och fördömelse uteslutande nåd att tillgå samt i denna nåd alltid samma upprättelse af samma kraft till sinnets dagliga förnyelse och fortfarande tillväxt i helgelse emot det stora målet: Guds viljas fullkomliga

efterlefnad i tankar, ord och gerningar, genom Guds kärleks fullkomnande i honom. Så säger ock Christus i Joh. 17: 6 örn lärj.:349

»de hafva hållit dina ord», utan att lär j. desf. voro så beskaffade, att de aldrig syndade eller hade syndat, sedan de blefvo l är j.

Hvad nu vidare angår vådorna af ett ensidigt framställande af sanningen så äro de a) i allmänhet de, som åtfölja allt förfalskande av Guds ord neml. a) menniskors vilseledande genom falskt sken, /i) omintetgörande af all ordets kraft och verkan, y) en gruflig dom över den som så förfalskar. Men b) in specie verkas a) genom det snbjectiva troslifvets och helgelsens ensidiga betonande ett lagiskt och sjukligt väsende utan sann frid i Gud och utan sann helgelse. Ty får ej den objec-tiva försoningen utan alla inskränkningar, såsom redan i Christi död och uppståndelse fulländad för alla menniskor och synder, komma i predikan till sin fulla rätt såsom A och O, så kan hvarken något subjectivt troslif komma till stånd eller uppehållas, utan allt blir egenrättfärdighet, skrymteri o. s. v. eller med ett ord: ett lagträldornstillstånd, hvilket ju är klart, då endast i den fria nåden, afsöndrad från allt menskligt, någon frid eller kraft är möjlig. - Men å andra sidan äro vådorna p>) af ett ensidigt betonande av den objectiua försoningen, med bortseende från det subjectiva troslifvet af helgelsen, lika stora, ty dels ad) komma derigenom enfaldiga själar att sakna ledning, hvilket verkar ett sjukligt lif likaså-väl som det förra, dels $#) löpa derigenom sådana själar fara att »låta den frihet som de hafva i Christo gifva köttet tillfälle», Gal. 5: 1. Warning och själf pröfning och förmaning äro sal. högeligen af nöden. Vidare är man genom bortseende från eller förtigande af nådens verkningar och frukter i fara att yy) i säkerhet insöfva mer och mer de falske själar, som utan erfarenhet af nåden med en död kunskapstro berömma sig af barnaskapet.

Alltså höra nådaståndet och helgelsen tillsammans i ett sannt nådalif såsom grund och följd och böra derföre utansammanblandning eller afsöndring tydligt och bestämdt hvart på sin plats framhållas och betonas.

Amen. amen, amen!»

I kanten är tillagt:

»Denna framställning författades af mig öfver det af Erkebiskop Reuterdahl uppgifna ämnet såsom apologie gentemot de beskyllningar, för hvilka jag af samme biskop blev utsatt med anledning af en min predikan annandag Påsk d. 28/3 1864, för hvilken predikans skull han vägrade mig prestvigning, derest jag icke till det tör samma ärendes skull sammankallade domkapitlets sammanträde d. 29/3 kl. 4 e. m. inlämnade ett tillfredsställande svar på deri fråga, som ämnet innebär. Med anledning deraf skrefs och inlemnades å vederbörlig ort och tid denna framställning, som hade den följd, att domk. ej ansåg mig vara en kättare samt att jag följande dag d. 3% 1864 i Upsala domkyrka prestvigdes, P. Waldenström.»

*

Bil. III.

Paul Peter Waldenströms släkttavla.

Måns,
f.i början av 1600-talet, bodde i Sverige, hustruns namn obekant.

Bengt Månsson,
f. 1637, d. 1712, kronofogde i Bohuslän, gift 2:ne ggr, 14 barn, äldst bl. dem

Anders Bengtsson Waldenström,Namnet *Waldenström* förekommer, så vitt hitintills är känt, för första gången i Göteborgs gymnasii matrikel för 1690 (för Christiern Bengtsson Waldenström, f. 1677, d. 1703) och därnäst i rekommendation av 27/1 1691 för Anders Bengtsson Waldenström. På samma gång som han antogo även hans syskon detta namn. Ursprunget härtill kan ej med visshet uppgivas. Att det burits förut av släkten i äldre tider

samt att det endast varit bortlagt av deras fader, Bengt Månsson -- och sådant var ej alldeles ovanligt på den tiden -- därför har ännu ej något bevis vunnits. Möjligen kan det hava något sammanhang med det signet, som hans fader, Bengt Månsson, begagnade allt ifrån 1668, och som innehöll ett träd (därförut begagnade han ett med en sjöfågel) samt hans eget med sköld och hjälm, vilket i skölden hade flera träd (Wald) med förbiflytande ström och på hjälmen en halv uppstående hjort, vilket sålunda överensstämmer med namnet. Men om detta signet brukades fore namnets antagande är ovisst. (Enl. G. F. Waldenström, Genealogi och biografier över släkten Waldenström, Sthlm 1903.)
f. 1665, d. 1725, tullförvaltare, överkrigskommissarie, g. m. Maria Anna Holst, i äktensk. 13 barn, 3:dje i ordn.

Joan Waldenström,
f. 1695, d. 1758, kyrkoherde i Ör, kontraktsprost, g. m. Maria Grund, i äktensk. 9 barn, äldst bl. dem

Anders Waldenström,
f. 1720, d. 1780, fil. magister, komminister i Åmål, g. m. Helena E. Hammarström, i äktensk. 12 barn, 6:te i ordn.

Anders Waldenström,
f. 1762, d. 1825, fil. magister, komminister i Råggerd, g. m. Helena Sofia Wennersten, i äktensk. 5 barn, 3:dje i ordn.

Erik Magnus Waldenström,
f. 1795, d. 1870, med dr., provinsialläkare i Luleå, gift l:o 1820 m. Fredrika Sofia Bodecker, 2:o 1837 m. Margareta Magdalena Govenius.

Barn i 1:sta äktenskapet:

Anders Adolf Waldenström,
f. 1820, d. 1888,
borgmästare i Karlstad.

Sofia Magdalena Waldenström,
f. 1822, d. 1886,
g. m. lantmätare Th. Selling.

Gustaf Fredrik Waldenström,
f. 1825,
regementsläkare.

Edvard Mauritz Waldenström,
f. 1827. d. 1897,
fil. dr., läroverksadj. i Luleå.

Fritiof Waldenström,
f. 1828, d. 1897,
lanträntmästare i Luleå.

Carl Julius Waldenström,
f. 1830, d.1830.

Wilhelm August Waldenström, f. 1831,
rådman i Hudiksvall.

Hugo Axel Waldenström, f. 1833,
borgmästare i Askersund.

Barn i 2:dra äktenskapet:

Paul Peter Waldenström,
f. 20. 7. 1838, d. 14. 7. 1917,
teol. o. fil. dr., lektor, missions-
föreståndare i Sv. Missionsförbundet.

Johan Anton Waldenström,
f. 1839, d. 1879,
med. prof. vid
Uppsala Universitet.

Erik Rudolf Waldenström,
f. 1841, d. 1882,
länsbokhållare i Luleå.

Alfred Waldenström, f. 1843,
häradshövding i Södra Möre domsaga.

Margareta Paulina Waldenström,
f. 1848.

Christina Magdalena Waldenström,
f. 1848, d. 1899.

Emma Augusta Waldenström,
f. 1853.

*

PERSONFÖRTECKNING

PERSONFÖRTECKNING.

(De kursiverade isiffrorna hänvisa till illustrationer.)

*

*

Bilagor.

*

RÄTTELSER.

Sid.

136,

rad

1

uppifrån

står

naturafilosofi, läs *naturfilosofi*.

»

143,

»

7

»

»

insigniose, läs *insigniore*.

»

155,

under porträttet

»

Ahnfeldt, läs *Ahnfelt*.

»

214,

rad

5

nedifrån

»

telegafassistent, läs *telegrafassistent*.

»

261,

»

4

uppifrån

»

Einrechtung, läs *Einrichtung*.

»

336,

»

7

nedifrån

»

dottningen, läs *drottningen*.

*

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på
http://runeberg.org/waldminn/.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på
https://arkivkopia.se/sak/runeberg-waldminn.

Filen skapad 2018-12-17 15:54:39.116217